BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
5 G
3/2
M
g.3²
R. II ed. To. I p. 368 n. 7.

68.5.G.3 2

BIBLIOTECA NAZ. ROMANA VITTORIO EMANUELE

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA VOLVMEN SECVNDVM, IDEST,

De natura deorum	libri	III.
De diuinatione	libri	II.
De fato	liber	I.
De legibus	libri	III.
De uniuerſitate	liber	I.
Q. Ciceronis de petitione Conſulatus ad Marcum fratrem	liber	I.

Cum ſcholijs, & coniecturis Pauli Manutij de locis aliquot obſcurioribus.

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. LII.

AD MARCELLVM CERVINVM,
Reuerendiſſimum Sanctæ Crucis Cardinalem,
Pauli Manutij, Aldi filij, in alterã Ciceronis philoſophiæ partem præfatio.

E St genus hominum, qui ita ſentiunt: philoſophari, aut totum nihil eſſe; aut nõ eorum eſſe, qui rerum agendarum in ſtudio uerſantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines ſint, beſtiarum conſuetudinem imitari, quæ tantũ ea, quæ pedibus teruntur, quæq; adſunt, intuentur, nihil altum ſuſpiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas uelle ſeiungere. nam qui ab actione rerum philoſophiam excludit, is, quantũ in ſe ipſo eſt, corporis & animi ſocietatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus miniſterio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philoſophiæ non obſtitit, quo minus ea, quæ uolebant, rectiſſime perficerent. quaſi uero ſit eadem rerum omnium natura, & quod uni aliqua in cauſa cõtigerit, id cuilibet omnibus in cauſis poſſe cõtingere credibile ſit. naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulã, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiã negemus eſſe utilem, quòd, ſine ea qui fuit, è periculo tempeſtatis euaſerit? incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualeſcit: tollemus igitur medicinã, quoniam ſunt qui ſine eius ope ſanentur? nihil minus: niſi ſi ea, quæ in caſu ſita ſunt, anteponimus ijs, quæ ratio gubernat.

quod idem de philoſophia dicendum eſt. nam ut illud demus, ſine ea multos eſſe laudem conſecutos: non & hoc dabimus, fore, ut ſine eadem conſequi omnes poſſint. non eiuſdem ſemper generis agendæ ſunt res. eſt, ubi prudentia uel mediocris abunde ſatisfaciat: eſt itẽ, ubi mentis altior ſpeculatio requiratur. hoc extremũ qui poterit, ſequitur ut & illud primum poſſit: ſed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita ſit: utrum præſtet habere, facilis eſt dijudicatio. in optione enim, & eligẽdi poteſtate nemo ferè eſt quin totum partibus cenſeat eſſe præferendum: propterea quòd non totum in partibus, ſed partes includuntur in toto. Ergo cum perſpicuum hoc ſit, accidere & poſſe, & ſolere, ut philoſophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum: dubium non eſt, quin ea uideatur eſſe cum rerum actione coniungenda. ſed ijdem coniungi poſſe negant: quo argumento? aiunt eas diſſimili in genere uerſari, alteram in otio, alteram in negotijs: itaque ſe non uidere, qui poſſit in utraque unus excellere. Hic ego Ceruine præſtantiſſime meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiſcar. non eſt conſilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum è ſcriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ uiuis, & uixiſti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illuſtri loco latuit: ſed poſtea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo ſapientia, ſed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, ſuorum omnium cõſiliorum & participem, & adiutorem eſſe uoluit; tum uero clariſſime ſeſe

oſtendit lumen animi, ingeniiq; tui; ut nullus eſſet honor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui contuliſſet, magnam eſſe iudicij laudem allaturus. itaque paulo poſt Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applauſu, tantaq; lætitia, quantam in animis hominum recte ſentiētium ſumma dignitas uirtuti tributa potuit excitare. quo toto tempore ualde tu quidem fuiſti, atque es etiam nunc, diſtrictus à negotijs, maximeq; ab ijs, quæ & ad ſedandas Chriſtianorum principum diſcordias, & ad reprimendam Lutheranæ hæreſis immanitatem pertinēt: ſed te tamen à philoſophiæ ſtudio nulla res unquam potuit diuellere. ſic & animo, & corpori ſuis cuique muneribus apte diſtributis, quotidie ferè modo à cognitione ad res agendas, modo à rebus agendis ad cognitionem traductus, teq; ipſe in hoc quaſi circulo identidem reuoluēs, effeciſti quod ab ijs, de quibus initio dixi, fieri poſſe negatur, ut & in tractandis negotijs, & in conſiderandis rerum humanarum diuinarūq; cauſis occupatus, diſpari in ſtudio, pari tamen cum laude uerſeris. ex quo intelligitur, ab ijs, qui rerum actioni ſe dant, & percipi philoſophiam, & tractari poſſe: debere autem oſtendimus: eſt igitur eorum, qui aliter exiſtimant, ſententia omnis explodēda. nos quidem & noſtra ſpōte commoti, & tuo exemplo impulſi, quotidie magis philoſophiam admirantes, in eius cognitione cupimus acquieſcere, ad eamq; magnis defatigati laboribus & moleſtijs tanquam ad iucundiſſimum diuerſoriū properamus. quò ſi peruenero, uel potius cum peruenero (cur enim meam ipſe cupiditatem ominibus optimis

non proſequar?)tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiã illuſtrabo. interea non ſumus otioſi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum ſcriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere ſuſtinendo ualde ſudamus: ſed animus tuarum cohortationum memoria cõfirmatus, manet in officio, manebitq́;, dum id, quod inſtituimus, abſoluatur. nunc edemus Ciceronis libros de philoſophia, ſanè multis à mendis, potiſſimum ex antiquo Bernardini Maffei, qui te maxime obſeruat, iuuenis eloquentiſſimi, libro uindicatos. qui cum ita digeſti eſſent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq́; ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inſcriptã emittere: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter et acute diſputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uolũtate, proq́; ſummis officijs deberi fructus induſtriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatem peruenerint, his te interim quaſi floribus oblectares.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM

LIBER I.

CVm multæ res in philoſophia nequaquā ſatis adhuc explicatæ ſunt, tum perdifficilis Brute, quod tu minime ignoras, et perobſcura quæſtio eſt de natura deorū: quæ et ad agnitionē animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionē neceſſaria. de qua tā uariæ ſunt doctiſſimorū hominum, tamq́; diſcrepantes ſentētiæ, ut magno argumēto eſſe debeat, cauſam, id eſt principium philoſophiæ, eſſe ſciētiam, prudēterq́; Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe: quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq́; indignum ſapientis grauitate, atque cōſtantia, quàm aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæſtione, plerique, quod maxime ueriſimile eſt, & quò omnes duce natura uehimur, deos eſſe dixerunt: dubitare ſe protagoras: nullos eſſe omnino Diagoras melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate, ac diſſenſione conſtituti, ut eorum moleſtum ſit annumerare ſententias. nam & de figuris deorū, et de locis, atq; ſedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq; his ſumma philoſophorū diſſenſione certatur. quod uero maxime

rem, cauſamq́; continet, utrum nihil agant, nihil mo=
liantur, an ab omni curatione, & adminiſtratione re
rum uacent; an contra ab his & à principio omnia fa
cta, & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regã=
tur, atque moueantur: in primis magna diſſenſio
eſt: eaq; niſi dijudicatur, in ſummo errore neceſſe eſt
homines, atque in maximarũ rerum ignoratione uer=
ſari. Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino
nullam habere cenſerent humanarum rerum procu=
rationem deos. quorum ſi uera ſententia eſt, quæ po=
teſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? hæc enim
omnia pure, ac caſte tribuenda deorum numini ita
ſunt, ſi animaduertuntur ab ijs, & ſi eſt aliquid à dijs
immortalibus hominũ generi tributũ. ſin autẽ dij ne=
que poſſunt nos iuuare, nec uolũt, nec curãt omnino,
nec, quid agamus, animaduertũt, nec eſt quod ab his
ad hominum uitam permanare poſſit: quid eſt, quòd
ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibea
mus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ
uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul
& ſanctitatem, & religionem tolli neceſſe eſt: qui=
bus ſublatis, perturbatio uitæ ſequitur, & magna
confuſio. atq; haud ſcio, an, pietate aduerſus deos ſub
lata, fides etiam, & ſocietas humani generis, & una
excellentiſſima uirtus iuſtitia tollatur. Sunt autem
alij philoſophi, et hi quidem magni, atque nobiles, qui
deorum mente, atque ratione omnem mundum admi
niſtrari & regi cenſeant: neque uero id ſolum, ſed
etiam ab ijſdem uitæ hominum conſuli, & prouideri:
nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, &

tempeſtates, ac temporum uarietates, cœliq́; mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, à dijs immortalibus tribui generi humano putant, multáq́;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia ſunt, ut ea ipſa dij immortales ad uſum hominum fabricati penè uideantur. contra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines nō ſocordes ad ueri inueſtigandi cupiditatem: res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant. quorum opiniones cum tam uariæ ſint, tamq́; inter ſe diſſidentes: alterum fieri profecto poteſt, ut earum nulla; alterum certe non poteſt, ut plus una uera ſit. qua quidem in cauſa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri ſe didiciſſe gaudeant. nam qui admonent, amice docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. multum autem fluxiſſe uideo de libris noſtris, quos complures breui tempore edidimus, uariumq́; ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium extitiſſet; partim, quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium, multis etiam ſenſi mirabile uideri, eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertæq́; diſciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis eſſe ſuſceptum. nos autem nec ſubito cœpimus philoſophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo ſtudio operam, curamq́; conſumpſimus, &, cum minime uidebamur, tum maxime philoſophabamur.

quod & orationes declarant refertæ philoſophorum ſententijs; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, à quibus inſtituti ſumus. & ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad uitam, arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præſtitiſſe,, quæ ratio et doctrina præſcripſerit. ſin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſero literis mandaremus: nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. nam cum otio langueremus, & is eſſet Reip. ſtatus, ut eā unius cōſilio, atque cura gubernari neceſſe eſſet: primū ipſius Reip. cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandā putaui, magni exiſtimans intereſſe ad decus, & laudem ciuitatis res tam graues, tamq; præclaras latinis etiam literis contineri. eóq; me minus inſtituti mei pœnitet, quòd facile ſentio, quàm multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim: complures enim græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterāt, quòd illa, quæ à Græcis accepiſſent, latine dici poſſe diffiderēt. quo in genere tantū profeciſſe uidemur, ut à Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata eſt etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. cuius ſi maiorē aliquam leuationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimū confugiſſem. ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui, quàm ſi me nō modo ad legendos libros, ſed etiam ad totā philoſophiam pertractandā dediſſem. omnes autem eius partes, atque o-

mnia membra tum facillime naſcuntur, cũ totæ quæſtiones ſcribendo explicantur: eſt enim admirabilis quædam continuatio, ſeriesq́; rerũ, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæq́; uideantur. qui autem requirũt, quid quaq; de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quàm neceſſe eſt: nõ enim tam auctores in diſputãdo, quã rationis mométa quærẽda ſunt. quin etiã obeſt plerunq; ijs, qui diſcere uolunt, auctoritas eorũ, qui ſe docere profitentur: deſinunt enim ſuũ iudicium adhibere: id habent ratũ, quod ab eo, quẽ probant, iudicatũ uident. nec uero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarẽt in diſputando, cum ex ijs quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, ipſe dixit. ipſe autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam ſine ratione ualeret auctoritas. qui autem mirantur nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum uidetur. nec uero deſertarum, relictarumq́; rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominum interitu ſententiæ quoq; occidũt, ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à Carneade, uſque ad noſtram uiguit ætatem: quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnũ eſt, quãto maius omnes? quod facere ijs neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, ueri reperiendi cauſa, & contra omnes philoſophos, &

pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor, ſecutũ eſſe præ me fero. nec tamẽ fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophẽtur, ij nihil habeãt quod ſequãtur: dictũ eſt hac de re alio loco diligentius: ſed quia nimis indociles quidam, tardiq; ſunt, admonendi uidentur ſæpius: non enim ſumus ij, quibus nihil uerum eſſe uideatur; ſed ij, qui omnibus ueris falſa quædam adiuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in ijs nulla inſit certa iudicandi, & aſſentiendi nota. ex quo exiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia uiſum haberent quendam inſignem, & illuſtrem, his ſapientis uita regeretur. ſed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum: quo quidem loco cõuocandi omnes uidentur. qui, quæ ſit earũ uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum ſit, inuenerit. itaq; mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

„ Prò deum, popularium omnium adoleſcentium

„ Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidẽ:

non leuiſſima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

Ab amico amante argentũ accipere meretrix nũ uult:

ſed ut adſint, cognoſcant, animaduertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cerimonijs, fide iureiurando, quid de templis, delubris, ſacrificijſq; ſolennibus, quid de ipſis auſpicijs, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit: hæc enim omnia ad hanc de dijs im

mortalibus quæſtionem referenda ſunt. profectò eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio. quod cum ſæpe aliàs, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meũ accurate ſanè, & diligenter de dijs immortalibus diſputatum ſit. Nam cum ferijs Latinis ad eum ipſius rogatu, accerſituq; ueniſſem, offendi eum ſedentem in exhedra, & cum C. Velleio ſenatore diſputantem, ad quẽ tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. aderat etiam Q. V. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. tum ut me Cotta uidit, peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo ſtudio nõ eſt alienum te intereſſe. Atqui mihi quoque uideor, inquam, ueniſſe, ut dicis, opportune: tres enim trium diſciplinarũ principes conueniſtis: M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem, quæ in honore ſunt, uacaret locus. Tum Cotta, ſi, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad Balbum miſſus eſt, uera loquitur: nihil eſt, quòd Piſonẽ familiarem tuũ deſideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re cõcinere uidẽtur, uerbis diſcrepare. quo de libro uelim ſcire Balbe quid ſentias. Ego ne? inquit ille. miror Antiochum, hominẽ in primis acutum, non uidiſſe; intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta à cõmodis, nõ nomine, ſed genere toto diſiungerent; et Peripateticos, qui honeſta cõmiſcerent cõmodis; ut ea inter ſe magnitudine, et quaſi gradibus, nõ genere differrẽt: hæc enim eſt nõ

uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio . uerum hæc aliàs. nunc quod cœpimus, ſi uidetur. Mihi uero, inquit Cotta, uidetur. ſed ut hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natura agebamus deorum . quæ cum mihi uideretur perobſcura, ut ſemper uideri ſolet: Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam uero : quanquam nõ mihi, ſed tibi hic uenit adiutor : ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis.

Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit : tu autem nolo exiſtimes me adiutorẽ huic ueniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum , libero iudicio, nulla eiuſmodi aſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia. Tum Velleius fidẽter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne dubitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex deorum cõcilio, & ex Epicuri intermundijs deſcendiſſet, audite, inquit, non commentitias, futileſq; ſententias, non opificem, ædificatoremq; mundi Platonis de Timæo deum, nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quã latine licet prouidentiam dicere: neque uero mũdum ipſum animo, & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem , uolubilem deum, portenta , & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium. quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtrui à deo, atque ædificari mundum facit ? quæ molitio ? quæ ferramenta? qui uectes ? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uo

luntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formātur, apte cadentes ad animum efficiendū, pariēdosq; ſenſus? longū eſt iter ad omnia. quæ talia ſunt, ut optata magis, quā inuenta uideātur. ſed illa palmaris quidem, ꝙ, qui nō modo natū mundū introduxerit, ſed etiam manu penè factum, is eū dixerit fore ſempiternū. hūc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet æternū eſſe poſſe? quæ eſt enim coagmentatio nō diſſolubilis? aut quid eſt, cuius principiū aliquod ſit, nihil ſit extremum? Pronœa uero ſi ueſtra eſt Lucili, eadē requiro quæ paulo ante, miniſtros, machinas, omnē totius orbis deſignationem, atque apparatū: ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternū. ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante ſecula dormierint. non enim, ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. ſecula nunc dico, non ea, quæ dierū noctiumq; numero annuis curſibus cōficiuntur: nam fateor ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſſe: ſed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circunſcriptio metiebatur; ſpatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cū tempus eſſet. iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro Balbe cur Pronœa ueſtra ceſſauerit. laborem ne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus, cū omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, terræ, maria parerent. quid autem erat, quod con=

cupiſceret deus mundum ſignis, et luminibus tanquã Aedilis ornare? ſi ut deus ipſe melius habitaret: antea uidelicet tēpore infinito in tenebris tanquã in gurguſtio habitauerat. poſt autem, uarietate ne eũ delectari putamus, qua cœlũ & terras exornatas uidemus? quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, nõ ea tãdiu carere potuiſſet. An hæc, ut ferè dicitis, hominum cauſa à deo conſtituta ſunt? ſapientũ ne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. an ſtultorum? at primum cauſa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid eſt aſſecutus, cũ omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi, maxime quòd ſtulti ſunt? miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? deinde ꝙ ita multa ſunt incõmoda in uita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec uitare uenientia poſſint, nec ferre præſentia. Qui uero mundum ipſum animantē, ſapientemq; eſſe dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligētes in quã figuram cadere poſſet: de quo dicam paulo poſt. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundũ eſſe uelint, quòd ea forma ullam neget eſſe pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur eſſe formoſior. Quæ uero uita attribuitur iſti rotundo deo? nempe ut ea celeritate cõtorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidē poſſit. in qua non uideo ubinam mens conſtans, & uita beata poſſit inſiſtere: quodq; in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit; cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? terra enim profecto,

quoniam

quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus, quòd pars earũ appulſu ſolis exarſerit, pars obriguerit niue, pruinaq́;, longinquo ſolis abſceſſu. quæ, ſi mundus eſt deus, quoniã partes mundi ſunt, dei mẽbra partim ardentia, partim refrigerata dicẽda ſunt. Atque hæc quidẽ ueſtra Lucili. qualia uero ſint, ab ultimo repetã ſuperiorum. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſiuit, aquam dixit eſſe initium rerum; deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu & mẽte, cur aquæ adiunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt uacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt natiuos eſſe deos, longis interuallis orientes, occidenteſq́;, eoq́; innumerabiles eſſe mundos. ſed nos deum niſi ſempiternum intelligere qui poſſumus? poſt Anaximenes aera deũ ſtatuit, eumq́; gigni, eſſeq́; immenſum, & infinitũ, et ſemper in motu: quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat; aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem, & modũ mentis infinitæ ui ac ratione deſignari, & confici uoluit: in quo non uidit, neque motum ſenſui coniunctũ & continentẽ in infinito ullum eſſe poſſe, neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe uoluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autẽ interius mente? cingitur igitur corpore externo.

quod quoniam nó placet, aperta ſimplexq́; mens nulla re adiuncta, quæ ſentire poſſit, fugere intelligentiæ noſtræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui ſoli, & lunæ, reliquisq́; ſideribus, animoq́; præterea diuinitatem dedit, non ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare. nam Pythagoras, qui cenſuit animum eſſe per naturam rerum omné intentum & commeantem, ex quo noſtri animi caperentur, non uidit detractione humanorum animorũ diſcerpi, & dilacerari deũ; & cũ miſeri animi eſſent, ꝙ pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miserá: quod fieri non poteſt. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? quomodo porrò deus iſte, ſi nihil eſſet animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea, quod eſſet infinitum, deũ uoluit eſſe, de ipſa mente ita reprehenditur, ut cæteri; de infinitateauté uehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque coniunctum eſſe poteſt. nam Parmenides commentitium quiddam coronæ ſimilitudine efficit: Stephané appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neq; ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multaq́; eiuſdem monſtra, quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, cæteraq́; generis eiuſdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel ſomno, uel obliuione, uel uetuſtate delentur. eademq́; de ſideribus. quæ reprehenſa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſime labitur. quatuor enim naturas, ex

quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet: quas & naſci, & extingui perſpicuũ eſt, & ſenſu omni carere. nec uero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de dijs habere quod liqueat, ſint, non ſint, quales ue ſint, quidquam uidetur de natura deorum ſuſpicari. quid Democritus, qui tum imagines, earumq; circuitus in deorum numero refert, tum illam naturã, quæ imagines fundat, ac mittat, tum ſcientiã, intelligentiamq; noſtram, non ne in maximo errore uerſatur? cum idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum: non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquam faciat? quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei? iam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat poſſe: in legum autẽ libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſet. quod uero ſine corpore ullo deũ uult eſſe, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt: careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat prudentia, careat uoluptate: quæ omnia unà cũ deorum notione cõprehendimus. idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundũ deum eſſe, & cœlum, & aſtra, & terram, & animos, & eos quos maiorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehemẽter repugnantia. atq; etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in ijs, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem, formã dei quæri non oportere, eundemq; & ſolem, & animum deum dicere, & modo unum,

tum autem plures deos. quæ ſunt iiſdem in erratis ferè quibus ea, quæ de Platone dicimus. atq; etiã Antiſthenes in eo libro, qui phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalẽ unũ eſſe dicens, tollit uim et naturam deorum. nec multo ſecus Speuſippus Platonem auunculum ſubſequens, & uim quandam dicẽs, qua omnia regantur, eamq; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoq; in tertio de philoſophia libro multa turbat, à magiſtro Platone uno diſſentiens: modo enim menti tribuit omnẽ diuinitatem; modo mundũ ipſum deum dicit eſſe; modo quendam alium præficit mũdo; eiq; eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motũ regat, atq; tueatur: tum cœli ardorem deũ dicit eſſe, non intelligens cœlum mundi eſſe partẽ: quem alio loco ipſe deſignarit deum. quo modo autẽ cœli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta conſeruari poteſt? ubi deinde illi tot dij, ſi numeramus etiam cœlũ deum? cum autem ſine corpore idem uult eſſe deum, omni illum ſenſu priuat, & prudentia. quo porrò modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quo modo ſemper ſe mouẽs eſſe quietus & beatus poteſt? nec uero eius condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur: deos enim octo eſſe dicit; quinq; eos, qui in ſtellis uagis nominãtur; unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cœlo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus; ſeptimum ſolem adiũgit, octauamq; lunã: qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi nõ poteſt. ex eadem Platonis ſchola Ponticus

Heraclides puerilibus fabulis referſit libros: & tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis diuinitatem tribuit, ſenſuq; deũ priuat & eius formam mutabilem eſſe uult: eodẽq; libro rurſus terram, & cœlum refert in deos: nec uero Theophraſti inconſtãtia ferenda eſt: modo enim mẽti diuinum tribuit principatum, modo cœlo, tum autem ſignis, ſideribusq; cœleſtibus. nec audiendus eius auditor Strato, is qui phyſicus appellatur; qui omnem uim diuinã in natura ſitam eſſe cẽſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi ue habeat, ſed careat omni ſenſu, & figura. Zeno autem (ut iam ad ueſtros Balbe ueniam) naturalem legem diuinam eſſe cenſet, eamq; uim obtinere recta imperantem, prohibentẽq; contraria. quam legem quo modo efficiat animantẽ, intelligere non poſſumus. deum autem animãtem certe uolumus eſſe. atque hic idem alio loco æthera deum dicit, ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui nunquã nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in uotis. alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuinam, eſſe affectam putat. idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumq; mutationibus. cum uero Heſiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino uſitatas, perceptasq; cognitiones deorũ: neque enim Iouem, neque Iunonẽ, neq; Veſtam, neq; quenquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, ſed rebus inanimatis, atq; mutis per quandã ſignificationẽ hæc docet tributa nomina. cuius diſcipuli Ariſtonis nõ minus magno in errore ſententia eſt: qui neque formam dei in=

telligi poſſe cenſeat, neq; in dijs ſenſum eſſe dicat, dubi tetq; omnino deus animans nec ne ſit. Cleanthes *aũt, qui* Zenonem *audiuit unà cum eo, quem proxime no minaui, tum ipſum mundum deum dicit eſſe, tum to tius naturæ menti, atque animo hoc nomen tribuit, tũ ultimũ, & altiſſimũ, atque undique circunfuſum, & extremum omnia cingentem, atq; complexum ardo= rem, qui æther nominetur, certiſſimum deum iudicat. idem quaſi delirans in ijs libris, quos ſcripſit cõtra uo= luptatem; tum fingit formam quandam, & ſpeciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit aſtris, tũ ni= hil ratione cenſet eſſe diuinius. ita fit, ut deus ille, quẽ mente noſcimus, atque in animi notione tãquã in ue ſtigio uolumus reponere, nuſquam prorſus appareat. at* Perſeus *eiuſdẽ* Zenonis *auditor eos dicit eſſe habitos deos, à quibus magna utilitas ad uitæ cultum eſſet in= uenta, ipſaſq; res utiles, & ſalutares deorum eſſe uo= cabulis nuncupatas. ut ne hoc quidem diceret, illa in= uenta eſſe deorũ; ſed ipſa diuina. quo quid abſurdius, quàm aut res ſordidas, atque deformes deorum hono= re afficere; aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? iam uero* Chryſippus, *qui* Stoicorum *ſomniorum uaferri= mus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare poſſimus, cum mens no ſtra quiduis uideatur cogitatione poſſe depingere: ait enim uim diuinã in ratione eſſe poſitam, & uniuer= ſæ naturæ animo, atque mente; ipſumq; mundum deum dicit eſſe, & eius animi fuſionem uniuerſam*

tum eius ipſius principatum, qui in mente & ratione uerſetur, communemq́; rerũ naturam uniuerſa, atq; omnia continentem, tum fatalem umbram, et neceſſitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerẽt, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, ſolem, lunam, ſidera, uniuerſitatemq́; rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. idemq́; diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Iouem *appellarent; quiq́; aer per maria manaret, eum eſſe* Neptunum; *terram, eam quæ* Ceres *diceretur, ſimiliq; ratione perſequitur uocabula reliquorum deorum. idemq́; etiã legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quaſi dux uitæ, & magiſtra officiorum ſit,* Iouem *dicit eſſe: eandemq́; fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum ueritatem; quorum nihil tale eſt, ut in eo uis diuina ineſſe uideatur. & hæc quidem in primo libro de natura deorum: in ſecundo autem uult* Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homeriq́; *fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint,* Stoici *fuiſſe uideantur. quem* Diogenes Babylonius *conſequens in eo libro, qui inſcribitur de* Minerua, *partum* Iouis, *ortumq́; uirginis ad phyſiologiam traducens diſiungit à fabula.* Expoſui *ferè non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia: nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ poetarum uocibus fuſa, ipſa ſuauitate nocuerunt, & qui ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq; ut eorum bella,*

pugnas, prælia, uulnera uideremus, odia præterea, diſſidias, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq́; ex immortali procreatos. cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq́; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia, ueritatis ignoratione uerſantur. ea qui conſideret quàm incóſulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorũ ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat: ſolus enim uidit primum eſſe deos, quòd in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura: quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. cuius rationis uim atq; utilitatem ex illo cœleſti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quo igitur fundamentum huius quæſtionis eſt, id præclare iactum uidetis. cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatq́; ad unum omniũ firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura cóſentit, id uerum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos confitendum eſt. quod quonia ferè conſtat inter omnes non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſiue anticipatio-

nem, ut ante dixi, ſiue prænotionem deorum: ſunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus. quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mẽtibus, ut eos æternos & beatos haberemus. quod ſi ita eſt, uere expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro; quod æternum beatumq; ſit, id nec habere ipſum negotij quidquam, nec exhibere alteri; itaque neque ira, neq; gratia teneri; quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. ſi nihil aliud quæreremus, niſi ut deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum: nam & præſtans deorum natura hominũ pietate coleretur, cum & æterna eſſet, & beatiſſima; habet enim uenerationẽ iuſtam quidquid excellit: et metus omnis à ui atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, à beata immortaliq; natura & iram & gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos à ſuperis impendere metus. ſed ad hanc confirmandam opinionẽ inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. ac de forma quidem partim natura nos admonet partim ratio docet: nam à natura habemus omnes omnium gentium; ſpeciem nullam aliam, niſi humanam deorum: quæ enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam, aut dormienti? ſed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam cum præſtantiſſimam naturam, uel quia beata eſt, uel quia ſempiterna, conuenire uideatur eandem eſſe pulcher-

rimam, quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? uos quidem Lucili ſoletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq; diuinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, uerum etiam ad uenuſtatem apta, deſcribere. quòd ſi omnium animantium formam uincit hominũ figura, deus autem animans eſt: ea figura profectò eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. quoniamq; deos beatiſſimos eſſe cõſtat, beatus autẽ eſſe ſine uirtute nemo poteſt, nec uirtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt. nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus; nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hæc quanquã & inuenta ſunt acutius, & dicta ſubtilius ab Epicuro, quã ut quiuis ea poſſit agnoſcere: tamen fretus intelligẽtia ueſtra diſſero breuius, quàm cauſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas, et penitus abditas nõ modo ui-
* derat animo, ſed etiam ſic tractat, ut manu, docet eã eſſe uim, & naturam deorum, ut primum non ſenſu, ſed mente cernatur, nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, ſed imaginibus ſimilitudine, & tranſitione perceptis, cum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis exiſtat, & ad deos affluat, cũ maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq; noſtram intelligentiam, capere quæ ſit & beata natura, & æterna. ſumma uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione

dignissima eſt:in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam,ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, id eſt æquabilem tributionem.ex hac igitur illud efficitur,ſi mortaliũ tanta multitudo ſit,eſſe immortalium non minoré:& ſi, quæ interimant,innumerabilia ſunt,etiam ea, quæ cõſeruent,infinita eſſe debere. & quærere à nobis Balbe ſoletis,quæ uita deorum ſit,quæq; ab iis degatur ætas. ea uidelicet,qua nihil beatius,nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari poteſt:nihil enim agit:nullis occupationibus eſt implicatus:nulla opera molitur: ſua ſapientia,& uirtute gaudet: habet exploratũ fore ſe ſemper tum in maximis,tum in æternis uoluptatibus.hunc deum rite beatum dixerimus,ueſtrum uero laborioſiſſimũ.ſiue enim ipſe mundus deus eſt,quid poteſt eſſe minus quietum,quàm nullo puncto temporis intermiſſo uerſari circum axẽ cœli admirabili celeritate?niſi quietum autem nihil beatum eſt.ſiue in ipſo mũdo deus ineſt aliquis,qui regat,qui gubernet,qui curſus aſtrorum,mutationes temporum, rerum uiciſſitudines,ordinesq; conſeruet,terras & maria contemplans hominum commoda,uitasq; tueatur: næ ille eſt implicatus moleſtis negotiis,& operoſis.nos autem beatam uitam in animi ſecuritate,et in omnium uacatione munerum ponimus:docuit enim nos idem qui cætera natura effectum eſſe mundum , nihil opus fuiſſe fabrica,eamq; rem ei eſſe tam facilem, quàm uos negatis effici ſine diuina poſſe ſolertia , ut innumerabiles natura mundos effectura ſit , efficiat , effecerit . quod quia quẽadmodum natura efficere ſine aliqua

mente poſſit, non uidetis: ut tragici poetæ, cum explica re argumenti exitum non poteſtis, cõfugitis ad deum. cuius operam profecto non deſideraretis, ſi immẽſam, & interminatã in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam ſe inijciens animus, et intendens, ita late, longeq; peregrinatur, ut nullam tamen orã ultimi uideat, in qua poſſit inſiſtere. in hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinũ infinita uis innumerabilium uolitat atomorũ: quæ interiecto inani cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehẽdentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas uos effici poſſe ſine follibus, & incudibus non putatis. itaq; impoſuiſtis in ceruicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus; quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotij deum? hinc uobis extitit primum illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut quidquid accidat, id ex æterna ueritate, cauſarumq; continuatione fluxiſſe dicatis. quãti autẽ hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, & ijs quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? ſequitur μαντικὴ ueſtra, quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi uos audire uellemus, ut aruſpices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis eſſent colendi. his terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatẽ uindicati, nec metuimus eos quos intelligimus, nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere; & pie ſancteq; colimus naturam excellentem, atq; præ=

ſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq́; præclarã, inchoatam relinquere. quãquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidẽ audire potuiſſes: mihi enim nõ tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum. idq́; cum ſæpe, tum cũ te audirem, paulo ante contigit. roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpõdeam. quæras, putem ne talẽ eſſe, qualis modo à te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed antequã aggrediar ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicã quid ſentiam. ſæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cũ te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecũ Epicureos è Græcia compararet. ſed ꝙ ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autẽ, & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura, atq; difficili à te dictum eſſe dilucide; neq; ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, quàm ſolẽt ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone; credo ut facilius iudicarem, quã illa bene refellerentur; cum à principe Epicureorum accepiſſem, quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idẽ modo, cũ te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem tãtum inge-

nium (bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tā ineptas, ſententias incidiſſe. nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius: ut enim modo dixi, omnibus ferè in rebus, & maxime in phyſicis, quid nō ſit, citius, quàm quid ſit, dixerim. roges me, quid, aut qualis ſit deus: auctore utar Simonide: de quo cum quæſiuiſſet hoc idem tyrānus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulauit: cum idē ex eo poſtridie quæreret, biduum petiuit: cum ſæpius duplicaret numerū dierū, admiransq; Hiero quæreret cur ita faceret, quia quāto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res uidetur obſcurior. ſed Simonidem arbitror (non enim poeta ſolū ſuauis, uerum etiam cæteroqui doctus ſapiensq; traditur) quia multa uenirent in mentem acuta, atq; ſubtilia, dubitantem quid eorum eſſet ueriſſimum, deſperaſſe omnem ueritatem. Epicurus uero tuus (nam cū illo malo diſſerere, quàm tecum) quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed etiā mediocri prudentia? quæritur primum in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſint ne dij, nec ne ſint. difficile eſt negare: credo, ſi in concione quæratur: ſed in huiuſcemodi ſermone, & conſeſſu, facillimum. itaq; ego ipſe Pontifex, qui cerimonias, religionesq; publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad ueritatem planè uelim: multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdū nulli eſſe uideantur. ſed uide, quā tecum agam liberaliter. quæ cōmunia ſunt uobis cū cæteris philoſophis, nō attingam, ut hoc ipſum: placet enim omnibus ferè, mihiq; ipſi in primis, deos eſſe: ita-

que non pugno:rationem tamen eam, quæ à te affertur,non ſatis firmam puto . quod enim omnium gentium,generumq́; hominibus ita uideretur,id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur. quod cũ leue per ſe,tum etiam falſum eſt. primũ enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationũ?equidem arbitror, multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas,ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit.quid?Dyagoras,Atheos qui dictus eſt, poſteáq; Theodorus, nonne aperte deorum naturam ſuſtulerunt?nam Abderites quidẽ Protagoras,cuius à te modo mẽtio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis uel maximus,cũ in principio libri ſui ſic poſuiſſet, de dijs neq; ut ſint, neq; ut non ſint habeo dicere, Athenienſium iuſſu urbe atq; agro eſt exterminatus,libriq́; eius in concione combuſti. ex quo equidem exiſtimo tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet, quid de ſacrilegis,quid de impijs,periurisq́; dicemus?

» -Tubulus ſi Lucius unquam,
» Si Lupus,aut Carbo,aut Neptuni filius,-

ut ait Lucilius,putaſſet eſſe deos,tam periurus,aut tã impius fuiſſet?nõ eſt igitur tã explorata iſta ratio ad id,quod uultis,confirmandũ,quàm uidetur. ſed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiã philoſophorum,omittã hoc tẽpore, ad ueſtra propria uenire malo.concedo eſſe deos : doce me igitur,unde ſint,ubi ſint,quales ſint corpore,animo,uita. hæc.n.ſcire deſidero.abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. hinc quodcunq; in ſolũ uenit,ut dicitur,effingis,atq;

efficis.quæ primū nullæ ſunt:nihil enim eſt, ꝙ uacet corpore:corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane,nihil eſſe indiuiduū poteſt.hæc ego nūc phyſicorum oracula fundo: uera an falſa,neſcio; ſed ueri tamen ſimiliora,quàm ueſtra: iſta enim flagitia Democriti,ſiue etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula quædam leuia,alia aſpera,rotunda alia, partim angulata,curuata quædam,& quaſi adunca;ex his effectum eſſe cœlum,atque terras,nulla cogente natura, ſed concurſu quodā fortuito.hanc tu opinionē C. Vellei uſque ad hanc ætatē perduxiſti, priusq́; te quis de omni uitæ ſtatu,quā de iſta auctoritate deiecerit:ante enim iudicaſti Epicureū te eſſe oportere,quàm iſta cognouiſti.ita neceſſe fuit aut hæc flagitia animo cōcipere,aut ſuſceptæ philoſophiæ nomē amittere. q̃d enim mereas,ut Epicureus eſſe deſinas?nihil equidē,inquis, ut rationem uitæ beatæ,ueritatemq́; deſeram. ita igitur eſt ueritas?nam de uita beata nihil repugno: quā tu ne in deo quidē eſſe cenſes,niſi plane otio langueat.ſed ubi eſt ueritas?in mundis credo innumerabilibus,omnibus minimis tēporū punctis,alijs naſcentibus, alijs cadentibus;an in indiuiduis corpuſculis,tam præclara opera,nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus?ſed oblitus liberalitatis meæ,qua tecū paulo ante uti cœperam,plura complector. concedam igitur ex indiuiduis conſtare omnia:quid ad rem?deorū enim natura quæritur.ſint ſane ex atomis.non igitur æterni.quod enim ex atomis ſit,id natū aliquādo ſit. ſi natum,nulli dij ante quàm nati. & ſi ortus eſt deorū,interitus ſit neceſſe eſt,ut tu paulo ante de Platonis

mundo

mundo diſputabas. ubi igitur illud ueſtrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis ſignificatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis: ita.n. dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hoc perſæpe facitis, ut, cum aliquid nõ ueriſimile dicatis, & effugere reprehenſionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidẽ poſſit: ut ſatius fuerit id ipſum, de quo ambigebatur, cõcedere, quã tam impudẽter reſiſtere. uelut Epicurus, cum uideret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorẽ ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, ꝙ eſſet earum motus certus, & neceſſarius, inuenit quo modo neceſſitatẽ effugeret; quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorſum feratur, declinare paululum. hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod uult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos. à quibus cum traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus aut etiam, aut nõ, poneretur, alterutrũ uerum eſſe: pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid, aut uiuet cras, aut nõ uiuet Epicurus, alterutrum fieret neceſſariũ: totum hoc aut etiã, aut non, negauit eſſe neceſſariũ. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat Arceſilas Zenonem, cũ ipſe omnia falſa diceret, quæ ſenſibus uiderentur: Zeno autem nonnulla uiſa eſſe falſa, nõ omnia. timuit Epicurus, ne, ſi unũ uiſum eſſet falſum, nullum eſſet uerum: omnes ſenſus ueri nuncios dixit eſſe: nihil horum, niſi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. idem facit in natura deorũ: dum indiuiduorum

corporum concretionem fugit, ne interitus & diſſipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tãquã corpus; nec ſanguinem, ſed tanquam ſanguinem. mirabile uidetur, q̃ non rideat aruſpex, cum aruſpicem uiderit: hoc mirabilius, q̃ uos inter uos riſum tenere poſſitis, non eſt corpus, ſed quaſi corpus. hoc intelligerem quale eſſet, ſi id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum: ne tu quidem Vellei: ſed non uis fateri: iſta enim à uobis quaſi dictata redduntur: quæ Epicurus oſcitans hallucinatus eſt, cum quidẽ gloriaretur, ut uidemus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. quod & non prædicanti tam facile quidẽ credam, ſicut mali ædificij domino glorianti ſe architectum nõ habuiſſe: nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum dij immortales: & ſunt qui putant audiuiſſe, ipſe non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam Platonis auditorem ait à ſe Sami auditum: ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus, q̃ in eã pater eius Neocles agripeta uenerat. ſed cum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor, ludi magiſter fuit. ſed hunc Platonicũ mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquã didiciſſe uideatur. in Nauſiphane Democriteo tenetur. quem cũ à ſe nõ neget auditum, uexat tamẽ omnibus cõtumelijs. atqui ſi hæc Democritea nõ audiſſet, quid audierat? quid eſt in phyſicis Epicuri non à Democrito? nã etſi quædam cõmutauit, ut quod paulo ante de inclinatione atomorũ dixi: tamen pleraq;

dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem loco rum, innumerabilitatemq́; mundorum; eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio contine tur. nunc iſtuc quaſi corpus, & quaſi ſanguinē, quid intelligis? ego enim ſcire te iſta melius quàm me, non fateor ſolum, ſed etiam facile patior. cum quidem ſe= mel dicta ſunt, quid eſt quod Velleius intelligere poſ ſit, Cotta nō poſſit? itaq; corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Nec tu me cælas, ut Py= thagoras ſolebat alienos: nec conſulto dicis occulte, tā= quam Eraclitus: ſed, quod inter nos liceat, ne tu quidē intelligis. illud uideo pugnare te, ſpecies ut quædam ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſitq́; pura, leuis, perlucida. di cemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud nō eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus, & candore mi xtus rubor ſanguis eſt, ſed quædā ſanguinis ſimilitu= do: ſic in Epicureo deo nō res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. fac id, quod ne intelligi quidē poteſt, mihi eſſe per ſuaſum: cedò mihi iſtorū adumbratorū deorum linea menta, atq; formas. nō deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas eſſe formas deorum: primum, ꝙ ita ſit informatum, anticipatumq́; menti= bus noſtris, ut homini, cum de deo cogitet, forma oc= currat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoq; eſſe pulcherri= ma debeat, nec eſſe humana ullam pulchriorem. ter= tiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura do= micilium mentis eſſe poſſit. primum igitur quidq; cō

ſideremus quale ſit. arripere.n. mihi uidemini quaſi ueſtro iure rem nullo modo probabilẽ. quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ uenerantes, deos ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile agentes aliquid & molientes deos in aliarũ formarum imitatione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc phyſice nõ uides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura. an putas ullam eſſe terra mariq; beluam, quæ non ſui generis belua maxime delectetur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles putaremus? quid cenſes, ſi ratio eſſet in beluis; non ſuo quaſq; generi plurimum tributuras fuiſſe? at mehercle ego (dicam enim ut ſentio) quáuis amem ipſe me, tamen nõ audeo dicere pulchriorem eſſe me, quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc loco de ingenijs, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie, figuraq; quæritur. quòd ſi fingere nobis, & iungere formas uelimus, qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano

corpori, nolis eſſe? difficili in loco uerſor. eſt enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe; & quidem formica formicæ. ſed tamen cuius hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cũ eſſem, è gregibus epheborum uix ſinguli reperiebantur. uideo, quid arriſeris: ſed ita tamen res ſe habet. deinde nobis, qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam uitia ſæpe iucunda ſunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. *at eſt corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen uidebatur.* Q. Catulus, *huius collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum* Roſcium: *in quem etiam illud eſt eius.*

» *Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,*
» *Cum ſubito à læua* Roſcius *exoritur.*
» *Pace mihi liceat cœleſtes dicere ueſtra,*
» *Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.*

huic pulchrior deo? at erat, ſicut hodie eſt, peruerſiſſimis oculis. quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum & uenuſtum illi uidebatur, redeo ad deos: ecquos ſi non tam ſtrabones, at petulos eſſe arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ ſunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id uobis. num etiam eſt una omnium facies? nam ſi plures, aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt. igitur aliquis non pulcherrimus deus. ſi una omnium facies eſt, florere in cœlo Academiã *neceſſe eſt. ſi enim nihil inter deum, & deum differt: nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio. quid, ſi etiam* Vellei *falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis de deo cogi=*

tantibus ſpeciem niſi hominis occurrere: tamen ne iſta tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq; uoluerunt; neq; ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque ueſtitu: at non Aegyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries: firmiores enim ui deas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdã, quàm apud nos de ſanctiſſimis templis, et ſimulacris deorũ. etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorũ de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris: at uero ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur cenſes? Apim illum ſanctum Aegiptiorum bouem, non ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis. & quidẽ alia nobis capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? iſto enim modo dicere licebit Iouem ſemper barbatum, Apollinẽ ſemper imberbem, cæſios oculos Mineruæ, cæruleos eſſe Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanũ eum, quem fecit Alcamenes. in quo ſtante, atque ueſtito leuiter apparet claudicatio non deformis. claudũ igitur habebimus deũ, quoniã de Vulcano ſic accepimus. Age & his uocabulis deos eſſe facimus, quibus à nobis no=

minatur. at primum quot hominũ linguæ, tot nomina deorũ. nõ enim, ut tu Velleius *quocunque ueneris, ſic idem in* Italia Vulcanus, *idem in* Africa, *idem in* Hiſpania. *deinde nominũ nõ magnus numerus ne in* Põtificijs *quidem noſtris, deorũ autem innumerabilis. an ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina? quàm bellum erat* Vellei, *confiteri potius neſcire quod neſcires, quàm iſta effutientem nauſeare, atque ipſum ſibi diſplicere. an tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deũ? profectò nõ putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunã, aut cœlũ deũ? ergo etiam beatum quibus fruentem uoluptatibus? & ſapientem. qui poteſt eſſe in eiuſmodi trũco ſapientia? hæc ueſtra ſunt. ſi igitur nec humano uiſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? non audes ſapienter id quidem. etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. noui ego* Epicureos *omnia ſigilla numerantes: quanquam uideo nõ nullis uideri,* Epicurũ, *ne in offenſionem* Athenienſiũ *caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. itaque in illis ſelectis eius, breuibusq; ſententijs, quas appellatis* κυρίας δόξας, *hæc, ut opinor, prima ſententia eſt:* Q*uod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.* In *hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia planè loquẽdi fecerit, feciſſe conſulto. de homine minime uafro male exiſtimant. dubium eſt enim, utrũ aliquid dicat iſte beatum & immortale, an, ſi quod ſit beatũ, id eſſe immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue lo-*

cutum eſſe,ſed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte,quàm paulo ante te. ille uero deos eſſe putat:nec quenquam uidi,qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret,timeret,mortem dico & deos.quibus mediocres homines nõ ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas.tot millia latrocinantur morte propoſita. alij omnia, quæ poſſunt,fana compilant.credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. ſed quoniã non audes (iam enim cum ipſo Epicuro loquor) negare eſſe deos, quid eſt quod te impediat aut ſolem,aut lunam,aut mundum,aut mentem aliquam ſempiternam in deorũ natura ponere? nunquam uidi,inquis,animam rationis conſilijq; participem in ulla alia;niſi humana figura. quid?ſolis nunquidnam,aut lunæ, aut quinq; errantium ſiderum ſimile uidiſti?ſol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum,curſus annuos cõficit. huius hanc illuſtrationem eiuſdem incenſa radijs menſtruo ſpatio luna complet.quinque autem ſtellæ eundem orbem tenentes,aliæ propius à terris, aliæ remotius,ab ijſdem principijs,diſparibuſt temporibus eadem ſpatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidiſti? ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum ipſum num ne uidiſti? cur igitur credis eſſe?tollamus ergo omnia,quæ aut hiſtoria nobis,aut noua ratio affert. ita ſit, ut mediterranei mare eſſe non credant: quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ;ut,ſi Seriphi natus eſſes,nec unquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos: uulpeculasq; ſæpe uidiſſes,non crederes leones, & pan

theras eſſe, cum tibi, quales eſſent, diceretur? ſi uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem uellei non ueſtro more, ſed dialecticorum, quæ funditus gens ueſtra non nouit, argumenti ſententiã concluſiſti: beatos eſſe deos ſumpſiſti. cõcedimus. beatum autem ſine uirtute neminem eſſe poſſe, id quoque damus, & libenter quidem. uirtutẽ autem ſine ratione conſtare non poſſe, conueniat id quoque neceſſe eſt. adiungis, nec rationem eſſe niſi in hominis figura. quẽ tibi hoc daturũ putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? quid autem eſt iſtuc gradatim? ſumpſiſſes tuo iure. nã à beatis ad uirtutem, à uirtute ad rationẽ uideo te ueniſſe gradibus: à ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtuc quidem eſt, nõ deſcendere. nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quàm homines deorũ. quæres, quid interſit. ſi. n. hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic uideo. ſed hoc dico, nõ ab hominibus formæ figuram perueniſſe ad deos: dij enim ſemper fuerunt, & nati nunquã ſunt, ſi quidẽ æterni ſunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales. nõ ergo illorum humana forma, ſed noſtra diuina dicenda eſt. uerũ hoc quidẽ, ut uoletis. illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerũ natura ratione factum eſſe uultis, ſed tamẽ quis iſte tantus caſus, unde tam felix concurſus atomorum, ut repente homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorũ decidiſſe de cœlo in terras putamus, et ſic homines patrũ ſimiles extitiſſe? uellem diceretis: deorum cognationẽ

agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. & nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire poſſem, quàm falſa conuincere. etenim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidē admirari liberet in homine eſſe Romano *tantam ſcientiam, uſque à* Thalete Mileſio *de natura deorum philoſophorum ſententias omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt, qui ſine manibus et pedibus conſtare deū poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq; opportunitas in homine mēbrorum, ut iudicetis membris humanis deos nō egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaq; nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. habebit igitur linguā deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad uſum: quæq; procreationis cauſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq;, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. iſtis ne fidentes ſomnijs non modo* Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus *contra* Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; *dixerunt, ſed meretricula etiam* Leontium *cōtra* Theophraſtum *ſcribere auſa ſit? ſcito quidem illa ſermone, &* Attico. *ſed cum tantum* Epicuri *hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri?* Zeno *quidem etiam litigabat. quid dicam* Albutium? *nam* Phœdro *nihil ele=*

gantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi-quid aſperius dixeram: cum Epicurus cõtumelioſiſſime Ariſtotelem uexarit, Phædoni Socratico turpiſſime maledixerit, Metrodori ſodalis ſui fratrẽ Timocratẽ, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis uoluminibus conciderit, in Democritum ipſum, quẽ ſecutus eſt, fuerit ingratus, Nauſiphanem magiſtrum ſuũ, à quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno quidem non eos ſolũ, qui tum erant, Apollodorum, Syllũ, cæteroſq; figebat maledictis, ſed Socratem ipſum, parẽtem philoſophiæ, latino uerbo utens, ſcurram Atticũ fuiſſe dicebat, Chryſippum nunquam niſi Cheſippũ uocabat. tu ipſe paulo ante, cum tanquam ſenatum philoſophorum citares, ſummos uiros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. quorum ſi nemo uerũ uidit de natura deorum, uerendum eſt ne nulla ſit omnino. nam iſta, quæ uos dicitis, ſunt tota cõmentitia, uix digna lucubratione anicularũ. non. n. ſentitis, quàm multa uobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraueritis, ut cõcedamus eandem eſſe hominum & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini; ingreſſus, curſus, accubatio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiã ſermo, & oratio. Nam quòd & mares deos, & fœminas eſſe dicitis, quid ſequatur uidetis. equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit. ſed clamare non deſinitis, retinẽdum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſq; ſit. quid autẽ obſtat, quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda eſt (utrũque omnino durũ, ſed

uſu mollienda nobis uerba ſunt)uerum ea,quæcunq; eſt,cur aut in ſolem illum,aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam,figura membriſq; corporis uacuam,cadere non poteſt ? nihil aliud dicis, niſi, nũquam uidi ſolem,aut mundũ beatum. quid ? mundũ præter hunc unquã ne uidiſti ? negabis. cur igitur nõ ſexcenta millia eſſe mundorum,ſed innumerabilia auſus es dicere? ratio docuit.ergo hoc te ratio nõ docebit,cũ præſtãtiſſima natura quæratur,eáq; beata, et æterna,quæ ſola in diuina natura ſunt,ut immortalitate uincamur ab ea natura,ſic animi præſtãtia uinci;atque ut animi,item corporis ? cur igitur, cũ cæteris rebus inferiores ſimus,forma pares ſumus? ad ſimilitudinem.n.deo proprius accedebat humana uirtus, quã figura. an quidquã tam puerile dici poteſt (ut eundẽ locum diutius urgeam)quàm ſi ea genera beluarum, quæ in rubro mari India'ue gignantur,nulla eſſe dicamus?atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirẽdo audire tam multa poſſunt,quàm ſunt multa,quæ terra,mari,paludibus,fluminibus exiſtunt.quæ negemus eſſe,quia nunquam uidimus.Ipſa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime ſimilitudo ? quid? canis non ne ſimilis lupo?atque,ut Ennius,

,, *Simia quàm ſimilis turpiſſima beſtia nobis ?*

at mores in utroque diſpares,elephanto beluarum nulla prudẽtior.at figura quæ uaſtior ? de beſtijs loquor. quid? inter ipſos homines nõ ne et ſimillimis formis diſpares mores, & moribus, figura diſſimilis ? etenim ſi ſemel Vellei ſuſcipimus genus hoc argumenti,attende quò ſerpat.tu enim ſumebas,niſi in hominis figura ra

tionem ineſſe nõ poſſe. ſumet alius, niſi in terreſtri; niſi in eo, qui natus ſit; niſi in eo, qui adoleuerit; niſi in eo, qui didicerit; niſi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo; poſtremo niſi in homine, atq; mortali. q ſi in omnibus his rebus obſiſtis, quid eſt, q te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ propoſui, adiunctis, in homine rationem eſſe, & mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare. niſi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſuperuacaneũ ſit, aut uſum non habeat, obſtare. quàm moleſtum eſt uno digito plus habere? quid ita? quia nec ſpeciem, nec uſum alium quinque deſiderant. tuus autem deus non digito uno redũdat, ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. ſi ut immortalis ſit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim ſunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. at eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipſum mundum, cum eius membra, cœlum, terras, maria, cumq; horum inſignia ſolem, lunam, ſtellaſq; uidiſſent, cumq; tẽporũ mutationes, maturitates, uiciſſitudineſq; cognouiſſent, ſuſpicati eſſent aliquã excellentẽ eſſe, præſtãtemq; naturã, quæ hæc feciſſet, moueret, regeret, gubernaret. qui, etiam ſi aberrant à coniectura, uideo tamen quid ſequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregiũ habes, quod effectũ diuina

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

mente uideatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? habeo, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei. & barbati quidẽ Iouis, galeatæ Mineruæ. nũ igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra ſolum hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum: dant enim arcum, ſagittas, haſtã, clypeum, fuſcinam, fulmen: & ſi, actiones quæ ſint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. ipſi, qui irridentur, Aegyptij nullam beluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt. Ibes maximam uim ſerpentium conficiunt, cum ſint aues excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; roſtro: auertunt peſtem ab Aegypto, cũ uolucres angues ex uaſtitate Libyæ uento Africo inuectas interficiunt, atque conſumunt. ex quo fit, ut illæ nec morſu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. poſſum de Ichneumonum utilitate, de Crocodilorum, de Feliũ dicere: ſed nolo eſſe longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium conſecratas, ueſtrorum deorum nõ modo beneficium nullum extare, ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri, etiam cũ ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deũ ſic feriatum uolumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commouerit, uereamur, ne beatus eſſe non poſſit. hæc oratio nõ modo deos ſpoliat motu, & actione diuina, ſed etiam homines inertes efficit, ſi quidem agẽs aliquid ne deus quidẽ eſſe beatus poteſt. uerũ ſit ſanè, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius eſt do=

miciliũ? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur. n. ſuis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt: nam locus quidem ijs etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuiq; proprius, ut terra infimum teneat, hãc inundet aqua, ſuperior aer, ignibus altiſſima ora reddatur. beſtiarum autẽ terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraq; ſede uiuentes. ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putẽtur, appareantq́; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primum ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accõmodatum; deus quid appetat; ad quam deniq; rem motu mentis, ac rationis utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neq; eandẽ ad numerũ permanere, eamq́; eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & trãſitione cernatur, neq; deficiat unquã ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq́; fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatã illam naturam, & ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantũ modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de Hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationẽ animi cæteri philoſophi motum inanem uocãt: uos

autem aduentum in animos, et introitum imaginum dicitis. ut igitur Ti. Gracchum cum uideor cōcionantem in Capitolio uidere; de M. Octauio deferentē ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem; tu autem & Gracchi et Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animū meū referantur: hoc idē fieri in deo, cuius crebra facie pellátur animi, ex quo eſſe beati atq; æterni intelligantur. fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi: ſpecies duntaxat obijcitur quædam. num etiā cur beata ſit, cur æterna? quæ autē iſtæ imagines ueſtræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. ſed & ille reprehēſus à multis eſt, nec uos exitum reperitis, totáq; res uacillat, & claudicat. nam quid eſt, quod minus probari poſſit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo illi ergo? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquā fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiuſdam fuiſſe Cercopis. at Orpheus, id eſt imago eius, ut uos uultis, in animum meum ſæpe incurrit. quid, quod eiuſdē hominis in meū aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neq; eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquā uidimus? quid, quod, ſimul ac mihi collibitum eſt, præſto eſt imago? quid, quod etiam ad dormiētē ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria eſt: uos autē non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis tanta eſt impunitas garriendi. at quàm licenter?

centeri? fluentium frequẽter tranſitio fit uiſionum, ut è multis una uideatur. puderet me dicere non intelligere, ſi uos ipſi intelligeretis, qui iſta defenditis. quo modo.n.probas, cõtinenter imagines ferri? aut, ſi continenter, quo modo æternæ? innumerabilitas, inquis, ſuppeditat atomorum. num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? cõfugis ad æquilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, quoniam ſit natura mortalis, immortalem etiã eſſe oportere. iſto modo, quoniã homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales: et quoniã naſcuntur in terra, naſcantur et in aqua: et quia ſunt quæ interimant, ſint quæ conſeruent. ſint ſanè: ſed ea cõſeruent, quæ ſunt. deos iſtos eſſe nõ ſentio. omnis tamen iſta rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa & agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent; formare, figurare, colorare, animare nõ poſſent. nullo igitur modo immortalẽ deum efficitis. Videamus nunc de beato. ſine uirtute certe nullo modo. uirtus autem actuoſa, & deus ueſter nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus quidem. quæ ergo uita? ſuppeditatio, inquis, bonorũ, nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorũ? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouiſtis niſi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus animi uoluptatem. non arbitror te Vellei ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſeiunctum à delicatis, & obſcœnis uoluptatibus: quas qui=

dē nō erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quē cibū igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & flo rum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ qui dem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Iu uentatem, aut Ganymedem pocula miniſtrātem. tu autē Epicure quid facies? neque enim, unde habeat iſta deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igi tur hominum natura ad beate uiuendū eſt, quā deo-rum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatū. At has leuiores ducis uoluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc uerbū) ſenſibus adhibetur. Quouſq; ludis? n.ī Philo noſter ferre nō poterat aſpernari Epicu reos molles et delicatas uoluptates: ſumma enim me-moria pronūciabat plurimas Epicuri ſententias ijs ipſis uerbis, quibus erant ſcriptæ: Metrodori uero, q̄ eſt Epi curi collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat: accuſat enim Timocratem fratrē ſuum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatā uitam pertineant, uentre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. annue re te uideo: nota enim tibi ſunt. proferrem libros, ſi ne gares. neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatē o-mnia referantur: alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos ue ſtros eſſe uoluptatis expertes: ita ueſtro iudicio ne bea tos quidē. at dolore uacant. ſatin eſt id ad illā abun-dātem bonis, uitā beatiſſimā? cogitant, inquis, aſſidue beatos eſſe ſe: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. cōprehēde igitur animo, et propone ante ocu los, deum nihil aliud in omni æternitate, niſi, mihi pul chre eſt, et ego beatus ſum, cogitantē. nec tamē uideo,

quo modo uideatur iſte deus beatus, cũ ſine ulla inter miſſione pulſetur, agiteturq́; incurſione atomorũ ſempiterna, cumq́; ex ipſo imagines ſemp̃ affluãt. ita nec beatus eſt ueſter deus, nec æternus. At etiã de ſanctitate, de pietate aduerſus deos, libros ſcripſit Epicurus. *at quo modo in his loquitur? ut* Coruncanũ, *aut* Scæuolam Pontifices *maximos te audire dicas; nõ eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut* Xerxes, *ſed rationibus, deorũ immortaliũ tẽpla & aras euerterit. quid eſt. n. cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij nõ modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant? at eſt eorum eximia quædam præſtansq; natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendã elicere ſapientẽ. an quidquam eximiũ poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua uoluptate lætans, nihil nec actura ſit unquã, neq; agat, neq; egerit? quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas, iuſtitia aduerſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe iuris, cum homini nulla cum deo ſit cõmunitas? ſanctitas autẽ, eſt ſcientia colendorũ deorum: qui quãobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec ſperato bono. quid eſt autem, quòd eos ueneremur propter admirationẽ eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem uim deorum. niſi forte* Diagoram, *aut* Theodorum, *qui omnino deos eſſe negabant, cẽſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. ego ne* Protagoram *quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. horũ*

enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitioné tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum; ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. quid? ij, qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinioné fictá eſſe ab hominibus ſapiētibus Reip. *cauſa, ut, quos ratio nō poſſet, eos ad officium religio duceret; non ne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? quid* Prodicus Chius? *qui ea, quæ prodeſſent hominum uitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandé religionem reliquit? quid, qui aut fortes, aut claros, aut potétes uiros tradunt poſt morté ad deos perueniſſe, eosq́; eſſe ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq́; ſoleamus? non ne expertes ſunt religionum omniũ? quæ ratio maxime tractata ab* Euhemero *eſt: qué noſter & interpretatus, & ſecutus eſt præter cæteros* Ennius: *ab* Euhemero *autem & mortes, & ſepulturæ demōſtrantur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem uidetur, an penitus totam ſuſtuliſſe? omitto* Eleuſiná *ſanctam illam & auguſtam,*

» *Vbi initiantur gentes orarum ultimæ:*

præterea Samothraciam, *eaq́;, quæ* Lemni *nocturno aditu occulta coluntur ſilueſtribus ſepibus denſa. quibus explicatis, ad rationemq́; reuocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quã deorum. mihi quidem etiam* Democritus, *uir magnus in primis, cuius fontibus* Epicurus *hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate præditas ineſſe uniuerſitati rerum: tum principia, mentesq́;, quæ ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit, tum animantes imagines, quæ uel prodeſſe nobis ſolent, uel*

nocere;tum ingentes quaſdam imagines, tantaſq́; , ut uniuerſum mundum complectantur extrinſecus. quæ quidem omnia ſunt patria Democriti. quàm Democrito digniora. quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam ſuſtulit: cum enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicat eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam: tollit id, quod maxime proprium eſt optimæ præſtantiſſimæq́; naturæ: quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis, neminem deo nec deum, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines à dijs, ſed ipſi dij inter ſe ab alijs alij negligantur. quanto Stoici melius, qui à uobis reprehendūtur. cenſent autem ſapientes ſapientibus etiā ignotis eſſe amicos: nihil eſt enim uirtute amabilius: quam qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis, cum imbecillitatem gratificationem, & beneuolentiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam deorū, ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos, & benignos fuiſſe. nulla eſt charitas naturalis inter bonos? charum ipſum uerbum eſt amoris: ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædā utilitatū ſuarum. prata, & arua, & pecudū greges diligūtur iſto

modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum charitas, & amicitia gratuita eſt. quanto igitur magis deorũ? qui nulla re egentes & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. quod ni ita ſit, quid ueneramur, quid precamur deos? cur ſacris Pontifices, cur auſpicijs Augures præſunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid nouemus? at etiã Epicuri liber eſt de ſanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dij humana non curant? quæ autem animãs natura, nihil curans? uerius eſt igitur illud nimirũ, quod familiaris omniũ noſtrum Poſidonius diſſeruit in libro quinto de natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro uideri; quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ deteſtãdæ gratia dixiſſe; neque enim tã deſipiens fuiſſet, ut homũculis ſimilem deum fingeret, lineamẽtis dũtaxat extremis, non habitu ſolido; membris hominis præditũ omnibus, uſu membrorũ ne minimo quidem; exilem quendã, atque perlucidũ, nihil cuiquã tribuentẽ, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentẽ. quæ natura primũ nulla eſſe poteſt: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominũ charitate teneatur; ualeat; quid enim dicam, propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & charitas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER II.

QVæ cum Cotta dixiſſet, tũ Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cũ Academico, et eodẽ rhetore cõgredi conatus ſum. nã neque indiſertũ Academicũ pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorẽ quamuis eloquentem: neque enim flumine conturbor inanium uerborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem Cotta utraq; re ualuiſti: corona tibi, & iudices defuerũt. ſed ad iſta alias. nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem, inquit, mallem audire Cottã, dũ, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem ueros inducat: eſt enim & philoſophi, & Põtificis, & Cottæ, de dijs immortalibus habere nõ errãtem, et uagã, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem, certamq; ſententiã. nã contra Epicurũ ſatis ſuperq; dictũ eſt. ſed aueo audire, tu ipſe Cotta quid ſentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præſertim de rebus, quid nõ ſentirẽ, quàm quid ſentirẽ, poſſe dicere? ꝙ ſi haberem aliquid, quod liqueret; tamẽ te audire uiciſſim uellem, cũ ipſe tã multa dixiſſem. Tũ Balbus, Gerã tibi morẽ, & agã quã breuiſſime potero: etenim cõuictis Epicuri erroribus, lõga de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidũt noſtri totã

iſtam de dijs immortalibus quæſtionem in partes quatuor. primum docent eſſe deos: deinde quales ſint: tum mundũ ab his adminiſtrari: poſtremo cõſulere eos rebus humanis. nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, et quartũ, quia maiora ſunt, puto in aliud eſſe tempus differenda. Minime uero, inquit Cotta: nam & ocioſi ſumus, & ijs de rebus agimus, quæ ſunt etiam negotijs anteponendæ. Tũ Lucilius, Ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars: quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamq́; perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiaq́; contemplati ſumus: quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regãtur? quod ni ita eſſet, qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius,

Aſpice hoc ſublime cãdens, quem inuocãt omnes Iouẽ.

illum uero & Iouem, & dominatorem rerũ, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

=patrem diuumq́; hominumq́;,

& præſentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud ſanè intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſſit. quid enim eſt hoc illo euidentius? quod niſi cognitum comprehenſumq́; animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cũ ſeculis, ætatibusq́; hominũ inueterare potuiſſet. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atq; uanas diuturnitate extabuiſſe. quis enim Hippocentaurum fuiſſe, aut Chimærã putat? quæ ue anus tã excors inueniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? opinionum enim cõmenta delet dies, na

turæ iudicia confirmat. itaque & in noſtro populo, & in cæteris deorum cultus religionumq; ſanctitates exiſtunt in dies maiores, atque meliores. idq; euenit nõ temere, nec caſu, ſed quòd & præſentiam ſæpe diui ſuã declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cũ A. Poſthumius Dictator cũ Octauio Mamillio Tuſculano prælio dimicaret, in noſtra acie Caſtor, & Pollux ex equis pugnare uiſi ſunt, & recentiore memoria ijdem Tyndaridæ Perſem uictum nunciauerunt: P. enim Vatienus, auus huius adoleſcentis, cũ è præfectura Reatina Romã uenienti noctu duo iuuenes cũ equis albis dixiſſent, Regem Perſem illo die captũ, ſenatui nũciauit, et primo, quaſi temere de Rep. locutus eſſet, in carcerem coniectus eſt, poſt à Paulo literis allatis, cũ idem dies conſtitiſſet, & agro à ſenatu, & uacatione donatus eſt. atque etiã cũ ad fluuium Sagrã Crotoniatas Locri maximo prælio deuiciſſent, eo ipſo die auditã eſſe eã pugnã ludis Olimpiæ, memoriæ proditũ eſt. ſæpe Faunorum uoces exauditæ, ſæpe uiſæ formæ deorũ, quemuis, aut non hebetem, aut impiũ deos præſentes eſſe confiteri coegerũt. prædictiones uero, et præſenſiones rerum futurarũ quid aliud declarãt, niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, prædici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. quòd ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ aſciuiſſent, ſi res omnino repudiarent: nec domeſticis quidẽ exemplis docti, numen deorũ cóprobabimus? nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam iuſſit, ut biberēt, quoniā eſſe nollēt. qui riſus claſſe deuicta multas ipſi lacrymas, magnā populo R. cladem attulit. quid? collega eius Iunius eodē bello non ne tempeſtate claſſem amiſit, cū auſpicijs non paruiſſet? itaque P. Claudius à populo condemnatus eſt, Iunius necem ſibi ipſe conſciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenū ſcribit, cū magno Reip. uulnere. quorū exitio intelligi poteſt, eorū imperijs Remp. amplificatam, qui religionibus paruiſſent. & ſi conferre uolumus noſtra cū externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur; religione, id eſt cultu deorum, multo ſuperiores. an Actij Nauij lituus ille, quo ad inueſtigandum ſuem regiones uineæ terminauit, contemnendus eſt? crederem, niſi eius augurio Rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. ſed negligentia nobilitatis augurij diſciplina omiſſa, ueritas auſpiciorū ſpreta eſt, ſpecies tantū retenta. itaq; maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur, nulla parennia ſeruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiā ſe ipſos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro Rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex aruſpicum reſponſis commemorare poſſum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe. atqui & no=

ſtrorum Augurum, & Hetruſcorum, & aruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo Conſulibus res ipſa probauit: quos cum Ti. Gracchus Conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregiſſet, remq; illam in religionem populo ueniſſe ſentiret, ad ſenatũ retulit. ſenatus, quos ad ſoleret, referendũ cenſuit. aruſpices introducti, reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebã, incenſus ira, ita ne uero? ego non iuſtus qui & Cõſul rogaui, & Augur, & auſpicato? an uos Thuſci ac barbari auſpiciorũ populi R. ius tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? itaque tum illos exire iuſſit. poſt autem è prouincia literas ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatũ eſſe, uitio ſibi tabernaculum captũ fuiſſe in hortos Scipionis, quòd, cũ pomœrium poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſa, in redeũdo, cũ idem pomœriũ trãſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque uitio creatos eſſe Conſules. Augures rem ad ſenatũ: ſenatus, ut abdicarent: Conſules abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtãtiſſimus, peccatũ ſuũ, quod celari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in Rep. religionem: Conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. magna Augurum auctoritas: quid aruſpicũ ars, non ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non ne cogatur confiteri deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. deorũ autem interpretes

ſunt: deos igitur eſſe fateamur. ac fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem quia non omnes cõualeſcunt, iccirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur à dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt, non deorum natura, ſed hominum cõiectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentiũ ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleãthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorũ eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq́; commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideisq́; imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis; tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq́; portentis, tum facibus uiſis cœleſtibus, tum ſtellis ijs, quas Græci Cometas, noſtri Crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum ſole geminato, quod, ut à patre audiui, Tuditano, & Aquilio Conſulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus ſol alter extinctus eſt. quibus exterriti homines uim quandã eſſe cœleſtẽ, & diuinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe, eamq́; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumq́;

omnium diſtinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicaret, nõ eſſe fortuitas. ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri iudicare, ſed eſſe aliquẽ intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tãtis motibus, tantiſq; uiciſſitudinibus, tam multarum rerum, atq; tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa, & infinita uetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur. ſi enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cœleſtes, omneſq; eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici nõ poſſunt: eſt igitur id, quo illa cõficiuntur, homine melius. id autẽ quid potius dixerim, quã deum? etenim ſi dij non ſunt, quid eſſe poteſt in rerũ natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mũdo melius eſſe, quã ſe putet, deſipientis arrogãtiæ eſt. ergo eſt aliquid melius: eſt igitur profecto deus. an uero, ſi domum magnam, pulchramq; uideris, nõ poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum nõ uideas, muribus illam, & muſtellis ædificatã putes: tãtũ uero ornatum mundi, tantam uarietatẽ, pulchritudinemq; rerum cœleſtium, tantã uim, & magnitudinẽ

maris,atq; terrarum,ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes,nõ ne planè deſipere uidea re?an ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora?terrã autem eſſe infimã, quam craſſiſſimus circunfundat aer,ut ob eam ipſam cauſam,quod etiã quibuſdam regionibus, atq; urbibus contingere uidemus,hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam,hoc idem generi humano euenerit,ꝙ in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint. & tamen ex ipſa hominũ ſolertia eſſe aliquã mentem, & eã quidem acriorem, & diuinã, exiſtimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontẽ Socrates. quin & humorẽ, & calorem,qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem, animum deniq; illum ſpirabilem ſi quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne,aliud ab aere eo,quem ſpiritu ducimus.illud autem,quod uincit hæc omnia,rationem dico, &,ſi placet pluribus uerbis,mentem,conſilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus?unde ſuſtulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt,non habebit?atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo,nihil præſtabilius,nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt,ſed ne cogitari quidem quicquam melius poteſt.& ſi ratione & ſapientia nihil eſt melius, neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus.quid uero tanta rerũ conſentiens, conſpirans, continuata cognatio?quem nõ coget ea, quæ à me dicuntur,cõprobare? poſſet ne uno tempore florere,de=

inde uiciſſim horrere terra? aut, tot rebus ipſis ſe im-mutátibus, ſolis acceſſus, diſceſſusq́; ſolſtitijs, brumisq́; cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorumq́; anguſtiæ or tu, aut obitu lunæ cómoueri? aut una totius cœli con uerſione curſus aſtrorum diſpares conſeruari? hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profecto non poſſent, niſi ea uno diuino, et cótinuato ſpiritu continerentur. atque hæc cũ uberius diſputan-tur, et fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effu giunt Academicorũ *calumniam: cũ autem, ut* Zeno *ſolebat, breuius, anguſtiusq́; concludũtur, tũ apertiora ſunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris uitia diluuntur, anguſtia autem concluſæ orationis non fa cile ſe ipſa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis,* Zeno *ſic premebat. quod ratione utitur, id melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mun-do melius: ratione igitur mundus utitur. ſimiliter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum; ſimiliter, beatũ; ſimiliter, æternũ. omnia enim hæc meliora ſunt, quã ea, quæ ſunt his carentia: nec mundo quidquam me-lius: ex quo efficitur eſſe mũdum deũ. idemq́; hoc mo do. nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſen-tiens. mundi autem partes ſentientes ſunt: non igitur caret ſenſu mundus. pergit idem, & urget anguſtius. nihil, inquit, quod animi, quodq́; rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem, cópotemq́; ratio nis. mundus autem generat animantes, compotesq́; ra tionis: animãs eſt igitur mũdus, cópoſq́; rationis. idem*

ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc modo. ſi ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur; non dubitares, quin ineſſet in oliua tibicinis quædam ſcientia. quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idẽ ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicã. cur igitur mũdus nõ animans, ſapiensq́; iudicetur, cũ ex ſe procreet animantes, atque ſapientes? ſed quoniã cœpi ſecus agere, atque initio dixeram; negarã enim hanc primã partẽ egere oratione, quòd eſſet omnibus perſpicuũ, deos eſſe: tamẽ id ipſum rationibus phyſicis confirmari uolo. ſic enim res ſe habet, ut omnia, quæ alantur, & creſcant, contineant in ſe uim caloris: ſine qua neq; ali poſſent, neque creſcere. nam omne, quod eſt calidum, & igneum, cietur, & agitur motu ſuo: quod autem alitur, & creſcit, motu quodã utitur certo, & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tandiu ſenſus, & uita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipſi, & extinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quantauis inſit caloris in omni corpore: negat enim ullum eſſe cibũ tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur: cuius etiã in reliquijs ineſt calor, ijs, quas natura reſpuerit. iã uero uenæ, et arteriæ micare nõ deſinunt quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq́; ſæpe eſt, cum cor animãtis alicuius euulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit propter incluſum in eo calorẽ. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam uim in ſe habere uitalẽ per omnem mundum pertinentem. atq; id facilius cerne

mus

mus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubt i lius explicato . omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fulctæ ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt . nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus : & recenti foſſione

» terram fumare calentem,

atque etiã ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quòd magna uis terræ cauernis cõtineatur caloris, eaq́; hieme ſit dẽſior, ob eamq́; cauſam calorẽ inſitum in terris cõtineat arctius. longa eſt oratio, multæq́; rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæq́; ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea tẽperatione caloris & oriri, & augeſcere. atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorẽ, primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio, quæ neque cõglaciaret frigoribus, neque niue pruinaq́; cõcreſceret, niſi eadẽ ſe admiſto calore liquefacta & dilapſa diffunderet. itaq; & aquilonibus, reliquisq́; frigoribus adiectis dureſcit humor: & idẽ uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. atq; etiam maria agitata uentis ita tepeſcũt, ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorẽ: nec. n. ille externus, & aduentitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus, quod noſtris quoq; corporibus contingit, cũ motu atq; exercitatione recaleſcunt. ipſe uero aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. ille uero & multo quidẽ calore admiſtus eſt : ipſe. n, oritur ex reſpiratione aquarum : earum enim quaſi

uapor quidam aer habendus eſt. is autem exiſtit motu eius caloris, qui aquis cõtinetur. quã ſimilitudinẽ cernere poſſumus in ijs aquis, quæ efferueſcunt ſubditis ignibus. iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura feruida eſt, & cæteris naturis omnibus ſalutarem impertit, & uitalem calorẽ. ex quo concluditur, cũ omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundũ etiã ipſum ſimili, pariq; natura in tanta diuturnitate ſeruari, eoq́; magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneũ ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi uis, & cauſa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere. natura eſt igitur, quæ cõtineat mundũ omnẽ, eumq́; tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu, atque ratione: omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentẽ, in belua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerũ appetitus. in arborum autem, et earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν uocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. itaque neceſſe eſt illud etiã, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumq́; rerum poteſtate dominatuq; digniſſimũ. uidemus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod nõ pars uniuerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationẽ. in ea parte igitur, in qua mũdi eſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, et acriora quidẽ, atque maiora.

quocirca ſapiẽtem eſſe mundũ neceſſe eſt, naturamq́; eam, quæ res omnes cõplexa teneat, perfectione ratio nis excellere, eoq́; deum eſſe mundum, omnemq́; uim mũdi diuina natura cõtineri. atque mundi feruor ille purior, perlucidior, mobiliorq́; multo, ob easq́; cauſas aptior ad ſenſus cõmouendos, quàm hic noſter calor, quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur, & uigent. abſurdum eſt igitur dicere, cum homines, beſtiæq́; hoc calore teneantur, et propterea moueantur, et ſentiãt, mũdum eſſe ſine ſenſu, qui integro, et puro, et libero, eodemq́; acerrimo, & mobiliſſimo ardore teneatur; præſertim cum is ardor, qui eſt mundi, nõ agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. nam quid poteſt eſſe mundo ualentius, quod pellat, atque moueat calorẽ eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem quaſi quendam deum philoſophorum: cui duos placet eſſe motus, unum ſuũ, alterum externum; eſſe autẽ diuinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur, quã quod pulſu agitetur alieno. hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hisq́; principiũ motus eſſe ductum putat. quapropter quoniã ex mundi ardore motus omnis oritur, is autẽ ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur: animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur, animãtem eſſe mundum. atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quòd certe eſt mundus melior, quàm ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ nõ ſit minor, quã noſmet ipſi ſumus: ſic mundum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partẽ aliquam uniuerſi. quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus ne

ceſſe eſt:nam ni ita eſſet,hominem,qui eſt mūdi pars,
quoniam rationis eſt particeps,pluris eſſe,quàm mū=
dum omnem,oporteret. atq; etiā ſi à primis inchoa=
tiſq́; naturis ad ultimas perfectaſq́; uolumus procede
re,ad deorū naturā perueniamus neceſſe eſt.primo.n.
animaduertimus à natura ſuſtineri ea,quæ gignun=
tur è terra,quibus natura nihil tribuit amplius, quā
ut ea alendo,atq; augendo tueretur.beſtijs autē ſen=
ſum & motū dedit, & cū quodā appetitu acceſſum
ad res ſalutares,à peſtiferis receſſum: homini hoc am
plius,ꝙ addidit rationem, qua regerentur animi ap=
petitus,qui tū remitterentur,tū continerentur.quar=
tus autē gradus,& altiſſimus,eorū,qui natura boni,
ſapienteſq; gignuntur: quibus à principio innaſcitur
ratio recta,conſtanſq;,quæ ſupra hominē putāda eſt,
deoq́; tribuēda,id eſt mundo:in quo neceſſe eſt perfe=
ctam illam,atq; abſolutā ineſſe rationem.neq; enim
dici poteſt,in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid
extremū,atq; perfectū.ut enim in uite,ut in pecude,
niſi quæ uis obſtitit, uidemus naturam ſuo quodā iti
nere ad ultimum peruenire;atq; ut pictura,& fabri
ca,cæteræq; artes habent quendam abſoluti operis ef=
fectum:ſic in omni natura,ac multo etiam magis,ne
ceſſe eſt abſolui aliquid ac perfici.etenim cæteris natu
ris multa externa,quo minus perficiātur,poſſunt obſi
ſtere:uniuerſam autē naturā nulla res poteſt impedi=
re:propterea ꝙ omnes naturas ipſa cohibet, & conti-
net.quo circa neceſſe eſt eſſe illum quartum, & altiſ
ſimum gradum,quò nulla uis poſſit accedere. is autē
gradus eſt,in quo rerū omnium natura ponitur:quæ

quoniam talis eſt, ut præſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire, neceſſe eſt intelligentem eſſe mundũ, & quidem etiam ſapientem. quid autem eſt inſcitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res ſit complexa, non optimam dici; aut, cum ſit optima, non primum animantem eſſe, deinde rationis, & conſilij cõpotem, poſtremo ſapientẽ? qui enim aliter poteſt eſſe optima? neque enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarũ, optima putanda ſit potius, quàm deterrima: nec uero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen à principio ſapiens, non ſit deterior mũdi potius, quàm humana cõditio: homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, nũquam profecto ſapientiam conſequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam abſurdum eſt, & ſapiens à principio mundus, & deus habendus eſt. neque enim eſt quidquam aliud præter mundum, cui nihil abſit, quodq́; undique aptum, atque perfectum, expletumq́; ſit omnibus ſuis numeris, & partibus. ſcite enim Chryſippus, ut clypei cauſa inuolucrum, uaginam autẽ gladij, ſic præter mundum cætera omnia aliorum cauſa eſſe generata, ut eas fruges, atq; fructus, quos terra gignit, animantium cauſa, animãtes autem hominũ, ut equum uehendi cauſa, arandi bouem, uenãdi, et cuſtodiendi canem: ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, ſed quædam particula perfecti. ſed mundus, quoniam omnia complexus eſt, nec eſt quidquã quod nõ inſit in eo, perfectus undique eſt. quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? nihil autem eſt mente &

ratione melius:ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. bene igitur idem Chryſippus, qui ſimilitudines adiungens omnia in perfectis, et maturis docet eſſe meliora; ut in equo, quàm in equulo; in cane, quàm in catulo; in uiro, quàm in puero: iam quod in omni mũdo optimũ ſit, id in perfecto aliquo, atque abſoluto eſſe debere. eſt autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi eſt propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine uirtus. quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo uirtus: ſapiens igitur eſt, et propterea deus. atque hac mũdi diuinitate perſpecta, tribuenda eſt ſideribus eadem diuinitas: quæ ex mobiliſſima, puriſſimaq́; ætheris parte gignũtur, neq; nulla præterea ſunt admiſta natura, totaq́; ſunt calida, atque perlucida, ut ea quoq; rectiſſime & animãtia eſſe, & ſentire, atq; intelligere dicãtur. atque ea quidem tota eſſe ignea duorũ ſenſuũ teſtimonio confirmari Cleãthes putat, tactus, & oculorum. nam ſolis candor illuſtrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenſo mũdo tam lõge, lateq́; colluceat: & is eius tactus eſt, non ut tepefaciat ſolũ, ſed etiam ſæpe comburat. quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. ergo, inquit, cum ſol igneus ſit, oceaniq́; alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quẽ adhibemus ad uſum, atque ad uictum; aut ei, qui corporibus animãtium cõtinetur. atque hic noſter ignis, quem uſus uitæ requirit, confector eſt, et cõſumptor omniũ, idemq́;, quocũq; inuaſit, cũcta diſturbat, ac diſſipat: contra ille corporeus, uitalis, & ſalutaris omnia cõſer-

uat,alit,auget,ſuſtinet,ſenſuq́; afficit. negat ergo eſſe dubium,horum ignium ſol utri ſimilis ſit, cũ is quoq; efficiat,ut omnia floreant,& in ſuo quæq; genere pubeſcant.quare cum ſolis ignis ſimilis eorũ ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantiũ:ſolem quoque animantem eſſe oportet,& quidẽ reliqua aſtra, quæ oriãtur in ardore cœleſti,qui æther,uel cœlũ nominatur, cum igitur aliorum animantiũ ortus in terra ſit,aliorum in aqua,in aere aliorum:abſurdum eſſe Ariſtoteli uidetur,in ea parte,quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima,animal gigni nullum putare.Sidera autem æthereum locum obtinent:qui quoniam tenuiſſimus eſt,& ſemper agitatur,& uiget;neceſſe eſt,quod animal in eo gignatur,idem & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. quare cum in æthere aſtra gignantur,conſentaneum eſt,in ijs ſenſum ineſſe,& intelligentiam.ex quo efficitur,in deorum numero aſtra eſſe ducenda.etenim licet uidere acutiora ingenia, et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas,in quibus aer ſit purus,ac tenuis, quàm illorum, qui utantur craſſo cœlo,atque concreto. quin etiam, cibo quo utare,intereſſe aliquid ad mentis aciem putant.probabile eſt igitur,præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe,& quæ & ætheream mundi partẽ incolant, & marinis,terreniſq́; humoribus longo interuallo extenuatis alantur.ſenſum autem aſtrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorũ,atque conſtantia:nihil eſt enim quod ratione,& numero moueri poſſit ſine conſilio:in quo nihil eſt temerarium, nihil uarium,nihil fortuitum.ordo autem ſiderũ, & in

omni æternitate conſtantia, neq; naturã ſignificat, eſt enim plena rationis; neque fortunã, quæ amica uarietati conſtantiam reſpuit. ſequitur ergo, ut ipſa ſua ſpõte, ſuo ſenſu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Ari*ſtoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia: quæ autem natura mouerẽtur, hæc aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. nec uero dici poteſt, ui quadã maiore fieri, ut contra naturam aſtra moueantur: quæ enim poteſt maior eſſe? reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit uoluntarius: quæ qui uideat, non indoctè ſolum, uerum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. nec ſanè multũ intereſt, utrum id neget, an eos omni procuratione, atq; actione priuet: mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non uidetur. eſſe igitur deos ita perſpicuũ eſt, ut, id qui neget, uix eũ ſanæ mẽtis exiſtimem.*

Reſtat, *ut, qualis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nhil eſt difficilius, quàm à conſuetudine oculorũ aciem mentis abducere. ea difficultas induxit & uulgo imperitos, et ſimiles philoſophos imperitorũ, ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à* Cotta *non deſiderat orationem meam. ſed cũ talem eſſe deũ certa notione animi præſentiamus, primũ ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit præſtantius: ad hanc præſenſionem, notionemq; noſtram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm*

ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe, & deum iudicem. hic quàm uolet Epicurus *iocetur, homo non aptiſſimus ad iocandum, minimeq́; reſpiciens patriam; & dicat ſe non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nūquam me mouebit. placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtantem aliquā eſſe naturam, qua nihil ſit melius: mundo autem certe nihil eſt melius. nec dubiū, quin, quod animans ſit, habeatq́; ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mūdum eſſe compotem. qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur.* Sed *hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex ijs rebus ipſis, quas mundus efficit. interea* Vellei *noli quæſo præteferre uos planè expertes eſſe doctrinæ. conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, uideri. nouum etiam oculorum iudiciū habetis. ſed ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpectu: quod mihi tamen ipſum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quæq́; nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminēs, nihil lacunoſum? cūq́; duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus, (ſic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, à medioq́; tantum abſit extremum, quantū idem à ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius. ſed ſi*

hæc non uidetis, quia nunquam eruditum illũ puluerem attigiſtis: an ne hoc phyſici quidem intelligere potuiſtis, hanc æqualitatem motus, conſtantiamq; ordinum in alia figura nõ potuiſſe ſeruari? itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quàm quod à uobis affirmari ſolet. nec enim hunc ipſum mundũ pro certo rotundũ eſſe dicitis: nã poſſe fieri, ut ſit alia figura: innumerabilesq; mundos, alios aliarũ eſſe formarũ. quæ, ſi bis bina quot eſſent didiciſſet Epicurus, *certe non diceret. ſed dũ palato, quid ſit optimũ, iudicat, cœli palatum (ut ait* Ennius) *non ſuſpexit. nam cum duo ſint genera ſiderum, quorum alterum ſpatijs immutalibus ab ortu ad occaſum cõmeans, nullum unquam curſus ſui ueſtigium inflectat; alterum autem cõtinuas conuerſiones duas ijſdem ſpatijs curſibusq; conficiat: ex utraque re & mundi uolubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarũ rotundi ambitus cognoſcuntur; primusq; ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita mouetur, ut cum terras larga luce compleuerit, eaſdem modo his, modo illis partibus opacet: ipſa enim umbra terræ ſoli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum: eiuſdemq; ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris, & caloris modum temperant: circuitus enim ſolis orbiũ* V *defectibus &* LX *&* CCC, *quarta ferè diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptentriones, tum ad meridiem, æſtates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorũ alterũ hiemi ſeneſcenti adiunctum eſt, alterum æſtati. ita ex quatuor temporum*

mutationibus omnium, quæ terra, mariq́; gignuntur, initia, cauſæq́; ducuntur. iã ſolis annuos curſus ſpatijs menſtruis luna conſequitur: cuius tenuiſſimum lumẽ facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quiſque pleniſſimum. neq; ſolum eius ſpecies ac forma mutatur tum creſcendo, tũ defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilonalis, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam, & ſolſtitij ſimilitudo: multaq́; ab ea manãt, et fluunt, quibus et animantes alãtur, augeſcãtq́;; et pubeſcant, maturitatemq́; aſſequãtur, quæ oriũtur è terra. maxime uero admirabiles ſunt motus earum quinque ſtellarum, quæ falſo uocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conſeruat progreſſus, & regreſſus, reliquosq́; motus cõſtantes, et ratos. ꝙ eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur; tum abeũt. tum recedunt; tum accedunt, tum ſubſequuntur; tum celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mouentur quidem, ſed ad quoddã tempus inſiſtunt, quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum ſolis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatijs eſt facta cõuerſio. quæ quã longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe uero certam, & definitam, neceſſe eſt. nam ea quæ Saturni ſtella dicitur, φαίνωνq́; à Græcis nominatur, quæ à terra abeſt plurimum, XXX ferè annis curſum ſuum conficit, in quo curſu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum ueſper

tinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiẽdo, nihil immutat ſempiternis ſeculorũ ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. infra autem hãc propius à terra Iouis ſtella fertur, quæ φαέθον dicitur; eaq́; eundem XII. ſignorum orbem annis XII. conficit; eaſdemq́;, quas Saturni ſtella, efficit in curſu uarietates. huic autem proximum inferiorẽ orbem tenet πυρόεις, quæ ſtella Martis appellatur; eaq; IIII. & XX menſibus, VI. ut opinor, diebus minus, eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. infra hanc autem ſtella Mercurij eſt: ea ςίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè uertente ſigniferum luſtrat orbem, neq; à ſole longius unquam unius ſigni interuallo diſcedit, tũ anteuertens, tũ ſubſequens. infima eſt quinq; errantium, terræq́; proxima ſtella Veneris: quæ φώσφορος græce, Lucifer latinè dicitur, cũ antegreditur ſolem; cum ſubſequitur autem, Heſperos. ea curſum anno conficit, et latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neq; unquam ab ſole duorũ ſignorum interuallo longius diſcedit, tum antecedẽs, tum ſubſequens. hãc igitur in ſtellis cõſtantiã, hanc tantã tam uarijs curſibus in omni æternitate conuenientiam tẽporum non poſſum intelligere ſine mente, ratione, cõſilio. quæ cũ in ſideribus ineſſe uideamus, non poſſumus ea ipſa nõ in deorum numero reponere. nec uero eæ ſtellæ, quæ inerrantes uocantur, non ſignificant eãdem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana, conueniẽs, conſtanſq́; conuerſio: nec habent æthereos curſus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis

ignari:nõ eſt enim ætheris ea natura, ut ui ſua ſtellas complexa contorqueat : nam tenuis, ac perlucens,& æquabili calore ſuffuſus æther, nõ ſatis aptus ad ſtellas continẽdas uidetur.habent igitur ſuã ſphærã ſtellæ inerrantes ab ætherea coniunctione ſecretã, & liberam.earum autem perennes curſus, atq; perpetui, cum admirabili,incredibiliq; conſtantia, declarant in his uim,& mentem eſſe diuinam:ut,hæc ipſa qui nõ ſentiat deorum uim habere,is nihil omnino ſenſurus eſſe uideatur.nulla igitur in cœlo nec fortuna,nec temeritas,nec erratio,nec uanitas ineſt: contraq; omnis ordo,ueritas,ratio,cõſtãtia. quæq; his uacant,ea mẽtita,& falſa,plenaq; erroris eunt circũ terras,infra lunam:quæ omnium ultima eſt,in terriſq; uerſatur.cœleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq; cõſtantiã,ex qua conſeruatio ,& ſalus omnium omnis oritur,qui uacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt.haud ergo,ut opinor,errauero,ſi à principe inueſtigandæ ueritatis huius diſputationis principiũ duxero. Zeno igitur ita naturã diffinit , ut eam dicat ignem eſſe artificioſum ad gignendũ progrediẽtem uia:cenſet enim artis maxime propriũ eſſe, creare,& gignere;quodq; in operibus noſtrarum artium manus efficiat,id multo artificioſius naturã efficere; id eſt,ut dixi,ignem artificioſum , magiſtrum artium reliquarum. atq; hac quidẽ ratione omnis natura artificioſa eſt,ꝙ habet quaſi uiam quandam , & ſectã, quam ſequatur.ipſius uero mundi,qui omnia complexu ſuo coercet, & continet, natura nõ artificioſa ſolum,ſed planè artifex , ab eodẽ Zenone dicitur cõſul

trix, & prouida utilitatum, opportunitatumq; omnium. atque ut cæteræ naturæ ſuis ſeminibus quæq; gignũtur, augeſcunt, continentur: ſic natura mundi omnes motus habet uoluntarios; conatusq;, et appetitiones, quas ὁρμὰς Græci uocant, & his cõſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmet ipſi, qui animis mouemur, & ſenſibus. talis igitur mens mũdi cum ſit, ob eamq; cauſam prouidẽtia appellari recte poſſit (græce enim πρόνοια dicitur) hæc potiſſimum prouidet, & in his maxime eſt occupata, primum ut mundus quamaptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autẽ ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus. Dictum eſt de uniuerſo mũdo: dictum eſt etiam de ſideribus: ut iam propemodũ appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo, ac moleſto. non enim uenis, & neruis, & oſſibus continentur, nec ijs eſcis aut potionibus ueſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis cõcretos humores colligãt: nec ijs corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuãt ex defatigatione membrorum. quæ uerens Epicurus, monogrammos deos, & nihil agentes commentus eſt. illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimaq; in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturq; curſus, ut ad omnia cõſeruanda, & tuenda conſenſiſſe uideãtur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non ſine cauſa & à Græciæ ſapiẽtibus, & à maioribus noſtris conſtitutæ, nominatæq; ſunt: quidquid enim magnã utilitatẽ generi afferet humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri ar-

bitrabãtur. itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabãt: ut cum fruges Cererẽ appellamus, uinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

» *Sine Cerere, & Libero friget Venus.*

tum autem res ipſa, in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro, ante autẽ ab Attilio Calatino erat Fides conſecrata. uides Virtutis templum, uides Honoris, à M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omniũ rerum quia uis erat tanta, ut ſine deo regi nõ poſſet, ipſa res deorũ nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, et Voluptatis, et Lubentinæ Veneris uocabula conſecrata ſunt, uitioſarum rerum, neque naturaliũ: quãquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa uitia naturã uehementius ſæpe pulſant. utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ij dij, qui utilitates quaſque gignebant. atque his quidẽ nominibus, quæ paulo ante dicta ſunt, quæ uis ſit in quoque declaratur deo. ſuſcepit autem uita hominũ, conſuetudoq́; cõmunis, ut beneficijs excellẽtes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules, hinc Caſtor, et Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſancteq́; Liberum cum Cerere, et Libera conſecrauerunt: quod quale ſit, ex myſterijs intelligi poteſt. ſed ꝙ ex nobis natos liberos

appellamus,iccirco Cerere nati nominati ſunt Liber & Libera: quod in Libero ſeruant, in Libera nõ item, hinc etiam Romulus, quem quidem eũdem eſſe Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij rite ſunt habiti, cũ & optimi eſſent, & æterni. alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditauerunt, hominum autẽ uitã ſuperſtitione omni referſerunt. atque hic locus à Zenone tractatus, poſt à Cleanthe, & Chryſippo pluribus uerbis explicatus eſt. nã uetus hæc opinio Græciam oppleuit, exectũ Celum à filio Saturno, uinctum autem Saturnum ipſum à filio Ioue. phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas: cœleſtem.n. altiſſimam, æthereamq; naturã, id eſt igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, uacare noluerunt ea parte corporis, quæ cõiunctione alterius egeret ad procreandũ. Saturnũ autem eum eſſe uoluerunt, qui curſum, & cõuerſionem ſpatiorum, ac tẽporũ contineret: qui deus græce id ipſum nomen habet: κρόνος enim dicitur: qui eſt idem χρόνος.i. temporis ſpatium. Saturnus autẽ eſt appellatus, quòd ſaturetur annis: ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia cõſumit ætas tẽporum ſpatia, annisq; præteritis inſaturabiliter expletur. uinctus eſt autẽ à Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum uinculis alligaret. ſed ipſe Iupiter, id eſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis pater diuumq; hominumq; dicitur, à maioribus autem noſtris optimus, maximus, & quidem ante optimus, id eſt be

neficentiſſimus,

neficentiſſimo, quàm maximus; quia maius eſt, certéq; gratius prodeſſe omnibus, quàm opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens,

» Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem. planiúsq; alio loco idem,

» Cui, quod in me eſt, execrabor hoc, quo lucet quidquid eſt. hūc etiam augures noſtri cū dicunt, Ioue fulgēte, tonante: dicunt enim cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc breuiter,

» Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera:
» Qui tenero terram circunuectu amplectitur:
» Hunc ſummum habeto diuum: hūc perhibeto Iouem.

Aer autem, ut Stoici diſputāt, interiectus inter mare & cœlum Iunonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror, & coniux Iouis, quòd & ſimilitudo eſt ætheris, & cū eo ſumma coniunctio. effœminarunt autem eum, Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. ſed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua reſtabat & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diuiſa. datum eſt igitur Neptuno alterum, Iouis, ut uolunt, fratri maritimum omne regnum: nomenq; productum, ut Portunus à portu, ſic Neptunus à nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata eſt: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. is rapuit Proſerpinam, quod Græcorum nomen eſt: ea enim eſt, quæ περσεφόνη græce nominatur, quam frugum ſemen eſſe uolunt, abſconditamq; quæri à matre fingunt. mater autem

eſt à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: caſuq́; prima litera itidem immutata, ut à Græcis: nam ab illis quoq; δημήτηρ, quaſi γημήτηρ nominata eſt. iam qui magna uerteret Mauors, Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cũq; in omnibus rebus uim haberent maximã prima, & extrema, principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt: quod ab eundo nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones peruiæ, Iani; foresq́; in liminibus profanarũ ædium, ianuæ nominantur. nam Veſtæ nomen à Græcis: ea eſt.n. quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, et focos pertinet. itaq; in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. nec longe abſunt ab hac ui dij penates, ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne, quo ueſcuntur homines, penus) ſiue ab eo, ꝙ penitus inſident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. iam Apollinis nomen eſt græcum: quẽ ſolem eſſe uolunt: Dianam autem, & Lunã eandem eſſe putant: cum ſol dictus ſit, uel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, uel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet; Luna à lucendo nominata ſit: eadem eſt enim Lucina: itaq; ut apud Græcos Dianam, eamq́; Luciferam, ſic apud noſtros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant. quæ eadẽ Diana omniuaga dicitur, non à uenando, ſed ꝙ in ſeptem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. adhibetur autẽ ad partus, quòd ij matureſcunt aut ſeptem nonnunquam, aut plerunq; nouem lunæ curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, menſes nominantur. cõcinneq́;, ut multa,

Timæus: qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagrauiſſe; adiunxit, minime id eſſe mirandum, q̃ Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe uoluiſſet, abfuiſſet domo. Quæ autẽ dea ad res omnes ueniret, Venerẽ noſtri nominauerunt: atq; ex ea potius uenuſtas, quã Venus ex uenuſtate. Videtis ne igitur, ut à phyſicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio ſit ad cõmentitios, & fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones, erroresq́; turbulẽtos, et ſuperſtitiones penè aniles. & formæ. n. nobis deorũ, & ætates, & ueſtitus, ornatusq́; noti ſunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq́; traducta ad ſimilitudinẽ imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus. n. deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, bellis, prælijsq́; caruerunt; nec ſolum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, ſua propria bella geſſerunt. hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis, ſummæq́; leuitatis. ſed tamen his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiuſque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi qui, qualesq́; ſunt, quoq; eos nomine conſuetudo nuncupauerit; quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum eſt optimus, idemq́; caſtiſſimus, atque ſanctiſſimus, pleniſſimusq́; pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur: non enim philoſophi ſolum, uerum etiam maio

res noſtri ſuperſtitionē à religione ſeparauerunt. nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati: ꝙ nomen poſtea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti religioſi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam à deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus ineſt uis legendi eadem, quæ in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe. Proximum eſt, ut doceam, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. magnus ſanè locus, & à ueſtris Cotta uexatus: ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt. nam uobis Vellei minus notū eſt, quēadmodum quidq; dicatur. ueſtra enim ſolum legitis, ueſtra amatis: cæteros cauſa incognita condemnatis. uelut à te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicā πρόνοιαν à Stoicis induci, id eſt prouidentiam. quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundū omnem gubernet, & regat. ſed id præciſe dicitur. ut, ſi quis dicat Athenienſium Remp. conſilio regi, deſit illud, Ariopagi: ſic, cum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitrator, deorum. plene autem & perfecte ſic dici exiſtimato, prouidentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret ueſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere. & mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non

datum eſt:non poteſtis.nec uero hoc in te unum conuenit moribus domeſticis,ac noſtrorum hominũ urbanitate limatum,ſed cum in reliquos ueſtros,tũ in eum maxime,qui iſta peperit,hominẽ ſine arte,ſine literis, inſultantem in omnes.ſine acumine ullo,ſine auctoritate,ſine lepore. dico igitur prouidentia deorũ mundum,& omnes mundi partes & initio cõſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari:eamq́; diſputationem tres in partes noſtri ferè diuidunt: quarum pars prima eſt,quæ ducitur ab ea ratione,quæ docet eſſe deos: quo conceſſo,cõfitendum eſt eorũ conſilio mundum adminiſtrari. ſecunda eſt autẽ,quæ docet omnes res ſubiectas eſſe naturæ ſentienti, ab eáq; omnia pulcherrime geri.quo cõſtituto,ſequitur ab animantibus principijs eam eſſe generatam.tertius locus eſt,qui ducitur ex admiratione rerum cœleſtium,atq; terreſtriũ.Primũ igitur aut negandum eſt deos eſſe,quod et Democritus ſimulacra,& Epicurus imagines inducens quodã pacto negat:aut,qui deos eſſe cõcedant,ijs fatendum eſt, eos aliquid agere,idq́; præclarum.nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione;deorũ igitur cõſilio adminiſtratur mundus.quod ſi aliter eſt, aliquid profecto ſit neceſſe eſt melius,& maiore ui præditũ,quàm deos, quale id cunque eſt,ſiue inanima natura, ſiue neceſſitas ui magna incitata,hæc pulcherrima opera efficiẽs, quæ uidemus:nõ eſt igitur natura deorũ præpotẽs,neque excellẽs,ſiquidem ea ſubiecta eſt ei uel neceſſitati, uel naturæ,qua cœlũ,maria,terræq́; regãtur. nihil autẽ eſt præſtãtius deo:ab eo igitur neceſſe eſt mundũ regi.nulli igitur eſt naturæ obediens,aut ſubiectus deus.

omnem ergo regit ipſe naturam. etenim ſi concedimus intelligentes eſſe deos, cõcedimus etiam prouidentes, & rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorãt, quæ res maximæ ſint, quoq́; hæ modo tractandæ, & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant, & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorũ eſt, & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. atqui neceſſe eſt, cum ſint dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſeq́; quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unũ mundum, ut cõmunem Remp. *atque urbem aliquam regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobique ſit, eademq́; lex: quæ eſt recti præceptio, prauiq́; depulſio. ex quo intelligitur. prudentiam quoque, & mentem à dijs ad homines perueniſſe: ob eamq́; cauſam maiorũ inſtitutis mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ, & publice dedicatæ ſunt. quæ qui conuenit penes deos eſſe negare, cum eorum auguſta, & ſancta ſimulacra ueneremur? quòd ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, niſi à ſuperis, defluere potuerunt? cumq́; ſit in nobis cõſilium, ratio, prudentia, neceſſe eſt deo hæc ipſa habere maiora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius, nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eum deorum cõſilio, & prouidentia adminiſtrari. poſtremo cũ ſatis docuerimus hos*

eſſe deos,quorum inſignem uim, & illuſtrem faciem uideremus, ſolem dico, & lunam, & uagas ſtellas, & inerrantes,& cœlum,& mundum ipſum, & earum rerum uim,quæ ineſſent in omni mundo cũ magno uſu,& commoditate generis humani; efficitur, omnia regi diuina mente atque prouidentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt. Sequitur, ut doceã omnia ſubiecta eſſe naturæ,eáq; ab ea pulcherrime regi.ſed quid ſit ipſa natura,explicandũ eſt ante breuiter,quo facilius id,quod docere uolumus,intelligi poſſit. nanq; alij naturam cenſent eſſe uim quandã ſine ratione,cientẽ motus in corporibus neceſſarios: alij autem uim participem rationis,atque ordinis,tanquam uia progredientem,declarantemq́;, quid cuiuſque rei cauſa efficiat,quid ſequatur,cuius ſolertiã nulla ars,nulla manus,nemo opifex conſequi poſſit imitãdo:ſeminis enim uim eſſe tantam,ut id, quanquã ſit perexiguum,tamen,ſi inciderit in concipientem, comprehendentemq́; naturã,nactumq́; ſit materiam, qua ali,augeriq́; poſſit,ita fingat,& efficiat in ſuo quidq; genere, partim ut tantum modo per ſtirpes alantur ſuas,partim ut moueri etiam,& ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere. ſunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent,ut Epicurus, qui ita diuidit,omnium,quæ ſint,naturam eſſe, corpora, & inane,quæq́; his accidant.ſed nos cum dicimus natura conſtare,adminiſtrariq́; mundum, nõ ita dicimus ut glebã, aut fragmẽtũ lapidis,aut aliquid eiuſmodi nulla cohærendi natura,ſed ut arborem,ut animal,in quibus nulla temeritas,ſed ordo apparet,& artis quæ

dam ſimilitudo. quòd ſi ea, quæ à terra ſtirpibus continentur, arte naturæ uiuunt, & uigẽt: profecto ipſa terra eadem ui cõtinetur & arte naturæ, quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat, & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat, & augeat, ipſáq; alatur uiciſſim à ſuperis, externiſq; naturis. eiuſdemq; expirationibus aer alitur, & æther, & omnia ſidera. ita ſi terra natura tenetur, & uiget, eadem ratio in reliquo mũdo eſt: ſtirpes enim terræ inhærent: animantes autem à ſpiratione aeris ſuſtinentur: ipſéq; aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat: nihil enim eorũ ſine eo fieri poteſt. quin etiam mouetur nobiſcum: quacũque. n. imus, quacunq; mouemur, uidetur quaſi locum dare, & cedere. quæq; in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ à medio in ſuperum, quæq; conuerſione rotunda circum medium feruntur, ea cõtinẽtem mundi efficiunt, unamq; naturam. & cum quatuor ſint genera corporum, uiciſſitudine eorum mũdi continuata natura eſt. nam ex terra aqua, ex aqua oritur aer, ex aere æther: deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aer, ex aere aqua, ex aqua terra infima. ſic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citroq; commeantibus, mundi partium coniunctio continetur. quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem uidemus; aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, & immenſum penè tempus. quorum utrumuis ut ſit; ſequitur, natura mundum adminiſtrari. quæ enim claſſium nauigatio, aut quæ inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris,

quæ porrò animantis figura conformatioq; membrorũ tantam naturæ ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mũ dus? aut igitur nihil eſt, quod ſentiente natura rega= tur: aut mundum regi confitendum eſt. etenim qui reliquas naturas omnes, earumq́; ſemina cõtineat, qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut ſi quis dentes, & pubertatem natura dicat exiſtere, ipſum autẽ ho= minem, cui ea exiſtant, non conſtare natura, nõ intel= ligat ea, quæ efferant aliquid ex ſeſe, perfectiorẽ habe re naturam, quàm ea, quæ ex ijs efferantur. omnium autem rerum, quæ natura adminiſtrantur, ſeminator, & ſator, & parens, ut ita dicam, atque educator, et al tor eſt mundus: omniaq́;, ſicut mẽbra, & partes ſuas, nutricatur, & continet. quòd ſi mundi partes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum natura ad miniſtrari: cuius quidẽ adminiſtratio nihil habet in ſe quod reprehendi poſſit: ex ijs enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo unquam docebit. & ſi quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit. quòd ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo co= hærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, di uináq; prouidentia. ſi ergo meliora ſunt ea, quæ na= tura, quàm illa, quæ arte perfecta ſunt, nec ars ef= ficit quidquam ſine ratione: ne natura quidem ratio= nis expers eſt habẽda. qui igitur conuenit, ſignũ, aut ta bulam pictã cum aſpexeris, ſcire adhibitã eſſe artem;

cumq; procul curſum nauigij uideris, nõ dubitare quin id ratione atq; arte moueatur; aut cũ ſolariũ uel deſcriptũ, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non caſu; mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta cõplectatur, cõſilij, & rationis eſſe expertem putare? quod ſi in Scy*thiam, aut in* Britaniam *ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit* Poſidonius, *cuius ſingulæ conuerſiones idẽ efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errãtibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? hi autem dubitant de mũdo, ex quo et oriũtur, & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus aut neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina: et* Archimedẽ *arbitrãtur plus ualuiſſe in imitãdis ſphæræ cõuerſionibus, quàm naturã in efficiẽdis, præſertim cũ multis partibus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata, ſolertius. atq; ille apud actiũ paſtor, qui nauẽ nũquã ante uidiſſet, ut procul diuinũ et nouũ uehiculũ* Argonautarũ *è mõte conſpexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:*

» *-tanta moles labitur*
» Fremebunda *ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu*
» Præ *ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:*
» Ruit *prolapſa: pelagus reſpergit: profluit:*
» Ita *dum interruptum credas nimbum uoluier,*
» Dum *quod ſublime uentis expulſum rapi*
» Saxum, *aut procellis, uel globoſos turbines*
» Exiſtere *ictos undis concurſantibus,*
» Niſi *quas terreſtres pontus ſtrages conciet;*

„ Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
„ Subter radices penitus undanti in freto
„ Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum uomit.

dubitat primo, quæ ſit ea natura: quam cernit ignotã: idemq́; iuuenibus uiſis, auditoq́; nautico cantu,

„ Sicut inciti atque alacres roſtris perfremunt
„ Delphini= item alia multa.
„ =Syluani melo
„ Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.

ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddã ſenſuq́; uacuum ſe putat cernere, poſt autem ſignis certioribus quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mũdi conturbauerat, poſtea cum uidiſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq́; ratis ordinibus moderata, immutabiliq́; conſtantia, intelligere ineſſe aliquem nõ ſolum habitatorem in hac cœleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq́; muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quãta ſit admirabilitas cœleſtium rerum, atque terreſtriũ. principio enim terra ſita in media parte mundi, circunfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq́; natura, cui nomen eſt aer, græcũ illud quidem, ſed receptũ iam tamen uſu à noſtris: tritũ eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbũ, dicaturq́; tam æther latine, quàm dicitur aer: etſi interpretatur Pacuuius,

„ Hoc, quod memoro, noſtri cœlũ, Graij perhibẽt æthera.

quaſi uero nõ Graius hoc dicat. at latine loquitur. ſi=

quidem nos non quaſi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco.

Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exiſtunt: quorũ eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maior atque amplior, quàm terra uniuerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. atque hi tanti ignes, tamq; multi nõ modo nihil nocent terris, rebusq; terreſtribus, ſed ita proſunt, ut, ſi mota loco ſint, cõflagrare terras neceſſe ſit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublata. hic ego non mirer eſſe quẽquam, qui ſibi perſuadeat corpora quædã ſolida, atq; indiuidua, ui & grauitate ferri, mundumq; effici ornatiſſimũ, & pulcherrimum ex eorum corporũ cõcurſione fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo cur non idem putet, ſi innumerabiles unius, & uiginti formæ literarũ uel aureæ, uel quales libet, aliquo conijciantur, poſſe ex his in terrã excuſſis annales Ennij, ut deinceps legi poſſint, effici: quòd neſcio an ne in uno quidẽ uerſu poſſit tantũ ualere fortuna. iſti autem quemadmodum aſſeuerãt ex corpuſculis nõ colore, non qualitate aliqua, quam ποιοτητα Græci uocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere, atque caſu mundum eſſe perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? quòd ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minus operoſa, & multo quidem faciliora. certe ita temere de mũdo ef

ſutiunt,ut mihi quidem nunquam hunc admirabilẽ cœli ornatum , qui locus eſt proximus,ſuſpexiſſe ui=
» deantur.præclare ergo Ariſtoteles,Si eſſent,inquit,qui
» ſub terra ſemper habitauiſſent, bonis, & illuſtribus
» domicilijs,quæ eſſent ornata ſignis,atque picturis,in=
» ſtructáq; rebus ijs omnibus,quibus abundant ij, qui
» beati putantur,nec tamen exiſſent unquã ſupra ter=
» rã,accepiſſent autem fama,& auditione,eſſe quoddã
» numen,& uim deorum,deinde aliquo tempore , pa=
» tefactis terræ faucibus,ex illis abditis ſedibus euadere
» in hæc loca,quæ nos incolimus,atque exire potuiſſent;
» cum repente terram, & maria, cœlumq; uidiſſent,
» nubium magnitudinem, uentorumq; uim cognouiſ=
» ſent,aſpexiſſentq; ſolem, eiusq; tum magnitudinem,
» pulchritudinemq;,tum etiã efficientiã cognouiſſent,
» quòd is diem efficeret,toto cœlo luce diffuſa;cum au
» tem terras nox opacaſſet,tum cœlum totũ cernerent
» aſtris diſtinctum,et ornatum,lunæq; luminum uarie
» tatem tum creſcentis,tum ſeneſcentis,eorumq; omni=
» um ortus,& occaſus,atque in omni æternitate ratos,
» immutabilesq; curſus:hæc cum uiderent, profecto &
» eſſe deos,et hæc tanta opera deorũ eſſe arbitrarẽtur.

Atque hæc quidẽ ille.nos autẽ tenebras cogitemus tãtas,quantæ quondam eruptione Aetnæorum igniũ finitimas regiones obſcurauiſſe dicuntur, ut per biduũ nemo hominem homo agnoſceret:cum autẽ tertio die ſol illuxiſſet,tum ut reuixiſſe ſibi uiderentur.quòd ſi hoc idem ex æternis tenebris contingeret , ut ſubito lucem aſpiceremus : quænam ſpecies cœli uideretur ſed aſſiduitate quotidiana, & cõſuetudine oculorum

aſſueſcunt animi:neq; admirantur, neque requirunt rationes earũ rerum,quas ſemper uident:perinde qua ſi nouitas nos magis,quàm magnitudo rerũ debeat ad exquirendas cauſas excitare. quis enim hunc hominẽ dixerit,qui cũ tam certos cœli motus, tam ratos aſtro rum ordines,tamq; omnia inter ſe connexa,et apta ui derit,neget in his ullam ineſſe rationem,eáq; caſu fie ri dicat,quæ quãto conſilio gerantur,nullo cõſilio aſſe qui poſſumus? an cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus,ut ſphærã,ut horas, ut alia permul= ta;nõ dubitamus,quin illa opera ſint rationis:cũ autẽ impetũ cœli admirabili cũ celeritate moueri, uertiq; uideamus,conſtantiſſime conficientẽ uiciſſitudines an niuerſarias,cum ſumma ſalute, & cõſeruatione rerũ omnium;dubitamus, quin ea non ſolum ratione fiãt, ſed etiam excellenti quadam diuináq; ratione? licet enim iam,remota ſubtilitate diſputandi,oculis quodã modo contemplari pulchritudinem rerũ earum, quas diuina prouidentia dicimus cõſtitutas.ac principio ter ra uniuerſa cernatur,locata in media mundi ſede,ſoli da,& globoſa,& undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis cõ globata, ueſtita floribus, herbis, arboribus,frugibus. quorũ omniũ incredibilis multitudo inſatiabili uarie tate diſtinguitur.adde huc fontium gelidas perennita tes,liquores perlucidos amnium,riparum ueſtitus uiri diſſimos,ſpeluncarum concauas altitudines, ſaxorum aſperitates,impendentiũ montium altitudines,immen ſitatesq; camporum.adde etiam reconditas auri, argẽ tiq; uenas, infinitamq; uim marmoris. quæ uero,& quàm uaria genera beſtiarum uel cicurum, uel fera=

rum? qui uolucrum lapſus, atq; cantus? qui pecudum paſtus? quæ uita ſilueſtrium? quid iam de hominũ genere dicam? qui quaſi cultores terræ conſtituti, nõ patiũtur eam nec immanitate beluarũ efferari, nec ſtirpiũ aſperitate uaſtari, quorũq; operibus agri, inſulæ, litoraq; collucent, diſtincta tectis, & urbibus. quæ ſi, ut animis, ſic oculis uidere poſſemus, nemo cunctã intuẽs terrã, de diuina ratione dubitaret. at uero quãta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies uniuerſi? quæ multitudo, & uarietas inſularũ? quæ amœnitates orarũ, & litorũ? quot genera, quamq; diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium, & innatãtium beluarũ, partim ad ſaxa natiuis teſtis inhærẽtiũ? ipſum autem mare ſic terrã appetẽs litoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur. exinde mari finitimus aer, die, & nocte diſtinguitur: iſq; tũ fuſus et extenuatus in ſublime fertur; tũ autẽ concretus in nubes cogitur; humoremq; colligens terrã auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorũ, & calorum facit uarietates: idemq; & uolatus alitũ ſuſtinet, & ſpiritu ductus alit & ſuſtentat animãtes. Reſtat ultimus, et à domicilijs noſtris altiſſimus, omnia cingens & coercẽs cœli cõplexus, qui idẽ æther uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cũ admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. è quibus ſol, cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circũ eã ipſam uoluitur; iſq; oriens & occidens, diẽ, noctemq; cõficit; & modo accedens, tum autẽ recedẽs, binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo cõtrarias facit: quarũ interual=

lo tum quaſi triſtitia quædam cõtrahit terram, tũ ui ciſſim lætificat, ut cũ cœlo hilarata uideatur. luna autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, maior quã dimidia pars terræ, ijſdem ſpatijs uagatur, quibus ſol: ſed tum cõgrediens cũ ſole, tum digrediens, & eam lucẽ, quã à ſole accepit, mittit in terras, & uarias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tũ ſubiecta, atq; oppoſita ſoli, radios eius, & lumẽ obſcurat; tum ipſa incidens in umbram terræ, cũ eſt è regione ſolis, interpoſitu, interiectuq; terræ repente deficit: ijſdemq; ſpatijs eæ ſtellæ, quas uagas dicimus, circum terram ferũtur, eodemq; modo oriuntur, & occidũt. quarũ motus tũ incitantur, tũ retardantur, ſæpe etiam inſiſtunt. quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Seqtur ſtellarũ inerrãtiũ maxima multitudo: quarũ ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarũ figurarũ ſimilitudine nomina inuenerint. atq; hoc loco me intuẽs, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodũ adoleſcẽtulo conuerſa, ita me delectãt, quia latina ſunt, ut multa ex ijs memoria teneam. ergo, ut oculis aſſidue uidemus ſine ulla mutatione, aut uarietate,

» Cætera labuntur celeri cœleſtia motu,
» Cum cœloq; ſimul noctesq; diesq; feruntur.

quorum cõtemplatione nullius expleri poteſt animus naturæ conſtantiam uidere cupientis.

» Extremusq; adeo duplici de cardine uertex
» Dicitur eſſe polus. =

hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquã occidẽtes,

» Ex his altera apud Graios Cynoſura uocatur,
» Altera dicitur eſſe Helice. =

Cuius

cuius quidẽ clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus.
» Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare Triones.
paribusq; ſtellis ſimiliter diſtinctis eundẽ cœli uerticẽ
luſtrat parua Cynoſura.
» Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
» Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
» Et late prima confeſtim à nocte uidetur.
» Hæc uero parua eſt: ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.
et quo ſit earum ſtellarum admirabilior aſpectus,
» Has inter, ueluti rapido cum gurgite flumen,
» Toruu' Draco ſerpit ſubter, ſupraq; reuoluens
» Seſe, conficiensq; ſinus è corpore flexos.
eius cum totius eſt præclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.
» Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
» Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
» È trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant.
» Atq; uno mentum radianti ſidere lucet:
» Obſtipum caput & tereti ceruice reflexum
» Obtutum in cauda maioris figere dicas.
& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.
» Hoc caput hic paulum ſeſe ſubitoq; recondit,
» Ortus ubi atq; obitus parte admiſcentur in una.
Id autem caput,
» Attingens defeſſa uelut mœrentis imago
uertitur. = quam quidem Græci
» Engonaſin uocitant, genibus quia nixa feratur.
» Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona.

atq; hæc qdẽ à tergo. propter caput autẽ Angu itenẽs:
» Quem claro perhibent ὀφιοῦχον nomine Graij.
» Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,
» Eius & ipſe manet religatus corpore toto:
» Nanque uirum medium ſerpens ſub pectora cingit.
» Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,
» Atque oculos urget pedibus, pectusq; Nepai.
ſeptentriones autem ſequitur
» Arctophylax uulgo qui dicitur eſſe Bootes:
» Quod quaſi temone adiunctam præ ſe quatit Arctũ.
dein quæ ſequuntur. huic Booti enim
» =Subter præcordia fixa uidetur
» Stella micans radijs Arcturus nomine claro:
cui ſubiecta fertur,
» Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.
atq; ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptioni=
bus diuina ſolertia appareat.
» Et natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti.
» Subiectus media eſt cancer, pedibusq; tenetur
» Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flãmã.
Auriga
» Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
» Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur.
» At Capra læuum humerum claro obtinet.=
tum quæ ſequuntur.
» Verum hæc eſt magno atque illuſtri prædita ſigno.
» Contra Hœdi exiguũ iaciunt mortalibus ignem.
cuius ſub pedibus
» Corniger eſt ualido connexus corpore Taurus,
eius caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

» Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt:
à pluendo: ὕειν enim eſt pluere. noſtri imperite ſuculas: quaſi à ſuibus eſſent, non ab imbribus nominatæ.
minorem autem ſeptentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.
» Náque ipſum ad tergũ Cynoſuræ uertitur Arcti.
hunc antecedit
» Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
» Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
» Andromeda, aufugiens aſpectum mœſta parentis.
» Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
» Summum contingit caput aluo: ſtellaq́; iungens
» Vna, tenet duplices communi lumine formas,
» Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
» Exin contortis Aries cum cornibus hæret.
quem propter
» Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
» Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur.
» Quẽ ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
cuius propter læuum genu
» Vergilias tenui cum luce uidebis.
» Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
» Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cœli.
capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totusq́; deinceps Aquarius.
» Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
» Corpore ſemifero magno Capricornus in urbe.
» Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
» Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem aſpicitur,

» Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte
» Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
» Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
» At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.

deinde Delphinus.

» Exinde Orion obliquo corpore nitens.

quem ſubſequens

» Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.

Poſt Lepus ſubſequitur,

» Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
» At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
» Hanc Aries tegit,& ſquamoſo corpore Piſces,
» Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.

quam longe ſerpentem & manantem

» aſpicies,proceraq; uincla uidebis,
» Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
» Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
» Aram,quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.

propter quæ Centaurus

» Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.
» Hinc dextram porgens,quadrupes quà uaſta tenetur,
» Tendit,& illuſtrem truculentus cædit ad aram.
» Hic ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:

cuius longe corpus eſt fuſum :

» In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
» Extremam nitens plumato corpore Coruus
» Roſtro tundit:& hic Geminis eſt ille ſub ipſis
» Ante Canem,graio Procyon qui nomine fertur.

hæc omnis deſcriptio ſiderũ,atque hic tãtus cœli orna

tus, ex corporibus huc, & illuc caſu, et temere cõcurſantibus potuiſſe effici cuiquã ſano uideri poteſt? aut uero alia quæ natura mentis et rationis expers hæc efficere potuit, quæ nõ modo ut fierent, ratione eguerũt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt? nec uero hæc ſolũ admirabilia, ſed nihil maius, quàm quòd ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidẽ poſſit aptius: omnes enim partes eius undiq; medium locum capeſſentes, nitũtur æquabiliter: maxime corpora autem inter ſe iuncta permanent, cũ quodam quaſi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & cõuertit extrema. quo circa ſi mũdus globoſus eſt, ob eamq; cauſam omnes eius partes undiq; æquales ipſæ per ſe atq; inter ſe continentur: cõtingere idem terræ neceſſe eſt ut omnibus eius partibus in mediũ uergentibus (id autem mediũ infimũ in ſphæra eſt) nihil interrũpat, quo labefactari poſſit tanta contentio grauitatis, & ponderum. eademq; ratione mare, cum ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æqualiter, neque redũdat unquã, neq; effunditur. huic autẽ cõtinens aer fertur ille quidem leuitate ſublimi, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit: itaque & mari cõtinuatus, & iunctus eſt, & natura fertur ad cœlũ; cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & ſalutarem ſpiritũ præbet animãtibus. quem cõplexa ſumma pars cœli quæ æther dicitur, & ſuũ retinet ardorem tenuem, et nulla admiſſione cõcretũ, et

cum aeris extremitate coniungitur. In æthere autem aſtra uoluuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata cõtinent; & forma ipſa figuraq́; ſua momenta ſuſtentãt: ſunt enim rotũda: quibus formis, ut ante dixiſſe uideor, minime noceri poteſt. ſunt autem ſtellæ natura flãmeæ: quocirca terræ, maris, aquarũ uaporibus aluntur ijs, qui à ſole ex agris tepefactis, et ex aquis excitãtur: quibus altæ, renouatæq́; ſtellæ, atque omnis æther refundunt eadem, & rurſum trahũt in idem, nihil ut ferè intereat, aut admodũ paululũ, quod aſtrorũ ignis, & ætheris flamma conſumat. ex quo euenturũ noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebãt, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cum humore cõſumpto, neque terra ali poſſet, neque remearet aer, cuius ortus aqua omni exhauſta eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rurſum animãte, ac deo renouatio mũdi fieret, atque idẽ ornatus oriretur. nolo in ſtellarũ ratione multus uobis uideri, maximeq́; earũ, quæ errare dicũtur: quarũ tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut cum ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illuſtret, & temperet, infraq́; Martem duæ ſoli obediant, ipſe ſol mundũ omnẽ ſua luce cõpleat, ab eoq́; luna illuminata grauiditates, et partus afferat, maturitatesq́; gignendi, quæ copulatio rerũ, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem nõ mouet, hunc horum nihil unquam reputauiſſe certo ſcio. Age ut à cœleſtibus rebus ad terreſtres ueniamus: quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur è terra,

ſtirpes & ſtabilitatem dant ijs,quæ ſuſtinent,et ex ter ra ſuccum trahunt,quo alantur ea,quæ radicibus con tinentur,obducunturq; libro aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus,et à caloribus tutiores.iam uero uites ſic clauiculis adminicula,tanquam manibus,apprehen dunt,atque ita ſe erigũt,ut animãtes.quin etiã à cau libus, braſſicisq;,ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur,nec eos ulla ex parte cõ tingere.animantiũ uero quãta uarietas eſt? quãta ad eã rem uis,ut in ſuo quoque genere permaneãt? qua= rum aliæ corijs tectæ ſunt,aliæ uillis ueſtitæ,aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias,alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas,alias habere effugia penna rum. paſtũ autem animãtibus large & copioſe natu= ra eũ,qui cuique aptus erat,cõparauit.enumerare poſ ſum,ad eũ paſtum capeſſendum,conficiendumq; quæ ſit in figuris animantiũ, & quàm ſolers ſubtilisq; de= ſcriptio partiũ,quamq; admirabilis fabrica mẽbrorũ: omnia enim,quæ quidẽ intus incluſa ſunt,ita nata,at que ita locata ſunt,ut nihil eorũ ſuperuacaneũ ſit, ni hil ad uitã retinẽdã nõ neceſſariũ.dedit autẽ eadẽ na tura beluis,& ſenſum, & appetitũ, ut altero conatũ haberent ad naturales paſtus capeſſendos,altero ſecer= nerẽt peſtifera à ſalutaribus. iam uero alia animalia gradiẽdo,alia ſerpẽdo ad paſtũ accedũt, alia uolãdo, alia nando,cibumq; partim oris hiatu,& dentibus ip ſis capeſſunt,partim unguiũ tenacitate arripiunt, par tim aduncitate roſtrorũ:alia ſugunt,alia carpunt, alia uorãt,alia mãdunt. atque etiã aliorũ ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ au

tem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiã data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum. at quibus beſtijs erat is cibus, ut alius generis beſtijs ueſcerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem: data eſt quibuſdã etiam machinatio quædam atque ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid inhæſerit, cõficiant; aliæ autem ut ex inopinato obſeruãt, et, ſi quid incidit, arripiunt, idq́; conſumunt. Pinna uero (ſic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaque cum piſciculi parui concham hiantem innatauerint, tum admonita à ſquilla pinna morſu cõprimit conchas. ſic diſſimilimis beſtiolis cõmuniter cibus quæritur, in quo admirandum eſt, cõgreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. eſt etiam admiratio non nulla in beſtijs aquatilibus ijs, quæ gignũtur in terra: ueluti crocodili, fluuiatilesq́; teſtudines, quædamq́; ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. quin etiam anatum oua gallinis ſæpe ſupponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus; deinde eas relinquunt, à quibus excluſi, fotiq́; ſunt, & effugiunt, cum primum aquam quaſi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. legi etiam ſcriptum, eſſe auem quandam, quæ Platalea nominetur: eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ ſe in mari mergerent: quem cum

emerſiſſent, piſcemq; cepiſſent, uſque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quod ipſa inuaderet. eademq; hæc auis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, easq;, cum ſtomachi calore concoxerit, euomere, atque ita elligere ex ijs, quæ ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, & moueri propè aquam; ad quas quaſi ad eſcam piſces cum acceſſerint, confici à ranis atque conſumi. Miluo eſt quoddam bellum naturale cum coruo. ergo aliter alterius, ubicunque nactus eſt, oua frangit. Illud uero ab Ariſtotele animaduerſum, à quo pleraque, quis poteſt non mirari? Grues, cum loca calidiora petentes maria tranſmittunt, trianguli formam efficere: eius autem ſummo angulo aer ab ijs aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſus auium leuatur. baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi uentis adiuuatur, hæq; in tergo præuolantiũ colla & capita reponunt. quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet ubi nitatur, reuolat, ut ipſe quoque quieſcat. in eius locum ſuccedit ex ijs quæ acquieuerunt: eaq; uiciſſitudo in omni curſu conſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circunſpectent, ut in cubilibus deliteſcant. atque illa mirabilia. quid ea, quæ nuper, id eſt paucis ante ſeculis, medicorum ingenijs reperta ſunt? uomitione canis purgare
* aluos ibes Aegyptiæ curãt. auditum eſt, pãtheras, quæ in barbaria uenenata carne caperẽtur, remediũ quod-

dam habere; quo cum eſſet uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cũ eſſent confixæ uenenatis ſagittis, herbam quærere, quæ dictamus uocaretur; quam cum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt è corpore. ceruæq; paulo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ Seſelis dicitur. iam illa cernimus, ut contra metum, & uim ſuis ſe armis quæq; defendat: cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutãtur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. multæ etiã inſectantes odoris intolerabili fœditate depellũt. ut uero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt à prouidẽtia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra aut ſtirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idq; ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdemq; ſeminibus & homines affatim naſcuntur, et terræ eiuſdẽ generis ſtirpium renouatione complentur. quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimæ, & in mari, & in fœmina commiſcendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem ferè cibum ad ſeſe, eoq; ſeptum fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrũ

lacteſcere incipit,eáq;,quæ paulo ante nata ſunt, ſine magiſtro,duce natura mãmas appetunt,earumq; uber tate ſaturantur.atque ut intelligamus nihil horũ eſſe fortuitum,& hæc omnia eſſe prouidæ,ſolertiſq; naturæ:quæ multiplices fœtus procreant,ut ſues, ut canes, his mammarum data eſt multitudo:quas eaſdem paucas habent eæ beſtiæ,quæ pauca gignunt.quid dicam, quantus amor beſtiarũ ſit in educandis cuſtodiendiſq; ijs,quæ procreauerint,uſque ad eum finem, dum poſſint ſe ipſa defendere?etſi piſces,ut aiunt,oua cum genuerunt,relinquũt:facile enim illa aqua & ſuſtinentur,& fœtum fundunt.teſtudines autem,& crocodilos dicunt,cum in terra partũ ediderint,obruere oua, deinde diſcedere.ita & naſcuntur,& educantur ipſa per ſeſe.iam gallinæ,aueſq; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum,& cubilia ſibi,nidoſq; conſtruunt,eoſq; quàm poſſunt molliſſime ſubſternũt, ut quamfacillime oua ſeruentur. ex quibus pullos cũ excluſerint,ita tuentur,ut & pennis foueant,ne frigore lædantur;&,ſi eſt calor,à ſole ſe opponant. cũ autem pulli pinnulis uti poſſunt,tũ uolatus eorũ matres proſequuntur,reliqua cura liberantur.accedit etiã ad nõnullorum animantium,& earũ rerũ, quas terra gignit,conſeruationem,& ſalutem,hominum etiam ſolertia,& diligentia.nam multæ & pecudes, & ſtirpes ſunt,quæ ſine procuratione hominũ ſaluæ eſſe nõ poſſunt.magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum,atque abundantiã aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat;& cum tota æſtate obrutã, oppletamq; tenuit,tum recedit,mollitoſq; & oblima=

ros agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam ferti lem efficit Eufrates: in quam quotannis quaſi nouos agros inuehit. Indus uero, qui eſt omniũ fluminũ maximus, non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim uim ſeminũ ſecũ frumenti, & ſimiliũ dicitur deportare. multáq; alia in alijs locis cõmemorabilia proferre poſſum, multos fertiles agros alios aliorũ fructuum. ſed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad ueſcendum tam uaria, tamq; iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper & nouitate delectemur, & copia. quàm tempeſtiuos autem dedit, quàm ſalutares nõ modo hominum, ſed etiam pecudum generi, ijs deni que omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos eteſias? quorum flatu nimij temperantur calores. ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. multa prætereunda ſunt, & tamen multa dicuntur. enumerari enim non poſſunt fluminnm opportunitates, æſtus maritimi, multũ accedentes, & recedentes, montes ueſtiti, atque ſilueſtres, ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ: medicamentorũ ſalutarium pleniſſimæ terræ, artes denique innumerabiles ad uictum, & ad uitam neceſſariæ. iam diei noctiſq; uiciſſitudo conſeruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. ſic undique omni ratione concluditur, mente, conſilióq; diuino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium, conſeruationemq; admirabiliter adminiſtrari. ſin quæret quiſpiam, cuiuſnam cauſa tãtarũ rerũ molitio facta ſit, arborum ne & herbarum, quæ quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen à natura ſuſtinentur? at

Digitized by Google

id quidem abſurdum eſt. an beſtiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium cauſa tantũ laboraſſe. quorũ igitur cauſa quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi ſunt dij, & homines: quibus profecto nihil eſt melius: ratio eſt enim, quæ præſtat omnibus: itaq; fit credibile, deorum & hominum cauſa factum eſſe mundum, quæq; in eo ſint omnia. faciliusq; intelligetur, à dijs immortalibus hominibus eſſe prouiſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omniſq; humanæ naturæ figura, atq; perfectio. nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, ſpiritu, ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimũ, quod adiunctis naribus ſpiritu augetur. dentibus autem in ore conſtructis manditur, atq; ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduerſi acuti morſu diuidunt eſcas, intimi autem cõficiunt, qui gemini uocãtur: quæ cõfectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguã autem ad radices eius hærens excipit ſtomachus: quò primũ illabũtur ea, quæ accepta ſunt ore. is utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo, atq; intimo terminatur. atq; is agitatione & motibus linguæ cum depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. ipſius autẽ partes eæ, quæ ſunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem ſupra, contrahuntur. ſed cum aſpera arteria (ſic enim à medicis appellatur) oſtium habeat adiunctũ linguæ radicibus, paulo ſupra, quàm ad linguam ſtomachus annectitur; eaq; ad pulmones uſq; pertineat, excipiatq; animam eã, quæ ducta ſit ſpiritu, eãdemq; à pulmonibus reſpiret, & red

dat: tegitur quaſi quodam operculo. quod ob eam cau ſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. ſed cum alui natura, ſubiecta ſto macho, cibi, & potionis ſit receptaculum, pulmones au tem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in aluo multa ſunt mirabiliter effecta: quæ cõſtant fere è ner uis. eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetq;, & conti net ſiue illud aridum eſt, ſiue humidum quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile poſſit: eaq; tũ aſtrin= gitur, tum relaxatur, atq; omne, quod accepit, cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum ha= bet, & terendo cibo, & præterea ſpiritu omnia co= cta, atq; confecta in reliquum corpus diuidantur. in pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongijs mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſi= ma: qui tum ſe contrahunt aſpirantes, tum ſpiritu di= latant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo ma xime aluntur animantes. ex inteſtinis autem et aluo ſecretus à reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, ꝑmanat ad iecur per quaſdam à medio inteſtino uſq; ad por= tas iecoris (ſic enim appellant) ductas, et directas uias, quæ pertinent ad iecur, eiq; adhærent. atq; inde aliæ pertinẽtes ſunt, per quas cadit cibus à iecore dilapſus. ab eo cibo cũ eſt ſecreta bilis, ijq; humores, qui ex reni bus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem uertunt, ad eaſdemq; portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiæ pertinent per quas lapſus cibus ex hoc ipſo lo co in eã uenã, quæ caua appellatur, confunditur, ꝑq; eã ad cor confectus iam coactusq; perlabitur: à corde autem in totũ corpus diſtribuitur per uenas admodũ

multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tũ aſtringẽtibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt, ſed tamen prætereũdum eſt, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. nã quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab ipſo ſpiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eáq; pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellãt: cui ſimilis alter adiunctus eſt, in quem ſanguis à iecore per uenam illã cauã influit. eóq; modo ex his partibus & ſanguis per uenas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus ꝑ arterias. utræq; autem crebræ, multæq; toto corpore intextæ uim quãdam incredibilem artificioſi operis, diuiniq; teſtantur. quid dicam de oſſibus? quæ ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. huc adde neruos, à quibus artus continentur; eorumq; implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut uenæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq; ſolertem adiungi multa poſſunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamq; eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos celſos, et erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes, capere poſſent. ſunt enim è terra homines nõ ut incolæ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque cœleſtium: quarum ſpectaculum ad nul

lum aliud genus animãtium pertinet. ſenſus autẽ interpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. nam oculi, tanquã ſpeculatores, altiſſimũ locũ obtinẽt; ex quo plurima cõſpicientes, fungantur ſuo munere. & aures cum ſonum recipere debeant, qui natura in ſublime fertur; recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt. itemq́; nares, eo quòd omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſa uicinitatẽ oris ſecutæ ſunt. iam guſtatus, qui ſentire eorũ, q̃bus ueſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & poculentis iter natura patefecit. tactus autẽ toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omneſq́; nimios & frigoris, & caloris appulſus ſentire poſſimus. atque ut in ædificijs architecti auertũt ab oculis & naribus dominorũ ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandauit à ſenſibus. quis uero opifex, præter naturã, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantã ſolertiã perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primũ oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, et ſepſit: quas primũ perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autẽ, ut cõtinerentur. ſed lubricos oculos fecit, & mobiles, ut & declinarent, ſi quid noceret; et aſpectũ, quò uellent, facile cõuerterent. acieſq́; ipſa, qua cernimus, quæ pupilla uocatur, ita parua eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facile uitet. palpebræq́;, quæ ſunt tegumẽta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciẽ, aptiſſime factæ et ad claudẽdas pupillas, ne quid incideret;

& ad

& ad aperiendas:idq́; prouidit ut identidē fieri poſſet cum maxima celeritate.munitæq́; ſunt palpebræ tanquā uallo pilorum:quibus & apertis oculis, ſi quid incideret,repelleretur;& ſomno conniuentibus, cū oculis ad cernendū non egeremus,ut qui tanquā inuoluti quieſcerēt.latent præterea utiliter,& excelſis undique partibus ſepiuntur.primum enim ſuperiora ſupercilijs obducta ſudorē à capite, & fronte defluentē, repellunt,genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubiectæ,leuiterq́; eminentes. naſus ita locatus eſt,ut quaſi murus oculis interiectus eſſe uideatur.auditus autem ſemper patet:eius enim ſenſu etiam dormientes egemus.à quo cum ſonus eſt acceptus,etiam è ſomno excitamur.flexuoſum iter habet,ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex & directū pateret.prouiſum etiam,ut ſi qua minima beſtiola conaretur irrūpere,in ſordibus aurium,tanquam in uiſco,inhæreſceret.extra autem eminent,quæ appellantur aures, & tegendi cauſa factæ, tutādiq́; ſenſus, & ne adiectæ uoces laberētur, atque errarent,priuſquā ſenſus ab his pulſus eſſet.ſed duros, & quaſi corneolos habent introitus, multiſq́; cū flexibus,ꝙ his naturis relatus amplificatur ſonus.quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur , aut cornu: & ex tortuoſis locis,& incluſis referūntur ampliores. ſimiliter nares,quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent,cōtractiores habēt introitus,ne quid in eas,quod noceat, poſſit peruadere : humoremq́; ſemper habent ad puluerem multaq́; alia repellenda non inutilem. guſtatus præclare ſeptus eſt : ore enim continetur, & ad uſum apte,& ad incolumitatis cuſtodiam.omniſq́;

ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudiciũ eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatisq; formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam, & figurarum tum uenuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoſcunt; iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq; cognoſcunt. aurium item eſt admirabile quoddam artificioſumq; iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq; cantibus uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuſcum; leue, aſperum; graue, acutum; flexibile, durum; quæ hominũ ſolum auribus iudicantur. nariumq; item, & guſtandi, et aperte tangẽdi magna iudicia ſunt. ad quos ſenſus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ ſunt. perſpicuum eſt enim, quò cõpoſitionem unguentorũ, quò ciborum conditiones, quò corporũ lenocinia proceſſerint. iam uero animũ ipſum, mentemq; hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui nõ diuina cura perfecta eſſe perſpicit, is his ipſis rebus mihi uidetur carere. de quo dum diſputarem, tuã mihi dari uelim Cotta eloquentiã. quo enim tu illa modo diceres? quãta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: ſingulasq; res diffinimus, circunſcripteq; complectimur: ex quo ſci=

entia intelligitur quam uim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. quãta uero illa ſunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis, quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationẽ neceſſarias. iam uero domina rerum, ut uos ſoletis dicere, eloquendi uis quàm eſt præclara, quamq́; diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasq́; reſtinguimus. hæc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit, hæc à uita immani, & fera ſegregauit. ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quãta opera machinata natura ſit. primum enim à pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cũ & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, cordarum dentes, nares cornibus ijs, qui ad neruos reſonant in cãtibus. quàm uero aptas, quamq́; multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq́; porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque

ad pingendum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad ner uorum eliciēdos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt ad motione digitorum. atq; hæc oblectationis, illa neceſſi tatis. cultus dico agrorū, extructionesq; tectorū, tegu= mēta corporum uel texta, uel ſuta, omnemq; fabricā æris, & ferri: ex quo intelligitur, adinuenta animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos cōſecutos, ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poſſimus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. iam uero operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam uarie= tas inuenitur & copia. nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ uel ſtatim conſumantur, uel man dentur condita uetuſtati: & præterea ueſcimur be= ſtijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu no= ſtro quadrupedum uectiones: quorū celeritas, atq; uis nobis ipſis affert uim, & celeritatem. nos onera qui= buſdam beſtijs, nos iuga imponimus: nos elephantorū acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilita= tem noſtram abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq; materia, & culta, & ſilueſtri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, et ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis ſepti frigora, caloresq; pellamus. magnos ue= ro uſus affert ad nauigia facienda. quorum curſi= bus ſuppeditantur omnes undique ad uitam copiæ: quasq; res uiolentiſſimas natura genuit, earum mode

rationem nos ſoli habemus; maris, atque uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſq́; maritimis rebus fruimur, atque utimur. terrenorum itẽ cõmodorum omnis eſt in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus; noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alterã naturam efficere conamur. quid uero? hominum ratio non in cœlum uſque penetrauit? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſuſq́; cognouimus: ab hominũ genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis & lunæ cognitæ, prædictæq́; in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæq́; uirtutes: ex quibus uita beata exiſtit, par & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad bene uiuendum pertinet, cedens cœleſtibus. Quibus rebus expoſitis, ſatis docuiſſe uideor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumq́; membrorum, nec ingeniĳs mentiſq́; uim talem effici potuiſſe fortuna. Reſtat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mũdus deorum hominumq́; cauſa factus eſt: quæq́; in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominũ, & inuẽta ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atq; homi-

num domus, aut urbs utrorunque . ſoli enim ratione utentes iure, ac lege uiuunt. ut igitur Athenas, & Lacedæmonem, Athenienſium, Lacedæmoniorũq; cauſa putandũ eſt conditas eſſe; omniáq;, quæ ſint in his urbibus, eorũ populorũ recte eſſe dicũtur: ſic quæcunque ſunt in omni mũdo, deorũ, atq; hominũ putáda ſunt . iam uero circuitus ſolis, et lunæ, reliquorũmq; ſiderũ, quanquam etiam ad mũdi cohærentiam pertinent, tamen & ſpectaculũ hominibus præbent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationẽ ſolertiamq; præſtãtior: eorum enim curſus demetiti, maturitates temporum, et uarietates, mutationesq; cognouimus. quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominũ cauſa facta eſſe iudicanda ſunt. Terra uero fœta frugibus, & uario leguminũ genere, quæ maxima largitate fũdit, ea ferarum ne, an hominũ cauſa gignere uidetur? quid de uitibus oliuetisq; dicam ? quarũ uberrimi læ-tiſſimiq; fructus nihil omnino ad beſtias pertinẽt. neq; enim ſerendi, neq; colendi, nec tẽpeſtiue demetẽdi, percipiẽdiq; fructus, neque cõdendi, ac reponẽdi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq; omnium rerum hominũ eſt & uſus, & cura. ut fides igitur, & tibias eorũ cauſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt: ſic ea, quæ diximus, ſolis ijs confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarũ quoque cauſa ea nata eſſe dicimus. neque enim homines murium, aut formicarũ cauſa frumentum condunt, ſed coniugum, & liberorũ, & familiarum ſuarũ. itaq; beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palàm, & libere. hominũ igitur cauſa eas rerum

copias comparatas, fatendū eſt. niſi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq́; iucundus nō guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, & aſpectus dubitationē affert, quin hominibus ſolis ea natura donauerit. tantumq́; abeſt, ut hæc beſtiarum etiam cauſa parata ſint ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe uideemus. quid enim oues aliud afferunt, niſi ut earum uillis confectis, atque cōtextis homines ueſtiantur? quæ quidem neque ali neque ſuſtentari, neque ullū fructū edere ex ſe ſine cultu hominū, et curatione potuiſſent. canū uero tā fida cuſtodia, tamq́; amās dominorū adulatio, tantumq́; odiū in externos, & tā incredibilis ad inueſtigandū ſagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominū cōmoditates eſſe generatos? quid de bobus loquar? quorū ipſa terga declarāt nō eſſe ſe ad onus accipiendū figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahēda. quibus cū terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

» Ferrea tum uero proles exorta repente eſt,
» Auſaq́; funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
» Et guſtare manu uictum domitumq́; iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorū uiſceribus ueſci ſcelus haberetur. longum eſt multorum perſequi utilitates, & aſinorum: quæ certe ad hominum uſum paratæ ſunt. ſus uero quid habet præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. qua pecude, quòd

erat ad ueſcendũ hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. quid multitudinem, ſuauitatemq́; piſciũ dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa noſtra Epicurea fuiſſe uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, niſi hominũ ratione, atque ſolertia: quanquam aues quaſdam & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſa eſſe natas putemus. Iam uero immanes & feras belluas nanciſcimur uenando, ut et ueſcamur ijs, et exerceamur in uenando ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur domitis, & cõdocefactis, ut elephantis, multaq́; ex earum corporibus remedia morbis, & uulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus, & herbis, quarum utilitatis longinqui temporis uſo, & periclitatione percepimus. totam licet animis tanquam oculis luſtrare terram, mariáq́; omnia cernere, & ſpatia frugifera, atque immenſa cá porum, ueſtitusq́; denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. nec uero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis eius tenebris plurimarũ rerum latet utilitas; quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis inuenitur. Illud uero, quod uterque ueſtrũ fortaſſe arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libẽter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidẽtia conſuli rebus humanis. eſt enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt aruſpices: multa augu=

*res prouident:multa oraculis declarantur,multa uati cinationibus,multa ſomnijs,multa portentis:quibus cognitis,multæ ſæpe res hominũ ſentẽtia atque utilitate partæ,multa etiam pericula depulſa ſunt. hæc igitur ſiue uis,ſiue ars, ſiue natura,ad ſcientiam rerum futurarum homini profecto eſt,nec ab alio alicui,quàm à dijs immortalibus data. quæ ſi ſingula uos forte non mouent,uniuerſa certe inter ſe connexa, atq; cõiũcta mouere debebunt.nec uero uniuerſo generi hominũ ſolum,ſed etiam ſingulis à dijs immortalibus cõſuli,et prouideri ſolet.licet enim contrahere uniuerſitatẽ generis humani,eamq́; gradatim ad pauciores,poſtremo deducere ad ſingulos.nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt,quacũq; in ora,ac parte terrarum ab huiuſce terræ,quam nos incolimus,continuatione diſtantium,deos conſulere cenſemus ob eas cauſas,quas ante diximus:his quoque hominibus cõſulunt, qui has nobiſcũ terras ab oriente ad occidentẽ colunt. ſin autem his cõſulunt,qui quaſi magnã quãdam inſulam incolunt,quam nos orbem terræ uocamus:etiam illis cõſulunt,qui partes eius inſulæ tenent,*Europam*, *Aſiam*, *Africam.ergo & earum partes diligunt, ut* Romam. Athenas, Spartam, Rhodum: *& earum urbium ſeparatim ab uniuerſis ſingulos diligunt,ut* Pyrrhi *bello* Curium,Fabricium, Coruncanum, *primo* Punico Calatinum,Duillium,Metellum,Lutatium,*ſecũdo* Maximum,Marcellum,Africanum;*poſt hos* Paulum, Gracchum,Catonem,*patrum'ue memoria* Scipionẽ,Læliũ: *multoſq́; præterea et noſtra ciuitas,et* Græcia *tulit ſingulares uiros:quorum neminem niſi iuuante deo ta-*

lem fuiſſe credendum eſt. quæ ratio poetas, maximeq; Homerũ impulit, ut principibus heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos diſcriminũ, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſupra cõmemoraui, declarant ab his & ciuitatibus, & ſingulis hominibus cõſuli. quod quidẽ intelligitur etiam ſignificationibus rerũ futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multisq; rebus alijs: quas diuturnus uſus ita notauit, ut artẽ diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus ſine aliquo afflatu diuino unquam fuit. nec uero ita refellendum eſt, ut, ſi ſegetibus aut uinetis cuiuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſi quid è uitæ cõmodis caſus abſtulerit, eum, cui quid horũ acciderit, aut inuiſum deo, aut neglectũ à deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris proſperæ ſemper omnes res: ſi quidem ſatis à noſtris, & à principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus uirtutis, & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebãt, quæ dicenda putarem de natura deorũ. tu autem Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas; teq; & principem ciuem putes, & Pontificem eſſe cogites, et, quoniã in utrãque partem uobis licet diſputare, hãc potius ſumas; eamq; facultatem diſſerendi, quã tibi à rhetoricis exercitationibus acceptã amplificauit Academia, huc potius cõferas: mala enim, & impia cõſuetudo eſt cõtra deos diſputãdi, ſiue ex animo id fit, ſiue ſimulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

Q Væ cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendã. ego enim, te diſputãte, quid contradicerem mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quàm ea, quæ minus intelligebã, requirendi. cum autem ſuo cuique iudicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis, inquit, quãta cũ expectatiõe Cotta ſim te auditurus: iucundius enim Balbo noſtro ſermo tuus cõtra epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentũ contra Stoicos auditorem: ſpero enim te, ut ſoles, bene paratũ uenire. Tũ Cotta, ſi mehercule, inquit, Vellei: neque enim mihi par ratio cũ Lucilio eſt ac tecũ fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus nõ magnopere pugnare. tantũ modo negare deos eſſe nõ audet, ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos nihil agere, nihil curare cõfirmat, mẽbriſq; humanis eſſe præditos, ſed eorũ membrorũ uſum nullũ habere, ludere uidetur, ſatiſq; putare, ſi dixerit, eſſe quandam beatam naturã, & æternam. à Balbo autem animaduertiſti credo quã multa dicta ſint, quamq;, etiã ſi minus uera tamẽ apta inter ſe, & cohærentia, itaq, cogito, ut

dixi, non tam refellere eius orationẽ, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. quare Balbe tibi permitto, reſpõdere ne mihi malis de ſingulis rebus quærẽti ex te ea quæ parũ accepi, an uniuerſam audire orationẽ meã. Tũ Balbus, ego uero, ſi quid explanari tibi uoles, reſpõdere malo: ſin me interrogare, nõ tam intelligẽdi cauſa, quàm refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo; uel, cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, optime, inquit. quamobrẽ ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. ſed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moueor auctoritate tua Balbe, orationeq́; ea, quæ me in perorãdo cohortabatur, ut meminiſſem, me et Cottã eſſe, et Pontificẽ. quod eò credo ualebat, ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, ſacra, cerimonias, religionesq́; defenderem. ego uero eas defendam, sẽperq́; defendi: nec me ex ea opinione, quã à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquã oratio aut docti, aut indocti mouebit. ſed cum de religione agitatur, T. Coruncanum, P. Scipionem, P. Scæuolã, Põtifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor; habeoq́; C. Lælium augurem, eundem ſapientem: quem potius audiam de religione dicẽtem in illa oratione nobili, quàm quenquam principẽ Stoicorum. cumq́; omnis populi R. religio in ſacra & in auſpicia diuiſa ſit; tertiũ adiunctum ſit, ſi quid prædictionis cauſa ex portentis, & monſtris Sibyllæ interpretes, aruſpices ue monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq́; ita perſuaſi, Romulum auſpicijs, Numam ſacris conſtitutis

fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis: quæ nũquam pro fecto ſine ſumma placatione deorũ immortalium tanta eſſe potuiſſet. Habes Balbe, quid Cotta, quid Pontifex ſentiat. fac nũc ergo intelligam, tu quid ſentias: à te enim philoſopho rationẽ accipere debeo religionis, maioribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, quam igitur à me rationem, inquit, Cotta deſideras? Et ille, quadripartita, inquit, fuit diuiſio tua: primũ ut uelles docere deos eſſe: deinde quales eſſent: tum ab his mundum regi: poſtremo conſulere eos rebus humanis. hæc, ſi recte memini, partitio fuit. Rectiſſime, inquit Balbus: ſed expecto, quid requiras. Tũ Cotta, primũ quidq; uideamus, inquit: etſi id eſt primũ, quod inter omnes, niſi admodũ impios, cõuenit, mihi quidẽ ex animo exuri nõ poteſt, eſſe deos. id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt, eſſe deos auctoritate maiorum, cur ita ſit nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me uelis diſcere? Tũ Cotta, quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil unquã audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me diſcipulum & integrũ accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perſpicuum in iſtam partem, ne egere quidem oratione dixiſſes, quod eſſet conſpicuum, & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris?

Quia te quoq;, inquit, animaduerti Cotta ſæpe, cũ in foro diceres, quã plurimis poſſes argumentis onerare iudicem, ſi modo eam facultatem tibi daret cauſa. atq; hoc idem & philoſophi faciunt, & ego, ut potui,

feci.tu autem,qui id quæris , ſimiliter facis, ac ſi me roges,cur te duobus cõtuear oculis,& non altero tan tum,cum idem uno aſſequi poſſim. Tũ Cotta,quàm ſimile iſtud ſit,inquit,tu uideris.nã ego neque in cau ſis,ſi quid eſt euidens,de quo inter omnes cõueniat,ar gumentari ſoleo;perſpicuitas enim argumẽtatione ele uatur:nec,ſi id facerem in cauſis forenſibus, idem fa cerem in hac ſubtilitate ſermonis.cur cõtuereris autẽ altero oculo,cauſa nõ eſſet,cũ idem obtutus eſſet am borum,& cum rerum natura, quam tu ſapientẽ eſſe uis,duo lumina ab animo ad oculos perforata nos ha bere uoluiſſet . ſed quia nõ cõfidebat tã eſſe id perſpi cuũ,quàm tu uelis,propterea multis argumentis deos eſſe docere uoluiſti.mihi enim unum ſatis erat,ita nõ bis maiores noſtros tradidiſſe.ſed tu auctoritates om= nes contemnis,ratione pugnas.patere igitur , rationẽ meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta,cur dij ſint:remq́; mea ſententia minime dubiam,argumentando dubiam facis.mandaui enim memoriæ non numerum ſolum, ſed etiã ordinẽ argu mentorum tuorum.primum fuit, cum cœlum ſuſpe= xiſſemus,ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur.ex hoc illud etiam,

» Aſpice hoc ſublime candens,quẽ inuocant omnes Iouẽ

quaſi uero quiſquã noſtrum,iſtum potius,quàm Ca= pitolinum,Iouem appellet;aut hoc perſpicuũ ſit,con= ſtetq́; inter omnes,eos eſſe deos,quos tibi Velleius,mul tiq́; præterea ne animantes quidem eſſe cõcedant.gra ue etiam argumentũ tibi uidebatur, quòd opinio de dijs immortalibus & omniũ eſſet, & quotidie creſce

ret. placet igitur, tantas res opinione ſtultorũ iudicari, uobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis? at enim præſentes uidemus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorũ apud Sagram prælio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt homines homine natos; et quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone; eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vatieno ueniſſe exiſtimas, & uictoriam populi R. Vatieno potius homini ruſtico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauiſſe? ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam ueſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? non ne mauis illud credere, quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, diuinos eſſe, & æternos, quã eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? nõ ne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam, non ne S. C. de Vatieno uides? nam de Sagra Græcorum etiam eſt uulgare prouerbium: qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus nõ ne debes moueri? Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem à te rationes requiro. * Sequuntur, quæ futura ſunt. effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſæpe autem ne utile eſt quidẽ ſcire, quid futurum ſit: miſerũ eſt enim nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremũ, et tamẽ

commune ſolatium, præſertim cum uos ijdem fato fie ri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æterni= tate uerũ fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porrò iſta diuinatio? quis in uenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attij Nauij, quẽ commemorabas, lituum contemnere: ſed qui iſta intel lecta ſunt, à philoſophis debeo diſcere, præſertim cũ iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. At medici quo= que (ita .n. dicebas) ſæpe falluntur. quid ſimile medici na, cuius ego rationem uideo, & diuinatio, quæ unde oriatur, nõ intelligo? tu aũt etiam Deciorum deuotio nibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorũ tanta ini quitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorũ fuit, quod Græ ci ςϱατήγημα appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent: rebantur enim fore, ut exercitus imperatorẽ equo incitato ſe in hoſtes immittentem perſequeretur: id quod euenit. nã Fauni uocem equidem nunquã audiui. tibi, ſi audiuiſ= ſe te dicis, credam. etſi, Faunus omnino quid ſit, ne= ſcio. non igitur adhuc, quãtum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos equidẽ credo eſſe, ſed nihil do cent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominũ putat deorum eſſe notio nes. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſce= ptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex per= turbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. ter= tius ex cõmoditate rerum, quas percipimus, & copia.

quartus ex aſtrorum ordine,cœliq́; conſtantia.de præ ſenſione diximus. de perturbationibus cœleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant,non eſſe multos, qui ea metuant, & à dijs immortalibus fieri exiſtiment. ſed non id quæritur, ſint ne aliqui,qui deos eſſe putent: dij utrum ſint, nec ne ſint,quæritur.nã reliquæ cauſæ, quas Cleãthes affert; quarum una eſt de cõmodorum, quæ capimus, copia, altera de temporũ ordine,cœliq́; conſtantia; tum tractabuntur à nobis,cum de prouidentia deorum diſputabimus;de qua plurima à te Balbe dicta ſunt:eodẽq́; illa etiam differemus,quod Chryſippum dicere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura,quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius: quæq́; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi conuenientiam conſenſumq́; afferebas,Zenoniſq́; breues,& acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi,differemus:eodemq́; tempore illa omnia, quæ à te phyſice dicta ſunt de ui ignea, deq́; eo calore, ex quo omnia generari dicebas,loco ſuo quærentur:omniaq́;, quæ à te nudius tertius dicta ſunt, cum docere uelles deos eſſe, quare & mundus uniuerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent, in idem tempus reſeruabo. à te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi perſuadeas deos eſſe. Tum Balbus, equidem attuliſſe rationes mihi uideor: ſed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus eſſe uideare; & ego me ad reſpondendum compararim, repente auertas oratio=

nem, nec des reſpõdendi locum. itaq; maximæ res taci tæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæ ſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſo= lent dicere: ſed ab hac quæſtione, quæ nunc in mani= bus eſt, ſeparantur. quare, ſi uidetur, noli agere confu= ſe; ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæri= tur. Optime, inquit Cotta. itaq; quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diuiſiſti, de primáq; dixi mus, conſideremus ſecundam. quæ mihi talis uidetur fuiſſe; ut cum oſtendere uelles, quales dij eſſent, oſten= deres nullos eſſe: à conſuetudine enim oculorũ animũ abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil præ ſtantius eſſet, non dubitabas quin mundus eſſet deus, ꝙ nihil in rerum natura melius eſſet, modo poſſemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed cum mundo negas quidquã eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior. ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoq; aſſentior. ſin au= tem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior: non quòd difficile ſit mẽtem ab ocu lis ſeuocare: ſed quo magis ſeuoco, eo minus id, quod tu uis, poſſum mente comprehendere. nihil eſt mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe no= ſtra. num igitur iccirco in urbe eſſe rationem, cogita= tionem, mentem putas? aut, quoniam non ſit, num ic= circo exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pul cherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus ſit nullus, in for= mica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, me= moria? uidere oportet Balbe, quid tibi concedatur, non te ipſum, quod uelis, ſumere. iſtum enim locum

totum illa uetus Zenonis breuis,et,ut tibi uidebatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit. quod ratione utitur,melius eſt,quàm id quod ratione non utitur.nihil autem mundo melius:ratione igitur mũdus utitur.hoc ſi placet,iam efficies,ut mũdus optime librũ legere uideatur. Zenonis enim ueſtigijs hoc modo rationem poteris cõcludere. quod literatum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt literatum.nihil autem mũdo melius:literatus igitur eſt mundus. iſto modo etiam diſertus,& quidem mathematicus,muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Sæpe dixi nihil fieri ſine deo, nec ullam uim eſſe naturæ ,ut ſui diſſimilia poſſet effingere.concedam,non modo animantem, & ſapientem eſſe mundum,ſed fidicinem etiam, & tibicinem,quoniam earũ quoq; artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iſte Stoicorum , quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidẽ eſſe . non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius:nihil eſt enim eo pulchrius,nihil ſalutarius, nihil ornatius aſpectu,motuq́; conſtãtius.quòd ſi mũdus uniuerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarũ te curſus æquabiles,æterniq́; delectabant: nec mehercule iniuria ſunt enim admirabili,incredibiliq́; cõſtãtia.ſed non omnia Balbe,quæ curſus certos,& cõſtantes habẽt,ea deo potius, quàm naturæ tribuẽda ſunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid Oceani feruore illis in locis,

» *Europam Libyámq; rapax ubi diuidit unda?*

quid æſtus maritimi uel Hiſpanienſes uel Britanici, eorumq́; certis temporibus uel acceſſus, uel receſſus, ſine deo fieri non ne poſſunt? uide quæſo, ſi omnis motus, omniáq́;, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina dicimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit, quarum reuerſione, & motu quid poteſt eſſe conſtantius? ſed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. quod uos cum facere non poteſtis, tanquam in aram, confugitis ad deum. & Chryſippus tibi acute dicere uidebatur, homo ſine dubio uerſutus, & callidus. uerſutos eos appello, quorum celeriter mens uerſatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. is igitur, ſi aliquid eſt, inquit, quod homo efficere non poſſit; qui id effecit, melior eſt homine. homo autem hæc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt: qui potuit igitur, is præſtat homini. homini autem præſtare quis poſſit, niſi deus? eſt igitur deus. hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uerſantur. quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam, & rationem interſit, non diſtinguitur. idemq́;, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe. ſit ſane arrogantis, pluris ſe putare, quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, ſed potius prudentis, intelligere ſe habere ſenſum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. & ſi domus pulchra ſit,

intelligamus eam dominis,inquit,ædificatam eſſe,non muribus. ſic igitur mundum deorum domum exiſti=ſtimare debemus.ita prorſus exiſtimarem,ſi illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura con=formatum putarem. At enim quærit apud Xenophõtem Socrates,unde animam arripuerimus,ſi nulla fuerit in mundo. Et ego quero, unde orationem, unde numeros,unde cantus.niſi uero loqui ſolem cum luna putamus, cum propius acceſſerit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. naturæ iſta ſunt Balbe, naturæ non artificioſe ambulan=tis, ut ait Zeno; quod quidem quale ſit, iam uidebi=mus; ſed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus ſuis. itaque illa mihi placebat oratio de cõ=uenientia,conſenſuq́; naturæ,quam quaſi cognatione continuatam cõſpirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuiſſe,niſi ea uno diuino ſpiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus,non deorum:eſtq́; in ea iſte quaſi con=ſenſus, quam συμπάθειαν Græci uocant: ſed ea, quo ſua ſponte maior eſt,eo minus diuina ratione fieri exi=ſtimanda eſt.illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum diſſoluitis? ſi nullum corpus immortale ſit,nullum eſſe corpus ſempiternum: corpus autem immortale nullum eſſe,ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi,diſtrahiq́; non poſſit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod effugiat accipiẽdi aliquid extrinſecus,id eſt quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem. & ſi omne animal mortale eſt,nullum eſt immortale. & ſi omne animal

ſecari ac diuidi poteſt, nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendã uim externam & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod cõmutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti, & æris. ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, è quibus cuncta conſtant: mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt: at ſi eſſet corpus aliquod immortale, nõ eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit: etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat: nam & terrenum omne diuiditur; & humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq; poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq; cedens eſt maxime, & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereũt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aer æthere, cumq; eadẽ uiciſſim retro cõmoueant. quòd ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal: nullũ eſt animal ſempiternũ. & ut hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neq; natũ unquam ſit, & ſemper ſit futurum: omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & calida, et frigida, et dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucũda accipe=

re,& non accipere contraria.ſi igitur uoluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit,id accipiat etiam interitū neceſſe eſt:omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale. præterea,ſi quid eſt,quod nec uoluptatem ſentiat,nec dolorem,id animal eſſe non poteſt.ſin autem quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum;& omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt æternum. præterea nullum poteſt eſſe animal,in quo non & appetitio ſit,& declinatio naturalis.appetuntur autem quæ ſecundum naturam ſunt, declinantur contraria:& omne animal appetit quædam,& fugit à quibuſdam. quod autem refugit, id contra naturam eſt:& quod eſt contra naturā, id habet uim interimendi:omne ergo animal intereat neceſſe eſt.innumerabilia ſunt,ex quibus effici,cogíq; poſſit,nihil eſſe quod ſenſum habeat,quin id intereat. etenim ea ipſa,quæ ſentiūtur,ut frigus,ut calor,ut uoluptas,ut dolor,ut cætera,cum amplificata ſunt, interimūt:nec ullū animal eſt ſine ſenſu:nullum igitur animal eſt æternū.etenim aut ſimplex eſt natura animātis,ut uel terrena ſit,uel ignota,uel animalis,uel humida;quod quale ſit,ne intelligi quidem poteſt:aut cōcreta ex pluribus naturis, quarū ſuū quæque locum habeat,quo naturæ ui efferatur,alia infimum,alia ſummum,alia medium.hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt,ſemper autem nullo modo poſſunt:neceſſe eſt enim ſuum quæque in locum natura rapiatur. nullū igitur animal eſt ſempiternum.ſed omnia ueſtri Balbe ſolent ad igneam uim referre,Heraclitum,ut opinor,

ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. uos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem: itaque & animantes, cum calor defecerit, tũ interire; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido: ueruntamen uideamus exitũ. ita uultis opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atque mundo præter ignem: qui magis, quàm præter animam? unde animãtium quoq; conſtet animus, ex quo anima dicitur. quo modo autem, hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animũ, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne, atque anima tẽperatũ. quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. rurſus eadẽ dici poſſunt. quidquid eſt enim quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor ueniat, ad eũdem etiam interitũ uenire. ita fit, ut ne ignem quidẽ efficere poſſitis æternum. quid enim? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunã, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq; cauſam Cleãthes affert, cur ſe ſol referat, nec lõgius progrediatur ſoſtitiali orbe, itemq; brumali, ne longius diſcedat à cibo. hoc totũ quale ſit, mox. nũc autem con=

cludatur, illud, quod interire poſſit, id æternum non eſſe natura: ignem autem interiturū eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. qualem autem deum intelligere nos poſſumus nulla uirtute præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum, & malorū? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. nam iuſtitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas & communitas, ut uos dicitis, iuſtitiam procreauit. temperantia autem conſtat ex prætermittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in cœlo eſt, eſt etiam uoluptatibus. nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus? nec uero uulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur à Stoicis. ſunt enim illa imperitorum. piſcem Syri uenerantur. omne ferè genus beſtiarum Aegyptij conſecrauerunt. iam uero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem, Aeſculapiū, Tyndaridas: Romulum noſtri, aliosq; complures: quos quaſi nouos & aſcriptitios ciues in cœlū receptos putāt. hæc igitur indocti. qđ uos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt

enim præclara. ſit ſanè deus ipſe mundus. hoc credo illud eſſe
=ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.
quare igitur plures adiungimus deos? quãta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſanè multi uidentur: ſingulas enim ſtellas numeras deos, easq; aut beluarũ nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut leonem; aut rerum inanimatarum, ut argon, ut arã, ut coronam. ſed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo ueſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, & ego diſcam libenter. quo modo nunc quidẽ eſt, nõ uideo quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ lampades fuerũt, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit. quem tamen Homerus cõueniri apud inferos facit ab Vlyxe, ſicut cæteros, qui exceſſerant uita. quanquam, quem potiſſimum Herculem colamus, ſcire ſanè uellim: plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas: antiquiſſimum, Ioue natum, ſed antiquiſſimo item Ioue: nã Ioues quoque plures in priſcis Græcorum literis inuenimus. ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertauiſſe cũ Apolline de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus Aegyptius: quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. tertius eſt ex Idæis indigenis: cui inferias afferũt. quar

tus Iouis eſt, Aſteriæ Latonæ ſororis, quem Tyrij maxi me colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. quintus in India, qui Belus dicitur. ſextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit, ſed tertius Iuppiter: quoniã, ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quãdo enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio, & maiorũ more capedunculis ijs, quas Numa nobis re liquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Læ= lius, quàm rationibus Stoicorũ. ſi enim uos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget. ſi dij ſunt, ſunt ne etiam Nymphæ deæ? ſi Nymphæ, Paniſci etiam, & Satyri. hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. at earũ templa ſunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne cæteri quidem ergo dij, quorum tem= pla ſunt dedicata. age porrò, Iouem & Neptunũ deũ numeras: ergo etiam Orcus frater eorum deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocy= tus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum: ne Orchus qui= dem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carnea= des agebat, non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minus conueniens? ſed ut Stoicos nihil de dijs explicare conuinceret. itaque inſequebatur. quid enim, aiebat, ſi ij fratres ſunt in numero deorum, nũ de patre eorum Saturno negari poteſt? quem uulgo maxime ad occi= dentem colunt. qui ſi eſt deus, patrem quoq; eius Cœ lũ eſſe deũ confitendũ eſt. quod ſi ita eſt, Cœli quoque parentes dij habendi ſunt, Aether, et Dies, eorumq; fra tres, & ſorores: qui à genealogiis antiquis ſic nominã=

tur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, ſenectus, mors, tenebræ, miſeria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Heſperides, ſomnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc mõſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda. quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros deos eſſe dices, de Hercule, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, apud quoſdam etiam multo magis. ergo hi dij ſunt habendi mortalibus nati matribus. quid Ariſtæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorũ numero? quid, quorum matres? opinor etiam magis: ut enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturæ, qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. itaque Achillem Aſtypalea inſula ſanctiſſimũ colit. qui ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus dij ſunt matre muſa nati. niſi fortæ maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. ſi hi dij nõ ſunt, quia nuſquã colũtur, quo modo illi ſunt? uide igitur, ne uirtutibus hominũ iſti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque Balbe uiſus es dicere. quo modo autem potes, ſi Latonã deã putes, Hecatem nõ putare, quæ matre Aſteria eſt ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? uidimus enim eius aras delubraq; in Græcia. ſin hæc dea eſt, cur nõ Eumenides? quæ ſi deæ ſuut, quarũ et Athenis fanũ eſt, et apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & uindices facinorum, & ſcelerum. quòd ſi tales dij ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putãda eſt: cui, cũ

ſana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere ſolemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt, dij omnes illi, qui cōmemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam ſpes, moneta, omniaq́;, quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. quod ſi uериſimile nō eſt: ne illud quidē eſt, hæc unde fluxerūt. quid autem dicis? ſi dij ſunt illi, quos colimus, et accepimus: cur nō eodem in genere Serapim, Iſimq; numeremus? quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles; multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ ſi reijciamus, illa quoque, unde hæc nata ſunt, reijciemus. qd deinde? Ino dea dicetur quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi filia: Circe autem, & Paſiphae, è Perſeide Oceani filia natæ, patre ſole, in deorū numero non habebūtur? quanquā Circem quoque coloni noſtri Circeienſes religioſe colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt. quid huius Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuuiū Egialeus? ſed illud nomen ueterū literis uſitatius. qui ſi dij nō ſunt, uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, & Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. ſed ſi ſunt hi dij; eſt certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, & ſacerdotem.

quem ſi deum facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt. atque in pleriſque ciuitatibus intelligi poteſt, augendæ uirtutis gratia, quo libẽtius Reip. cauſa periculũ adiret optimus quiſque, uirorum fortium memoriã honore deorum immortalium conſecratã: ob eam enim ipſam cauſam Erichtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum ſunt. itemq; Leonaticum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandũ colũt, à quo eſt urbs illa cõdita, quàm quenquam nobilium deorũ: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cũ quidam ei moleſtus Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus. Illa autem Balbe, quæ tu à cœlo, aſtriſq; ducebas, quàm longe ſerpant, non uides: ſolem deum eſſe, lunamq;: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianã putant. quòd ſi luna dea eſt: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebũt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus ſpecies non in deorũ numero reponatur? eſt enim pulcher, & ob eam cauſam, quia ſpeciẽ habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata. cuius ſi diuina natura eſt, quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodã modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. quòd ſi nubes retuleris in deos, referendæ certe erũt tempeſtates, quæ populi R. ritibus conſecratæ ſunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines ſunt dij putan=

di. noſtri quidem duces mare ingredientes immolare hoſtiam fluctibus conſueuerũt. tum ſi eſt Ceres à gerẽdo, ita enim dicebas: terra ipſa dea eſt, & ita habetur: quæ eſt enim alia Tellus? ſin terra: mare etiã; quem Neptunũ eſſe dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum Marſo ex Corſica dedicauit: & in Augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminũ nomina uidemus. ergo hoc aut in immenſum ſerpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur. nihil ergo horum probandum eſt. Dicamus igitur Balbe oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cœlum translatos non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſte omnes ſanctéq; ueneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Cœlo, qui genuiſſe Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretenſem Saturni filium: cuius in illa inſula ſepulcrum oſtẽditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellãtur Anaces, Athenis ex Ioue Rege antiquiſſimo, & Proſerpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionyſius. ſecundi Ioue tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. tertij dicuntur à nonnullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam muſæ primæ quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. ſecundæ Ioue tertio, & Mnemoſine procreatæ nouem.

tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias ſolent poetæ appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximæ ſuperiores. cumq; tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: Soles ipſi quàm multi à theologis proferuntur? unus eorũ Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegyptij uolunt eſſe, eam quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achãto Rhodi peperiſſe dicitur, auum Ialyſi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Aeetam & Circem procreauiſſe. Vulcani item, primus Cœlo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe uoluerunt. ſecundus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem cuſtodem eſſe Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe. quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliã, quæ Vulcaniæ nominabãtur. Mercurius unus Cœlo patre, Die matre natus: cuius obſcœnius excitata natura traditur, quòd aſpectu Proſerpinæ commotus ſit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferũt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui & Argũ dicitur interemiſſe, ob eamq; cauſam Aegypto præfuiſſe, atq; Aegyptijs leges & literas tradidiſſe. hunc Aegyptij Thoyth appellant: eodemq; nomine anni primus menſis apud eos uocatur. Aeſculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum

inueniſſe,

inueniſſe, primusq́; uulnus dicitur obligauiſſe. ſecundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq́; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quē paulo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cū Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferūt aduenisſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionē appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ itē plures: prima Iouis, & Proſerpinæ, quæ pinnatū Cupidinē genuiſſe dicitur. ſecūda notior: quam Ioue tertio et Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primū è Ioue, & Proſerpina natum: ſecūdum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio patre; eumq́; Regem Aſiæ præfuiſſe dicunt; cuius Abazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum, & Thione; à quo Trieterides cōſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq́; concepta: quæ Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe

traditum eſt. Mineruaprima, quam Apollinis matrem ſupra diximus. ſecunda orta Nilo, quam Aegyptij Saïtæ colunt. tertia illa, quam Ioue generatam ſupra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quinta Pallantis: quæ patrē dicitur interemiſſe, uirginitatem ſuam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecūdus Mercurio & Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros Marte & Venere tertia. atque hæc quidē, atque eiuſmodi ex uetere Græciæ fama collecta ſunt. quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. ueſtri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam cōfirmant, interpretādo quorſum quidque pertineat. Sed eo iam, unde huc digreſſi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam, cæteraq; eiuſmodi rerum uim habere uidemus, nō deorum. aut. n. in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut uirtus, ut cōcordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam conſecrata ſimulacra. quare autē in his uis deorum inſit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime eſt fortuna numerāda: quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiūget: quæ digna certe nō ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectum à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum. hæc,

& alia generis eiuſdem ita defenditis, ut ij, qui iſta finxerunt, nõ modo nõ inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes uideantur. in enodandis autẽ nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quàm periculoſa conſuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod nõ poſſis una litera explicare unde ductum ſit. in quo quidem magis tu mihi natare uiſus es, quàm ipſe Neptunus. magnã moleſtiam ſuſcepit, & minime neceſſariã primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, cõmenticiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quiq; ita appellati ſint, cauſas explicare. quod cũ facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra cõſtituerentur: Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram Malæ Fortunæ Eſquilijs cõſecratam uidemus. omnis igitur talis à philoſophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus diſputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipſe quid ſentiã, non habeo autem quid tibi aſſentiar. Neptunũ eſſe dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere: iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, ſed

ne ſuſpicione quidem poſſum attingere.itaq; aliunde mihi quærendũ eſt,ut,& eſſe deos, & quales ſint,diſcere poſſim,quã quales tu eos eſſe uelis. Videamus ea,quæ ſequuntur:primũ,deorũ ne prouidentia mundus regatur:deinde, conſulant ne Dij rebus humanis: hæc.n.mihi ex tua partitione reſtant duo.de quibus,ſi uobis uidetur,accuratius diſſerendũ puto. Mihi uero,inquit Velleius,ualde uidetur: nã & maiora expecto;& his,quæ dicta ſunt,uehementer aſſentior. Tũ Balbus,interpellare te,inquit,Cotta nolo:ſed ſumemus tempus aliud:efficiam profecto ut fateare.

ſed.

multa deſunt

» *Nequaquam iſtuc iſtac ibit:magna ineſt certatio.*
» *Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandi loquentia?*

Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? illud uero quàm callida ratione,

» Qui uolt quod uolt, ita dat ſe res ut operam dabit:

qui eſt uerſus omnium ſeminator malorum:

» Ille trauerſa mente mihi hodie tradidit repagula,

» Quibus ego irã omnem recludam, atque illi perniciẽ dabo;

» Mihi mœrores, illi luctum; exitium illi, exilium mihi.

hanc uidelicet rationẽ, quã uos diuino beneficio homini ſolum tributã dicitis, beſtiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum ſimus affecti? atq; eadẽ Medea patrem, patriamq; fugiens;

» Poſtquam pater appropinquat, iamq;, penè ut comprehendatur, parat,

Puerum interea obtruncat, membraq; articulatim diuidit,

» Perq; agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia,

» Vt, dum nati diſſipatos artus captaret parens,

» Ipſa interea effugeret; illum ut mœror tardaret ſequi,

» Sibi ſalutem ut familiari pareret paricidio.

huic ut ſcelus, ſic nec ratio quidem defuit. quid ille funeſtas epulas fratri comparans, non ne uerſat huc & illuc cogitatione rationem?

» Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,

» Qui illius, acerbum cor contundam & comprimam.

nec tamen ille ipſe eſt prætereũdus, qui nõ ſat habuit coniugem illexiſſe in ſtuprum: de quo rectè & ueriſſime loquitur Atreus:

» Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror

» Periclum, matres coinquinari, regiam
» Contaminari ſtirpem, admiſceri genus.
at id ipsũ quã callide, qui regnũ adulterio quæreret?
» Addo (inquit) huc, quòd mihi portẽto cœleſtum pater
» Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
» Agnum inter pecudes aurea clarum coma
» Quondam Thieſtem clepere auſum eſſe è regia:
» Qua in re adiutricem coniugem cepit ſibi.

uidetur ne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione? nec uero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus, ſed multo uita communis penè maioribus. ſentit domus uniuſcuiuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocij, prouinciæ, ut quẽadmodũ ratione recte fiat, ſic ratione peccetur. alterum & à paucis, & raro, alterum & ſæpe, & à pluribus: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datã eſſe rationem, quàm tanta cum pernicie datã. ut uinũ ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quàm ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciẽ incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motũ iſtũ celerem cogitationis, acumen, ſolertiã, quam rationẽ uocamus, quoniã peſtifera ſint multis, admodum paucis ſalutaria, non dari omnino, quã tã munifice & tam large dari. quamobrem ſi mens uoluntasq; diuina iccirco cõſuluit hominibus, quòd ijs largita eſt rationem: ijs ſolis conſuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, ſi modo ulli ſunt, eſſe paucos. nõ placet autem, paucis à dijs immortalibus eſſe cõſultum: ſequitur ergo, ut nemini conſultum ſit. huic loco ſic ſoletis occurrere, non iccirco non optime nobis à dijs

eſſe prouiſum, quòd multi eorũ beneficio peruerſe uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eã cauſam eos beneficium à patribus nullũ habere. quis iſtuc negat? aut quæ eſt in collatione iſta ſimilitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cũ ei tunicã ſanguine Centauri tinctã dedit; nec prodeſſe Phæreo Iaſoni is, qui gladio uomicã eius aperuit, quam ſanare medici non poterant: multi enim etiam cũ obeſſe uellent, profuerunt, et, cum prodeſſe, obfuerunt. ita non fit, ex eo quod datur, ut uolũtas eius, qui dederit, appareat: nec, ſi is, qui accepit, bene utitur, iccirco is qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut ſuſcipitur niſi conſilio capto; aut ſine animi motu et cogitatione, id eſt ratione perficitur? nã omnis opinio ratio eſt, & quidem bona ratio, ſi uera; mala autem, ſi falſa eſt opinio. ſed à deo tantũ rationem habemus, ſi modo habemus; bonã autẽ rationem, aut nõ bonã, à nobis: non enim, ut patrimoniũ relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorũ data. quid enim potius hominibus dediſſent, ſi ijs nocere uoluiſſent? iniuſtitiæ autem, intemperãtiæ, timiditatis quæ ſemina eſſent, ſi his uitijs ratio nõ ſubeſſet? Medea modo & Atreus cõmemorabãtur à nobis, heroicæ perſonæ, inita, ſubductaq; ratione, nefaria ſcelera meditantes. quid leuitates comicæ, parũ ne ſemper in ratione uerſantur? parũ ne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho?

» =quid igitur faciam?
» Excluſit, reuocat: redeam? non, ſi me obſecret.

ille uero in Synephebis Academicorũ more cõtra communem opinionem nõ dubitat pugnare ratione, qui in

amore ſummo, ſummáq; inopia ſuaue eſſe dicit

„ Parentem habere auarum, illepidum, in liberos

„ Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

atq; huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:

„ Aut tu illum fructu fallas: aut per literas

„ Auertas aliquod nomen: aut per ſeruolum

„ Percutias pauidum: poſtremo, à parco patre

„ Quod ſumas. quanto diſſipas libentius?

idemq; facilem & liberalem patrem incommodũ eſſe amanti filio diſputat: quem

„ Neq; quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,

„ Nec quem dolum ad eum, aut machinam cõmolior,

„ Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,

„ Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.

quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæq;? num ſine ratione eſſe potuerunt? ò præclarũ munus deorum: ut Phormio poſſit dicere,

„ Cedò ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde cõſilia omnia.

ſed exeamus è theatro: ueniamus in forum: ſeſſum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabulariũ incẽderit. quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius, ſplẽdidus eques R. ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. qui tranſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sex primorum imitatus eſt. quid hoc homine ſolertius? cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani, coniurationis Iugurtinæ. repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandã: poſteriora de inceſtu rogatione Peducea: tũ hæc quotidiana, ſicæ, uenena, peculatus, teſtamentorũ etiam lege noua quæ-

ſtiones.inde illa actio, Ope conſilioq; tuo furtum aio factum eſſe:inde tot iudicia de fide mala,tutelæ,mandati,pro ſocio,fiduciæ;reliqua,que ex empto, aut uendito,conducto,aut locato contra fidem fiunt:inde iudiciũ publicum rei priuatæ lege Lectoria:inde euerriculum malitiarum omnium,iudiciũ de dolo malo:quod C.Aquilius familiaris noſter protulit.quem dolum idẽ Aquilius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum.hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus dij dederunt:& malitiam dederunt:eſt enim malitia,uerſuta,et fallax nocẽdi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt,facinus,cæteráq;, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione,nec effici poteſt. utinam igitur,ut illa anus optat,

=ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes;

ſic iſtã caliditatẽ hominibus dij ne dediſſent, qua perpauci bene utuntur:qui tamen ipſi ſæpe à male utẽtibus opprimuntur:innumerabiles autem improbe utũtur: ut donum hoc diuinũ rationis,et cõſilij, ad fraudem hominibus,non ad bonitatẽ impertitũ eſſe uideatur.ſed urgetis idẽtidem, hominum eſſe iſtã culpã, nõ deorũ:ut ſi medicus grauitatẽ morbi,gubernator uim tempeſtatis accuſet.etſi hi quidẽ homunculi,ſed tamẽ ridiculi.quis .n.te adhibuiſſet, dixerit quiſpiã, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius.in hominum uitijs ais eſſe culpam.eã dediſſes hominibus rationem,quæ uitia culpãq; excluderet.ubi igitur locus fuit errori deorum?nam patrimonia ſpe bene tradẽdi

reliquimus: qua poſſumus falli, deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cum Theſeus Hyppolitum perdidit, cū ter optandi à Neptuno patre habuiſſet poteſtatē? poetarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe uolumus, rerum auctores, non fabularum. atque ij tamen ipſi dij poetici ſi ſciſſent pernicioſa fore illa filijs, peccaſſe in beneficio putarentur. & , ſi uerū eſt quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audiētibus philoſophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos è Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, uitioſi eſſent diſceſſuri, ꝙ peruerſe philoſophorum diſputationem interpretarentur; tacere præſtare philoſophis, quā ijs, qui ſe audiſſent, nocere. ſic, ſi homines rationē bono cōſilio à dijs immortalibus datā, in fraudem malitiamq; conuertunt; nō dari illā, quàm dari humano generi, melius fuit. ut ſi medicus ſciat eum ægrotum, qui iuſſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimq; periturum, magna ſit in culpa: ſic ueſtra iſta prouidentia reprehendenda, quæ rationē dederit ijs, quos ſcierit ea peruerſe, & improbe uſuros. niſi forte dicitis eam neſciuiſſe. utinam quidem, ſed nō audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. ſed hic quidem locus concludi iam poteſt. nam ſi ſtultitia conſenſus omnium philoſophorum maius eſt malū, quàm ſi omnia mala & fortunæ et corporis ex altera parte ponantur; ſapientiā autem nemo aſſequitur: in ſummis malis omnes ſumus, quibus uos optime cōſultū à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil intereſt, utrū nemo ualeat, an nemo poſſit ualere: ſic nō intelligo, ꝗd

interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamõ autem uno uerſu locum totum conficit, utrum dij homines negligant:

» *Nã ſi curẽt, bene bonis ſit male malis: quod nũc abeſt. debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidẽ hominum generi conſulebant. ſin id minus, bonis quidẽ certe conſulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortiſſimos, & optimos uiros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? cur Maximus extulit filium cõſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulũ Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes nõ texerũt? ſed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocẽtiſſimus, idemq; doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur temperantiæ, prudentiæq; ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ Põtifex maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? cur etiã ante tot ciuitatis principes à Cinna interẽpti? cur omniũ perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulũ præſtãtiſſima dignitatate uirũ mori potuit iubere? dies deficiat: ſi uelim numerare quibus bonis male euenerit; nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tã feliciter ſeptimum Conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit; impedirìq;, ne tot ſummos uiros interficeret, quã ipſũ aliquãdo pœnas dare. ſummo cruciatu, ſupplicioq; Q. Varius, homo importuniſſimus, perijt: ſed, quia Druſum ferro, Metellum*

ueneno ſuſtulerat: illos conſeruari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pendere. duo de XL Dioniſius tyrannus annos fuit opulentiſſime et beatiſſimæ ciuitatis, quàm multas ante hũc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit, multis quidẽ ante cruciatis, & necatis. & prædones multi ſæpe pœnas dant, nec tamen poſſumus dicere nõ plures captiuos acerbe, quàm prædones necatos. Anaxarchũ Democritiũ à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonẽ legens. uides ne igitur, deorum iudicio, ſi uidẽt res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, cõtra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tã diu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi, cùm fanum Proſerpinæ Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: iſq; cum ſecundiſſime curſum teneret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona à dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? atque homo acutus, cum bene, planeq; percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat, qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouẽ ornarat ex manubijs Carthaginenſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus eſt, æſtate graue eſſe aureũ amiculũ, hieme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret. idemq; Aeſculapij Epidauri barbã auream demi iuſſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum

in omnibus ſanis pater imberbis eſſet. iam menſas argenteas de omnibus delubris iuſſit auferri: in quibus ꝙ more ueteris Græciæ inſcriptum eſſet bonorũ deorum, uti ſe eorum bonitate uelle dicebat. idem uictoriolas aureas, et pateras, coronasq́; quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat, eáq; ſe accipere, nõ auferre dicebat: eſſe enim ſtultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle ſumere. eundemq́; ferunt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, et per præconem uendidiſſe; exactáq; pecunia, edixiſſe, ut, quod quiſq; à ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidq; fanum referret: ita ad impietatẽ in deos, in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percuſſit, nec Aeſculapius miſero diuturnoq́; morbo intabeſcentem interemit; atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogũ illatus eſt; eamq́; poteſtatem, quã ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi iuſtam, & legitimã hæreditatis loco filio tradidit. inuita in hoc loco uerſatur oratio: uidetur enim auctoritatem afferre peccandi: & recte uideretur, niſi & uirtutis, & uitiorum ſine ulla diuina ratione graue ipſius conſcientiæ pondus eſſet. qua ſublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec Reſp. ratione quadam, & diſciplina deſignata uideatur, ſi in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum, & malorum. at enim minora dij negligunt, neque agellos ſingulorum, nec uiticulas perſequuntur, nec, ſi

uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animad=uertendum fuit. ne in regnis quidem Reges omnia mi nima curant. ſic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. atq; hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas cōmoditates, uineta, ſegetes, oliueta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commodita=tem, proſperitatemq́; uitæ à dijs ſe habere: uirtutem nemo unquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſu mus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gra=tias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbi=tramur. num quis, ꝙ bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at ꝙ diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq́; optimum maximū ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quāquam Pythagoras, cum in geometria quid=dam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem nō credo, quoniam ille ne Apollini qui dem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne arā ſanguine aſpergeret. ad rem autem ut redeam, iudicium hoc o=mnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis mēti delu bra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamē hæc in no bis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ fa

cultas à dijs expetenda eſt. improborum igitur proſpe ritates, ſecundæque res redarguunt, ut Diogenes dice bat, uim omnẽ deorum, ac poteſtatem. at non nunquã bonos exitus habent boni. eos quidem aſcribimus, attri buimusq́; ſine ulla ratione dijs immortalibus. at Dia= goras, cũ Samothraciã ueniſſet, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, q̃ multi uotis uim tẽpeſtatis effugerint, in portumq́; ſal ui peruenerint? ita fit, inquit: illi enim nuſquã picti ſunt, qui naufragium fecerunt, in mariq́; perierunt. idemq́;, cũ ei nauiganti uectores aduerſa tempeſtate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria ſibi illud ac cidere, qui illum in eandẽ nauem recepiſſent: oſtendit eis in eodẽ curſu multas alias laborantes, quæſiuitq́;, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederẽt. ſic enim ſeſe res habet, ut ad proſperam, aduerſam'ue for tunam, qualis ſis, aut quemadmodum uixeris, nihil in terſit. non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne Re= ges quidem. quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes præ termittunt, magna culpa eſt: at deo ne excuſatio qui= dem eſt inſcientiæ. quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum eſſe, ut, etiam ſi quis morte pœnas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à libe= ris, à nepotibus, à poſteris. o mìram æquitatem deorũ. ferret ne ulla ciuitas latorem iſtiuſmodi legis, ut cõdẽ naretur filius, aut nepos, ſi pater, aut auus deliquiſſet? quinam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luen dis dabitur ſatietas ſupplicij? utrum poetæ Stoicos de=

prauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim: portenta enim et flagitia ab utriſque dicuntur: neque enim, quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus, à deo immiſſum dolorẽ, non conceptum à ſe ipſo cõtinebat: nec, cum Aegiſti libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo cauſam requirimus, cum culpæ penè uocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Aeſculapio datã iudico: nec Lacedæmoniorũ diſciplinam dicam unquã ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Crytolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginẽ Aſdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt: nõ iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis deum. at ſubuenire certe potuit, & conſeruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo: ut enim hominũ membra nulla contentione, mẽte ipſa, ac uolũtate moueantur, ſic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq́; poſſe. neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantiq́; ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamuis ſubito fingi, conuertiq́; poſſit: eius autem uniuerſæ fictricem, & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam: hanc igitur, quocũque ſe moueat, efficere poſſe quidquid uelit. itaque aut neſcit, quid poſſit: aut negligit res humanas: aut, quid ſit optimũ, nõ poteſt iudicare. nõ curat ſingulos homines. nõ mirum: ne ciuitates quidẽ. non has: ne na-

tiones quidẽ, et gentes. ꝙ ſi has etiam contemnet, quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? ſed quo modo ijdem dicitis, non omnia deos perſequi; ijdem uultis, à dijs immortalibus hominibus diſpartiri, ac diuidi ſomnia? iccirco ſomnia hæc tecum, quia ueſtra eſt de ſomniorũ ueritate ſententia. atque ijdem etiam uota ſuſcipi dicitis oportere. nẽpe ſinguli uouent. audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. uidetis ergo, eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis? fac eſſe diſtentam, cœlum uerſantem, terram tuentem, maria moderãtem. cur tã multos deos nihil agere & ceſſare patitur? cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præficit? qui à te Balbe innumerabiles explicati ſunt. hæc ferè dicere habui de natura deorũ, nõ ut eã tollerẽ, ſed ut intelligeretis, quàm eſſet obſcura, & quàm difficiles explicatus haberet. Quæ cum dixiſſet Cotta, finem fecit. Lucilius autẽ, Vehementius, inquit, tu quidem Cotta inuectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & prouidentiſſime conſtituta eſt. ſed quoniam aduesperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq́; urbis muris, quos uos Pontifices ſanctos eſſe dicitis, diligentiusq́; urbẽ religione, quã ipſis mœnibus cingitis. quæ deſeri à me, dum quidem ſpirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, Ego uero & opto redargui me Balbe: & ea, quæ diſputaui, diſſerere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci poſſe, certo ſcio.

Quippe, inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad

nos mitti ab Ioue. quæ ipſa tamen tam leuia nō ſunt, quàm eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottæ diſputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis ſimilitudinem uideretur eſſe propenſior.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER I.

V Etus opinio eſt, iam uſque ab heroicis ducta temporibus, eaq; & populi R. & omnium gentium firmata conſenſu, uerſari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt præſenſionem, & ſciẽtiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & ſalutaris, ſi modo eſt ulla, quæq; proxima ad deorum uim natura mortali poſſit accedere. itaque ut alia nos melius multa, quam Græci: ſic huic præſtantiſſimæ rei nomen noſtri à diuis, Græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo neque tam humanam, atque doctam, neque tã immanem, tamq; barbaram, quæ non ſignificari futura, & à quibuſdam intelligi, prædiciq; poſſe cenſeat.

Principio Aſſyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq; regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerẽtur, traiectiones, motuſq; ſtellarũ obſeruauerunt: quibus notatis, quid cuique ſignificaretur, memoriæ prodiderunt. qua in natione Chaldæi nõ ex artis, ſed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obſeruatione ſiderum, ſcientiam putantur effeciſſe, ut prædici poſſet, quid cuiq; euenturũ, et quo quiſq; fato natus eſſet. eãdem artem etiam Aegyptij lõginquitate

temporũ innumerabilibus penè ſeculis conſecuti putã tur. Cilicum autem, & Piſidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipſi, uolatibus auium, cantibusq́;, certiſſimis ſignis declarari res futuras putant. quã uero Græcia coloniã miſit in Aetoliam, Ioniam, Aſiam, Siciliam, Italiam ſine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptũ ab ea ſine cõſilio deorum eſt? nec unũ genus eſt diuinationis publice, priuatimq́; celebratum. nam ut omittam cæteros populos, noſter quàm multa genera cõplexus eſt? Principio huius urbis parens Romulus nõ ſolum auſpicato urbẽ cõdidiſſe, ſed ipſe etiã optimus augur fuiſſe traditur. deinde auguribus & reliqui reges uſi: & exactis regibus nihil publice ſine auſpicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq́; magna uis uideretur eſſe & in impetrandis, cõſulendisq́; rebus, & in monſtris interpretandis, ac procurandis in aruſpicum diſciplina: omnem hanc ex Etruria ſciẽtiam adhibebant, ne genus eſſet ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi ſine ratione, & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto, & libero incitarentur, uno furente, altero ſomniãte: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uerſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate eſſe uoluerũt. ex quo genere ſæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. nec uero ſomnia grauiora, ſi quæ ad Remp. pertinere uiſa ſunt, à ſummo conſilio neglecta ſunt. quin etiam memoria noſtra templum Iunonis Soſpitæ L. Iu

lius,qui cum P. Rutilio Conſul *fuit,de ſenatus ſenten tia refecit ex* Cæciliæ Balearici *filiæ ſomnio. atque hæc,ut ego arbitror,ueteres rerum magis euẽtis moniti, quàm ratione docti probauerunt.* Philoſophorum *uero exquiſita quædam argumenta,cur eſſet uera diuinatio, collecta ſunt. ex quibus, ut de antiquiſſimis loquar,* Colophonius Xenophanes *unus, qui deos eſſe diceret,diuinationem funditus ſuſtulit. reliqui uero omnes,præter* Epicurum *balbutientem de natura deorum,diuinationem probauerunt, ſed non uno modo. nam cum* Socrates,*omnesq́;* Socratici, Zenoq́; *& ij qui ab eo eſſent profecti,manerent in antiquorum philoſophorum ſententia,uetere* Academia, *&* Peripateticis *conſentientibus; cumq́; huic rei magnam auctoritatem* Pythagoras *iam ante tribuiſſet, qui etiá ipſe augur uellet eſſe; plurimisq́; locis grauis auctor* Democritus *præſenſionem rerum futurarum cóprobaret:* Dicæarchus *Peripateticus cætera diuinationis genera ſuſtulit,ſomniorum & furoris reliquit;* Cratippusq́; *familiaris noſter, quem ego parem ſummis* Peripateticis *iudico,ijſdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit.ſed cum* Stoicis *omnia ferè illa defenderent,quòd &* Zeno *in ſuis commentarijs quaſi ſemina quædam ſparſiſſet, & ea* Cleãthes *paulo uberiora feciſſet: acceſſit acerrimo uir ingenio* Chryſippus,*qui totam de diuinatione duobus libris explicauit ſententiam, uno præterea de oraculis, uno de ſomnijs. quem ſubſequens, unum librum* Babylonius Diogenes *edidit eius auditor,duos* Antipater,*quinque noſter* Poſidonius.*ſed à* Stoicis *uel principibus eius*

diſciplinæ, Poſidonij doctor. diſcipulus Antipatri, de generauit Panætius, nec tamen auſus eſt negare uim eſſe diuinãdi, ſed dubitare ſe dixit. quod illi in aliqua re, inuitiſſimis Stoicis, Stoico facere licuit; id nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præſertim cũ id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiuſdem diſciplinæ ſolis uideatur luce clarius. ſed hæc quidem laus Academiæ, præſtãtiſſimi philoſophi iudicio, et teſtimonio cõprobata eſt. etenim nobiſmet ipſis quærentibus quid ſit de diuinatione iudicãdũ, quòd à Carneade multa acute, & copioſe cõtra Stoicos diſputata ſint, uerentibusq; ne temere uel falſæ rei, uel nõ ſatis cognitæ aſſentiamur, faciendum uidetur, ut diligẽter etiam atque etiam argumenta cũ argumentis compa remus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum ſcripſimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errorq; turpis eſt, tũ in eo loco maxime, in quo iudicandũ eſt quantum auſpicijs, rebusq; diuinis, religioniq; tribuamus: eſt enim periculum, ne aut neglectis ijs impia fraude, aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur. quibus de rebus & aliàs ſæpe, & paulo accuratius nuper, cum eſſem cum Q. fratre, in Tuſculano diſputatum eſt. Nam cum ambulandi cauſa in Lyceum ueniſſemus, (id enim ſuperiori gymnaſio nomen eſt) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorũ: in quo diſputatio Cottæ, quanquam labefactauit ſententiam meam, nõ funditus tamẽ ſuſtulit. Optime uero, inquã: etenim ipſe Cotta ſic diſputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominũ deleat religionem. Tum

Quintus, dicitur quidem iſtuc, inquit à Cotta, & uero ſæpius credo ne communi iure migrare uideatur: ſed ſtudio contra Stoicos diſſerēdi deos mihi uidetur fun ditus tollere. eius orationi nō ſanè deſidero quid reſpō deam ſatis enim defenſa religio eſt in ſecūdo libro à Lucilio: cuius diſputatio tibi ipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad ueritatem eſt uiſa propenſior. ſed, quod præ termiſſum eſt in illis libris, credo quia cōmodius arbi tratus es ſeparatim id quæri, deq́; eo diſſeri, id eſt de diuinatione, quæ eſt earū rerū, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præſenſio, id, ſi placet, uideamus quā habeat uim, & quale ſit. ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq́; colimus, eſſe deos: uiciſſimq́;, ſi dij ſint, eſſe qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte defendis: ſiquidem iſta ſic reciprocātur; ut et, ſi diuinatio ſit, dij ſint; et, ſi dij ſint, ſit diuinatio. quorū neutrū tam facile, quàm tu arbitraris, cōce ditur. nam & natura ſignificari futura ſine deo poſ ſunt: et, ut ſint dij, poteſt fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa ſit. Atq; ille, mihi uero, inquit, ſatis eſt argumenti, & eſſe deos, & cōſulere re bus humanis, ꝙ eſſe clara & perſpicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipſe ſentiā, ſi placet, ex- ponā, ita tamē: ſi uacas animo, neq; habes aliqd, quod huic ſermoni præuertēdū putes. Ego uero, inquā philoſophiæ Quinte ſemper uaco: hoc autem tēpore, cū ſit nihil aliud, quod libenter agere poſſimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid ſentias. Ni hil, inquit, equidē noui, nec qđ præter cæteros ipſe ſen-

tiam:nam cum antiquiſſimam ſententiã,tum omniũ populorum,& gẽtium conſenſu comprobatã ſequor. Duo ſunt enim diuinandi genera:quorum alterũ artis eſt,alterum naturæ.quæ eſt autem gens,aut quæ ciuitas,quæ non aut extis pecudum aut mõſtra,aut fulgura interpretãtium,aut augurum,aut aſtrologorũ, aut ſortium,(ea enim ferè artis ſunt)aut ſomniorũ, aut uaticinationũ(hæc enim duo naturalia putãtur) prædictione moueatur?quarum quidẽ rerum euenta magis arbitror,quã cauſas, quæri oportere. eſt enim uis,& natura quædam,quæ tũ obſeruatis longo tempore ſignificationibus,tum aliquo inſtinctu, inflatuq́; diuino futura prænunciat.quare omittat urgere Carneades:quod faciebat etiã Panætius,requirens,Iupiterne cornicẽ à læua,coruum à dextra canere iuſſiſſet?obſeruata ſunt hæc tẽpore immẽſo,et ſignificatione euẽtus animaduerſa,& notata.nihil eſt autem, quod nõ lõginquitas tẽporum,excipiente memoria, prodẽdiſq́; monumẽtis,efficere,atque aſſequi poſſit.mirari licet, quæ ſint animaduerſa à medicis herbarũ genera,quæ radicum ad morſus beſtiarum,ad oculorũ morbos,ad uulnera.quorum uim,atque naturam ratio nunquã explicauit:utilitate & ars eſt,& inuentor probatus. age,ea,quæ,quanquam ex alio genere ſunt,tamẽ diuinationi ſunt ſimiliora,uideamus.

„ Atque etiam uentos præmonſtrat ſæpe futuros
„ Inflatum mare,cum ſubito,penituſq́; tumeſcit,
„ Saxaq́; cana,ſalis niueo ſpumata liquore,
„ Triſtificas certant Neptuno reddere uoces,
„ Aut denſus ſtridor cum celſo è uertice montis

» Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.

atq; his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta ſunt. quis igitur elicere cauſas præſenſionũ poteſt? etſi uideo Boethum Stoicum eſſe conatũ. qui hactenus ali quid egit, ut earum rationem rerũ explicaret, quæ in mari cœlo ue fierent. illa uero cur eueniant, quis probabiliter dixerit?

» Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
» Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,
» Haud modicos tremula fundens è gutture cantus,
» Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
» Et matutinis Acredula uocibus inſtat,
» Vocibus inſtat, & aſſiduas iacit ore querelas,
» Cum primum gelidos rores aurora remittit.
» Fuſcaq; non nunquam curſans per littora cornix
» Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.

uidemus hæc ſigna nunquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.

» Vos quoque ſigna uidetis aquai dulcis alumnæ,
» Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
» Abſurdoq; ſono fontes, & ſtagna cietis.

quis eſt, qui ranunculos hoc uidere ſuſpicari poſſit? ſed ineſt mire & ranunculis quadam natura ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autẽ hominũ obſcurior.

» Mollipedesq; boues ſpectantes lumina cœli
» Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.

non quæro cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

» Iam uero ſemper uiridis, ſemperq; grauata
» Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,

Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.
ne hoc quidẽ quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad ſignũ floris accõmodet. hoc ſum contentus, ꝙ, etiam ſi, quo quidque fiat, ignorẽ, quid fiat intelligo. pro omni igitur diuinatione idẽ, quod pro omnibus ijs rebus, quas cõmemoraui, reſpondebo. quid Scamoneæ radix ad purgandũ, quid ariſtolochia ad morſus ſerpentum poſſit, quæ nomẽ ex inuẽtore repperit, rẽ ipſam inuẽtor ex ſomnio, uideo; quod ſatis eſt: cur poſſit, neſcio. ſic uentorum, & imbriũ ſigna, quæ dixi, rationem quam habeant, nõ ſatis perſpicio: uim & euentum agnoſco, ſcio, approbo. ſimiliter, quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ cauſa ſit, neſcio. atq; horũ quidẽ plena uita eſt: extis. n. omnes ferè utũtur. quid de fulgurum ui, dubitare num poſſumus? non ne cum multa alia mirabilia, tũ illud in primis? cũ Sũmanus in faſtigio Iouis optimi maximi, q tũ erat fictilis, è cœlo ictus eſſet, nec uſquã eius ſimulacri caput inueniretur, aruſpices in Tiberim id depulsũ eſſe dixerũt, idq; inuẽtũ eſt eo loco, qui eſt ab aruſpicibus demõſtratus. ſed quo potius utar aut auctore, aut teſte quã te? cuius edidici ẽt uerſus, et lubẽter qdẽ, quos in ſecũdo Cõſulatu Vrania muſa pronũciat.

Principio ætherio flammatus Iuppiter igni
» Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
» Menteq; diuina cœlum terrasq; peteſſit:
» Quæ penitus ſenſus hominum uitasq; retentat,
» Aetheris æterni ſep ta, atque incluſa cauernis.
» Et ſi ſtellarum motus curſusq; uagantes
» Noſſe uelis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,

» Quæ uerbo,& falſis Graio rum uocibus errant,
» Re uera certo lapſu,ſpatioq́; feruntur:
» Omnia iam cernes diuina mente notata.
» Nam primum aſtrorum uolucres te Cõſule motus,
» Concurſusq́; graues ſtellarum ardore micantes
» Tu quoque,cum tumulos Albano in monte niuales
» Luſtraſti,& læto mactaſti lacte Latinas,
» Vidiſti,& claro tremulos ardore cometas,
» Multaq́; miſceri nocturna ſtrage putaſti,
» Quod fermè dirum in tempus cecidere Latinæ,
» Cum claram ſpeciem concreto lumine luna
» Abdidit,& ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.
» Quid uero Phœbi fax,triſtis nuncia belli,
» Quæ magnũ ad columen flãmato ardore uolabat,
» Præcipites cœli partes,obitusq́; petiſſet?
» Aut cum terribili perculſus fulmine ciuis,
» Luce ſerenanti uitalia lumina liquit?
» Aut cum ſe grauido tremefecit corpore tellus?
» Iam uero uariæ nocturno tempore uiſæ
» Terribiles formæ bellum,motusq́; mouebãt
» Multaq́; per terras uates oracla furenti
» Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.
» Atque ea,quæ lapſu tandem cecidere uetuſto,
» Hæc fore,perpetuis ſignis, clarisq́; frequentans
» Ipſe deum genitor cœlo,terrisq́; canebat,
» Nunc ea,Torquato quæ quondã,et Conſule Cotta
» Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruſpex,
» Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
» Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo
» Ipſe ſuos quondam tumulos,ac templa petiuit,

„ Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
„ Tum ſpecies ex ære uetus, generatáq; Nattæ
„ Concidit, elapſæq; uetuſto numine leges:
„ Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.
„ Hic ſilueſtris erat, Romani nominis altrix,
„ Martia, quæ paruos Mauortis ſemine natos
„ Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
„ Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
„ Concidit, atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.
„ Tum quis non artis ſcripta, ac monumenta uolutans,
„ Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
„ Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
„ Vitare ingentem cladem, peſtemq; monebant:
„ Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,
„ Templa deumq; adeo flammis, urbesq; iubebant
„ Eripere, & ſtragem horribilem, cædemq; uereri:
„ Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
„ Ni poſt exciſum ad columen formata decore
„ Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
„ Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq; ſenatus
„ Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
„ Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq; uideret.
„ Hæc tardata diu ſpecies, multumq; morata,
„ Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
„ Atque una fixi, ac ſignati temporis hora
„ Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna;
„ Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata,
„ Vocibus Allobrogum patribus populoq; patebat.
„ Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
„ Qui populos, urbesq; modo, ac uirtute regebant;

» Rite etiam ueſtri, quorum pietaſq;, fideſq;
» Præſtitit, & longe uicit ſapientia cunctos,
» Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
» Hæc adeo penitus cura uidere ſagaci
» Otia qui ſtudijs læti tenuere decoris,
» Inq; Academia umbrifera, nitidoq; Lyceo
» Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
» È quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
» Te patria in media uirtutum mole locauit.
» Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
» Quòd patriæ uoces ſtudijs, nobiſq; ſacraſti.

tu igitur animũ poteris inducere contra, ea quæ à me diſputãtur, de diuinatione dicere, qui et geſſeris ea, quæ geſſiſti, et ea, quæ pronunciaui, accuratiſſime ſcripſeris? quid quæris Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perſpici poſſint? neſcire me fateor: euenire autẽ, te ipſum dico uidere. caſu, inquis. ita ne uero? q̄d ꝗ poteſt eſſe caſu factũ, quod omnes habet in ſe numeros ueritatis? quatuor tali iacti, caſu uenereũ efficiunt. num etiam centũ uenereos, ſi CCCC talos ieceris, caſu futuros putas? aſperſa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere poſſunt: nũ etiam Veneris Gnidiæ, Coæq; pulchritudinem effingi poſſe aſperſione fortuita putas? ſus roſtro ſi humi A literã impreſſerit, nũ propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis ſaxo diffiſſo caput extitiſſe Paniſci. credo, aliquam non diſſimilem figuram, ſed certe non talem, ut eam factam à Scopa diceres: ſic enim ſe profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem caſus imi=

tetur. at non nunquam ea, quæ prædicta ſunt, minus eueniunt. quæ tandem id ars nō habet? earū dico artium, quæ cōiectura cōtinentur, et ſunt opinabiles. an medicina ars nō putanda eſt? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores non ne fallūtur? an Achiuorum exercitus, & tot nauiū rectores non ita profecti ſunt ab Ilio, ut profectione læti piſciū laſciuiā intuerētur, ut ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet?

Interea propè iam occidente ſole inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisq́; et nimbum occæcat nigror.

num igitur tot clariſſimorū ducum, Regumq́; naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorū ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fugit amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt Reip. gerēdæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pōpeium, quædam M. Catonē, nō nulla etiā te ipſum fefellerūt? ſimilis eſt aruſpicū reſpōſio, omnisq́; opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur; ultra quam progredi nō poteſt. ea fallit fortaſſe non nūquam, ſed tamē ad ueritatem ſæpiſſime dirigit: eſt enim ab omni æternitate repetita. in qua cū penè innumerabiles res eodē modo euenirent iÿſdem ſignis antegreſſis, ars eſt effecta, eadē ſæpe animaduertendo, atque notādo. Auſpicia uero ueſtra quàm conſtant? quæ quidē nunc à Romanis auguribus ignorantur; bona hoc tua uenia dixerim: à Cilicibus, Pamphylijs, Piſidis Lycijs tenentur. nam quid ego hoſpitem noſtrum, clariſſimum, atque optimum uirū, Deiotarum Regem cōmemorem? qui nihil unquam niſi auſpicato gerit: qui cū ex itinere quodā propoſito,

et iam cõſtituto reuertiſſet aquilæ admonitus uolatu, conclaue illud, ubi erat mãſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit. itaq; , ut ex ipſo audiebã, perſæpe reuertit ex itinere, cum iam progreſſus eſſet multorũ dierum uiam. cuius quidem hoc præclariſſimum eſt, ꝙ poſtea quàm à Cæſare tetrarchiæ regno, pecuniáq; mulctatus eſt, negat ſe tamen eorum auſpiciorũ, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti ſecunda euenerint, pœnitere: ſenatus .n. auctoritatem, & populi R. libertatẽ, atq; imperij dignitatẽ ſuis armis eſſe defenſam; ſibiq; eas aues, quibus auctoribus officium, & fidẽ ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe: antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriã. ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam noſtri quidem magiſtratus auſpicijs utũtur coactis: neceſſe .n. eſt, offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur. quod autem ſcriptum habetis, aut tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolidũ ceciderit: hoc quoq; , quod dixi coactũ, tripudiũ ſoliſtimũ dicitis. itaq; multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligẽtia collegij amiſſa planè, & deſerta ſunt. nihil ferè quondã maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarũ auſpices declarãt, qui re omiſſa nomẽ tantum tenent. nam ut nunc extis, quãquã id ipſum aliquanto minus, quã olim; ſic tunc auibus magnæ res impertiri ſolebant. itaque, ſiniſtra dum non exquirimus, in dira, & in uitioſa incurrimus. ut P. Claudius Appij Cæci filius, eiusq; collega L. Iunius claſſes maximas perdiderunt, cum uitio nauigaſſent. quod eodem modo euenit Agamemnoni. qui, cum Achiui cœpiſſent

» Inter ſe ſtrepere, aperteq́; artem obterere extiſpicum,
» Soluere imperat ſecundo rumore, auerſaq́; aui.
ſed quid uetera? M. Craſſo quid acciderit, uidemus, di=
rarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega
tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, nō ſatis ſciēter,
uirum bonum, & ciuem egregium Cenſor C. Aetheiū
notauit, quòd ementitū auſpicia ſubſcripſerit. eſto: fue
rit hoc Cenſoris, ſi iudicabat emētitū. at illud minime
auguris, quòd aſcripſit, ob eā cauſam populū R. calami
tatē maximā cepiſſe. ſi enim ea cauſa calamitatis fuit,
nō in eo eſt culpa, qui obnūciauit; ſed in eo, qui nō pa
ruit: ueram enim fuiſſe obnunciationem, ut ait idē au
gur; et Cenſor, exitus approbauit. quæ ſi falſa fuiſſent,
nullā afferre potuiſſent cauſam calamitatis: etenim di
ræ, ſicut cætera auſpicia, ut omina, ut ſigna, non cauſas
afferunt cur quid eueniat, ſed enunciant euētura, niſi
prouideris. non igitur obnunciatio Aetheij cauſam fin
xit calamitatis, ſed ſigno obiecto monuit Craſſum,
quid euenturū eſſet, niſi cauiſſet. ita aut illa obnūcia=
tio nihil ualuit: aut ſi, ut Appius iudicat, ualuit, id ua=
luit, ut peccatū hæreat nō in eo, qui monuerit, ſed in
eo, qui nō obtēperarit. Quid lituus iſte ueſter, ꝙ clariſſi
mū eſt inſigne auguratus, unde uobis eſt traditus? nem
pe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem cōdi
dit. qui quidem Romuli lituus, ideſt incuruum, et leui
ter à ſummo inflexum bacillū, quod ab eius litui, quo
canitur, ſimilitudine nomē inuenit; cū ſitus eſſet in cu
ria Saliorū, quæ eſt in Palatio, eaq́; deflagraſſet, inuen
tus eſt integer. quid multis annis poſt Romulū, Priſco
regnante Tarquinio? quis ueterū ſcriptorum non lo=
quitur,

quitur, quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionū facta deſcriptio? qui cum propter paupertatem ſues puer paſceret, una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet, uuam ſe deo daturū, quæ maxima eſſet in uinea. itaque ſue inuenta, ad meridiē ſpectās, in uinea media dicitur conſtitiſſe: cumq́; in quatuor partes uineā diuiſiſſet, triſq́; partes aues abdixiſſent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regiones diſtributa, mirabili magnitudine uuā, ut ſcriptū uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unū de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt, ut eū ad ſe Rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddā, id poſſetne fieri cōſuluit. ille augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotē nouacula poſſe præcidi: tum Attium iuſſiſſe experiri: ita cotem in comitium illatam inſpectante & Rege & populo nouacula eſſe diſciſſam. ex eo euenit, ut & Tarquinius augure Attio Nauio uteretur, et populus de ſuis rebus ad eū referret. cotem autem illā, et nouaculā defoſſam in Comitio, ſupraq́; impoſitū puteal accepimus. negemus omnia, comburamus annales, ficta hæc eſſe dicamus, quiduis denique potius, q̄ deos res humanas curare, fateamur: quid, quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Gracchο, non ne & augurum, & aruſpicum comprobat diſciplinam? qui, cū tabernaculum uitio cepiſſet imprudens, quòd inauſpicato pomerium tranſgreſſus eſſet; comitia Conſulibus rogandis habuit. nota res eſt, & à te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatem cōfeſſione errati

ſui comprobauit,& aruſpicū diſciplinæ magna acceſ ſit auctoritas, qui recentibus comitijs in ſenatū introductі, negauerunt iuſtū comitiorū rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unū, quod particeps eſſet artis: alterū, quod arte careret. eſt.n. ars in ijs, qui nouas res coniectura perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq; motu futura præſentiūt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & nonnūquam uaticinantibus per furorem, ut Bacchis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. cuius generis oracula etiā habenda ſunt, nō ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq; fundūtur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorū omnium interpretes. ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, diuinationem uidētur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere? non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur; nec abducar, ut rear aut in extis totam Etruriā delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cū terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ Reip. multa cæteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irri

detur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab aruſpicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis Conſul & Cenſor fuit, idemq́; & ſummus Augur, & uir ſapiens, ciuiſq; præſtans, non ne, ut C. Gracchus filius eius ſcriptũ reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis aruſpices conuocauit? qui cum reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet, uxori breui tempore eſſe moriendũ; ſi fœminam, ipſi: æquius eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adoleſcentem. fœminam emiſit: ipſe paucis poſt diebus eſt mortuus. irrideamus aruſpices; uanos, futiles eſſe dicamus; quorumq́; diſciplinam & ſapientiſſimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaſo cœli ſigna ſeruantes, numeris, & motibus, ſtellarũ curſus perſequuntur: condemnemus inquam hos aut ſtultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent; & mentiri iudicemus, nec ſeculorum reliquorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. age, barbari uani, atq; fallaces: num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthijs reſponderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore, atq; teſte. quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo unum hoc: nunquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarũ fuiſſet, neq; tantis

donis refertũ omnium populorũ atque regum, niſi omnis ætas oraculorum illorũ ueritatem eſſet experta. iam diu idem nõ facit. ut igitur nũc minore gloria eſt, quia minus oraculorũ ueritas excellit: ſic tũ, niſi ſumma ueritate, in tãta gloria nõ fuiſſet. poteſt autem uis illa terræ, quæ mẽtẽ Pythiæ diuino afflatu cõcitabat, euanuiſſe uetuſtate, ut quoſdã exaruiſſe amnes, aut in alium curſum contortos, & deflexos uidemus. ſed, ut uis, acciderit: magna enim quæſtio eſt: modo maneat id, quod negari nõ poteſt, niſi omnem hiſtoriã peruerterimus, multis ſeclis uerax fuiſſe id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad ſomnia. de quibus diſputans Chryſippus, multis, & minutis ſomnijs colligendis facit idem quod Antipater, ea cõquirẽs, quæ Antiphõtis interpretatione explicata, declarãt illa quidẽ acumẽ interpretis, ſed exemplis grãdioribus decuit uti. Dionyſij mater, eius, qui Syracuſiorum tyrãnus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hũc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe ſatyriſcum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, reſpõderunt, ut ait Philiſtus, eum, quem illa peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. num te ad fabulas reuoco uel noſtrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa.

» Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
» Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno.
» Euridica prognata, pater quam noſter amauit,
» Vires uitaq; corpu' meum nunc deſerit omne.

» Nam me uiſus homo pulcher per amœna ſalicta
» Et ripas raptare, locosq; nouos. ita ſola
» Poſt illa germana ſoror errare uidebar,
» Tardaq; ueſtigare, & quærere te, neque poſſe
» Corde capeſſere. ſemita nulla pedem ſtabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi ſunt ante gerendæ
» Erumnæ: poſt ex fluuio fortuna reſiſtet.
» Hæc pater effatus, germana repente receſſit,
» Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitum:
» Quanquam multa manus ad cœli cærula templa
» Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro tum corde meo me ſomnu' relinquit.

hæc, etiam ſi ficta ſunt à poeta, nõ abſunt tamen à cõſuetudine ſomniorum. ſit ſanè etiam illud cõmẽtitiũ, quo Priamus eſt conturbatus.

» Quia mater grauida parere ſe ardentem facem
» Viſa eſt in ſomnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
» Perculſus, curis ſumptis ſuſpirantibus
» Exſacrificabat hoſtijs balantibus.
» Tum coniectorem poſtulat pacem petens,
» Vt ſe edoceret obſecrans Apollinem,
» Quò ſeſe uertant tantæ ſortes ſomnium.
» Ibi ex oraculo uoce diuina edidit.
» Apollo, puerum: primus Priamo qui foret
» Poſt illa natus tempora, hunc ſi tolleret,
» Eum eſſe exitium Troiæ, peſtem Pergamo.

ſint hæc, ut dixi, ſomnia fabularum: hisq; adiũgatur etiam Aeneæ ſomnium: quod innumerũ Fabij Pictoris

Græcis annalibus eiuſmodi eſt, ut omnia, quæ ab Aenea geſta ſunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecūdū quietē uiſa ſunt. ſed propiora uideamus. cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomnium, de quo in Bruto Accij loquitur ipſe?

„ Cum iam quieti corpus nocturno impetu
„ Dedi, ſopore, placans artus languidos,
„ Viſum eſt in ſomnis paſtorem ad me appellere,
„ Duos conſanguineos arietes inde eligi,
„ Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
„ Præclarioremq; alterum immolare me:
„ Deinde eius germanum cornibus connitier
„ In me arietare, eoq; ictu me ad caſum dari:
„ Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
„ Reſupinum, in cœlo contueri maximum
„ Ac mirificum facinus, dextrorſum orbem flammeum
„ Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quæ ſit à coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

„ Rex, quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
„ Quæq; agunt uigilantes, agitantq;, ea ſi cui in ſomno accidunt,
„ Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt:
„ Proin uide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
„ Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
„ Teq; regno expellat. nam id, quod de ſole oſtenſum eſt tibi,

» Populo commutationem rerum portendit fore.
» Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod ad dexteram
» Cœpit curſum ab læua ſignũ præpotens, pulcherrime
» Auguratũ eſt, rem Romanã publicam ſummã fore.

Age nũc ad externa redeamus. Matrẽ Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & diſcipulus Platonis, uiſam eſſe uidere in ſomnijs ſimulacra deorũ, quæ ipſa Phalaridis domi conſecrauiſſet: ex his Mercuriũ è patera, quã dextra manu teneret, ſanguinem uiſum eſſe fundere: qui cũ terrã attigiſſet, referueſcere uideretur ſic, ut tota domus ſanguine redũdaret. quod matris ſomniũ immanis filij crudelitas cõprobauit. quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dionyſij perſicis libris proferã? nã cũ dormienti ei ſol ad pedes uiſus eſſet, ter eũ ſcribit fruſtra appetiuiſſe manibus, cum ſe conuoluens ſol elaberetur, & abiret: ei magos dixiſſe, quod genus ſapientum, & doctorum habebatur in Perſis, ex triplici appetitione ſolis, XXX annos Cyrũ regnaturũ eſſe, portẽdi. quod ita contigit. nam ad ſeptuageſimum peruenit, cũ XL natus annos regnare cœpiſſet. eſt profecto quiddã etiã in barbaris gentibus præſentiens, atque diuinãs: ſiquidẽ ad mortem proficiſcens Calanus Indus cũ aſcenderet in rogum ardentem, ò præclarũ diſceſſum, inquit, è uita, cũ, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus exceſſerit. cumq; Alexãder eũ rogaret, ſi quid uellet, ut diceret: optime, inquit: propediem te uidebo. quod ita cõtigit: nã Babylone paucis poſt diebus Alexãder eſt mortuus. Diſcedo parũper à ſomnijs:

ad quæ mox reuertar. Qua nocte tēplū Epheſiæ Dia=
næ deflagrauit, eadē conſtat ex Olympiade natū eſſe
Alexandrū, atq;, ubi lucere cœpiſſet, clamitaſſe magos,
peſtem, ac perniciem Aſiæ proxima nocte natam. Hæc
de Indis, & magis. redeamus ad ſomnia. Annibalem
Celius ſcribit, cum columnam auream, quæ eſſet in fa
no Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq; utrum
ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, pterebrauiſſe:
cumq; ſolidam inueniſſet, ſtatuiſſetq; tollere, ſecundū
quietem uiſam eſſe ei Iunonē prædicere ne id faceret,
minitariq;, ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque
oculum, quo bene uideret, amitteret: idq; ab homine
acuto non eſſe neglectū: itaque ex eo auro, quod exte=
rebratum eſſet, buculā curaſſe faciendam, & eam in
ſumma columna collocauiſſe. hoc idem in Sileni, quem
Celius ſequitur, Græca hiſtoria eſt. is autem diligentiſ=
ſime res Annibalis perſecutus eſt. Annibalem, cum ce=
piſſet Sagūtum, uiſum eſſe in ſomnijs à Ioue in deorū
concilium uocari: quò cum ueniſſet, Iouem imperaſſe,
ut Italiæ bellum inferret, ducemq; ei unum ex cōcilio
datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœ
piſſe: tum ei ducem illum præcepiſſe, ne reſpiceret: il=
lum autem id diutius facere non potuiſſe, elatumq; cu
piditate reſpexiſſe: tum uiſam beluam uaſtam, et im=
manem, circumplicatam ſerpentibus, quacūque incede
ret, omnia arbuſta, uirgulta, tecta peruertere: & eum
admiratū quæſiſſe de deo, quidnam illud eſſet tale mō
ſtrum, & deum reſpōdiſſe, uaſtitatem eſſe Italiæ: præ=
cepiſſeq;, ut pergeret protinus; quid retro, atq; à tergo
fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem ſcriptū in hiſto

ria eſt, Hamilcarem Carthaginenſem, cũ oppugnaret Syracuſas, uiſum eſſe audire uocẽ, ſe poſtridie cœnaturum Syracuſis: cum autem is dies illuxiſſet, magnam ſeditionem in caſtris eius inter Pœnos, & Siculos milites eſſe factam: quod cum ſenſiſſent Syracuſani, improuiſo eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremq; ab ijs uiuum eſſe ſublatũ. ita res ſomnium cõprobauit. plena exemplorũ eſt hiſtoria, tum referta uita cõmunis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus è Decijs Conſul fuit, cũ eſſet Tribunus mil. M. Valerio, et A. Cornelio Cõſulibus, à Samnitibusq; premeretur noſter exercitus; cũ pericula præliorum iniret audacius, moneretuŕq;, ut cautior eſſet, dixit, quod extat in annalibus; ſibi in ſomnijs uiſum eſſe, cũ in medijs hoſtibus uerſaretur, occidere cũ maxima gloria. & tũ quidem incolumis exercitum obſidione liberauit. poſt trienniũ autẽ, cũ Cõſul eſſet, deuouit ſe, et in aciem Latinorũ irrupit armatus. quo eius facto ſuperati ſunt, et deleti Latini. cuius mors ita glorioſa fuit, ut eandem cõcupiſceret filius. Sed ueniamus nũc, ſi placet, ad ſomnia philoſophorum. Eſt apud Platonem Socrates, cũ eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni ſuo familiari, ſibi poſt tertium diẽ eſſe moriendũ: uidiſſe ſe in ſomnijs pulchritudine eximia fœminam, quæ ſe nomine appellans diceret Homericum quendam eiuſmodi uerſum:

„ Tertia te Phthiæ tempeſtas læta locabit.

quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur cõtigiſſe. Xenophõ Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cũ Cyro minore perfunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia. quorũ exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an

dilirare dicemus?quid ſingulari uir ingenio Ariſtote-les,& penè diuino,ipſe ne errat,an alios uult errare, cum ſcribit Eudemum Cyprium familiarem ſuum iter in Macedoniā facientem Pheras ueniſſe,quæ erat urbs in Theſſalia tum admodum nobilis.ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur:in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuiſſe,ut omnes medici diffiderēt:ei uiſum eſſe in quiete egregia facie iuuenem dicere,fore ut breui conualeſceret,paucisq; diebus interiturum Alexandrū tyrānum , ipſum autem Eudemū quinquennio poſt domum eſſe reditu-rum.atque ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta,& conualuiſſe Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum:quinto autem anno exeunte,cum eſſet ſpes ex illo ſomnio in Cyprum illū ex Sicilia eſſe rediturum,prælianttem eum ad Syracuſas occidiſſe:ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore exceſſerit , tum domum reuertiſſe uideatur.Adiungamus philoſophis doctiſſimum hominem,poetam quidem diuinum, Sophoclem:qui,cū ex æde Herculis patera aurea grauis ſurrepta eſſet,in ſomnijs uidit ipſum deum dicentem qui id feciſſet.quod ſemel ille,iterumq; neglexit. ubi idem ſæpius,aſcendit in Ariopagum,detulit rem . Ariopagitæ cōprehendi iubent eū,qui à Sophocle erat nominatus . is,quæſtione adhibita,confeſſus eſt , pateramq; retulit. quo facto,fanum illud Indicis Herculis nominatū eſt.Sed quid ego Græcorū ? neſcio quo modo magis me noſtra delectāt.omnes hoc hiſtorici,Fabij, Gellij,ſed proxime Celius. cū bello Latino ludi uotiui

maximi primum fierent, ciuitas ad arma repente eſt excitata. itaq; ludis intermiſſis inſtauratiui cõſtituti ſunt qui antequã fierent, cũq; iam populus cõſediſſet, ſeruus per circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferẽs ductus eſt. exin cuidam ruſtico Romano dormienti uiſus eſt uenire, qui diceret, præſultorẽ ſibi nõ placuiſſe ludis, idq; ab eodem iuſſum eſſe eũ ſenatui nunciare; illum non auſum: iterũ eſſe idem iuſſum, & monitũ, ne uim ſuã experiri uellet; ne tũ quidẽ eſſe auſum; exin filium eius eſſe mortuũ: eãdem in ſomnijs admonitionem fuiſſe tertiam; tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe, quorũ de ſententia lecticula in curiam eſſe delatũ; cumq; ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum reuertiſſe. itaq; ſomnio comprobato à ſenatu, ludos illos iterũ inſtauratos memoriæ proditum eſt. C. uero Gracchus multis dixit, ut ſcriptũ apud eũdem Celium eſt, ſibi in ſomnijs Quæſturam petenti Ti. fratrem uiſum eſſe dicere, quàm uellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. hoc, antequam Tribunus pl. Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Celius, & dixiſſe multis. quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? quid? illa duo ſomnia, quæ creberrime commemorantur à Stoicis, quis tandẽ poteſt cõtemnere? unũ de Simonide: qui cum ignotũ quẽdam proiectum mortuũ uidiſſet, eumq; humauiſſet, haberetq; in animo nauẽ conſcendere, moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum: itaque Simonidem rediſſe; periſſe cæteros, qui tum nauigaſſent. alterum ita traditum clarũ ad-

mo dum ſomnium:cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent,& Megaram ueniſſent,alterum ad cauponem diuertiſſe,ad hoſpitem alterũ:qui ut cœnati quieſcerẽt,cõcubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei, qui erat in hoſpitio,illum alterũ orare ut ſubueniret, quòd ſibi à caupone interitus pararetur:eũ primo perterritum ſomnio ſurrexiſſe:dein,cũ ſe collegiſſet, idq; uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet,recubuiſſe: tum ei dormienti eundẽ illũ uiſum eſſe rogare,ut,quoniã ſibi uiuo nõ ſubueniſſet, mortẽ ſuam ne inultam eſſe pateretur:ſe interfectum in plauſtrum à caupone eſſe coniectũ,& ſupra ſtercus iniectum:petere, ut mane ad portã adeſſet,priuſquã plauſtrũ ex oppido exiret:hoc uero eũ ſomnio cõmotũ mane bubulco præſto ad portã fuiſſe;quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro:illũ perterritũ fugiſſe,mortuum eruiũ eſſe, cauponem re patefacta pœnas dediſſe. quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt?ſed quid aut plura,aut uetera quærimus?ſæpe tibi meũ narraui: ſæpe ex te ſomniũ audiui tuũ:me,cũ Aſiæ prouinciæ præeſſem,uidiſſe,in quiete,cũ tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam,prouectus ſubito,atque delapſus in flumẽ, nuſquam apparuiſſes,me contremuiſſe timore perterritũ: tum te repente lætum extitiſſe,eodẽq; equo aduerſam aſcendiſſe ripam,noſq; inter nos eſſe complexos.facilis coniectura huius ſomnij:mihiq; à peritis in Aſia prædictũ eſt,fore eos euentus rerum,qui acciderunt.uenio nunc ad tuum.audiui equidem ex te ipſo,ſed mihi ſæpius Saluſtius noſter narrauit:cum in illa fuga nobis glorioſa,patriæ calamitoſa,in uilla quadam cãpi Ati

natis maneres, magnamq́; partem noctis uigilaſſes, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare cœpiſſe: itaque, quāquā iter inſtaret, te tamen ſilentiū fieri iuſſiſſe, neque eſſe paſſum te excitari: cū autem experrectus eſſes hora ſecūda ferè, te ſibi ſomniū narrauiſſe: uiſum tibi eſſe, cum in locis ſolis mœſtus errares, C. Mariū cū faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes: cumq́; tu te tua patria ui pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dextram tuam, & bono animo te iuſſiſſe eſſe, lictoriq́; proximo tradidiſſe, ut te in monumentū ſuū deduceret; & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore: tū & ſe exclamaſſe Saluſtius narrat, reditū tibi celerem & glorioſum paratū, & te ipſum uiſum ſomnio delectari. nā illud mihi ipſi celeriter nūciatū eſt: ut audiuiſſes in monumento Marij de tuo reditu magnificentiſſimum illud S.C. eſſe factū, referente optimo, & clariſſimo uiro Cōſule, idq́; frequentiſſimo theatro, incredibili clamore, & plauſu comprobatū; dixiſſe te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe diuinius. at multa falſa. immo obſcura fortaſſe nobis. ſed ſint falſa quædam: cōtra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, ſi ad quietem integri iremus: nūc onuſti cibo, & uino, perturbata, & cōfuſa cernimus. uide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim, Cū dormientibus ea pars animi, quæ mētis et rationis particeps ſit, ſopita langueat; illa autē, in qua feritas quædā ſit, atque agreſtis immanitas, cum ſit immoderato obſtupefacta potu, atque paſtu, exultare eam in ſomno, immoderateq́; iactari. itaq; huic omnia uiſa obijciūtur à mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus

" miſcere uideamur, aut cũ quouis alio uel homine, uel
" deo, ſæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & im
" pie cruentari, multáq; facere impure, atque tetre, cum
" temeritate, atque impudentia: at qui ſalubri, & mo=
" derato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte
r. animi, quæ mentis & conſilij eſt, agitata, & erecta,
" ſaturatáq; bonarum cogitationum epulis; eáq; parte
" animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſa
" tietate affluenti, quorũ utrũque præſtringere aciẽ mẽ
" tis ſolet, ſiue deeſt natura quippiam, ſiue abundat, at=
" que effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarũ
" exiſtit ardor, ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, dua
" bus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia
" pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetã ad ſom=
" niandum, acremq; præbeat: tum ei uiſa quietis occur=
" rent trãquilla atque ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis
expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Car
neades concertationis ſtudio modo ait hoc, modo illud.
at ille quid ſentit? ſentit autem nihil unquã elegãs, ni
hil decorũ. hũc ergo antepones Platoni, et Socrati? qui
ut rationem nõ redderent, auctoritate tamen hos mi
nutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad
ſomnũ proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod
errorẽ animis, perturbationemq; afferat. ex quo etiã
Pythagoricis interdictũ putatur, ne faba ueſcerentur,
quòd habet inflationem magnã is cibus, tranquillitati
mentis quærenti uera contrariam. cum ergo eſt ſomno
ſeuocatus animus à ſocietate, & cõtagione corporis, tũ
meminit præteritorũ, præſentia cernit, futura proui=
det: iacet enim corpus dormiẽtis, ut mortui; uiget au=

tē,et uiuit animus. quod multo magis faciet poſt mortem,cū omnino ex corpore exceſſerit.itaq; appropinquante morte multo eſt diuinior. nā & id ipſum uidēt,qui ſunt morbo graui et mortifero affecti,inſtare mortem. itaq; his occurrūt pleruncq; imagines mortuorū:tumq́; uel maxime laudi ſtudent: eosq́;,qui ſecus quàm decuit uixerunt,peccatorum ſuorum tū maxime pœnitet. diuinare autem morientes etiā illo exēplo confirmat Poſidonius, quo affert Rhodiū quendā morientem ſex æquales nominaſſe,& dixiſſe,qui primus eorū,qui ſecundus,qui deinceps moriturus eſſet. ſed tribus modis cēſet deorū appulſu homines ſomniare:uno,ꝙ prouideat animus ipſe per ſeſe, quippe qui deorū cognatione teneatur:altero,ꝙ plenus aer ſit immortalium animorū,in quibus tanquā inſignitæ notæ ueritatis appareant: tertio,ꝙ ipſi dij cū dormientibus colloquantur:idq́;,ut modo dixi,facilius euenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud eſt Calani,de quo ante dixi;& Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denunciat: neq; enim illud uerbum temere conſuetudo approbauiſſet,ſi ea res nulla eſſet omnino.

„ Præſagibat animus fruſtra me ire,cum exirem domo. ſagire enim ſentire acute eſt:ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire uolunt,& ſagaces dicti canes.is igitur,qui ante ſagit,quā oblata res eſt, dicitur præſagire,id eſt futura ante ſentire. ineſt igitur in animis præſagitio extrinſecus iniecta atq; incluſa diuinitus.ea ſi exarſit acrius,furor appellatur,cum à corpore animus abſtractus diuino inſtinctu concitatur.

» Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardentibus?
ubi illa paulo ante ſapiens uirginali modeſtia?
» Mater optuma, tum multo mulier melior,
» Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus:
» Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitã ciet.
» Virgines uero æquales, patris mei meũ factũ pudet
» Optimi uiri. mea mater tui me miſeret, mei piget.
» Optumam progeniem Priamo repperiſti extra me: hoc dolet,
» Me obeſſe, illos prodeſſe; me obſtare, illos obſequi.
ò poema tenerum, et moratũ, atque molle. ſed hoc mi nus ad rem. illud, quod uolumus, expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.
» Adeſt, adeſt fax obuoluta ſanguine, atque incendio:
» Multos annos latuit. ciues ferte opem, et reſtinguite.
deus incluſus corpore humano, iam non Caſſandra loquitur.
» Iamq́; mari magno claſſis cita
» Texitur: exitium examen rapit:
» Aduenit, & fera ueliuolantibus
» Nauibu' compleuit manu' littora.
tragœdias loqui uideor, et fabulas. at ex te ipſo nõ cõ= mentitiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui: C. Coponiũ ad te ueniſſe Dyrrhachio, cum prætorio im perio claſſi Rhodiæ præeſſet; cum primis hominem pru dentem, atque doctũ: cumq́; dixiſſet, remigem quendã ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactũ iri minus XXX diebus Græciam ſanguine; rapinas Dyrrhachij, & conſcenſionem in naues cum fuga, fu= gientibus miſerabilem reſpectũ incendiorum fore; ſed

Rhodiorum

Rhodiorum claſſi propinquum reditum, ac domũ itionem dari:tum neq; te ipſum non eſſe cõmotum;Marcumq́; Varronem,& M.Catonem,qui tum ibi erant, doctos homines,uehemẽter eſſe perterritos:paucis ſanè poſt diebus ex Pharſalica fuga ueniſſe Labienum:qui cum interitum exercitus nũciauiſſet,reliqua uaticinationis breui eſſe confecta.nam & ex horreis direptũ, effuſumq́; frumentũ uias omnes, angiportusq́; cõſtrauerat:& uos naues ſubito perterriti metu conſcendiſtis:& noctu ad oppidum reſpicientes,flagrãtes onerarias,quas incẽderant milites,quia ſequi noluerãt,uidebatis:poſtremo à Rhodia claſſe deſerti, uerũ uatẽ fuiſſe ſenſiſtis.Expoſui quã breuiſſime potui ſomnij,& furoris oracula,quæ carere arte dixeram.quorũ amborũ generũ una ratio eſt, qua Cratippus noſter uti ſolet, animos hominũ quadã ex parte extrinſecus eſſe tractos,& hauſtos.ex quo intelligitur, eſſe extra diuinũ animũ,humanus unde ducatur: humani autẽ animi eã partẽ,quæ ſenſum,quæ motum, quæ appetitum habeat,nõ eſſe ab actione corporis ſeiugatam : quæ autẽ pars animi rationis, atq; intelligentiæ ſit particeps,eã tum maxime uigere,cũ plurimũ abſit à corpore.itaq; ex ipſis exemplis uerarum uaticinationum , & ſomniorum Cratippus ſolet rationem cõcludere hoc modo. ſi ſine oculi nõ poteſt extare officiũ,& munus oculorum,poſſunt autẽ aliquando oculi non fungi ſuo munere:qui uel ſemel ita eſt uſus oculis,ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentium. item igitur,ſi ſine diuinatione nõ poteſt & officium & munus diuinationis extare,poteſt autem quis, cũ diuina-

tionem habeat, errare aliquãdo, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandam diuinationem ſemel ita eſſe ali quid diuinatum, ut nihil fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autẽ eius generis innumerabilia: eſſe igitur diui nationẽ confitendũ eſt. Quæ uero aut cõiectura ex plicãtur, aut euentis animaduerſa & notata ſunt; ea genera diuinandi, ut ſupra dixi, nõ naturalia, ſed ar-tificioſa dicuntur. in quo aruſpices, augures, coniecto-reſq; numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur. quorũ alia ſunt poſita in monu mentis, & diſciplina; quod Etruſcorum declarant & aruſpicini, & fulgurales, et rituales libri, noſtri etiam augurales: alia autẽ ſubito ex tẽpore coniectura expli cantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratus eſt: & ut in Siſennæ ſcriptum hiſtoria uidemus, quod te inſpectã-te factũ eſt, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara ſubito anguis emerge ret. cum quidam C. Poſtumius aruſpex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cũ Sylla fe ciſſet, tum ante oppidum Nolam florentiſſima Sãni-tum caſtra cepit. facta coniectura etiã in Dionyſio eſt paulo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipſe dimiſiſſet in flu-men; ſummerſus equus uoraginibus non extitit: quẽ cum maxima contentione nõ potuiſſet extrahere, di-ſceſſit, ut ait Philiſtus, ægre ferens. cum autem aliquã tulum progreſſus eſſet, ſubito exaudiuit hinnitum, re ſpexitq;, & equum alacrem lætus aſpexit, cuius in iu ba examen apum conſederat. quod oſtentum habuit

hanc uim, ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit. quid? Lacedæmonijs paulo ante Leuctricam calamitatem quæ ſignificatio facta eſt, cũ in Herculis fano arma ſonuerũt, Herculisq; ſimulacrũ multo ſudore manauit? at eodẽ tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis ualuæ clauſæ repagulis, ſubito ſe ipſæ aperuerunt, armaq;, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi ſunt inuẽta. cumq; eodem tẽpore apud Lebadiã Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic aſſidue canere cœpiſſe, ut nihil intermitterent: tum augures dixiſſe Bœotios, Thebanorum eſſe uictoriã, propterea quòd auis illa uicta ſilere ſoleret, canere ſi uiciſſet. eademq; tempeſtate multis ſignis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denũciabatur. nanq; et Lyſandri, qui Lacedæmoniorum clariſſimus fuerat, ſtatuæ, quæ Delphis ſtabat, in capite corona ſubito extitit ex aſperis herbis, & agreſtibus: ſtellæq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs poſitæ poſt naualem illam uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt, qua in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lacedæmoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur, eorum inſignia deorum ſtellæ aureæ, quas dixi, Delphis poſitæ, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ ſunt. maximum uero illud portentum ijſdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæo petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes, legatiq; illud, in quo inerant ſortes, collocauiſſent, ſimia, quam Rex Moloſſorum in delicijs habebat, & ſortes ipſas, et cætera, quæ erant ad ſortem parata, diſturbauit, & aliud aliò diſſipauit. tum ea, quæ præpoſita erat oraculo,

ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, nõ de uictoria cogitandum. Quid bello Punico ſecundo? non ne C. Flaminius Conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade Reip? qui exercitu luſtrato, cum Aretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalẽ legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſignum Iouis Statoris ſine cauſa repente cõcidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. idem cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet, Flaminius, præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nũciata ſuo more neglexit: itaque tribus horis cõciſus exercitus, atque ipſe interfectus eſt. Magnũ illud etiã, quod addidit Celius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prælium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, cõpluribusq; inſulis, totaq; in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta ſit, terræq; deſederint, fluminaq; in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygi, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. ditiſſimum fore, prædictum eſt. quod euenit. at Platoni, cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis conſediſſent, reſpõſum eſt, ſingulari illũ ſuauitate orationis fore. ita futura eloquentia prouiſa in infante eſt. quid amores, ac deliciæ tuæ Roſcius? num aut ipſe, aut pro eo Lanuuium totũ mẽtiebatur? qui cũ eſſet in cunabulis educareturq́; in Selonio, qui eſt cãpus agri Lanuuini: noctu lumine appoſito experrecta nutrix animaduertit puerũ dormientem circũplicatum ſerpentis amplexu. quo aſpectu exterrita clamorem ſuſtulit. pater autẽ Roſcij ad aruſpices retulit. qui reſpõderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius, fore. atque hanc ſpeciem Praxiteles cælauit argento, et noſter expreſſit Archias uerſibus. quid igitur expectamus? an, dum in foro nobiſcum dij immortales, dũ in uijs uerſentur, dum domi? qui quidem ipſi ſe nobis nõ offerũt, uim autem ſuam lõge, lateq́; diffundunt. quã cum terræ cauernis includũt, tũ hominũ naturis implicant. nã terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm ſint uaria terrarum genera? ex quibus et mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, & in Aſia Plutonia, quæ uidemus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ quæ acuta ingenia gignũt, aliæ quæ retuſa. quæ omnia fiunt & ex cœli uarietate, & ex diſparili aſpiratione terrarum. fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: ſæpe etiam cura, & timore: qualis eſt illa,

Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi ſacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

atque etiam illa cõcitatio declarat uim in animis eſſe

diuinam. negat enim ſine furore Democritus *quẽquã poetã magnũ eſſe poſſe. quod idem dicit* Plato. *quem, ſi placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in* Phædro Platonis *laudatus eſt. quid ueſtra oratio in cauſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe uehemẽs, & grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidẽ etiã in te ſæpe uidi, et, ut ad leuiora ueniamus, in* Aeſopo *familiari tuo tantũ ardorẽ uultuũ, atque motuũ, ut eum uis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mẽtis uideretur.* Obijciuntur *etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt, ſpeciem autem offerũt. quod cõtigiſſe* Brenno *dicitur, eiusq; Gallicis copijs, cũ fano* Apollinis Delphici *nefarium bellum intuliſſet: tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe* Pythiam,

Ego *prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines.*

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, & niue Gallorum *obrueretur exercitus.* Ariſtoteles *quidẽ eos etiam, qui ualetudinis uitio furerẽt, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens, atque diuinum. ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phreneticis: animi enim integri, non uitioſi corporis eſt diuinatio. quã quidem eſſe re uera, hac* Stoicorum *ratione concluditur: ſi ſunt dij, neque ante declarant hominibus quæ futura ſunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neq; nõ diligũt nos; ſunt enim benefici; ge=*

neriq; hominũ amici:neq; ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, et deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ euẽtura ſunt; erimus enim cautiores, ſi ſciemus: neque hoc alienũ ducũt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia præſtãtius: neque non poſſunt futura prænoſcere: non igitur ſunt dij, nec ſignificant futura. ſunt autem dij: ſignificant ergo: & non, ſi ſignificant, nullas uias dãt nobis ad ſignificationis ſciẽtiam; fruſtra enim ſignificarent: nec, ſi dãt uias, non eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. hac ratione et Chryſippus, & Diogenes, & Antipater utitur. quid eſt igitur, cur dubitandũ ſit, quin ſint ea, quæ diſputaui, ueriſſima, ſi ratio mecũ facit, ſi euenta, ſi populi, ſi nationes, ſi Græci, ſi barbari, ſi maiores etiã noſtri, ſi denique hoc ſemper ita putatũ eſt, ſi ſummi philoſophi, ſi poetæ, ſi ſapiẽtiſſimi uiri, qui res publicas cõſtituerũt, qui urbes cõdiderũt? an, dũ beſtiæ loquãtur, expectamus, hominũ cõſentiẽte auctoritate cõtenti nõ ſumus? nec uero quidquã aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinãdi genera nulla ſint; niſi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiuſq; diuinationis ratio, quæ cauſa ſit. quid enim habet aruſpex, cur pulmo inciſus etiã in bonis extis dirimat tempus, et proferat diem? quid Augur, cur à dextra coruus, à ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus, cur ſtella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorũ ſalutaris ſit, Saturni, Martis'ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde cauſæ ſit, cur Caſſandra furens futura proſpiciat, Priamus ſapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidque, quæris? re=

cte omnino:ſed non nunc id agitur: fiat, nec ne fiat, id quærit ur:ut ſi magneté lapidem eſſe dicam,qui fer rum ad ſe alliciat,& trahat,rationem,cur id fiat, af= ferre nequeam,fieri omnino neges.quod idem facis in diuinatione.quam & cernimus ipſi, & audiuimus, & legimus,et à patribus accepimus:neq; ante philoſo phiam patefactam,quæ nuper inuenta eſt,hac de re cō munis uita dubitauit:& poſtea quàm philoſophia pro ceſſit,nemo aliter philoſophus ſenſit,in quo modo eſſet auctoritas.dixi de Pythagora, de Democrito, de Socra te:excepi de antiquis præter Xenophanem neminē: ad iunxi ueterem Academiam,Peripateticos,Stoicos.unus diſſentit Epicurus.quid uero hoc turpius, quàm ꝙ idē nullam cenſet gratuitam eſſe uirtutem? quis autē eſt, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata,cōſi gnatáq; antiquitas?Calchantē augurem ſcribit Home rus longe optimum,eumq; ducem claſſis fuiſſe: at illū auſpiciorum credo ſcientia,non locorū.Amphilocus,et Mopſus Argiuorum Reges fuerūt, ſed ijdem augures. ijq; urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderūt, atque etiā ante hos Amphiaraus,& Tireſias nō humi les & obſcuri, neque eorū ſimiles,ut apud Enniū eſt,

Qui ſui quæſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias;

ſed clari,& præſtantes uiri,qui auibus,& ſignis admo niti futura dicebant.quorum de altero etiam apud in feros Homerus ait,ſolum ſapere,cæteros umbrarū ua= gari modo.Amphiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ,deus ut haberetur,atq; ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus,oracula peterentur.quid Aſiæ Rex Pria= mus,non ne et Helenū filiū,& Caſſandrā filiam di=

uinantes habebat, alterum augurijs, alteram mẽtis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. quid Polybum Corinthium, non ne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiſcẽti mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant: ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & Reges, augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi Remp. religionum auctoritate rexerunt. eaq́; diuinationum ratione in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduum hoſpitem tuum, laudatoremq́; cognoui; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura, dicebat: & in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano cõmentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem uos quõdam facere Nonis ſolebatis. nec quiſquam Rex Perſarum poteſt eſſe, qui nõ ante magorum diſciplinam, ſcientiamq́; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, et nationes huic ſcientiæ deditas. Telmeſſus in Caria eſt: qua in urbe excellit aruſpicum diſciplina. itemq́; Elis in Pelopõneſo familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum, aruſpicinæ nobilitate præſtãtes. In Syria Chaldæi cognitione aſtrorũ, ſolertiaq́; ingeniorum antecellũt. Etruria autẽ de cœlo tacta ſciẽtiſſime animaduertit; eadẽq́; interpretatur, quid quibusq́; oſtẽdatur.

monſtris, atque portentis quo circa bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filiјs ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tāta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæſtū. Phryges autem, & Piſidæ, & Cilices, et Arabū natio auium ſignificationibus plurimū obtemperant. quod idē factitatū in Vmbria accepimus. ac mihi quidem uidētur ex locis quoque ipſis, qui à quibuſq; incolebantur, diuinationū opportunitates eſſe ductæ. ut enim Aegyptij, ut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere poſſet, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt: Etruſci autem, quòd religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt; quodq́; propter aeris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eādem cauſam multa inuſitata partim ex cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum'ue conceptu, & ſatu, oſtentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & æſtate peragrātes, propterea facilius cātus auiū & uolatus notauerūt. eademq́; & Piſidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ Vmbriæ. tum Caria tota; præcipuæq́;

Telmeſſes, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeq; fertiles incolũt, in qbus multa propter fœcũditatem fingi, gigniq; poſſunt, in oſtẽtis animaduertẽdis diligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaq; Rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis Rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione diuina? neque ſolum in pace ſed in bello multo etiam magis; quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus, nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdã ſacerdotes, quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedæmonij Regibus ſuis augurem aſſeſſorẽ dederũt: itemq; Senibus, ſic enim conſilium publicum appellant, augurẽ intereſſe uoluerunt: ijdemq; de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorũ Remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, eadem eſt prohibitus religione. atque etiam qui præerãt Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſitheæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſa excubabãt, qa uera quietis oracula ducebãt. ad noſtra iã redeo. quoties ſenatus Decem uiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, et cũ tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte uiſus eſſet, & cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum diſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad in

finitam altitudinẽ terra deſediſſet, Apuliaq́; maximis terræ motibus cõquaſſata eſſet. quibus portẽtis magna populo R. bella, pernicioſæq́; ſeditiones denũciabantur. inq; his omnibus reſponſa aruſpicum cũ Sibyllæ uerſibus congruebant. quid, cum Cumis Apollo ſudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quod fluuius atratus ſanguine fluxit? quid, cum ſæpe lapidum, ſanguinis nõ nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex cœlo eſt? in Auentino portæ, & homines? Tuſculi ædes Caſtoris, & Pollucis, Romæq́; Pietatis? non ne & aruſpices ea reſponderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllæ libris eædẽ repertæ prædictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq́; ſæpe reſponſis aruſpicum paruit? Cæciliæ Q. filiæ ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt à ſenatu Iunoni Soſpitæ reſtitutum. quod quidem ſomnium Siſenna cum diſputaſſet mirifice ad uerbum cũ re conueniſſe, tum inſolẽter, credo ab Epicuro aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat, exponitq́;, initio belli Marſici & deorum ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, et diſceſſiſſe cœlum, & ex occulto auditas eſſe uoces, quæ pericula belli nũciarent, & Lanuuij clypeos, quod aruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, à muribus eſſe deroſos. quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum creuiſſet, Veientem quendã ad nos hominem nobilem profugiſſe, eumq́; dixiſſe, ex fatis, quæ Veientes ſcripta haberent, Veios ca=

pi non poſſe, dum lacus is redundaret, & , ſi lacus emiſſus lapſu, et curſu ſuo ad mare profluxiſſet, perniciosum populo R. ſin autē ita eſſet eductus, ut ad mare peruenire non poſſet, tum ſalutare noſtris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio eſt. cum autē Veientes bello feſſi legatos ad ſenatū miſiſſent, tum ex his quidā dixiſſe dicitur, nō omnia illū transfugam auſum eſſe ſenatui dicere: in iijſdem enim fatis ſcriptū Veientes habere, fore ut breui à Gallis Roma caperetur. quod quidē ſexēnio poſt Veios captos factū eſſe uidemus. Sæpe etiā & in prælijs Fauni auditi, et in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto miſſæ eſſe dicuntur. cuius generis duo ſunt ex multis exempla, ſed maxima. nam nō multo ante urbem captam exaudita uox eſt à luco Veſtæ, qui à Palatij radice in nouā uiam deuexus eſt; ut muri et portæ reficerentur; futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatū eſt: ara enim Aio loquenti, quā ſeptā uidemus, ex aduerſus eum locum conſecrata eſt. atque etiam ſcriptū à multis eſt, cum terræmotus factus eſſet, ut ſue plena procuratio fieret, uocē ab æde Iunonis ex arce extitiſſe: quo circa Iunonem illam appellatam Monetā. hæc igitur & à dijs ſignificata, & à noſtris maioribus iudicata contemnimus? neque ſolum deorū uoces Pythagorei obſeruauerunt, ſed etiam hominum: quæ uocant omina. quæ maiores noſtri quia ualere cenſebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumq; eſſet, præfabantur: re=

busq; diuinis, quæ publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq; ferijs imperandis, ut litibus, & iurgijs ſe abſtinerent. itemq; in luſtranda colonia, ab eo, qui eam deduceret, et cum imperator exercitum, Cenſor populum luſtraret, bonis nominibus, qui hoſtias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu Conſules obſeruant, ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidē à te ſcis & Conſule, & imperatore ſumma religione eſſe ſeruata. prærogatiuam etiam maiores omnes iuſtorũ comitiorũ eſſe uoluerũt. atq; ego exempla omniũ nota proferam. L. Paulus Conſul iterum, cum ei, bellum ut cum Rege Perſe gereret, obtigiſſet; ut ea ipſa die domum ad ueſperum redijt, filiolam ſuam Tertiā, quæ tum erat admodũ parua, oſculans animaduertit triſticulam. quid eſt, inquit, mea Tertia, quid triſtis es? mi pater, inquit, Perſa perijt. tum ille arctius puellam complexus, accipio omen, inquit, mea filia. erat autem mortua catella eo nomine. L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cum diceret, Cæciliam Metelli, cum uellet ſororis ſuæ filiam in matrimoniũ collocare, exiſſe in quoddam ſacellũ ominis capiendi cauſa; quod fieri more ueterum ſolebat: cum uirgo ſtaret, & Cæcilia in ſella ſederet, neque diu ulla uox extitiſſet, puellam defatigatā petijſſe à matertera, ut ſibi cōcederet pauliſper, ut in eius ſella requieſceret; illā autem dixiſſe, Vero mea puella tibi concedo meas ſedes. quod omen res conſecuta eſt: ipſa. n. breui mortua eſt, uirgo autē nupſit cui Cæcilia nupta fuerat. hæc poſſe cōténi, uel etiam rideri, præclare intelligo: ſed ipſum eſt, deos nō putare; quæ ab ijs ſignificantur, contemnere. quid de

auguribus loquar? tuæ partes ſunt: tuum inquam auſpiciorum patrocinium debet eſſe: tibi P. Claudius augur Conſuli nunciauit, addubitato ſalutis augurio, bellum domeſticum triſte, ac turbulentũ fore: quod paucis poſt menſibus exortum, paucioribus eſt à te diebus oppreſſum: cui quidẽ auguri uehementer aſſentior: ſolus enim multorum annorum memoria non decãtãdi augurij, ſed diuinandi tenuit diſciplinam. quẽ irridebant collegæ tui, eumq́; tum Piſidam, tum Soranũ augurem eſſe dicebant. quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auſpicijs præſenſio, aut ſciẽtia ueritatis futuræ, ſapiẽter aiebant ad opinionẽ imperitorũ eſſe fictas religiones. quod longe ſecus eſt: neq; enim in paſtoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipſo Romulo hæc calliditas eſſe potuit, ut ad errorẽ multitudinis religionis ſimulacra fingerent: ſed difficultas, laborq́; diſcendi diſertam negligentiam reddidit: malunt enim diſſerere, nihil eſſe in auſpicijs, quàm, quid ſit, ediſcere. quid eſt illo auſpicio diuinius, quod apud te in Mario eſt, ut utar potiſſimum te auctore?

» Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles
Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu,
» Subigit ipſa feris transfigens unguibus anguem
» Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem.
» Quem ſe intorquentem lanians, roſtroq́; cruentans,
» Iam ſatiata animos, iam duros ulta dolores,
» Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
» Seq́; obitu à ſolis nitidos conuertit ad ortus.
» Hanc ubi præpetibus pennis, lapſuq́; uolantem
» Conſpexit Marius diuini numinis augur,

» Fauſtaq́; ſigna ſuæ laudis, reditusq́; notauit;
» Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

atque ille Romuli auguratus, paſtoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed à certis acceptus, & poſteris traditus. itaque Romulus augur. ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

» Curantes magna cum cura, concupientes
» Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioq́;.
» Hinc Remus auſpicio ſe deuouet, atque ſecundam
» Solus auem ſeruans. at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, ſeruat genus altiuolantum.
» Certabant, urbem Romam Remam ne uocarent.
» Omnis cura uiris, uter eſſet induperator.
» Expectant, ueluti, Conſul cum mittere ſignum
» Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
» Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:
» Sic expectabat populus, atque ore timebat
» Rebus, utri magni uictoria ſit data regni.
» Interea ſol albu' receſſit in infera noctis.
» Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux:
» Et ſimul ex alto longe pulcherrima præpes
» Læua uolauit auis: ſimul aureus exoritur ſol.
» Cedunt ter quatuor de cœlo corpora ſancta
» Auium, præpetibus ſeſe pulchrisq́; locis dant.
» Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
» Auſpicio regni ſtabilita ſcamna ſolumq́;.

ſed unde huc digreſſa eſt, eodem redeat oratio. ſi nihil queam diſputare, quamobrē quidque fiat, & tātū modo fieri ea, quæ cōmemoraui, doceam, parū ne Epicu=

ro,

ro, Carneadi'ue reſpondeam? quid, ſi etiam ratio extat artificioſæ præſenſionis facilis, diuinæ autẽ paulo obſcurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſeruatione diuturna. affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatiõe incredibilẽ ſcientiã: quæ poteſt eſſe etiam ſine motu, atq; impulſu deorũ, cũ, quid ex quoq; eueniat, & quid quanq; rem ſignificet, crebra animaduerſione perſpectũ eſt. altera diuinatio eſt naturalis, ut ante dixi: quæ phyſica diſputãdi ſubtilitate referenda eſt ad naturã deorũ: à qua, ut doctiſſimis, ſapientiſſimisq́; placuit, hauſtos animos, & delibatos habemus, cumq́; omnia completa ſint & referta æterno ſenſu, & mente diuina, neceſſe eſt cognatione diuinorum animorũ animos humanos commoueri. ſed uigilantes animi uitæ neceſſitatibus ſeruiunt, diſiungũtque ſe à ſocietate diuina, uinclis corporis impediti. rarum eſt quoddã genus eorum, qui ſe à corpore auocẽt, & ad diuinarũ rerum cognitiones cura omni, ſtudioq́; rapiantur. horum ſunt auguria nõ diuini impetus, ſed rationis humanæ. nam natura futura præſentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cœli, atq; terrarum: alij autem in Rep. exercitati, ut de Athenienſi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante proſpiciunt: quos prudẽtes poſſumus dicere; id eſt prouidentes, diuinos nullo modo poſſumus, nõ plus, quã Mileſium Thalem, qui, ut obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderetq́; etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, antequam florere cœpiſſet, in agro

Mileſio coemiſſe dicitur. animaduerterat fortaſſe qua dam ſcientia, olearũ ubertatem fore. & quidem idem primus defectionem ſolis, quæ Aſtyage regnãte facta eſt, prædixiſſe fertur. multa medici, multa gubernato res, agricolæ etiam multa præſentiunt: ſed nullam eo= rum diuinationem uoco, ne illam quidẽ, qua ab Ana= ximandro phyſico moniti Lacedæmonij ſunt, ut urbẽ, & tecta linquerent, armatiq; in agro excubarent, ꝙ terræmotus inſtaret, tũ, cũ & urbs tota corruit, & ex mõte Taygeto extrema mõtis quaſi puppis auulſa eſt. ne Pherecides quidẽ ille Pythagoræ magiſter potius di uinus habebitur, quàm phyſicus: qui cum uidiſſet hau ſtam aquam de iugi puteo, terræmotus dixit inſtare. nec uero unquã animus hominis naturaliter diuinat, niſi cũ ita ſolutus eſt, & uacuus, ut ei planè nihil ſit cum corpore. quod aut uatibus contingit, aut dormiẽ tibus. itaq; ea duo genera à Dicæarcho probantur, et, ut dixi, à Cratippo noſtro: ſi propterea, ꝙ ea proficiſcũ= tur à natura; ſint ſumma ſanè, modo ne ſola: ſin autẽ nihil eſſe in obſeruatione putant; multa tollunt, qui= bus uitæ ratio continetur. ſed quoniam dant aliquid, idq́; nõ paruum, uaticinationes cum ſomnijs: nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus, præſertim cum ſint, qui omnino nullam diuinationem probent. ergo & ij, quorum animi ſpretis corporibus euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque in= citati cernunt illa profecto, quæ uaticinantes præ= nunciant: multiſq; rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, ut ij, qui ſono quo= dam uocum, & Phrygijs cantibus incitantur: multo=

nemora,ſiluæq;,multos amnes, aut maria cõmouent: quorum furibunda mens uidet ante multo,quæ futura ſunt.quo de genere illa ſunt,

» *Eheu uidete:iudicauit iudicium inclytum*
» *Inter deas tris aliquis:quo iudicio Lacedæmonia*
» *Mulier furiarum una adueniet.*

eodem enim modo multa à uaticinantibus ſæpe prædicta ſunt,neque ſolum uerbis,ſed etiam

» *Verſibu',quos olim Fauni,uateſq; canebant.*

ſimiliter Martius et Publicius uates ceciniſſe dicũtur, quo ex genere Apollinis operta prolata ſunt . credo etiã anhelitus quoſdã fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mẽtes oracula funderent . Atq; hæc quidẽ uatũ ratio eſt:nec diſſimilis ſanè ſomniorũ: nam quæ uigilantibus accidunt uatibus,eadem nobis dormiẽtibus: uiget enim animus in ſomnijs;liberq; ſenſibus ab omni impeditione curarum,iacente & mortuo penè corpore, quia uixit ab omni æternitate,uerſatuſq; eſt cũ innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerũ ſunt, uidet,ſi modo tẽperatis eſcis,modiciſq;potationibus ita eſt affectus,ut ſopito corpore ipſe uigilet.hæc ſomniãtis eſt diuinatio.hic magna quædã exoritur , neq; ea naturalis,ſed artificioſa ſomniorũ Antiphontis interpretatio,eodemq; modo & oraculorũ, & uaticinationum:ſunt enim explanatores, ut grãmatici poetarũ. nam ut aurum, & argentum,æs, ferrum fruſtra natura diuina genuiſſet,niſi eadem docuiſſet,quẽadmodũ ad eorũ uenas perueniretur; nec fruges terræ,baccas ue arborũ cum utilitate ulla generi humano dediſſet,niſi earum cultus , & conditiones tradidiſſet;

materia deinde quid iuuaret, niſi confectionis eius fa bricā haberemus? ſic cū omni utilitate, quam dij homi nibus dederunt, ars aliqua coniuncta eſt, per quā illa utilitas percipi poſſit. itē igitur ſomnijs, uaticinationi bus, oraculis, quòd erant multa obſcura, multa ambi= gua, explanationes adhibitæ ſunt interpretū. quo mo= do autem aut uates, aut ſomniantes ea uideant, quæ nuſquam etiā tunc ſint, magna quæſtio eſt. ſed explo= rata ſi ſint ea, quæ ante quæri debeant, ſint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæ= ſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorum, quæ à te ſecundo libro eſt explicata dilucide. quā ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locum hūc continet, de quo agimus, eſſe deos, & eorum prouidentia mundum ad miniſtrari, eoſdemq; conſulere rebus humanis, nec ſo= lum uniuerſis, uerum etiam ſingulis. hæc ſi tenemus, quæ mihi quidem nō uidentur poſſe conuelli: profecto hominibus à dijs futura ſignificari neceſſe eſt. ſed di= ſtinguendum uidetur, quonam modo. nō placet Stoi= cis, ſingulis iecorum fiſſis, aut auium cantibus intereſſe deum; neq; enim decorum eſt, nec dijs dignum, nec fie ri ullo pacto poteſt: ſed ita à principio inchoatum eſſe mundum, ut certis rebus certa ſigna præcurrerēt, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in oſten tis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium uiſis, alia in fu= rentium uocibus. ea quibus bene percepta ſunt, ij non ſæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falſa ſunt, non rerum uitio, ſed interpretum inſcitia. hoc autem poſito, atq; conceſſo, eſſe quandam uim di= uinam hominum uitam continentē: non difficile eſt,

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiat, ſuſpicari. nam & ad hoſtiam deligendā poteſt dux eſſe uis quædam ſentiens, quæ eſt toto confuſa mundo; & tum, ipſam cum immolare uelis, extorū fieri mutatio poteſt, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit; paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare poſſimus, maximo eſt argumento quod paulo ante interitum Cæſaris cōtigit: qui cū immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & cum purpurea ueſte proceſſit, in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur cenſes ullum animal, quod ſanguinem habeat, ſine corde eſſe poſſe? qua ille rei nouitate perculſus, cum Spurina diceret, timendum eſſe, ne & conſilium, & uita deficeret; earum enim rerum utrunque à corde proficiſci: poſtero die caput in iecore nō fuit. quæ quidem illi portendebantur à dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret, cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, ſine quibus uictima illa uiuere nequiſſet; intelligēdū eſt, in ipſo immolationis tēpore eas partes, quæ abſint, interijſſe. eademq; efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte ſe occultent; tum à dextra, tum à ſiniſtra parte canant oſcines. nam ſi omne animal, ut uult, ita utitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino; membraq́; , quò uult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaq; ante efficit penè, quàm cogitat: quanto id deo eſt facilius. cuius numini parent omnia? idemq́; mittit & ſigna nobis eius generis: qualia permulta hiſtoria tradidit: quale ſcriptū illud uidemus: ſi luna paulo ante ſolis ortum

defeciſſet in ſigno leonis, fore ut armis Darius, & Perſæ ab Alexãdro, & Macedonibus prælio uincerentur, Dariusq; moreretur: & ſi puella nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & ſi mulier leonem peperiſſe uiſa eſſet, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea Reſp. in qua id cõtigiſſet. eiuſdem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus: Crœſi filium, cum eſſet infans, locutum: quo oſtento regnum patris, & domum funditus concidiſſe. caput arſiſſe Ser. Tullio dormienti, quæ hiſtoria non prodidit? ut igitur, qui ſe tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad trãquillitatem accommodatis, certa et uera cernit in ſomnijs: ſic caſtus animus, purusq; uigilantis, & ad aſtrorum, & ad auium, reliquorumq; ſignorum: & ad extorum ueritatem eſt paratior. hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus, quodq; ab ipſo in libris Socraticorum ſæpe dicitur, eſſe diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui ſemper ipſe paruerit, nunquam impellenti, ſæpe reuocanti. & Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti conſulenti, ſequeretur ne Cyrum, poſtea quàm expoſuit quæ ſibi uidebantur, & noſtrum quidem, inquit, humanum eſt conſilium, ſed de rebus & obſcuris, & incertis ad Apollinem cenſeo referendũ, ad quem etiam Athenienſes publice de maioribus rebus ſemper retulerunt. ſcriptum eſt item, cum Critonis ſui familiaris oculum alligatum uidiſſet, quæſiuiſſe quid eſſet: cũ autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulũ adductum, ut remiſſus eſſet, in oculum recidiſſe, tum Socra

tes, non enim paruiſti mihi reuocanti, cum uterer, qua ſoleo, præſagitione diuina. idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatũ eſſet Lachete prætore, fugeretq́; cum ipſo Lachete: ut uẽtum eſt in triuium, eadem, quà cæteri, fugere noluit. quibus quærẽtibus cur non eadem uia pergeret, deterreri à deo dixit. tũ quidem ij, qui alia uia fugerant, in hoſtiũ equitatũ inciderunt. permulta conie&ta ſunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate diuinata ſunt: quæ prætermittam: tibi enim nota ſunt, mihi ad commemorandum nõ neceſſaria. illud tamen eius philoſophi magnificum, ac penè diuinum, quòd cum impijs ſententijs dãnatus eſſet, æquiſſimo animo ſe dixit mori: neq; enim domo egredi ẽti, neq; illud ſuggeſtũ, in quo cauſam dixerat, aſcendenti, ſignũ ſibi ullum, quod cõſueſſet, à deo quaſi mali alicuius impendentis datum. equidẽ ſic arbitror, etiã ſi multa fallant eos, qui aut arte, aut cõiectura diuinare uideantur, eſſe tamen diuinationem, homines autẽ, ut in cæteris artibus, ſic in hac poſſe falli. poteſt accidere, ut aliquod ſignum dubie datum, pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi cõtrarium: mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modo plura ſed pauciora diuine præſenſa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: ſi unum aliquid ita ſit prædictum, præſenſumq́;, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictũ ſit, neque in eo quidquam caſu, & fortuito factum eſſe appareat, eſſe certe diuinationem, idq́; eſſe omnibus confitendum. quocirca primum mihi uidetur, ut Poſidonius facit, à deo, de quo ſatis dictum eſt, deinde à

ſato,deinde à natura uis omnis diuinandi,ratioq́; repe tenda.fieri igitur omnia ſato,ratio cogit ſateri.ſatum autem id appello,quod Græci εἱμαρμένην,id eſt ordinē, ſeriemq́; cauſarum,cū cauſa cauſæ nexa rem ex ſe gi= gnat.ea eſt ex omni æternitate fluens ueritas ſempiter na.quod cum ita ſit;nihil eſt factum,quod non futu rum fuerit;eodemq́; modo nihil eſt futurum;cuius nō cauſas id ipſum efficientes natura contineat.ex quo in telligitur,ut ſatum ſit nō id,quod ſuperſtitioſe, ſed id quod phyſice dicitur,cauſa æterna rerū,cur et ea,quæ præterierunt,facta ſint, et,quæ inſtant,fiant,& , quæ ſequuntur,futura ſint.ita fit, ut & obſeruatione no= tari poſſit,quæ res quāque cauſam plerunque cōſequa tur , etiam ſi non ſemper:nam id quidem difficile eſt affirmare.eaſdemq́; cauſas ueriſimile eſt rerum futu= rarum cerni ab ijs,qui aut per furorē eas,aut in quie te uideant. præterea cū fato omnia fiant,id quod alio loco oſtendetur: ſi quis modo talis poſſit eſſe,qui colliga tionem cauſarum omnium perſpiciat animo , nihil eū profecto fallet:qui enim teneat cauſas rerum futura= rum,idem neceſſe eſt omnia teneat,quæ futura ſint . quod cum facere nemo niſi deus poſſit,relinquendum eſt homini,ut ſignis quibuſdam conſequentia declarā tibus futura præſentiat:nō enim illa,quæ futura ſunt, ſubito exiſtunt;ſed eſt,quaſi rudentis explicatio,ſic tra ductio temporis nihil noui efficientis,et primū quidq; replicantis.quod & ij uident,quibus naturalis diuina tio data eſt; & ij,quibus curſus rerum obſeruando no tatus eſt.qui etſi cauſas ipſas non cernunt, ſigna tamē cauſarum,& notas cernunt:ad quas adhibita memo=

ria, & diligentia, ex monumētis ſuperiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificioſa dicitur, extorū, fulgurū, oſtentorum, ſignorumq; cœleſtium. nō eſt igitur ut mirandum ſit, ea præſentiri à diuinantibus, quæ nuſquã ſint: ſunt. n. omnia, ſed tēpore abſunt. atque ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum, quæ ex ijs progignuntur: ſic in cauſis conditæ ſunt res futuræ, quas eſſe futuras aut cōcitata mēs, aut ſoluta ſomno cernit, aut ratio, aut coniectura præſentit. atq; ut ij, qui ſolis, & lunæ, reliquorumq; ſiderum ortus, obitus, motusq; cognorunt, quo quidq; tempore eorum futurū ſit, multo ante prædicunt: ſic qui curſum rerum, euentorumq; cōſequentiã diuturnitate pertractata notauerūt, aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt, plerunq;, quòd ſi ne id quidē conceditur, non nunquam certe, quid futurū ſit, intelligunt. Atque hæc quidē, & quædã huiuſmodi argumēta, cur ſit diuinatio, ducūtur à fato. A natura autem alia quædã ratio eſt: quæ docet, quãta ſit animi uis ſeiūcta à corporis ſenſibus: quod maxime cōtingit aut dormiētibus, aut mente permotis. ut. n. deorū animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe, quid quiſque ſentiat; ex quo fit, ut homines, etiã cum taciti optent aliquid, aut uoueãt, haud dubitēt quin dij illud exaudiant: ſic animi hominum, cum aut ſomno ſoluti uacãt corpore, aut mente permoti per ſe ipſi liberi incitati mouentur, cernūt ea, quæ permiſti cū corpore animi uidere nō poſſunt. atq; hãc quidem rationem naturæ difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: ſed tamen id quoque rimatur quantū poteſt Poſidonius, cum eſſe

cenſet in natura ſigna quædam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quot annis ſolere ſeruare, coniecturamq́; capere, ut ſcribit Pōticus Heraclides, ſalubris ne, an peſtilens annus futurus ſit: nā ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella extiterit, pingue & cōcretū eſſe cœlū, ut eius aſpiratio grauis, et peſtilens futura ſit: ſin illuſtris, & perlucida ſtella apparuit, ſignificari cœlum eſſe tenue, purumq́;, & propterea ſalubre. Democritus autem cēſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarum immolatarū inſpicerētur exta, quorū ex habitu, atque colore tū ſalubritatis, tū peſtilentiæ ſigna percipi, non nunquam etiam quæ ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ ſi à natura profecta, obſeruatio, atque uſus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

» Nam iſtis, qui linguam auium intelligunt,
» Plusq́; ex alieno iecore ſapiunt quàm ex ſuo,
» Magis audiendum quàm auſcultandum cenſeo.

cur quæſo? cum ipſe paucis interpoſitis uerſibus dicat ſatis luculente:

» Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
» Sepelit, recipitq́; in ſeſe omnia, omniumq́; idem eſt pater,
» Indidemq́; eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

quid eſt igitur, cur, cum domus ſit omnium una, eaq́; communis, cumq́; animi hominum ſemper fuerint, fu

turiq; ſint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem ſignificet, perſpicere non poſſint?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerē. nūc illa teſtabor, non me ſortilegos, neq; eos, qui quæſtus cauſa hariolētur, ne pſychomātia quidē, quibus Appius amicus tuus uti ſolebat, agnoſcere. non habeo denique nauci Marſum Augurem,

» *Non uicanos aruſpices, non de circo aſtrologos,*
» *Non Iſiacos coniectores, non interpretes ſomnium:*
» *Non enim ſunt ij aut ſcientia aut arte diuini,*
» *Sed ſuperſtitioſi uates impudenteſq; harioli,*
» *Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:*
» *Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant uiā:*
» *Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmā ipſi petūt:*
» *De his diuitijs ſibi deducāt drachmā, reddāt cætera.*

atque hæc quidē Ennius, qui paucis ante uerſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia excluſa diuinationem probo. Quæ cū dixiſſet Quintus, Præclare tu quidem, inquam, paratus,

Deſunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

QVærenti mihi, multumq; & diu cogitanti, quanã re poſſem prodeſſe quã plurimis, ne quando intermitterẽ conſulere Reip. nulla maior occurrebat, quàm ſi optimarũ artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror conſecutum. nam & cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudiũ eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius: &, quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeq; & conſtans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris oſtẽdimus. cũq; fundamentũ eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum, et malorum, perpurgatus eſt is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quenque philoſophũ diceretur, intelligi poſſet. totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beate uiuendum maxime neceſſarias aperuerũt: primus enim eſt de contemnenda morte, ſecundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eũ locum complexus eſt, qui totã philoſophiã maxime illuſtrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem ſe ipſa eſſe contentam. quibus rebus editis, tres libri pfecti ſunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæſtio continetur. quæ ut plene eſſet, cumulateq; perfecta, de diuinatione in=

greſſi ſumus his libris ſcribere. quibus, ut eſt in animo, de fato ſi adiunxerimus, erit abunde ſatiſfactum toti huic quæſtioni. atq; his libris annumerãdi ſunt ſex de Rep. quos tunc ſcripſimus, cũ gubernacula Reip. tenebamus: magnus locus, philoſophiæq; proprius, à Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totáq; Peripateticorum familia tractatus uberrime. nã quid ego de Cõſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſanè aliquãtũ medetur: cæteris item multum profuturam puto. interiectus etiã eſt nuper is; quem ad noſtrũ Atticum de ſenectute miſimus. in primiſq;, quoniã philoſophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noſter in horum librorum numero ponẽdus eſt. cumq; Ariſtoteles, itemq; Theophraſtus, excellentes uiri cũ ſubtilitate, tum copia, cum philoſophia dicendi etiã præcepta cõiunxerint; noſtri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi uidẽtur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator. adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendebamus animo, ſic parati, ut, niſi quæ cauſa grauior obſtitiſſet, nullum philoſophiæ locum eſſe pateremur, qui nõ latinis literis illuſtratus pateret. quod enim munus Reip. afferre maius, melius'ue poſſumus, quàm ſi docemus, atq; erudimus iuuentutem? his præſertim moribus, atq; temporibus: quibus ita prolapſa eſt, ut omniũ opibus refrenanda, atq; coercenda ſit. nec uero id effici poſſe confido, quod ne poſtulandum quidem eſt, ut omnes adoleſcẽtes ſe ad hæc ſtudia cõuertãt. pauci utinã: quorũ tamẽ in Rep. late patere poterit induſtria. equidem etiam ex ijs fructũ capio laboris mei, qui iã ætate prouecti in noſtris libris acquieſcunt: quorũ ſtu-

dio legendi meum ſcribendi ſtudiũ uehemẽtius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, eſſe cognoui. magnificum illud etiam, Romaniſq; hominibus glorioſum, ut græcis de philoſophia literis nõ egeãt. quod aſſequar profecto, ſi inſtituta perfecero. ac mihi quidẽ explicandæ philoſophiæ cauſam attulit grauis caſus ciuitatis, cũ in armis ciuilibus nec tueri meo more Rép. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidẽ me dignum eſſet, agerẽ, reperiebã. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, ꝙ, cũ eſſet in unius poteſtate Reſp. neq; ego me abdidi, neq; deſerui, neq; afflixi; neq; ita geſſi, quaſi homini, aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipſum à Platone, philoſophiaq; didicerã, naturales eſſe conuerſiones quaſdam Rerumpublicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à ſingulis. quod cum accidiſſet noſtræ Reip. tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renouare cœpimus, ut & animus moleſtijs hac potiſſimũ re leuaretur, et prodeſſemus ciuibus noſtris qua re cũque poſſemus. in libris enim ſententiã dicebamus, concionabamur, philoſophiam nobis pro Reip. procuratione ſubſtitutam putabamus. nunc, quoniã de Rep. cõſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera Reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantũ huic ſtudio relinquendum, quantũ uacabit à publico officio & munere. ſed hæc aliàs pluribus: nũc ad inſtitutã diſputationem reuertamur. Nam cũ de diuinatione Q. frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt

ſatisq; ambulatum uideretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo *eſt, aſſedimus. atq; ego,* Accurate *tu quidem, inquam,* Quinte, *& Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq; me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta; ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunq;, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego.* Etenim *me mouet illud, quod in primis* Carneades *quærere ſolebat, quarumnam rerũ diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperẽtur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in ijs rebus eſt, quod pro uiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut* Tireſias *fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocum, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur.* Atqui *ne in ijs quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros nõ uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationẽ, ſed à muſicis. eadem in literis ratio eſt, reliquisq; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare, dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maior ne, quàm terra ſit; an tantus, quãtus uideatur? lunaq; ſuo lumine, an ſolis utatur? ſol, luna quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc,*

qui diuini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorũ, quæ in geometria deſcribuntur, quæ uera, quæ falſa ſint: ſunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. de illis uero rebus, quæ in philoſophia uerſantur, nunquid eſt quod quiſquam diuinorum aut reſpõdere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim hæc propria philoſophorũ. quid de officio? num quis aruſpicem cõſuluit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapiẽtes hæc, non ad diuinos referri ſolent. quid, quæ à phyſicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare poteſt, unus ne mundus ſit, an plures? quæ ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? phyſicorũ eſt iſta prudentia. quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, diſſoluas? aut quemadmodum Soriti reſiſtas? quem, ſi neceſſe ſit latino uerbo, liceat acerualem appellare: ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, et multa uerba Græcorum, ſic Sorites ſatis latino ſermone tritus eſt. ergo hæc quoque dialectici dicẽt, non diuini. quid? cum quæritur qui ſit optimus Reip. ſtatus, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, aruſpices ne ex Etruria accerſentur, an principes ſtatuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quòd ſi nec earum rerum, quæ ſubiectæ ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philoſophia diſſeruntur; nec earum, quæ in Rep. uerſantur: quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo: nã aut omnium debet eſſe, aut aliqua ei ma-

teria

teria danda eſt, in qua uerſari poſſit: ſed nec omnium diuinatio eſt, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere poſſimus. uide igitur, ne nulla ſit diuinatio. eſt quidē Græcus uulgaris in hanc ſententiam uerſus.

» Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur, aut quæ tēpeſtas impendeat, uates melius conijciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutius, quàm medicus; aut belli adminiſtrationem prudētius, quàm imperator, coniectura aſſequetur? ſed animaduerti Quinte, te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artē atque prudentiam, & ab ijs rebus, quæ ſenſibus aut artificijs perciperentur, abducere diuinationē, eamq́; ita diffinire, diuinationem eſſe earum rerum prædictionem, & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. num igitur aut aruſpex, aut augur, aut uates quis, aut ſomnians melius coniecerit, aut ex morbo euaſurum ægrotum, aut ex periculo nauē, aut ex inſidijs exercitū, quàm medicus, quàm gubernator, quā imperator? Atqui ne illa quidē diuinantis eſſe dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibuſdā præſentire ſignis. in quo noſtra quædam Aratea memoriter à te pronunciata ſunt. etſi hæc ipſa fortuita ſunt: plerunq; enim, nō ſemper eueniunt. quæ eſt igitur, aut ubi uerſatur fortuitarum rerum præſenſio? quā diuinationē uocas. quæ. n. præſentiri aut arte, aut ratione, aut uſu, aut cōiectura poſſunt, ea nō diuinis tribuenda putas, ſed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari

poſſint, quæ nulla nec arte, nec ſapiẽtia prouideri poſ ſunt: ut ſi quis M. Marcellum illum, qui ter Cõſul fuit, multis annis ante dixiſſet naufragio eſſe periturũ, diuinaſſet profecto: nulla.n.arte alia, nec ſapientia id ſcire potuiſſet. talium ergo rerum, quæ in fortuna po ſitæ ſunt, præſenſio diuinatio eſt. poteſt ne igitur earũ rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ ſint, ulla eſſe præſenſio? quid eſt enim aliud fors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi cũ ſic aliquid cecidit, ſic euenit, ut uel non cadere, atq; euenire, uel aliter cadere, atq; euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco caſu, et uolubilitate fortunæ, præ ſentiri, & prædici poteſt? medicus morbũ ingraueſcen tem ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtates gubernator: tamen hi ipſi ſæpe fallũtur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoq; ſe uiſurum putat: non ſine ratio ne ille quidem: ſed nonnunquam tamen fallitur, q ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid exiſtimandum eſt de conie ctura eorum, qui extis, aut auibus, aut oſtẽtis, aut ora culis, aut ſomnijs futura præſentiunt? non dum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, ſtellæ traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco, nunc de uniuerſis. qui poteſt prouideri, quidquam futurũ eſſe, quod neque cauſam habet ullam, neque notã cur futurum ſit? ſolis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur: ea enim prædicunt, quæ

naturæ neceſſitas perfectura eſt. uident ex conſtantiſ=ſimo motu lunæ, quãdo illa è regione ſolis facta incurrit in umbram terræ, quæ eſt meta noctis, ut eam ob=ſcurari neceſſe ſit; quandoq; eadem luna ſubiecta ſoli, atque oppoſita noſtris oculis, eius lumẽ obſcuret; quo in ſigno quæque errantiũ ſtellarum, quoq; tempore futura ſit; qui exortus quoq; die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. hæc qui ante dicunt, quã rationẽ ſequantur uides: qui theſaurũ inuenturum, aut hære=ditatem uenturã dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? quòd ſi ea, quæ ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſſitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte for=tuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deũ qui=dem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu, & fortuito futurum ſit. ſi enim ſcit, certe illud eueniet. ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla eſt præſenſio. aut ſi negas eſ=ſe fortunam, et omnia, quæ fiunt, quæq; futura ſunt, ex omni æternitate diffinita dicis eſſe fataliter: muta diffinitionem diuinationis, quam dicebas præſenſionẽ eſſe rerum fortuitarum. ſi enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil euenire, niſi quod ab omni æternitate certũ fuerit eſſe futurũ rato tempore: quæ poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio. quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue eſſent, fato cõtineri. anile ſanè, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum: ſed tamẽ apud Stoicos de iſto fato multa dicũ=

tur. de quo aliâs: nũc quod neceſſe eſt. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodeſt? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id uero futurum eſt: ut ne illud quidem ſciam quale ſit, quòd Deiotarum *familiarem noſtrũ ex itinere aquila reuocauit. qui niſi reuertiſſet, in eo cõclaui ei cubãdum fuiſſet, ꝙ proxima nocte corruit. ruina igitur oppreſſus eſſet. at id neq;, ſi fatũ fuerat, effugiſſet, nec, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid eſt, quod me moueant aut ſortes, aut exta, aut ulla prædictio? ſi enim fatum fuit, claſſes populi* R. *bello* Punic*o primo alterã naufragio, alterã à* Pœnis *depreſſam interire: etiã ſi tripudium ſoliſtimũ pulli feciſſent,* L. Iunio, *&* P. Clodio Conſulibus *claſſes tamen interiſſent. ſin, cũ auſpicijs obtemperatũ eſſet, interituræ claſſes nõ fuerunt, nõ interierunt fato. uultis autẽ omnia fato: nulla igitur eſt diuinatio. quòd ſi fatum fuit, bello* Puni*co ſecundo exercitum populi* R. *ad lacum* Traſimenũ *interire: num id mutari potuit, ſi* Flaminius Conſul *ijs ſignis, ijſq; auſpicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruiſſet? certe potuit. aut igitur nõ fato interijt exercitus; mutari enim fata nõ poſſunt: aut, ſi fato, quod certe uobis ita dicendũ eſt; ſi etiã obtemperaſſet auſpicijs, idẽ euenturũ fuiſſet. ubi eſt igitur diuinatio iſta* Stoi*corum? quæ, ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere poteſt, ut cautiores ſimus: quoquo enim modo nos geſſerimus, fiet tamen illud quod futurũ eſt. ſin autem id poteſt flecti: nullum eſt fatũ, ita ne diuinatio quidẽ, quoniam ea rerum futurarũ eſt. nihil autem eſt pro certo futurum, quod poteſt aliqua procuratione accidere ne*

fiat. Atque ego ne utilē quidē arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. quæ.n.uita fuiſſet Priamo, ſi ab adoleſcētia sciſſet quos euētus ſenectutis eſſet habiturus? abeamus à fabulis: propiora uideamus. clariſſimorum hominum noſtræ ciuitatis grauiſſimos exitus in Conſolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus ſuperiores, M. ne Craſſo putas utile fuiſſe, tū, cum maximis opibus, fortuniſq; florebat, ſcire, ſibi, interfecto Publio filio, exercituq; deleto, trās Euphratem cum ignominia, & dedecore eſſe perundum? an Cn. Pompeium cēſes tribus ſuis Cōſulatibus, tribus triūphis, maximarū rerum gloria, lætaturum fuiſſe, ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatū iri amiſſo exercitu, poſt mortem uero ea cōſecutura, quæ ſine lacrymis nō poſſumus dicere? quid uero Cæſarem putamus? ſi diuinaſſet, fore ut in eo ſenatu, quem maiore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pōpeiana, ante ipſius pōpeij ſimulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectātibus, à nobiliſſimis ciuibus, partim etiam à ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus nō modo amicorum, ſed ne ſeruorum quidem quiſquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuiſſe? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt, quàm ſcientia.. nam illud quidem dici, præſertim à Stoicis, nullo modo poteſt: non iſſet ad arma Pompeius: non trāſiſſet Craſſus Euphratem: non ſuſcepiſſet bellū ciuile Cæſar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuiſſet illis diuinare: atque etiam omnem fructum uitæ ſuperioris perdidiſſent: quid enim poſſet ijs eſſe lætū exitus ſuos

cogitantibus?ita,quoquo ſe uerterint Stoici, iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſolertia.ſi enim, quod euenturum eſt,uel hoc uel illo modo poteſt euenire: fortuna ualet plurimum.quæ autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt.ſin autem certũ eſt, quid quaque de re, quoq́; tempore futurũ ſit:quid eſt,quod me adiuuent aruſpices,cum res triſtiſſimas portendi dixerint? Addũt ad extremũ, omnia leuius caſura rebus diuinis procuratis.ſi enim nihil fit extra fatũ,nihil leuari re diuina poteſt.hoc ſentit Homerus,cum querentem Iouẽ inducit, quòd Sarpedonem filium à morte contra fatũ eripere non poſſet.hoc idem ſignificat Græcus ille in eam ſententiam uerſus:

» Quod fore paratum eſt,id ſummum exuperat Iouem.

totum omnino fatum etiam Atellanio uerſu iure mihi eſſe irriſum uidetur.ſed in rebus tam ſeueris nõ eſt iocandi locus.concludatur ergo ratio. ſi enim prouideri nihil poteſt futurũ eſſe eorum,quæ caſu fiũt,quia eſſe certa non poſſunt:diuinatio nulla eſt.ſin autẽ iccirco poſſunt prouideri,quia certa ſunt,et fatalia:rurſus diuinatio nulla eſt:eam enim tu fortuitarum rerũ eſſe dicebas.Sed hæc fuerit nobis tanquã leuis armaturæ prima orationis excurſio:nũc cominus agamus: experiamur itaque,ſi poſſumus cornua cõmouere diſputationis tuæ.Duo enim genera diuinãdi eſſe dicebas,unũ artificioſum,alterũ naturale;artificioſum cõſtare partim ex cõiectura,partim ex obſeruatione diuturna:naturale,quod animus arriperet,aut exciperet extrinſecus ex diuinitate,unde oẽs animos hauſtos,aut acceptos, aut libatos haberemus.artificioſæ diuinatiõis illa ferè

genera ponebas,extiſpicũ,eorumq́;,qui ex fulguribus, oſtentisq́; prædicerent,tum augurum,eorumq́; qui ſignis,aut ominibus uterentur:omneq́; genus coniecturale in hoc ferè genere ponebas.illud autem naturale aut concitatione mentis edi,et quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnum ſenſibus & curis uacuo prouideri. duxiſti autem diuinationem omnem à tribus rebus,à deo,à fato,à natura.ſed tamẽ cũ explicare nihil poſſes, pugnaſti commentitiorum exemplorum mirifica copia.de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philoſophi non arbitror,teſtibus uti:qui aut caſu ueri, aut malitia falſi,fictiq́; eſſe poſſunt.argumentis & rationibus oportet,quare quidque ita ſit docere,nõ euẽtis, ijs præſertim,quibus mihi liceat non credere.ut ordiar ab aruſpicina,quam ego Reip.cauſa,cõmuniſq́; religionis colendã cenſeo:ſed ſoli ſumus: licet uerũ exquirere ſine inuidia,mihi præſertim de pleriſque dubitanti: inſpiciamus,ſi placet,exta primũ.perſuaderi igitur cuiquam poteſt,ea,quæ ſignificari dicũtur extis, cognita eſſe ab aruſpicibus obſeruatione diuturna?ecquã diuturna iſta fuit?aut quàm lõginquo tempore obſeruari potuit?aut quo modo eſt collata inter ipſos,quæ pars inimici,quæ pars familiaris eſſet,quod fiſſum periculũ, quod commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter ſe aruſpices Etruſci, Elij, Aegyptij, Pœni contulerunt? at id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt: alios enim alio more uidemus exta interpretari,nec eſſe unam omnium diſciplinam.& certe,ſi eſt in extis aliqua uis,quæ declaret futura: neceſſe eſt,eam aut cũ rerũ natura eſſe coniunctã,aut con-

formari quodā modo numini deorum. atqui diuina cū rerum natura tanta, tamq́; præclara in omnes partes, motusq́; diffuſa, quid habere poteſt commune, non dicam gallinaceum fel, (ſunt enim, qui uel argutiſſima hæc exta eſſe dicant) ſed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare poſſit quid futurum ſit? Democritus tamen non inſcite nugatur ut phyſicus: quo genere nihil arrogātius.

Quod eſt ante pedes, nemo ſpectat: cœli ſcrutantur plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari cenſet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. ò mortalem beatum: cui certò ſcio ludum nūquā defuiſſe. hūccine hominem tantis delectatum eſſe nugis, ut non uideret, tum futurū id uериſimile, ſi omniū pecudum exta eodem tempore in eundem habitū ſe, coloremq́; cōuerterent? ſed ſi eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atque plenū eſt, aliæ horridum, & exile: quid eſt, quod declarari poſſit habitu extorum, & colore? an hoc eiuſdem modi eſt, quale Pherecydeū illud, quod eſt à te dictum? qui cum aquam uidiſſet ex puteo hauſtā, terræ motum dixit futurum. parum, credo, impudēter, quòd, cum factus eſſet motus, dicere audēt quæ uis id effecerit: etiā ne, futurum eſſe, aquæ iugis colòre præſentiunt? multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed credere omnia uide ne non ſit neceſſe. uerum ſint ſanè iſta Democritea uera. quādo ea nos extis exquirimus? aut quādo aliquid eiuſmodi ab aruſpice in=

ſpectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fiſſum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant: ſi uero id non eſt inuētū, nihil putant accidere potuiſſe triſtius. hæc obſeruari certe non potuerūt, ut ſupra docui. ſunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis; ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno conſenſu iuncta ſit, & continens, quod uideo phyſicis placuiſſe, eisq́; maxime, qui omne, quod eſſet, unum eſſe dixerunt: quid habere mundum poteſt cum theſauri inuentione coniunctū? ſi enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtēditur, idq́; fit natura: primum exta ſunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet phyſicos hæc dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi ueſiculas, & ſemina malorum, quæ in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere: iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios; oſtreisq́; & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna creſcant pariter, pariterq́; decreſcant; arboresq́; ut hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiue cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appa

reat.demus hoc:nihil enim huic diſputationi aduerſatur.nũ etiam,ſi fiſſum cuiuſdam modi fuerit in iecore,lucrum oſtenditur?qua ex cognatione naturæ, & quaſi concentu,atque conſenſu,quam συμπαθείαν Græci appellant,conuenire poteſt aut fiſſum iecoris cũ lucello meo,aut meus quæſticulus cum cœlo, terra, rerumq́; natura? concedam hoc ipſum, ſi uis: etſi magnam iacturam cauſæ fecero,ſi ullam eſſe conuenientiam naturæ cum extis conceſſero: ſed tamen eo conceſſo,qui euenit,ut is,qui impertire uelit,conueniẽtem hoſtiam rebus ſuis immolet?hoc erat, quod ego non rebar poſſe diſſolui.at quàm feſtiue diſſoluitur. pudet me non tui quidem,cuius etiam memoriam admiror; ſed Chryſippi,Antipatri,Poſidonij,qui idem iſtuc quidem dicũt,quod eſt dictũ à te,ad hoſtiam deligendam ducem eſſe uim quãdam ſentientem atq; diuinã,quæ toto confuſa mũdo ſit.illud uero multo etiam melius, quod & à te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cum immolare quiſpiam uelit,tũ fieri extorũ mutationem, ut aut abſit aliquid,aut ſuperſit: deorũ enim numini parere omnia. hæc,mihi iam crede, ne aniculæ quidẽ exiſtimant. an cenſes,eundem uitulum ſi alius delegerit; ſine capite iecur inuenturum,ſi alius, cũ capite? hæc deceſſio capitis,aut acceſſio ſubito ne fieri poteſt,ut ſe exta ad immolantis fortunã accõmodent? non perſpicitis aleam quandam ineſſe hoſtijs deligendis, præſertim cum res ipſa doceat? cum enim triſtiſſima exta ſine capite fuerunt, quibus nihil uidetur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrime.ubi illæ minæ ſuperiorum extorum? aut quæ tã ſubita facta eſt deo

rum tanta placatio? ſed affers, in tauri opimi extis im=molante Cæſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, ut ſine corde uictima illa uiueret, iudicandũ eſſe tũ interiſſe cor cum immolaretur. qui fit, ut alterũ intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere: alterũ non uideas, cor ſubito non potuiſſe neſcio quò auolare? ego enim poſſum uel neſcire, quæ uis ſit cordis ad ui=uendũ; uel ſuſpicari, contactũ aliquo morbo bouis exi=le, & exiguũ, & uietum cor, & diſſimile cordis fuiſ=ſe. tu uero quid habes, quare putes, ſi paulo ante cor fuerit in tauro opimo, ſubito id in ipſa immolatione interiſſe? an, ꝙ aſpexit ueſtitu purpureo excordẽ Cæſa=rem, ipſe corde priuatus eſt? urbem philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. nam dum aru=ſpicinam ueram eſſe uultis, phyſiologiam totam per=uertitis. caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet, ſimul ac molam, & uinum inſperſeris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium inte ritus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occi=dat. quis hoc phyſicus dixit unquã? aruſpices dicũt. his igitur, quàm phyſicis, potius credẽdũ exiſtimas? qđ, cũ pluribus dijs immolatur, qui tandẽ euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quæ autem inconſtantia deorũ eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecun=dis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter pro ximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianæ non bona? quid eſt tam perſpicuum, quàm, cum fortuito hoſtiæ adducantur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique obti=gerit hoſtia? at enim id ipſum habet aliqđ diuini, quæ

cuiq; hoſtia obtingat, tanquam in ſortibus quæ cui du catur. mox de ſortibus. quanquam tu quidem non hoſtiarum caſum confirmas ſortium ſimilitudine, ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarum. an, cum in Aequimelium miſimus qui afferat agnũ, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non caſu, ſed duce deo ſeruus deducitur? nam ſi caſum in eo quoque dicis eſſe, quaſi ſortẽ quandam cum deorum uoluntate coniunctã: doleo tantam Stoicos noſtros Epicureis irridendi ſui facultatem dediſſe: non enim ignoras, quàm iſta derideant. & quidem illi facilius facere poſſunt: deos enim ipſos iocandi cauſa induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tãquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra, quæ nos, nec ullum uſum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. ſed non, ut hic ſibi conſtat, item Stoici: illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negotij, non poteſt hominibus diuinationem impertire: ueſter autem deus poteſt non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus conſulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere ſolent. ſi dij ſunt, eſt diuinatio. ſunt autem dij, eſt ergo diuinatio. multo eſt probabilius: nõ eſt autem diuinatio, non ſunt ergo dij. uide, quàm temere committãt, ut, ſi nulla ſit diuinatio, nulli ſint dij: diuinatio enim perſpicue tollitur; deos eſſe, retinẽdum eſt. atque hac extiſpicũ diuinatione ſublata, omnis aru

ſpicina ſublata eſt. oſtenta enim ſequuntur, & fulgura. ualet autem in fulguribus obſeruatio diuturna: in oſtentis ratio, plerunq; coniectura adhibetur. quid eſt igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? cœlũ in XVI partes diuiſerũt Etruſci. facile id quidẽ fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. primũ id quid intereſt? deinde quid ſignificat? non ne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, ꝙ tonitrua, iactusq; fulminum extimuiſſent, credidiſſe ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaque in noſtris cõmentarijs ſcriptum habemus: Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe Reip. cauſa conſtitutũ eſt: comitiorum enim non habẽdorum cauſas eſſe uoluerunt: itaq; comitiorum ſolum uitium eſt fulmen: quid idem omnibus rebus optimũ auſpicium habemus, ſi ſiniſtrũ fuerit. de auſpicijs alio loco: nunc de fulguribus. quid igitur minus à phyſicis dici debet, quàm quidquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eũ, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Aetna putes. nã eſſet mirabile, quo modo Iupiter toties iaceret, cum unum haberet. nec uero fulminibus homines, quid aut faciẽdũ eſſet, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, uentos eſſe: cũ autem ſe in nubem induerint, eiusq; tenuiſſimam quanq; partem cœperint diuidere, atq; diſrũpere, idq; crebrius facere, & uehemẽtius, tum & fulgura, & tonitrua exiſtere: ſi autem nubiũ conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmẽ. quod igitur

ui naturæ, nulla conſtantia, nullo rato tempore uidemus effici; ex eo ſignificationem rerum cōſequentium quærimus? ſcilicet, ſi iſta Iupiter ſignificaret, tam multa fruſtra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altiſſimos montes? quod plerunque fit. quid, cum in deſertas ſolitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obſeruantur quidem? at inuentum eſt caput in Tiberi. quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem. diuinationem nego. cœli enim diſtributio, quam ante dixi, & certarum rerū notatio docet unde fulmē uenerit, quò conceſſerit: quid ſignificet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis uerſibus.

» Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
» Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit,
» Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.

tum ſtatua Nattæ, tū ſimulacra deorum, Romulusq́;, et Remus cū altrice belua ui fulminis icti cōciderunt, deq́; his rebus aruſpicū extiterūt reſponſa ueriſſima. mirabile autem illud, quòd eo ipſo tempore, quo fieret iudicium cōiurationis in ſenatu, ſignum Iouis biennio poſt, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (ſic enim mecū agebas) cauſam iſtam & contra facta tua, & contra ſcripta defendere? frater es. eo uereor. uerum quid tibi hic tandem nocet? res ne, quæ talis eſt; an ego, qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico: à te rationem totius aruſpicinæ peto. ſed te mirificam in latebram cōieciſti. quod .n. intelligeres fore ut premerem te, cū ex te cauſam uniuſcuiuſque diuinationis exquirerē; multa uer

ba feciſti;te,cũ res uideres,rationẽ cauſamq; non quæ rere;quid fieret,nõ cur fieret,ad rem pertinere: quaſi ego aut fieri concederem;aut eſſet philoſophi,cauſam, cur quidq; fieret,nõ quærere. & eo quidẽ loco et pro gnoſtica noſtra pronunciabas,& genera herbarũ,Scã moneam,Ariſtolochiamq; radicem; quarum cauſam ignorares,uim & effectũ uideres. diſſimile totum.nã et prognoſticorũ cauſas perſecuti ſunt et Boethus Stoi cus,qui eſt à te nominatus, & noſter etiã Poſidonius. & ſi cauſæ nõ reperiantur iſtarum rerum, res tamen ipſæ obſeruari animaduertiq; poſſunt. Nattæ uero ſta tua,aut æra legum de cœlo tacta quid habẽt obſerua tum,ac uetuſtum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. hoc tamen callide Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum oſtenditur,ei,quam ille condidit. quàm ſcite per notas nos certiores facit Iupiter? at eodem tempore ſignum Iouis collocabatur,quo coniuratio indicabatur. & tu ſcilicet mauis numine deorũ id factum,quàm caſu ar bitrari? & redemptor,qui colũnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia,aut inopia tardior fuit,ſed à dijs immortalibus ad iſtã ho ram reſeruatus eſt? nõ equidem planè deſpero iſta eſſe uera,ſed neſcio, & diſcere à te uolo. nam cum mihi quædam caſu uiderentur ſic euenire, ut prædicta eſ= ſent à diuinantibus: dixiſti multa de caſu;ut,ueneriũ iaci poſſe caſu, quatuor talis iactis; quadringentis, centum uenerios non poſſe caſu conſiſtere. primum neſcio,cur non poſſint: ſed non pugno: abundas enim ſimilibus:habes & reſperſionem pigmentorum, et ro=

ſtrum ſuis, & alia permulta. idem Carneadem finge re dicis de capite Paniſci. quaſi nō potuerit id euenire caſu, et nō in omni marmore neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quidquā illuc affertur à Praxitele: ſed cū multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris peruentū eſt, tū intelligas, illud, quod iam expolitū ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiā ſua ſponte in lapicidinis Chiorum extitiſſe. ſed ſit hoc fictum. quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam, aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt à te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit, non eſſe mirandum: cauſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, nō miramur: nā qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus propè neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruſpicinæ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, &

ſulcus

ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq; maiorem cum admiratione ediđiſſet, concurſum eſſe factum, totamq; breui tempore in eum locum Etruriam conueniſſe: tũ illum plura locutũ multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, literisq; mãdauerint: omnem autem orationem fuiſſe eã, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eã poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. nũ ergo opus eſt ad hæc referenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquã ita deſipiens, qui credat exaratũ eſſe, deũ dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud Catonis admodũ ſcitum eſt, qui mirari ſe dicebat, quòd non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur nõ caſu id euenit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulãti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carũculæ uitulinæ mauis

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipſe Cæſar, cū à ſummo aruſpice moneretur, ne in Africā ante brumam tranſmitteret, nō ne tranſmiſit? quod ni feciſſet, unū in locum omnes aduerſariorū copiæ cōueniſſent. quid ego aruſpicum reſponſa cōmemorem, (poſſum equidem innumerabilia?) quæ aut nullos habuerūt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales quā multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſpōſa aruſpicū miſſa ſunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & oſtentis mouebatur. non lubet cōmemorare, nec uero neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti: uides tamen omnia ferè cōtra, ac dicta ſunt, eueniſſe. Sed hæc hactenus: nūc ad oſtenta ueniamus. Multa me Cōſule à me ipſo ſcripta recitaſti: multa ante Marſicū bellum à Siſenna collecta attuliſti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Calliſthene cōmemorata dixiſti. de quibus dicam equidem ſingulis, quoad uidebitur: ſed dicendum etiam eſt de uniuerſis. quæ eſt enim iſta à dijs profecta ſignificatio, et quaſi denunciatio calamitatum? quid autem ea uolunt dij immortales primum ſignificantes, quæ ſine interpretibus non poſſumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo poſſint: ut medici, quanquam ſæpe intelligunt, tamen nunquā ægris dicunt illo morbo eos eſſe morituros: omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes uel Lacedæmonios olim, uel nuper noſtros adiuue

runt? quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt, cur tam obſcura fuerũt? ſi enim, ut intelligeremus, quid eſſet euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, ſi ea ſciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominũ in multas, ac diuerſas, aut etiam cõtrarias partes ſæpe deducitur. ut enim in cauſis iudicialibus alia eſt cõiectura accuſatoris, alia defenſoris, & tamen utriuſque credibilis: ſic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inueſtigari ſolent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum caſus affert, non nunquam etiam errorem creat ſimilitudo: magna ſtultitia eſt, earum rerum deos facere effectores, cauſas rerum non quærere. tu uates Bœotius credis Lebadiæ uidiſſe ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam eſſe Thebanorum, quia galli uicti ſilere ſolent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantæ ciuitati ſignum dabat? an illæ aues, niſi cum uicerint, canere non ſolent? at tũ canebant, nec uicerant. id enim inquies oſtentum. magnũ uero: quaſi piſces, non galli cecinerint. quod autem eſt tempus, quo illi nõ cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd ſi uictores alacritate, & quaſi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidiſſe alia quoque lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis cauſam explicat, cur ante lucẽ galli canãt: depulſo enim de pectore, & in omne corpus diuiſo, & modificato cibo, cãtus edere quiete ſatiatos: qui quidẽ ſilentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus ruſſis: cãtu, plauſuq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam ſit canorũ ſua ſpõte, quid in mentem uenit Calliſtheni

dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cum id ue l natura, uel caſus efficere potuiſſet. ſanguinẽ pluiſſe ſenatui nunciatum eſt, atratum fluuiũ fluxiſſe ſanguine, deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quẽquam phyſicũ crediturũ fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor niſi è corpore eſt. ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe; et humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. atq; hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem nõ tam animaduertũtur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum fingũtur impunius. nos autẽ ita leues, atq; inconſiderati ſumus, ut, ſi mures corroſerint aliquid, quorũ eſt opus hoc unũ, monſtrum putemus. ante uero Marſicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut à te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portẽtum aruſpices eſſe dixerunt. quaſi uero quidquam interſit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam ſi iſta ſequimur; quòd Platonis Politiã nuper apud me mures corroſerint, de Rep. debui pertimeſcere; aut, ſi Epicuri de uoluptate liber corroſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent, ſi quãdo aliqua portẽtoſa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorũ omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quidquid enim oritur, qualecunq; eſt, cauſam habeat à natura neceſſe eſt: ut etiam ſi præter cõſuetudinem extiterit, præter naturam tamen nõ poſſit exiſtere. cauſam igitur inueſtigato in re noua, atq; admi

rabili, ſi poteris: ſi nullá reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſa: eumq; errorem, quẽ tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cœli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus imber, nec traiectio ſtellæ, nec faces uiſæ terrebunt. quarũ omnium cauſas ſi à Chryſippo quæram, ipſe ille diuinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturaléq; rationem omniũ reddet: nihil enim fieri ſine cauſa poteſt: nec quidquá fit, quod fieri non poteſt: nec, ſi id factũ eſt, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portenta ſunt. nam ſi, quod raro fit, id portentũ putandũ eſt, ſapientem eſſe portentũ eſt: ſæpius. n. mulam peperiſſe arbitror, quàm ſapientem fuiſſe. illa igitur ratio cõcluditur; nec id, quod nõ potuerit fieri, factũ unquã eſſe; nec, quod potuerit, id portentũ eſſe; ita omnino nullũ eſſe portentum. quod etiam coniector quidam et interpres portentorum non inſcite dicitur ei reſpõdiſſe, qui cũ ad eũ retuliſſet quaſi oſtentũ, quòd anguis domi uectem circũuectus fuiſſet, tũ eſſet, inquit, oſtentũ, ſi anguem uectis circũplicaſſet. hoc ille reſponſo ſatis aperte declarauit, nihil habendũ eſſe portentũ, quod fieri poſſet. C. Gracchus ad M. Põponiũ ſcripſit, duobus anguibus domi cõprehenſis, aruſpices à patre conuocatos. qui magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia ſunt hæc quotidiana, angues nõ itẽ. quaſi uero referat, quod fieri poteſt, quàm id ſæpe fiat. ego tamẽ miror, ſi emiſſio fœminæ anguis mortẽ afferebat Ti. Graccho, emiſſio autẽ maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutrã emiſerit: nihil enim ſcribit reſpondiſſe aru=

ſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurũ. at mors inſecuta Gracchũ eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis: neque enim tãta eſt infelicitas aruſpicũ, ut ne caſu quidẽ unquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. nã illud mirarer, ſi crederem, quòd apud Homerum Calchantẽ dixiſſi ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos otioſi conuertimus, loquitur Agamemnon:

» Ferte uiri, & duros animo tolerate labores,
» Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
» Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
» Nanque omnes memori portentũ mente retentant,
» Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
» Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
» Quæ Priamo cladem, & Troiæ, peſtemq; ferebant;
» Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
» Aurigeris diuum placantes numina tauris,
» Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
» Vidimus immani ſpecie, tortuq; draconem
» Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
» Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
» Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
» Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:
» Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
» Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq; peremit,
» Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
» Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
» Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
» Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.

» Tum Calchas. hæc eſt fidenti uoce locutus.
» Quidnam torpenteſ ſubito obſtupuiſtis Achiui?
» Nobis hæc portenta deum dedit ipſe creator,
» Tarda & ſera nimis, ſed fama ac laude perenni.
» Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
» Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
» Quæ decumo cadet, & pœna ſatiabit Achiuos.
« Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus annorum potius, quàm aut menſium, aut dierum? cur autẽ de paſſerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monſtrum; de dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? poſtremo, quid ſimile habet paſſer annis? nã de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrũque memini, & Syllã, cũ in expeditionem educturus eſſet, immolauiſſe, & anguem ab ara extitiſſe, eoq; die rem præclare eſſe geſtam nõ aruſpicis cõſilio, ſed imperatoris. atque hæc oſtentorũ genera mirabile nihil habent: quæ cũ facta ſunt, tũ ad cõiecturã aliqua interpretatione reuocãtur: ut, illa tritici grana in os pueri Midæ cõgeſta, aut apes quas dixiſti in labris Platonis pueri conſediſſe, non tam mirabilia ſint, quàm coniecta belle, quæ tamen uel ipſa falſa eſſe, uel illa, quæ prædicta ſunt, fortuito accidiſſe potuerũt. de ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum, ut circũligatus fuerit angui: ſed ut in cunis fuerit anguis, non tã eſt mirũ, in Selonio præſertim, ubi apud focũ angues nundinari ſolent. nam quod aruſpices reſponderũt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales hiſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe, nullam oſten

diſſe Africano. Atque etiam à te Flaminiana oſtenta collecta ſunt, quòd ipſe, et equus eius repẽte cóciderit: non ſanè hoc quidem mirabile: quòd euelli primi haſtati ſignũ non potuerit: timide fortaſſe ſignifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nã Dionyſij equus quid attulit admirationis, quòd emerſit ex flumine? quodq́; habuit apes in iuba? ſed quia breui tempore regnare cœpit; quod caſu acciderat, uim habuit oſtenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma ſonuerũt, eiuſdẽq; dei Thebis ualuæ clauſæ ſubito ſe aperuerunt: eaq́; ſcuta, quæ fuerãt ſublime fixa, ſunt humi inuenta. horũ cum nihil fieri potuerit ſine aliquo motu, quid eſt cur diuinitus ea potius, quàm caſu facta eſſe dicamus? At in Lyſandri ſtatuæ capite Delphis extitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. ita ne cenſes? ante coronã extitiſſe, quàm herbarũ conceptũ eſſe ſemen? herbã autem aſperã credo auium congeſtu, nó humano ſatu. iam quidquid in capite eſt, id coronæ ſimile uideri poteſt. nã quòd eodem tempore ſtellas aureas Caſtoris & Pollucis Delphis poſitas decidiſſe, neque eas uſquã repertas eſſe dixiſti: furũ id magis factũ, quã deorũ uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatẽ hiſtorijs Græcis mãdatã eſſe demiror. quid minus mirũ, quàm illã monſtruoſiſſimam beſtiam urnã euertiſſe, ſortes diſſipauiſſe? & negãt hiſtorici Lacedæmonijs ullum oſtentum hoc triſtius accidiſſe. Nã illa prædicta Veientum, ſi lacus albanus redundaſſet, isq́; in mare fluxiſſet, Romam perituram; ſi repreſſus eſſet, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri ſuburbani, nó ad arcem, urbemq́; retinendã. At paulo poſt audita uox eſt

monentis, ut prouiderent ne à Gallis Roma *caperetur: ex eo* Aio *loquenti aram in* Noua *uia cõſecratã. quid ergo?* Aius *iſte loquens, quando eum nemo norat, aiebat; & loquebatur, & ex eo nomen inuenit: poſteaquam & ſedem, & aram, & nomen inuenit, obmutuit?* Quod *idem dici de* Moneta *poteſt: à qua, præterquã de ſue plena, quid unquã moniti ſumus?* Satis *multa de oſtentis.* Auſpicia *reſtant, & ſortes, eæ quæ ducũtur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus: de quibus tũ dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus.* Reſtat *etiam de* Chaldæis. *ſed primum auſpicia uideamus.* Difficilis *auguri locus ad contradicendũ,* Marſo *fortaſſe, ſed* Romano *facillimus: non enim ſumus ij nos augures, qui auium, reliquorum'ue ſignorũ obſeruatione futura dicamus: & tamen credo* Romulũ*, qui urbem auſpicato cõdidit, habuiſſe opinionẽ, eſſe in prouidendis rebus augurãdi ſcientiam: errabat enim multis in rebus antiquitas. quã uel uſu iam, uel doctrina, uel uetuſtate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates* Reip. *mos, religio, diſciplina, ius augurum, collegij auctoritas. nec uero nõ omni ſupplicio digni* P. Claudius, L. Iunius *Cõſules, qui contra auſpicia nauigarunt: parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt, alter mortem ſibi ipſe conſciuit.* Flaminius *nõ paruit auſpicijs itaque perijt cũ exercitu. at anno poſt* Paulus *paruit: nũ minus cecidit in* Cãnenſi *pugna cũ exercitu? etenim ut ſint auſpicia, quæ nulla ſunt: hæc certe, qbus*

utimur ſiue tripudio, ſiue de cœlo, ſimulacra ſunt auſpiciorũ, auſpicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auſpicio eſſe. uolo, reſpondet. audiui. Hic apud maiores noſtros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem eſſe neceſſe eſt eum, qui, ſilentium quid ſit, intelligat: id enim ſilentium dicimus in auſpicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris eſt. illi autẽ, qui in auſpicium adhibetur, cũ ita imperauit is, qui auſpicatur, dicito, ſi ſilentium eſſe uidetur, nec ſuſpicit, nec circũſpicit, ſtatim reſpõdet, ſilentium eſſe, uideri. tum ille, dicito ſi paſcuntur aues: paſcuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipſo nominatur pullarius. hæ ſunt igitur aues internũciæ Iouis: quæ paſcãtur, nec ne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia, cũ paſcũtur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terrã pauire, terripauiũ primo, poſt terripudiũ dictũ eſt, hoc quidem iam tripudiũ dicitur. cũ igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tũ auſpicãti tripudiũ ſoliſtimũ nunciant. ergo hoc auſpiciũ diuini quidquã habere poteſt, quod tam ſit coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos augures nõ eſſe uſos, argumẽto eſt, quod decretum collegij uetus habemus, omnem auẽ tripudium facere poſſe. tum igitur eſſet auſpicium, ſi modo ei eſſet liberũ ſe oſtendiſſe: tum auis illa uideri poſſet interpres, & ſatelles Iouis. nunc uero incluſa in cauea, & fame enecta, ſi in offam pultis inuadit, & ſi aliquid ex ore cecidit, hoc tu auſpicium, aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? iam uero de cœlo ſeruare non ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabãtur? nũc imperant pullario: ille renunciat. fulmen ſiniſtrum

auſpicium optimũ habemus ad omnes res, præterquã ad comitia: quod quidem inſtitutum Reip. cauſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legũ, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. at Ti. Gracchi literis Scipio & Figulus, ꝙ augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerũt. quis negat augurũ diſciplinã eſſe? diuinationem nego. at aruſpices diuini: quos cum Ti. Gracchus propter mortẽ repentinã eius, qui in prærogatiua referenda ſubito cõcidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerũt. primũ uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerũt? equidẽ aſſentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimoq́; ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea Reip. cauſa conſeruatum, ac retentum. ſed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus fere auibus utuntur, nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinã, ego ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum à populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? bellicam

rẽ adminiſtrari maiores noſtri niſi auſpicato noluerũt: quàm multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus & proconſulibus adminiſtrãtur? qui auſpicia nõ habent: itaque nec amnes tranſeũt auſpicato, nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totũ auſpicium militare eſt, iam M. Marcellus ille quinquies Conſul totũ omiſit, idem imperator, idem augur optimus. ubi eſt ergo auium diuinatio? quæ, quoniam ab ijs, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta uidetur, à bellicis eſſe ſublata. & quidem ille dicebat; ſi quãdo rem agere uellet, ne impediretur auſpicijs, lectica operta facere ſe iter ſolere. huic ſimile eſt, quod nos augures præcipimus, ne iuge auſpicium obueniat, ut iumẽta iubeant diſiungere. quid eſt aliud nolle moneri à Ioue, niſi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut, ſi fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auſpiciorum quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, pœnitere, quòd fidem ſecutus, amicitiamq; populi R. functus ſit officio: antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem & gloriam, quàm regnum & poſſeſſiones ſuas. credo id quidem: ſed nihil ad auſpicia: nec enim ei cornix canere potuit recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipſe hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. aues euentus ſignificant aut aduerſos, aut ſecundos. uirtutis auſpicijs uideo eſſe uſum Deiotarum: quæ uetat ſpectare fortunam, dum præſtetur fides. aues uero ſi proſperos euentus oſtenderunt, certe fefellerunt. fugit ex prælio cum Pompeio: graue tempus. diſceſſit ab eo: luctuoſa res. Cæſarem eodem tempore

& hoſtem, & hoſpitem uidit. quid hoc triſtius? is cũ ei Troginorum tetrarchiam eripuiſſet, & aſſeclæ ſuo Pergameno neſcio cui dediſſet, eidemq́; detraxiſſet Armeniam à ſenatu datam, cumq́; ab eo magnificentiſſimo hoſpitio acceptus eſſet, ſpoliatum reliquit & hoſpitem, & Regem. ſed labor longius: ad propoſitum reuertar. ſi euenta quærimus, quæ exquirũtur auibus: nullo modo proſpera Deiotaro. ſin officia: à uirtute ipſius, nõ ab auſpicijs petita ſunt. omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuiſſe comburi: contemne cotem Attij Nauij: nihil debet eſſe in philoſophia cõmentitijs fabellis loci. illud erat philoſophi, totius augurij primum naturam ipſam uidere, deinde inuentionem, deinde cõſtantiã. quæ eſt igitur natura, quæ uolucres huc & illuc paſſim uagantes efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à læua datum eſt auibus, ut ratum auſpiciũ facere poſſint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etruſci tamen habent exaratũ puerum auctorem diſciplinæ ſuæ: nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. an Piſidarũ, aut Cilicũ, aut Phrygum iſta inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores? at omnes Reges, populi, nationes utuntur auſpicijs. quaſi uero quidquam ſit tam ualde, quã nihil ſapere, uulgare: aut quaſi tibi ipſi in iudicãdo placeat multitudo. quotus quiſq; eſt, qui uoluptatẽ neget eſſe bonum? plerique etiam ſummum bonum dicunt. num

igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant, uerum diſpicere non poſſint? quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

» Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

at Homericus Aiax apud Achillẽ querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat:

» Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia plerunque melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horũ errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione multa fallendo? atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere. Aemilia Paulo, Perſam periſſe: quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogatiuam omen comitiorum. hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum, & diſertum. quãdo enim iſta obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, et eius uerbũ aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut

cogitabis,ea res tibi aut timorem afferet, aut alacrita tem?cum M. Craſſus exercitum Brundusij imponeret, quidã in portu caricas Cauno aduectas uendens,Cauneas clamitabat.dicamus,ſi placet,monitũ ab eo Craſſum,caueret ne iret,non fuiſſe periturum ſi omini paruiſſet.quæ ſi ſuſcipiamus,pedis offenſio nobis,& abruptio corrigiæ, & ſternutamenta erunt obſeruanda. Sortes reſtant,& Chaldæi:ut ad uates, & ſomnia ueniamus. Dicendũ igitur putas de ſortibus. quid enim ſors eſt? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras. quibus temeritas, & caſus, non ratio,nec conſilium ualet.tota res eſt inuenta fallacijs, aut ad quæſtum,aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem.atque ut in aruſpicina fecimus, ſic uideamus clariſſimarum ſortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffuciũ Præneſtinorũ monumenta declarant, honeſtũ hominem,& nobilẽ,ſomnijs crebris, ad extremum etiam minacibus,cum iuberetur certo in loco ſilicem cædere,perterritum uiſu, irridentibus ſuis ciuibus,id agere cœpiſſe : itaque perfracto ſaxo ſortes eru piſſe,in robore inſculptis priſcarum literarum notis.is eſt hodie locus ſeptus religioſe propter Iouis pueri,qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ ſedens mãmã appetens caſtiſſime colitur à matribus. eodem tẽpore illo loco,ubi nunc Fortunæ ſita ædes eſt,mel ex olea fluxiſſe dicunt,aruſpicesq; dixiſſe, ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorumq; iuſſu ex illa olea arcã eſſe factã,eaq; conditas ſortes,quæ hodie Fortunæ monitus tolluntur.quid igitur in his poteſt eſſe certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miſcentur,atq; ducuntur?

quo modo autem iſtæ poſitæ in illo loco? quis robur illud cæcidit, dolauit, inſcripſit? nihil eſt, inquiunt, quod deus efficere non poſſit. utinã ſapientes Stoicos effeciſſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſolicitudine & miſeria crederent. ſed hoc quidẽ genus diuinationis uita iam cõmunis exploſit. fani pulchritudo, & uetuſtas, Prænestinarum etiam nunc ſortiũ retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtrior utitur ſortibus? cæteris uero in locis ſortes planè refrixerunt. quod Carneadẽ Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquã ſe fortunatiorem, quã Præneſte uidiſſe Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus. Ad Chaldæorũ monſtra ueniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorũ hominũ facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiuſque uitæ ex natali die, minime eſſe credendum. nominat etiã Panætius, qui unus è Stoicis aſtrologorũ prædicta reiecit; Archelaum, & Caſſandrum ſummos aſtrologos illius ætatis, quã erat ipſe, cũ in cæteris aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere nõ uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familiaris Panætij, excellens in aſtrologia, idemq́; in regenda ſua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicũ prædicendi genus repudiauit. ſed ut ratione utamur omiſſis teſtibus, ſic iſti diſputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. uim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæq; pars alia alio modo moueat, immutetq́; cœlum, perinde ut quæq; ſtellæ in ijs, finitimisq́; partibus ſint quoq;

tempore;

tempore;eamq; uim uarie moueri ab iis ſideribus,quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipſam partem orbis uenerint,in qua ſit ortus eius,qui naſcitur;aut in eam,quæ cõiunctum aliquid habeat, aut conſentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant.etenim cum tempore anni,tempeſtatumq;,cœli conuerſiones, commutationesq; tantæ fiant acceſſu ſtellarum,et receſſu; cumq; ea ui ſolis efficiantur,quæ uidemus:non uериſimile ſolum,ſed etiam uerum eſſe cenſent, perinde utcunque tẽperatus ſit aer, ita pueros orientes animari, atque formari,ex eoq; ingenia, mores, animum,corpus,actionem uitæ,caſus cuiuſq;,euentusq; fingi.ò delirationem incredibilem: non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus cõcedit aliquid ut prædicere poſſint, dũtaxat quali quiſq; natura,& ad quam quiſq; maxime rem aptus futurus ſit.cætera,quæ profiteantur,negat ullo modo poſſe ſciri:etenim geminorum formas eſſe ſimiles, uitam atq; fortunam plerunq; diſparem.Proclus, & Euriſthenes, Lacedæmoniorum Reges, gemini fratres fuerunt. at hi nec totidẽ annos uixerũt:anno enim Procli uita breuior fuit, multumq; is fratri rerum geſtarum gloria præſtitit.at ego id ipſum, quod uir optimus Diogenes Chaldæis quaſi quadam præuaricatione concedit,nego poſſe intelligi.etenim cum,ut ipſi dicunt,ortus naſcẽtiũ luna moderetur,eaq; animaduertant,& notẽt ſidera natalitia Chaldæi,quæcũq; lunæ iũcta uideãtur: oculorum fallaciſſimo ſenſu iudicant ea,quæ ratione atq; animo uidere debebant:docet.n.ratio mathematicorum,quã iſtis notã eſſe oportebat,quãta humilitate

luna feratur terram penè contingens, quantum abſit à proxima Mercurij ſtella, multo autē longius à Veneris, deinde alio interuallo diſtet à ſole, cuius lumine colluſtrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immēſa, à ſole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad cœlum ipſum, quod extremū atq; ultimū mundi eſt. quæ poteſt igitur contagio ex infinito penè interuallo pertinere ad lunā, uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, quicunq; gignantur in omni terra, quæ incolatur, eoſdem eſſe, eademq; omnibus, qui eodem ſtatu cœli, & ſtellarum nati ſunt, accidere neceſſe eſſe, non ne eiuſmodi ſunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes iſtos cœli noſſe appareat? cum enim illi orbes, qui cœlum quaſi medium diuidunt, et aſpectum noſtrum definiūt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominātur, à nobis finiētes rectiſſime nominari poſſunt, uarietatem maximam habeāt, alijq; in alijs locis ſint: neceſſe eſt, ortus, occaſusq; ſiderum nō fieri eodem tē=pore apud omnes. ꝙ ſi eorum ui cœlum modo hoc, modo illo modo tēperatur: qui poteſt eadem uis eſſe na=ſcentium, cum cœli tanta ſit diſſimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, poſt ſolſtitiū canicula exoritur, & quidē aliquot diebus; apud Troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitiū: ut, ſi iā concedamus aliquid uim cœleſtē ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitēdum ſit illis, eos, qui naſcūtur eodē tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cœli diſſimilitudinē. quod minime illis placet: uolunt enim illi, omnes eodē tēpore ortos, qui ubique ſint nati, eadem cōditione naſci.

ſed quæ tāta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibusq́; cœli nihil interſit qui uētus, qui imber, quæ tēpeſtas ubiq; ſit? quarū rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tēpeſtas. quod, qui nauigant, maxime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. hæc igitur cum ſit tum ſerenitas, tū perturbatio cœli: eſt ne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere nō dicere? quod nō certe pertinet. illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt, quæ à luna cæteriſq; ſideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. quid, ꝙ nō intelligunt ſeminum uim, quæ ad gignendum, procreādumq́; plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non uidet & formas, & mores, & pleroſq; ſtatus, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ, cœliq́; moderatio. quid, quòd uno eodemq́; temporis puncto nati diſſimiles & naturas, & uitas, & caſus habent, parum ne declarant nihil ad agendam uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tēpore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanū. nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium eſt, quin multi, cum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerētur ab natura, cū ſe ipſa reuocaſſet, aut arte, aut medicina? aut quorū linguæ ſic inhærerēt, ut loqui nō poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? multi etiam

naturæ uitiũ meditatione, atq; exercitatione ſuſtulerũt, ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum rho dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime diceret. q ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res ea mutare poſſet. quid? diſſimilitudo locorũ nõ ne diſſimiles hominũ procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter Indos et Perſas, Aethiopas & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas diſſimilitudoq́; ſit. ex quo intelligitur, plus terrarũ ſitus, quã lunæ tractus ad naſcendũ ualere. Nam quod aiunt quadringẽta et ſeptuaginta millia annorũ in periclitãdis, experiũdisq́; pueris, quicũq; eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt. ſi. n. eſſet factitatũ, nõ eſſet deſitũ. neminẽ autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factũ ſciat. uides ne me nõ ea dicere, quæ Carneades, ſed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiã hoc requiro, omnesne, qui Cannẽſi pugna ceciderũt, uno aſtro fuerint. exitus quidem omniũ unus & idem fuit. quid? qui ingenio atq; animo ſingulares, num aſtro quoque uno? quod. n. tẽpus, quo nõ innumerabiles naſcantur? at certe nemo ſimilis Homeri. & ſi ad rem pertinet, quo modo cœlo affecto, compoſitisq́; ſideribus quodq; animal oriatur: ualeat id neceſſe eſt etiã in rebus inanimis. quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Taruntius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldæis rationibus eruditus, urbis etiã noſtræ natalem diem repetebat ab ijs Parilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus, Romãq́;, cũ eſſet in iugo luna, natã eſſe dicebat, nec eius fata canere dubitabat. ò uim maximã

erroris. etiam ne urbis natalis dies ad uim ſtellarũ & lunæ pertinebat? ſac in puero referre, ex qua affectione cœli primum ſpiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta eſt, potuit ualere? ſed quid plura? quotidie refellũtur. quàm multa ego Põpeio, quàm multa Craſſo, quàm multa huic ipſi Cæſari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum: ut mihi permirum uideatur, quenquam extare, qui etiam nũc credat ijs, quorum prædicta quotidie uideat re, & euentis refelli. Reſtant duo diuinãdi genera; quæ habere dicimur à natura, non ab arte; uaticinandi, & ſomniandi, de quibus Quinte inquã, ſi placet, diſſeramus. Mihi uero, inquit, placet: his. n. quæ adhuc diſputaſti, prorſus aſſentior: &, uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit, tamẽ etiã mea ſpõte nimis ſuperſtitioſam de diuinatione Stoicorũ ſententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui cenſent eſſe in mentibus hominũ tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præſentiant: ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolute moueatur ac libere. his de generibus quid ſentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire ſanè uelim. Quæ cum ille dixiſſet, tum ego rurſus quaſi ab alio principio ſum exorſus dicere. Non ignoro Quinte, te ſemper ita ſenſiſſe, ut de cæteris diuinandi generibus dubitares, iſta duo furoris & ſomnij, quæ à libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur, de iſtis ipſis duobus generibus mihi quid uidea=

tur,ſi prius,Stoicornm rationis concluſio, & Cratippi noſtri quid ualeat,uidero.Dixiſti & Chryſippum, & Diogenem , & Antipatrum concludere hoc modo . ſi ſunt dij,neque ante declarant hominibus, quæ futura ſint:aut non diligunt homines:aut , quid euenturum ſit,ignorant:aut exiſtimant nihil intereſſe hominum ſcire,quid ſit futurum:aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus,quæ ſint futura : aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt.at neque non diligunt nos; ſunt enim benefici , generiq́; hominum amici:neque ignorant ea,quæ ab ipſis conſtituta , & deſignata ſunt:neq; noſtra nihil intereſt ſcire ea , quæ »
futura ſunt;erimus enim cautiores, ſi ſcierimus : neq; »
hoc alienũ ducũt maieſtate ſua,nihil eſt enim beneficentia præſtãtius:neque nõ poſſunt futura prænoſcere:nõ igitur dij ſunt,nec ſignificãt nobis futura : ſunt autem dij,ſignificant ergo. & nõ, ſi ſignificãt futura nullas dãt nobis uias ad ſignificationũ ſcientiã;fruſtra enim ſignificarent : neque, ſi dãt uias , nõ eſt diuinatio:eſt igitur diuinatio. ò acutos homines:quàm paucis uerbis negotiũ cõfectũ putant.ea ſumunt ad cõcludendũ,quorũ ijs nihil con ceditur.cõcluſio autem rationis ea probãda eſt,in qua ex rebus non dubijs id quod dubitatur,efficitur.uides'ne Epicurum,quem hebetem,et rudem dicere ſolent Stoici,quẽadmodum, quod in natura rerum omne eſſe dicimus,id infinitũ eſſe cõcluſerit?quod finitũ eſt,inquit,habet extremũ.quis hoc non dederit?quod habet extremũ, id cernitur ex alio extrinſecus.hoc quoque eſt concedendum. at quod omne eſt,id non cernitur ex alio extrinſecus.ne hoc quidem

negari poteſt. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe eſt. uidés ne ut ad rem dubiam cōceſſis rebus peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum, quæ ab omnibus cōcedantur; ſed ea ſumitis, quibus conceſſis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc ſumitis. ſi ſunt dij, benefici in homines ſunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus'ne, qui negat quidquam deos nec alieni curare, nec ſui; an noſter Ennius, qui magno plauſu loquitur. aſſentiente populo?

Ego deū genus eſſe ſemper dixi, & dicam cœlitum:

» *Sed eos non curare opinor, quid agat humanū genus.*

» *et quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubijcit. ſed nihil eſt neceſſe dicere quæ ſequuntur. tantum ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos pro certo, quod dubium cōtrouerſumq; ſit. ſequitur porrò, nihil deos ignorare, quòd omnia ſint ab ijs conſtituta. hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negātium eſſe hæc à dijs immortalibus cōſtituta? at noſtra intereſt ſcire quæ euentura ſint. magnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea melius eſſe, quàm ſcire. * negant enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſas omnium introſpicere, ut uideant quid cuique conducat. neque non poſſunt futura prænoſcere. negant poſſe ij, quibus non placet eſſe certū, quid futurū ſit. uidés ne igitur, quæ dubia ſunt, ea ſumere ipſos pro certis, atque conceſſis? deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & ſunt dij, nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde aſſumunt: ſunt autem dij: quod ipſum non ab omnibus conceditur: ſignificāt er=*

go. ne id quidem ſequitur: poſſunt enim non ſignifica re, & tamen eſſe dij, nec, ſi ſignificent, non dare uias aliquas ad ſcientiã ſignificationis. at id quoq; poteſt, ut non dent homini, ſed ipſi habeant. cur enim Tuſcis potius, quàm Romanis darent? nec, ſi dant uias, nulla eſt diuinatio. fac dare deos: quod abſurdum eſt: quid refert, ſi accipere non poſſumus? extremum, eſt igitur diuinatio. ſit extremum: effectum tamen non eſt: ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus, uerum effici non poteſt: iacet igitur tota concluſio. Veniamus nũc ad optimum uirum familiarem noſtrum Cratippũ. Si ſine oculis, inquit, non poteſt extare officiũ & munus oculorum, poſſunt autẽ aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uero cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentiũ. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium, et munus diuinationis extare, poteſt autẽ, cũ quis diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandã diuinationem, ſemel aliquid ita eſſe diuinatum, nihil ut fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autẽ eius generis innumerabilia. eſſe igitur diuinationẽ confitendum eſt. feſtiue, & breuiter: ſed cum bis ſumpſit quod uoluit, etiam ſi faciles nos ad cõcedendum habuerit, id tamen, quod aſſumit, concedi nullo modo poteſt. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando uiderint, ineſt in ijs uis uidendi. item, ſi qui ſemel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam cũ peccet, tamen exiſtimandus ſit habere uim diuinandi. uide quæſo Cratippe noſter, quàm ſint iſta ſimilia: nã mihi quidem non uidetur: oculi enim uera cernentes,

utuntur natura, atq; ſenſu; animi ſi quando uel uaticinando, uel ſomniando uera uiderunt, uſi ſunt fortuna, atq; caſu. niſi forte cõceſſuros tibi exiſtimas eos, qui ſomnia pro ſomnijs habent, ſi quando aliquod ſomnium uerum euaſerit, non id fortuito accidiſſe. ſed demus tibi iſtas duas ſumptiones, ea, quæ λήμματα appellãt dialectici; ſed nos latine loqui malumus: præſumptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, nõ dabitur. aſſumit autem Cratippus hoc modo. ſunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide, quanta ſit controuerſia. iam, aſſumptione non conceſſa, nulla concluſio eſt. at impudentes ſumus, qui, quod tam perſpicuum ſit, non concedamus. quid eſt perſpicuũ? multa uera inquit euadere. quid, quòd multo plura falſa? non ne ipſa uarietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe cauſam, non naturam docet? deinde, ſi tua iſta concluſio Cratippe uera eſt, (tecum enim mihi res eſt) non ne intelligis eadẽ uti poſſe & aruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum, & augures, & ſortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullũ eſt, ex quo non aliquid, ſicut prædictũ ſit, euaſerit. ergo aut ea quoq; genera diuinãdi ſunt, quæ tu rectiſſime improbas: aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo ſint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa poſſunt eſſe, quæ tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iſte, quẽ diuinum uocatis, ut, quæ ſapiens non uideat, ea uideat inſanus, & is, qui humanos ſenſus amiſerit, diuinos aſſecutus ſit? Sibyllæ uerſus obſeruamus, quos furens fudiſſe dicitur. quorum interpres nuper falſa quadã ho

minum fama dicturus in ſenatu putabatur, cũ, quẽ re uera Regem habebamus, appellandũ quoq; eſſe Regem, ſi ſalui eſſe uellemus. hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, & in quod tempus eſt? callide enim, qui illa compoſuit, perfecit, ut, quodcunque accidiſſet, prædictũ uideretur, hominũ & temporum diffinitione ſublata. adhibuit etiã latebrã obſcuritatis, ut ijdem uerſus alias in aliam rem poſſe accõmodari uiderentur. nõ eſſe autem illud carmen furẽtis, cum ipſum poema declarat, (eſt enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, et motus) tũ uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cũ deinceps ex primis uerſus literis aliquid connectitur, ut in quibuſdã Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis eſt attẽti animi, quàm furẽtis. atq; in Sybillinis ex primo uerſu cuiuſque ſententiæ primis literis illius ſententiæ carmen omne prætexitur. hoc ſcriptoris eſt, nõ furẽtis; adhibentis diligentiã, nõ inſani. quãobrem Sibyllã quidem ſepoſitã, & conditã habeamus, ut id quod proditũ eſt à maioribus, iniuſſu ſenatus ne legantur quidẽ libri, ualeãtq; ad deponẽdas potius, quàm ad ſuſcipiẽdas religiones: cũ antiſtibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quàm Regem proferãt: quem Romæ poſthac nec dij, nec homines eſſe patientur. at multi ſæpe uera uaticinati, ut Caſſandra:

» Iamq; mari magno. =

eademq; paulo poſt:

» Eheu uidete. =

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, ſententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem

nullam debemus, nec fidem commentitijs rebus adiungere. Eodéq; modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendũ exiſtimo; quorũ partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquã ne mediocri quidẽ cuiquam, non modo prudenti, probata ſunt. Quid, inquies, remex ille de claſſe Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta ſunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus: caſtra enim in Theſſalia in caſtris collata audiebamus: uidebaturq; nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet; & roboris, propter uetuſtatem. caſum aũt prælij, nemo noſtrum erat, quin timeret, ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græcus quid mirum ſi magnitudine timoris, ut plerunque fit, à conſtantia, atque à mente, atque à ſe ipſe diſceſſit? qua perturbatione animi, quæ, ſanus cum eſſet, timebat ne euenirent, ea demens euẽtura eſſe dicebat. utrum tandẽ per deos atque homines magis ueriſimile eſt, ueſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipſum cõſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe? Sed iam ad te uenio.

» *Ò ſancte Apollo, qui umbilicũ terrarũ certũ obſides,*
Vnde ſuperſtitioſa primum ſæua euaſit uox fera.

tuis enim oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit partim falſis, ut ego opinor; partim caſu ueris, ut fit in omni oratione ſæpiſſime; partim flexiloquis & obſcuris, ut interpres egeat interprete, et ſors ipſa referẽda ſit ad ſortes; partim ambiguis, et quæ ad dialecti

cum referenda ſint. nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiæ,

» *Crœſus Halym penetrãs magnã peruertet opum uim,*

hoſtium uim ſeſe peruerſurũ putauit, peruertit autẽ ſuam. utrum igitur eorum accidiſſet, uerum oraculũ fuiſſet. cur autem hoc credã unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur ueraciorem ducã Ennio? nũ minus ille potuit de Crœſo, quã de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,

» *Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe?*

primum latine Apollo nunquã locutus eſt: deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt: præterea Pyrrhi temporibus iã Apollo uerſus facere deſierat: poſtremo, quanquã ſemper fuit, ut apud Ennium eſt,

» *=Stolidum genus Aeacidarum;*

» *Bellipotentes ſunt magi, quàm ſapientipotentes:*

tamen hãc amphibologiã uerſus intelligere potuiſſet, uincere te Romanos, nihilo magis in ſe, quã in Romanos ualere. nam illa amphibologia, quæ Crœſum decepit, uel Chryſippũ potuiſſet fallere: hæc uero ne Epicurum quidem. ſed, quod caput eſt, cur iſto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed iandiu, iam ut nihil poſſit eſſe contemptius? hoc loco cum urgentur, euanuiſſe aiunt uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. de uino aut ſalſamento putes loqui, quæ euaneſcũt uetuſtate. de ui loci agitur, neq; ſolum naturali, ſed etiam diuina: quæ quo tãdem modo euanuit? uetuſtate, inquies. quæ uetuſtas eſt, quæ uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinũ, quàm

afflatus ex terra mẽtem ita mouens, ut eam prouidã rerum futurarum efficiat, ut ea nõ modo cernat multo ante, ſed etiam numero uerſuq́; pronunciet? quãdo autẽ iſta uis euanuit? an poſtquã homines minus creduli eſſe cœperunt? Demoſthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id eſt quaſi cum Philippo facere. hoc autem eò ſpectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet exiſtimare, in alijs quoq; oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe. ſed neſcio quo modo iſti philoſophi ſuperſtitioſi, & penè fanatici quiduis malle uidentur, quàm ſe non ineptos. euanuiſſe mauultis, & extinctum eſſe id, quod ſi unquam fuiſſet, certe æternũ eſſet, quã ea, quæ non ſunt credenda, non credere. Similis eſt error in ſomnijs: quorum quidem defenſio repetita quàm longe eſt? diuinos animos cenſent eſſe noſtros, eoſq́; eſſe tractos extrinſecus, animorumq́; cõſentientiũ multitudine cõpletum eſſe mundũ: hac igitur mentis & ipſius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ ſint futura. contrahi autem animum Zeno, & quaſi labi putat, atq; concidere, & ipſum eſſe dormire. iam Pythagoras & Plato, locupletiſſimi auctores, quo in ſomnijs certiora uideamus, præparatos quodã cultu atq; uictu proficiſci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utiq; abſtinere: quaſi uero eo cibo mens, non uenter infletur. ſed neſcio quo modo nihil tã abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorũ. utrũ igitur cenſemus dormientium animos per ſemet ipſos in ſomniando moueri, an ut Democritus cenſet, externa, &

aduentitia uiſione pulſari? ſiue.n.ſic eſt, ſiue illo mo=do, uideri poſſunt permulta ſomniãtibus falſa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ ſtant, & quodã obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam, inſanis, quid, ebrijs quã multa falſa uideantur? q̃ ſi eiuſmodi uiſis credendum non eſt; cur ſomnijs credatur, neſcio. nam tam licet de his erroribus, ſi uelis, quàm de ſomnijs diſputare: ut ea, quæ ſtant, ſi moueri uideantur, terræ motum ſignificare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autẽ lucernæ lumine declarari diſſenſionẽ, ac ſeditionem moueri. iam ex inſanorum aut ebriorũ uiſis innumerabilia cõiectura trahi poſſunt, quæ futura uideãtur. quis eſt.n. qui totum diem iaculans nõ aliquã do collimet? totas noctes ſomniamus; neq; ulla ferè eſt, qua non dormiamus: & miramur, aliquãdo id, quod ſomniauimus, euadere? quid eſt tã incertũ, quàm talorum iactus? tamen nemo eſt, quin ſæpe iactans, uenereum aliquando iaciat, nonnunquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulſu malumus, quàm caſu, dicere? q̃ ſi cæteris temporibus falſis uiſis credendum non eſt: non uideo, quid præcipui ſomnus habeat, in quo ualeant falſa pro ueris. q̃ ſi ita natura paratũ eſſet, ut ea dormientes agerent, quæ ſomniarent: alligandi eſſent omnes, qui cubitum irent: maiores enim, quàm ulli inſani, efficerent motus ſomniãtes. quòd ſi inſanorum uiſis fides nõ eſt habenda, quòd falſa ſunt: cur credatur ſomniantium uiſis, quæ multo etiã perturbatiora ſunt, nõ intelligo. an quod inſani ſua uiſa coniectori nõ narrant, nar

rant qui ſomniauerunt? quæro etiã,ſi uelim ſcribere quid,aut legere,aut canere uoce,uel fidibus,aut geometricum quiddam,aut phyſicum, aut dialecticũ explicare,ſomnium ne expectandum ſit,an ars adhibenda,ſine qua nihil earum rerum nec fieri,nec expediri poteſt?atqui,ne ſi nauigare quidem uelim,ita gubernarem ut ſomniauerim:præſens.n.pœna ſit. quid igitur conuenit ægros à coniectore ſomniorũ potius,quã à medico petere medicinam?an Aeſculapius,an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomniũ curationẽ ualetudinis,Neptunus gubernãtibus nõ poteſt? & ſi ſine medico medicinã dabit Minerua,muſæ ſcribendi legẽdi,cæterarumq; artiũ ſcientiam ſomniantibus nõ dabunt?at ſi curatio daretur ualetudinis , hæc quoque, quæ dixi,darentur.quæ quoniam non dantur,medicina nõ datur.qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum.ſed hæc quoq; in promptu:nunc interiora uideamus.aut enim diuina uis quædã cõſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut cõiectores ex quadam conueniẽtia,& coniunctione naturæ,quam uocant συμπάθειαν, quid cuiq; rei conueniat,ex ſomnijs,& quid quamq; rem ſequatur , intelligunt : aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſeruatio conſtãs, atq; diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietẽ ſit,quid euenire,aut quid ſequi ſoleat.primum igitur intelligendum eſt,nullam uim eſſe diuinam effectricẽ ſomniorum.atq; illud quidem perſpicuum eſt , nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum . noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus.quotus igitur eſt quiſq;,qui ſomnijs pareat? qui

intelligat? qui meminerit? quàm multi uero, qui contemnant, eamq; ſuperſtitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid eſt igitur, cur his hominibus conſulens deus, ſomnijs moneat eos, qui illa non modo curा, ſed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus poteſt, qua mente quiſque ſit: nec, fruſtra, ac ſine cauſa quid facere, dignum deo eſt: quod abhorret etiã ab hominis cõſtantia. ita ſi pleraq; ſomnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut neſcit hoc deus, aut fruſtra ſomniorũ ſignificatione utitur. ſed horum neutrum in deũ cadit: nihil igitur à deo ſomnijs ſignificari fatẽdum eſt. illud etiã requiro, cur, ſi deus iſta uiſa nobis prouidendi cauſa dat, nõ uigilantibus potius det, quàm dormientibus. ſiue enim externus, & aduentitius pulſus animos dormientiũ commouet, ſiue per ſe ipſi animi mouentur, ſiue quæ cauſa alia eſt, cur ſecundum quietẽ aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem cauſa uigilantibus eſſe poterat; idq; ſi noſtra cauſa ſecundum quietẽ dij facerent, uigilantibus idem facerent, præſertim cum Chryſippus Academicos refellens permulto clariora & certiora eſſe dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ ſomniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum conſuleret nobis, clariora uiſa dare uigilantibus, quàm obſcuriora per ſomnium. quod quoniam nõ fit, ſomnia diuina putanda nõ ſunt. iam uero quid opus eſt circuitione, & anfractu, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius, quàm directo? deus ſi quidẽ nobis conſulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret, idq; uiſum uigilanti potius, quàm dormiẽti daret? iã uero quis dicere audeat,

uera omnia eſſe ſomnia? aliquot ſomnia uera, inquit Ennius: ſed omnia non eſt neceſſe. quæ eſt tandē iſta diſtinctio? quæ uera, quæ falſa habet? & ſi uera à deo mittuntur, falſa unde naſcuntur? nam ſi ea quoq; diuina, quid inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt, quàm mentes mortaliū falſis, & mendacibus uiſis concitare? ſin uera uiſa diuina ſunt, falſa autem, & inania humana: quæ eſt iſta deſignādi licētia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quā aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniā illud negatis, hoc neceſſario cōſitendum eſt. naturam autē eam dico, qua nunquā animus inſiſtēs agitatione, et motu eſſe uacuus poteſt. is cum lāguore corporis nec membris uti, nec ſenſibus poteſt, incidit in uiſa uaria, et incerta ex reliquijs, ut ait Ariſtoteles, inhærētibus earū rerū, quas uigilans geſſerit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum exiſtunt ſpecies ſomniorū. quæ ſi alia uera, alia falſa: qua nota internoſcantur, ſcire ſanè uelim. ſi nulla eſt, quid iſtos interpretes audiamus? ſin quæpiam eſt, aueo audire quæ ſit. ſed hærebunt. uenit enim iam in contentionē, utrum ſit probabilius, deoſ ne immortales rerū omniū præſtantia excellentes cōcurſare omnium mortaliū, qui ubique ſunt nō modo lectos, uerū etiam grabatos, &, cū ſtertentes aliquos uiderint, obijcere his uiſa quædā tortuoſa, & obſcura, quæ illi exterriti ſomnio ad coniectorē mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrū philoſophia dignius, ſagarū ſupſtitione iſta interpretari, an explicatione naturæ? ut ſi iam fieri poſſit

coniectura uera ſomniorum, tamen iſti, qui profiten=tur, eam facere non poſſunt: ex leuiſſimo enim, & in doctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quenquã niſi ſapientẽ diuinum eſſe poſſe. Chryſippus quidẽ diuinationẽ diffinit his uerbis, uim cognoſcentẽ, & uidentem, & explicantem ſigna, quæ à dijs homi=nibus portendãtur: officium autem eius eſſe, prænoſce re, dei erga homines mente qua ſint, quidq́; ſignificẽt, quemadmodumq́; ea procurentur, atque expientur. idemq; ſomniorũ coniectionẽ diffinit hoc modo, eſſe uim cernentem, & explanantem quæ à dijs homini=bus ſignificẽtur in ſomnijs. quid ergo, ad hæc mediocri opus eſt prudẽtia, an & ingenio præſtanti, et eruditio ne perfecta? talem autẽ cognouimus neminẽ. uide igi tur, ne, etiam ſi diuinationẽ tibi eſſe conceſſero, quod nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire poſſimus. qualis autem iſta mens eſt deorũ, ſi neq; ea nobis ſignificãt in ſomnijs, quæ ipſi per nos intelliga=mus; neq; ea, quorũ interpretes habere poſſimus? ſimi=les. n. ſunt dij, ſi ea nobis obijciunt, quorum neq; ſcien tiam, neq; explanationem habeamus, tanquam ſi Pœ=ni, aut Hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loque rẽtur. iã uero quò pertinent obſcuritates, & ænigma=ta ſomniorum? intelligi. n. à nobis dij uelle debebãt ea, quæ noſtra cauſa nos monebant. quid? poeta nemo, nemo phyſicus obſcurus? ille uero nimis etiam obſcu=rus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? ualde Heraclitus obſcurus, minime Democritus: num igitur conferendi? mea cauſa me mones, quod non intelligam. quid me igitur mones? ut ſi quis medicus

ægroto imperet, ut ſumat

» Terrigenam, herbigradã, domiportã, ſanguine caſſam,

potius quàm hominum more, cocleam, dicere. nã m Pacuuianus Amphion,

» Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,

» Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,

» Euiſcerata, inanima cum animali ſono,

cum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: nõ intelligimus, niſi aperte dixeris. at ille uno uerbo, teſtudo. nõ potueras hoc igitur à principio cytharista dicere? defert ad coniectorem quidã ſomniaſſe ſe, ouum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurũ declaraſſe, reliquũ argentũ. nemo ne igitur unquam alius ouum ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuenit? quàm multi inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurũ reperiendum admonentur? quam autem ob cauſam tã eſt obſcure admonitus, ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo, potius, quàm aperte theſaurũ quærere iuberetur, ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? ergo obſcura ſomnia minime cõſentanea ſunt maieſtati deorũ. ad aperta et clara ueniamus, quale eſt de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quẽ humauerat, uetitus eſt nauigare; quale etiã de Alexandro: quod à te præteritũ eſſe miror: qui, cũ Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus

eſſet, eoq́; uulnere ſummo cũ dolore moreretur, Alexander aſſidens ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quietẽ uiſus ei dicitur draco is, quẽ mater Olympias alebat, radiculã ore ferre, et ſimul dicere quo illa loci naſceretur: (neq; is lõge aberat ab eo loco) eius autẽ eſſe uim tantam, ut Ptolemæum facile ſanaret: cum Alexãder experrectus narraſſet amicis ſomniũ, emiſiſſe q illã radiculã quærerẽt. qua inuẽta, et Ptolemæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodẽ genere teli uulnerati. multa etiã ſunt à te ex hiſtorijs prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præſultore, Gracchi etiam, & recẽs Cæciliæ Balearici filiæ ſomnium. ſed hæc externa, ob eamq́; cauſam ignota nobis ſunt: non nulla etiã ficta fortaſſe: quis enim auctor iſtorũ? de noſtris ſomnijs quid habemus dicere? tu de merſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cũ faſcibus laureatis me in ſuũ deduci iubente monumentũ? omniũ ſomniorũ Quinte una ratio eſt. quæ, per deos immortales, uideamus ne noſtra ſuperſtitione, & deprauatione ſuperetur. quẽ enim tu Mariũ uiſum à me putas? ſpeciẽ credo eius, & imaginẽ, ut Democrito uidetur, unde profectã imaginẽ: à corporibus enim ſolidis, & à certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat ex eo, inqt, quod fuerat, plena ſunt imaginũ omnia iſta. igitur me imago Marij in cãpũ Atinatem perſequebatur: nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginũ. quid ergo? iſtæ imagines ita nobis dicto audientes ſunt, ut, ſimul atq; uelimus, accurrant? etiã

ne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inuſitata, tã nulla, quã nõ ſibi ipſe animus poſſit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras. num igitur, cum aut moros Babylonis, *aut* Homeri *faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis eſſe poſſunt: nihil eſt.n. de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepũt in animos dormiẽtiũ extrinſecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorũ eſt ea uis, atq; natura, ut uigeant uigilãtes, nullo aduẽtitio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum ſuſtinẽtur mẽbris, & corpore, & ſenſibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt. cum autem hæc ſubtracta ſunt, deſertuſq; animus languore corporis, tum agitatur ipſe per ſeſe: itaq; in eo & formæ uerſantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. hæc ſcilicet imbecillo remiſſoq; animo multa omnibus modis cõfuſa et uariata uerſantur: maximeq; reliquiæ earum rerũ mouentur in animis, et agitantur, de quibus uigilãtes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo* Marius *uerſabatur recordãti, quàm ille grauem ſuum caſum magno animo, quàm cõſtãti tuliſſet. hãc credo cauſam de illo ſomniãdi fuiſſe. tibi autem de me cũ ſolicitudine cogitanti ſubito ſum uiſus emerſus ex flumine: inerant enim in utriuſq; noſtrũ animis uigilantium cogitationum ueſtigia.* At *quædã adiuncta ſunt: ut mihi de monumẽto* Mariij *: tibi, ꝙ equus, in quo ego uehebar, mecũ unà demerſus rurſus*

apparuit. an tu cenſes ullam anum tam delirã futurã fuiſſe, ut ſomnijs crederet, niſi iſta caſu non nunquam forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uiſus eſt. poteſt omnino hoc eſſe falſum, poteſt uerũ: ſed utrum ſit, non eſt mirabile: nõ enim audiuit ille draconem loquentem, ſed eſt uiſus audire: & quidẽ, quo maius ſit, cum radicem ore teneret, locutus eſt. ſed nihil eſt magnũ ſomnianti. quæro autem, cur Alexãdro tam illuſtre ſomnium, tam certũ, nec huic eidem aliàs, nec multa cæteris. mihi quidem, præter hoc Marianũ nihil ſanè, quod meminerim. fruſtra igitur cõſumptæ, tot noctes tam longa in ætate. nunc quidẽ propter intermiſſionem forenſis operæ & locubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non ſolebã: nec tam multũ dormiens ullo ſomnio ſum admonitus, tantis præſertim de rebus: nec mihi magis uſquam uideor, quàm cũ aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum uideo, ſomniare. Etenim ex diuiſione hoc ſecũdum eſt, quæ eſt cõtinuatio, coniunctioq; naturæ: quã, ut dixi, uocant συμπαθέιαν *eiuſmodi, ut theſaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibuſdã rebus & aduenientes & creſcentes morbos intelligunt: non nullæ etiam ualetudinis ſignificationes, ut, hoc ipſum pleni, enecti' ue ſimus, ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur. theſaurus uero, & hæreditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiuſdem qua cum ſomnijs naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in ſomnijs complexu Venerio iungeretur, calculos eieciſſe. uideo ſympathiã: uiſum eſt enim tale obiectũ dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis,*

non opinio erroris effecerit. quæ igitur natura obtulit illam ſpecię Simonidi, à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod ſcribi tur ſomnium? qui paulo ante interitum uiſus eſt in ſomnijs amicæ eſſe amictus amiculo. is cum eſſet proie ctus inhumatus, ab omnibusq́; deſertus iaceret; amica corpus eius texit ſuo pallio. ergo hoc inerat in rebus fu turis, et cauſas naturales habebat, an, & ut uideretur, & ut eueniret, caſus effecit? quid ipſorum interpretũ coniecturæ, non ne magis ingenia declarant eorum, quàm uim conſenſumq́; naturæ? curſor ad Olympia proficiſci cogitans, uiſus eſt in ſomnijs curru quadriga rum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas ſignificat, & uis equorum. poſt idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit. neceſſe eſt. an non intelligis quatuòr ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor. atq; horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber, plenus Antipatri. ſed ad curſorem re= deo. ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnijs ui= ſum eſſe factum. at ille, uiciſti: iſta enim auis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, in quit, te uictum eſſe non uides? iſta enim aui inſectans alias & agitans, ſemper iſta poſtrema eſt. parere quæ= dam matrona cupiens, dubitans eſſet ne prægnans, uiſa eſt in quiete obſignatam habere naturã: retulit. nega= uit eam, quoniã obſignata fuiſſet, concipere potuiſſe. at alter prægnãtem eſſe dixit: nam inane obſignari ni hil ſolere. quæ iſta eſt ars cõiectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habẽt Stoici, quidquam ſignificant, niſi acumen hominũ ex

ſimilitudine aliqua coniecturã modo huc, modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, et ex ſpiritu ægroti, multiſq; ex alijs futura præſentiũt. gubernatores cũ exultantes Loligines uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatẽ ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt: ea uero, quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tã incõdite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod nõ poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruãdo notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarũ notauerũt: inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui nõ putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis, cũ eadem et alijs aliter euadãt, & ijſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirũ uideatur, cũ mendaci homini, ne uerũ quidem dicẽti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomniũ uerum euaſit aliquod, nõ ex multis potius uni fidẽ derogãt, quàm ex uno innumerabilia cõfirmant. ſi igitur neq; deus eſt effector ſomniorũ, neque naturæ ſocietas ulla cũ ſomnijs, neque obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectũ eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendũ ſit; præſertim cũ illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ij, qui interpretãtur, cõiecturam adhibeant, nõ naturam; caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia, quã in

ſomniorũ uiſis effecerit, neq; cõiectura, quæ in uarias partes duci poſſit, non nunquam etiam in cõtrarias, quidquam ſit incertius. explodatur hæc quoq; ſomniorum diuinatio pariter cum cæteris: nã, ut uere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium ferè animos, atq; hominũ imbecillitatẽ occupauit. quod et in ijs libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum: & hac diſputatione id maxime egimus: multum.n. & nobiſmet ipſis, & noſtris profuturi uidebamur, ſi eam funditus ſuſtuliſſemus. nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam et, maiorũ inſtituta tueri ſacris, cerimonijsq; retinendis, ſapientis eſt, et eſſe præſtantem aliquã æternamq; naturam, & eam ſuſpiciendam admirandãq; hominum generi, pulchritudo mũdi, ordoq; rerum cœleſtium cogit confiteri. quamobrem ut religio propagãda etiam eſt, quæ eſt iũcta cum cognitione naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendæ ſunt: inſtat .n. et urget, &, quocunq; te uerteris, perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audieris, ſiue immolaris, ſiue auẽ aſpexeris, ſi Chaldæum, ſi aruſpicem uideris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cœlo, ſi oſtenti ſimile natum, factum'ue quippiam: quorum neceſſe eſt plerunq; aliquid eueniat: ut nunquam liceat quieta mente conſiſtere. perfugium uidetur omnium laborum & ſolicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimæ curæ, metusq; naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus ualerẽt, & magis contemnerentur, niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent, nec ij qui dem contemptiſſimi, ſed in primis acuti, et conſequen

tia & repugnantia uidentes: qui propè iã abſoluti, et perfecti putantur. quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio an ſoli iã philoſophi iudicarẽtur. cũ quibus omnis ferè nobis diſceptatio, contentioq́; eſt: non quod eos maxime cõtemnamus: ſed quòd uidentur acutiſſime ſentẽtias ſuas, prudẽtiſſimeq́; defendere cũ autem propriũ ſit Academiæ, iudicium ſuũ nullum interponere; ea probare: quæ ſimillima ueri uideantur; conferre cauſas, et, quid in quanque ſententiã dici poſſit, expromere; nulla adhibita ſua auctoritate, iudiciũ audientiũ relinquere integrũ, ac liberũ: tenebimus hanc conſuetudinem à Socrate traditã, eáq; inter nos, ſi tibi Quinte frater placebit, quamſæpiſſime utemur, Mihi uero, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quæ cum eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER.

QVia pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocāt, nos eā partem philoſophiæ de moribus appellare ſolemus. ſed decet augētē linguā latinam nominare moralem. explicandaq́; uis eſt, ratioq́; enūciationū: quæ Græci ἀξιώματα uocāt: quæ de re futura cum aliquid dicūt, deq́; eo, quod poſſit fieri, aut non poſſit, quā uim habeant, obſcura quæſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellāt: totaq́; eſt logicæ: quā rationē diſſerendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui ſunt de natura deorum, itemq́; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranq; partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuiq; maxime probabile uideretur; in hac diſputatione de fato caſus quidā, ne facerē, impediuit. nā cū eſſem in Puteolano, Hirciusq́; noſter Cōſul deſignatus ijſdē in locis, uir nobis amiciſſimus, et ijs ſtudijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus; multū unà eramus, maxime nos quidē exquirētes ea cōſilia, quæ ad pacem, & ad concordiā ciuium pertinerent. cū enim omnes poſt interitum Cæſaris nouarū perturbationū cauſæ quæri uiderētur, hisq́; eſſe occurrendū putaremus: omnis ferè noſtra in his deliberationibus cōſumebatur oratio: idq́; & ſæpe aliàs, et quodā liberi ore, quàm ſolebat, & magis uacuo ab in=

teruẽtoribus die, cũ ille ad me ueniſſet, primo illa, quæ erant quotidiana, & quaſi legitima nobis, de pace, & de otio dicta ſunt. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniã oratorias exercitationes nõ tu quidẽ, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiã illis antepoſuiſti, poſſum ne aliquid audire? Tu uere, inquã, uel audire, uel dicere: nec enim, quod recte exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui; quibus etiam te incendi, quãquã flagrantiſſimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, ſed augent potius illã facultatem: nã cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnã habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uiciſſim reddit ubertatem orationis, et ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriuſque ſtudij noſtra poſſeſſio eſt, hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hircius, gratiſſimum inquit, et tuorum omnium ſimile: nihil enim unquã abnuit uoluntas tua meo ſtudio. ſed quoniam mihi rhetorica ueſtra ſat nota, teq; in his & audiuimus ſæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propoſitũ diſputandi cõſuetudinem indicãt te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſputationes: ponere aliquid, ad quod audiã, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi, inquam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod tibi gratũ futurũ ſit? ſed ita audies, ut Romanum hominẽ, ut timide ingredientẽ ad hoc genus diſputandi, ut lõgo interuallo hæc ſtudia repetentẽ. Ita, inquit, audiam te diſputantẽ, ut ea lego, quæ ſcripſiſti. proinde ordire.

Multa deſunt.

Conſideramus hic , quorum in alijs , ut in Antipatro
poeta,ut in brumali die natis,ut in ſimul ægrotãtibus
fratribus,ut in urina , ut in unguibus , ut in reliquis
eiuſmodi naturæ contagio ualeret:quã ego non tollo:
uis eſt nulla fatalis.in alijs autem fortuita quædã eſſe
poſſunt,ut in illo naufrago,ut in Icadio, ut in Daphi
ta.quædã etiã Poſidonius,pace magiſtri dixerim, com
miniſci uidetur. ſunt inquã quidem abſurda. quid e=
nim?ſi Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita
perire;ex hoc ne equo, qui cum equus nõ eſſet,nomẽ
habebat alienũ? aut Philippus haſce in capulo quadri
gulas uitare monebatur?quaſi uero capulo ſit occiſus.
quid autẽ magnum, & naufragum illum ſine nomi
ne in riuo eſſe lapſum?quãquã huic quidem hic ſcri
bit prædictũ,in aqua eſſe pereundum.ne Hercule Ica
dij quidem prædonis uideo fatũ ullum:nihil enim ſcri
bit ei prædictum.quid mirum igitur, ex ſpelunca ſa=
xum in crura eius incidiſſe?puto enim, etiã ſi Icadius
tum in ſpelunca non fuiſſet,ſaxum tamen illud caſu=
rum fuiſſe.nam aut nihil eſt omnino fortuitum, aut
hoc ipſum potuit euenire fortuna. quæro igitur, atq;
hoc late patebit,ſi fati omnino nullum nomen, nulla
natura,nulla uis eſſet,& forte,temere, caſu aut ple=
raque fierent,aut omnia:num aliter, ac nunc eueni=
unt,euenirent?quid ergo attinet inculcare fatum, cũ
ſine fato ratio omnium rerum ad naturam , fortu=

nam'ue referatur? ſed Poſidonium, ſicut æquum eſt, cũ bona gratia dimittamus: ad Chryſippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipſa rerum cõtagione reſpondeamus: reliqua poſtea perſequemur. inter locorũ naturas quantũ interſit, uideamus: alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes, in alijs eſſe pituitoſos, & quaſi redundantes, in alijs exſiccatos, atque aridos: multaq́; ſunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: craſſum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlũ efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arceſilam, aut Theophraſtũ audiat: neque craſſum, ut Nemea potius, quã Iſthmo uictoriam petat. diſiunge longius. quid enim loci natura afferre poteſt, ut in porticu Pompeij potius, quã in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calendis? ut igitur ad quaſdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quaſdã autem nihil: ſic affectio aſtrorum ualeat, ſi uis, ad quaſdam res, ad omnes certe non ualebit. at. n. quoniam in naturis hominũ diſſimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſubamara delectẽt, alij libidinoſi, alij iracũdi, aut crudeles, aut ſuperbi ſint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniã igitur, inquit, tantum natura à natura diſtat; quid mirum eſt, has diſſimilitudines ex differentibus cauſis eſſe factas? hæc diſſerens, qua de re agatur, et in quo cauſa cõſiſtat, non uidet. non. n. ſi alij ad alia propenſiores ſint propter cauſas naturales, & antecedentes, iccirco etiam noſtrarũ uolũtatũ, atque appetitionũ ſunt cauſæ naturales, & antecedentes: nã nihil eſſet in noſtra

poteſtate, ſi res ita ſe haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes ne, ualentes, imbecilli ne ſimus, nõ eſſe id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut ſedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis eſſe, is nõ uidet quæ quanq; res conſequatur. ut enim & ingenioſi, & tardi ita naſcantur antecedẽtibus cauſis, itemq́; ualẽtes, & imbecilli: non ſequitur tamen, ut etiam ſedere, & ambulare, & rem agere aliquam principalibus cauſis definitum, & conſtitutum ſit. Stylphonem Megaricũ philoſophum, acutum ſanè hominem, & probatũ tẽporibus illis accepimus. hunc ſcribũt ipſius familiares & ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe: neq; hoc ſcribũt uituperantes, ſed potius ad laudem: uitioſam. n. naturam ab eo ſic edomitam, & cõpreſſam eſſe doctrina, ut nemo unquã uinolentũ illum, nemo in eo libidinis ueſtigium uiderit: quid? Socratem nõ ne legimus quẽadmodũ notarit Zopirus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores naturasq́; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratẽ dixit, & bardum, quòd iugula concaua nõ haberet: obſtructas eas partes, & obturatas eſſe dicebat: addidit etiã, mulieroſum: in quo Alcibiades cachinnũ dicitur ſuſtuliſſe. ſed hæc ex naturalibus cauſis uitia naſci poſſunt: extirpari autẽ, & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, à tantis uitijs auocetur, nõ eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in uoluntate, ſtudio, diſciplina. quæ tolluntur omnia, ſi uis et natura fati ex diuinatiõis ratiõe firmabitur. etenim ſi eſt diuinatio, quælibet natura à præceptis artis proficiſcitur: præcepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uerſari in ſuo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura præ dicere. ſunt igitur aſtrologorum præcepta huiuſmodi. ſi quis, uerbi cauſa, oriente canicula natus eſt, is in mari nõ morietur. uigila Chryſippe, ne tuam cauſam, in qua tibi cũ Diodoro ualente dialectico magna luctatio eſt, deſeras. ſi enim uerũ eſt, quod ita connectitur; ſi quis oriente canicula natus eſt, in mari nõ morietur: illud quoque uerũ eſt; ſi Fabius oriente canicula natus eſt, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter ſe, oriente canicula natum eſſe, & in mari Fabium moriturum: & quoniã certum in Fabio ponitur, ortum eſſe eũ canicula oriẽte, hæc quoq; pugnãt, & eſſe Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoq; coniunctio eſt ex repugnantibus, & eſt Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidẽ poteſt. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt. omne igitur, quod falſum dicitur in futuro, id fieri nõ poteſt. at hoc Chryſippe minime uis: maximeq; tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt: ille enim id ſolũ fieri poſſe dicit, ꝙ aut ſit uerũ, aut futurũ ſit uerum: & quicquid futurum ſit, id dicit fieri neceſſe eſſe; & quicquid nõ ſit futurum, id negat fieri poſſe. tu, & quæ non ſint futura, poſſe fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam ſi id nunquam futurũ ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quanquã id milleſimo ante anno Apollinis oraculo editum eſſet. at ſi iſta cõprobabis diuina prædicta: & quæ falſa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non poſſint: ut ſi dicatur Africanum

canum Carthagine potiturum,etſi uere dicatur de futuro, idq; ita futurum ſit,dicas eſſe neceſſarium. quæ eſt tota Diodori uobis inimica ſententia.etenim ſi illud uere connectitur; ſi oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq́;, quod in connexo, natus es oriente canicula, necaſſarium eſt;omnia enim uera in præteritis neceſſaria ſunt,ut Chryſippo placet diſſentiẽti à magiſtro Cleanthe,quia ſunt immutabilia, nec in falſum è uero præterita poſſunt cóuerti ſi igitur quod primum in connexo eſt,neceſſarium eſt,fit etiam quod conſequitur neceſſarium. quanquam hoc Chryſippo nõ uidetur ualere in omnibus. ſed tamen, ſi naturalis eſt cauſa cur in mari Fabius nõ moriatur,in mari Fabius mori non poteſt.hoc loco Chryſippus æſtuans falli ſperat Chaldæos,cæteroſq; diuinos,neque eos uſuros eſſe cõiunctionibus, ut ita ſua præcepta pronuncient,ſi quis natus eſt oriente canicula,is in mari non morietur,ſed potius ita dicant,nõ & natus eſt quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiã iocularem: ne ipſe incidat in Diodorũ,docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim,ſi Chaldæi ita loquantur,ut negationes infinitarũ cõiunctionũ potius, quã infinita cõnexa ponãt: cur idẽ medici, cur geometræ,cur reliqui facere nõ poſſint? medicus in primis, qđ erit ei perſpectũ in arte,nõ ita proponet;ſi cui uenæ ſic mouentur,is habet febrẽ: ſed potius illo modo: nõ & huic uenæ ſic mouẽtur,et febrẽ is nõ habet. itemq; geometres nõ ita dicet;ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuidũtur. ſed potius illo modo;nõ et ſunt in ſphæra maximi orbes,et hi nõ medij inter ſe diuidũtur.

quid eſt, quod non poſſit iſto modo ex cõnexo trãſferri ad coniunctionũ negationẽ? & quidẽ alijs modis eaſdem res efferre poſſumus, modo dixi, ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuidũtur: poſſum dicere, ſi in ſphæra maximi orbes erũt: poſſum dicere, quia in ſphæra maximi orbes erunt. multa genera ſunt enunciandi, nec ullum diſtortius, quàm hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos Stoicorum cauſa fore. illorũ tamen nemo ita loquitur: maius eſt enim has contortiones orationis, quàm ſignorũ ortus obitusq́; perdiſcere. ſed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri poſſit, inquirit. placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerũ futurum ſit. qui locus attingit hãc quæſtionem; nihil fieri, quod nõ neceſſe fuerit; & quidquid fieri poſſit, id aut eſſe iam, aut futurũ eſſe; nec magis cõmutari ex ueris in falſa ea poſſe, quæ futura ſunt, quàm ea, quæ facta ſunt; ſed in factis immutabilitatẽ apparere; in futuris quibuſdam quia nõ apparent, ne neceſſe quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerũ ſit, hic morietur hoc morbo: at hoc idẽ ſi uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum ſit. ita fit, ut commutatio ex uero in falſum ne in futuro quidem ulla fieri poſſit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquã de futuro dicatur tamen id non poſſit cõuerti in falſum: de homine enim dicitur, cui neceſſe eſt mori. ſic ſi diceretur, morietur noctũ in cubiculo ſuo Scipio ui oppreſſus, uere diceretur: id. n. fore diceretur, quod eſſet futurũ: futurũ

autem fuiſſe,ex eo,quia factũ eſt,intelligi debet: nec magis erat uerum,morietur Scipio,quàm,morietur illo modo: nec minus neceſſe eſt mori Scipioni,quã illo modo mori:nec magis immutabile ex uero in falſum,necatus eſt Scipio,quã,necabitur Scipio:nec,cũ hæc ita ſint, eſt cauſa cur Epicurus fatum extimeſcat,& ab atomis petat præſidium,easq; de uia deducat,& uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles;unam,ut ſine cauſa fiat aliquid,ex quo exiſtet,ut de nihilo quippiam fiat,quod nec ipſi,nec cuiquam phyſico placet;alteram, ut , cum duo indiuidua per inanitatem ferantur,alterum è regione moueatur,alterum declinet: licet enim Epicuro , concedenti omne enũciatum aut uerũ,aut falſum eſſe, non uereri,ne omnia fato fieri ſit neceſſe: nõ enim æternis cauſis naturæ neceſſitate manãtibus uerũ eſt , id quod ita enunciatur:deſcendit in Academiam Carneades : nec tamen ſine cauſis : ſed intereſt inter cauſas fortuito antegreſſas,& inter cauſas cohibentes in ſe efficientiã naturalem.ita & ſemper uerũ fuit,morietur Epicurus,cũ duo & ſeptuaginta annos uixerit, Archõte Pitarato: neque tamen erant cauſæ fatales, cur ita accideret : ſed quòd ita cecidiſſet,certe caſurũ,ſicut cecidit,fuit.nec ij,qui dicũt immutabilia eſſe,quæ futura ſint,nec poſſe uerũ futurũ conuerti in falſum, fati neceſſitatem cõfirmãt,ſed uerborũ uim interpretantur . at qui introducũt cauſarum ſeriem ſempiternã, ij mentem hominis uolũtate libera ſpoliatam,neceſſitate fati deuinciunt.ſed hæc hactenus. alia uideamus. cõcludit enim Chryſippus hoc modo : ſi eſt motus ſine cauſa, nõ omnis enunciatio,quod ἀξίωμα dialectici appellãt, aut

uera, aut falſa erit: cauſas enim efficientes quod non habebit, id nec uerũ, nec falſum erit: omnis autẽ enunciatio aut uera, aut falſa eſt: motus ergo ſine cauſa nullus eſt. quod ſi ita eſt, omnia, quæ fiunt, cauſis fiunt antegreſſis: id ſi ita eſt, omnia fato fiũt: efficiũt igitur fato fieri quæcũque fiãt. hic primũ ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro, & negare omnem enũciationem aut uerã eſſe, aut falſam, eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri cõprobem: illa enim ſententia aliquid habet diſputationis, hæc uero non eſt tolerabilis: itaq; contendit oẽs neruos Chryſippus, ut perſuadeat omne ἀξιώμα aut uerũ eſſe, aut falſum. ut enim Epicurus ueretur, ne, ſi hoc cõceſſerit, cõcedendũ ſit, fato fieri quæcunque fiant; ſi enim alterutrũ ex æternitate uerum ſit, eſſe id etiam certũ; & ſi certũ, etiam neceſſarium; ita & neceſſitatẽ, & fatũ confirmari putat: ſic Chryſippus metuit, ne, ſi nõ obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut uerũ eſſe, aut falſum, omnia fato fieri poſſint, & ex cauſis æternis rerũ futurarum. ſed Epicurus declinatione atomi uitari fati neceſſitatẽ putat. itaq; tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagã, cũ declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem ſine cauſa fieri, ſi minus uerbis, re cogitur confiteri: nõ enim atomus ab atomo pulſa declinat: nã qui poteſt pelli alia ab alia, ſi grauitate ferũtur ad perpendiculũ corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet? ſequitur enim, ut, ſi alia ab alia nũquã depellatur, ne cõtingat quidem alia aliã. ex quo efficitur, ut iã ſi ſit atomus, eáq; declinet, declinare ſine cauſa. hãc rationem Epicurus induxit ob eã rem

quòd ueritus eſt,ne,ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali,ac neceſſaria,nihil liberũ nobis eſſet, cum ita moueretur animus,ut atomorũ motu cogeretur. id Democritus auctor atomorũ accipere maluit,neceſſitate omnia fieri,quàm à corporibus indiuiduis naturales motus auellere.acutius Carneades,qui docebat Epicureos ſuam cauſam ſine hac cõmẽtitia declinatione defendere.nam cũ doceret eſſe poſſe quendam animi motũ uoluntarium,id fuit defendi melius,quàm introducere declinationem , cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt, quo defenſo , facile Chryſippo poſſent reſiſtere . cũ enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa,nõ cõcederent,omnia,quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus : uolũtatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas,& antecedentes.cõmuni igitur cõſuetudine ſermonis abutimur,cũ ita dicimus,uelle aliquid quẽpiã , aut nolle ſine cauſa.ita enim dicimus ſine cauſa,ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa, nõ ſine aliqua. ut cũ uas inane dicimus,nõ ita loquimur ut phyſici,quibus inane eſſe nihil placet;ſed ita,ut,uerbi cauſa,ſine aqua,ſine uino,ſine oleo uas eſſe dicamus : ſic , cũ ſine cauſa animũ moueri dicimus, ſine antecedente & externa cauſa moueri,nõ omnino ſine cauſa , dicimus. de ipſa atomo dici poteſt,cũ per inane moueatur grauitate,& põdere,ſine cauſa moueri,quia nulla cauſa accedat extrinſecus.rurſus autem,ne omnes à phyſicis irrideamur,ſi dicamus quidquã fieri ſine cauſa, diſtinguendũ eſt,& ita dicendũ,ipſius indiuidui hãc eſſe naturã,ut põdere & grauitate moueatur, eãq; ipſam eſſe cauſam cur ita feratur . ſimiliter ad animorum

motus uoluntarios,nō eſt requirēda externa cauſa. motus enim uoluntarius eā naturam in ſe ipſo cōtinet, ut ſit in noſtra poteſtate,nobiſq; pareat : nec id ſine cauſa:eius.n.rei cauſa,ipſa natura eſt. quod cum ita ſit, quid eſt,cur nō omnis pronūciatio aut uera, aut falſa ſit? niſi cōceſſerimus fato fieri quæcunq; fiāt. quia futura,inquit,uera nō poſſunt eſſe ea,quæ cauſas,cur futura ſint,nō habent.habeāt igitur cauſas neceſſe eſt,ut ea,quæ uera ſunt,ita cū euenerint,fato euenerint.confectum negotium,ſi quidem tibi concedendum eſt,aut fato omnia fieri,aut quidquā poſſe fieri ſine cauſa. an aliter hæc enunciatio uera eſſe nō poteſt,capiet Numātiam Scipio,niſi ex æternitate cauſa cauſam ſerens hoc erit effectura? an hoc falſum potuiſſet eſſe,ſi eſſet ſexcentis ſeculis ante dictū?et ſi tū nō eſſet uera hæc enunciatio,capiet Numantiā Scipio;ne illa quidem uera eſt hæc enunciatio,capiet Numantiā Scipio. poteſt igitur quidquam factum eſſe,quod non uerum fuerit futurū eſſe.nam ut præterita ea uera dicimus,quorū ſuperiore tempore uera fuerint inſtātia : ſic futura, quorum conſequenti tempore uera erunt inſtantia,ea uera dicemus. nec ſi omne enunciatū aut uerū aut falſum eſt, ſequitur ilico eſſe cauſas immutabiles, eaſq; æternas, quæ prohibeant quidquā ſecus cadere, atq; caſurū ſit. fortuitæ ſunt cauſæ,quæ efficiāt,ut uere dicātur, quæ ita dicētur,ueniet Cato in ſenatū;non incluſæ in rerum natura,atq; mundo.& tamen tā eſt immutabile uenturum,cum eſt uerum;quàm ueniſſe;nec ob eam cauſam fatū, aut neceſſitas extimeſcenda eſt.etenim erit cōfiteri neceſſe,ſi hæc enunciatio,ueniet in Tuſculanū

Hortenſius, uerũ non eſt: ſequitur, ut falſum ſit. quorum iſti neutrum uolũt: quod fieri non poteſt. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur: appella tur .n. quidã à philoſophis ἀργὸς λόγος: cui ſi pareamus, nihil eſt omnino, quod agamus in uita. ſic enim interrogãt: ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo cõualeſcere; ſiue medicũ adhibueris, ſiue non, conualeſces. item, ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo non conualeſcere; ſiue tu medicum adhibueris, ſiue non, non conualeſces. & alterutrũ fatũ eſt: medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum, atq; iners nominatum eſt, ꝙ eadẽ ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiam immutare, ut fati nomen ne adiungas, & eandem tamẽ teneas ſententiã, hoc modo. ſi ex æternitate uerum hoc fuit, ex iſto morbo conualeſces; ſiue adhibueris medicũ, ſiue nõ, cõualeſces. itemq;, ſi ex æternitate hoc falſum fuit, ex iſto morbo nõ cõualeſces; ſiue adhibueris medicum, ſiue nõ adhibueris, nõ cõualeſces: deinde cætera. hæc ratio à Chryſippo reprehẽditur. quædã enim ſunt, inquit, in rebus ſimplicia, quædã copulata. ſimplex eſt, morietur eo die Socrates. huic, ſiue quid fecerit, ſiue nõ fecerit, finitus eſt moriendi dies. at ſi ita fatũ ſit, naſcetur Oedipus Laio, nõ poterit dici, ſiue fuerit Laius cum muliere, ſiue nõ fuerit: copulata enim res eſt, & cõfatalis: ſic enim appellat: quia ita fatũ ſit, & cõcubiturum cũ uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut ſi eſſet dictum, luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis, ergo, ſiue habuerit aduerſarium, ſiue non habuerit, luctabitur: erraret: eſt enim copulatum, luctabitur, quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt. omnes

igitur iſtius generis captiones eodem modo refellũtur. ſiue tu adhibueris medicũ, ſiue non adhibueris, conualeſces: captioſum: tã enim eſt fatale medicũ adhibere, quàm cõualeſcere. hæc, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totũ genus non probabat, & nimis incõſiderate cõcludi hãc rationẽ putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat hæc cõcluſio. ſi omnia antecedẽtibus cauſis fiũt, omnia naturali colligatione cõſerte, contexteq; fiunt, quod ita eſt, omnia neceſſitas efficit. id ſi uerũ eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. eſt autẽ aliquid in noſtra poteſtate. ac ſi omnia fato fiunt, omnia cauſis antecedẽtibus fiũt. nõ igitur fato fiũt, quæcunq; fiũt. hæc arctius aſtringi ratio nõ poteſt. nã ſi quis uelit idem referre, atque ita dicere; ſi omne futurũ ex æternitate uerũ eſt, ut ita certe eueniat, quẽadmodum ſit futurum, omnia neceſſe eſt colligatione naturali cõſerte, cõtexteq; fieri: nihil dicat: multũ enim differt, utrum cauſa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiã ſine æternitate naturali, futura quæ ſint, ea uera eſſe poſſint intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinẽ quidẽ futura poſſe dicere, niſi ea, quorũ cauſas natura ita cõtineret, ut ea fieri neceſſe eſſet. quid .n. ſpectãs deus ipſe diceret, Marcellũ eum, qui ter Conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat quidem hoc uerũ ex æternitate, ſed cauſas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorũ nulla ſigna tanquã ueſtigia extarẽt, Apollini nota eſſe cenſebat: quo minus futura: cauſis enim efficientibus quãq; rem cognitis, poſſe deniq; ſciri quid futurũ eſſet: ergo nec de Oedipo potuiſſe Apolli-

nem prædicere, nullis in rerũ natura cauſis propoſitis; cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quidquam eiuſmodi. quo circa ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicũt, cõſentaneũ eſt huiuſmodi oracula, cæteráq;, quæ ad diuinationem pertinent, cõprobare; ijs autem, qui quæ futura ſunt, ea uera eſſe ex æternitate dicunt, non idem dicendum eſt: uide, ne non eadem ſit illorum cauſa, & Stoicorum: hi enim urgentur anguſtius, illorum ratio ſoluta, ac libera eſt, quòd ſi cõcedatur nihil poſſe eueni re niſi cauſa antecedente: quid proficiatur, ſi ea cauſa nõ ex æternis cauſis apta ducatur? cauſa autẽ ea eſt, quæ id efficit, cuius eſt cauſa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaque nõ ſic cauſa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id ei cauſa ſit, ſed quod cuiq; efficienter antecedat: nec, quòd in cãpũ deſcenderim, id fuiſſe cauſæ, cur pila luderem: nec Hecubã cauſam interitus fuiſſe Troianis, quòd Alexãdrũ genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemneſtram: hoc enim modo uiator quoq; bene ueſtitus cauſa craſſatori fuiſſe diceretur, cur ab eo ſpoliaretur. ex hoc genere illud eſt Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
» Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinã ne in Pelio nata ulla unquã eſſet arbor, etiã ſupra, utinã ne eſſet mõs ullus Pelius: ſimiliterq; ſuperiora repetentem regredi infinite licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepiſſet.

quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud,

» Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedẽ

Medea animo ægro, amore ſæuo ſaucia,
non ut eæ res cauſam afferrent amoris. intereſſe autē aiunt, utrum eiuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici nō poſſit; aut eiuſmodi, cum quo aliquid effici neceſſe ſit. nulla igitur earum cauſa eſt, quoniā nullā rem ſua ui efficit, cuius dicitur cauſa: nec id, ſine quo quippiam nō fit, cauſa eſt; ſed id, quod cum acceſſit, id, cuius cauſa eſt, efficit neceſſorio: nō dum enim ulcerato ſerpētis morſu Philoctetа, quæ cauſa in rerum natura cōtinebatur, fore, ut is in inſula Lēno linqueretur? poſt autem cauſa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit cauſam: ſed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio, relinquetur in inſula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falſum poterat conuerti: neceſſe eſt enim in rebus cōtrarijs duabus (cōtraria autem hoc loco ea dico, quorū alterū ait quid, alterum negat) ex his igitur neceſſe eſt inuito Epicuro alterum uerū eſſe, alterum falſum: ut, ſauciabitur Philoctetes, omnibus ante ſeculis uerum fuit; non ſauciabitur, falſum. niſi forte uolumus Epicureorum opinionē ſequi, qui tales enūciationes nec ueras, nec falſas eſſe dicunt: aut, cū id pudet, illud tamen dicunt, quod eſt impudentius, ueras eſſe ex cōtrarijs diſiunctiones; ſed quæ in his enunciata eſſent, eorum neutrum eſſe uerum. ò admirabilem licentiam, & miſerabilem inſcitiam diſſerendi. ſi enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falſum eſt, certe id uerum non eſt. quod autē uerum non eſt, qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, qui poteſt non uerum eſſe? tenebitur id, quod à Chryſippo defenditur. omnē enunciationē aut uerā, aut falſam eſſe, ratio ipſa

coget, & ex æternitate quædam uera eſſe, et ea nõ eſſe nexa cauſis æternis, & à fati neceſſitate eſſe libera. ac mihi quidem uidetur, cũ duæ ſententiæ fuiſſent ueterũ philoſophorum, una eorum, qui cenſerẽt omnia ita fato fieri, ut id fatum uim neceſſitatis afferret, in qua ſentẽtia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorum, quibus uiderẽtur ſine ullo fato eſſe animorũ motus uoluntarij; Chryſippus tãquã arbiter honorarius mediũ ſe ferre uoluiſſe; ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animos liberatos uolunt. dũ autẽ uerbis utitur ſuis delabitur in eas difficultates, ut neceſſitatẽ fati confirmet inuitus. atque hoc, ſi placet, quale ſit uideamus, in aſſenſionibus, quas prima oratione tractaui: eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & neceſſitate dicebant: qui autẽ ab his diſſentiebãt, fato aſſenſiones liberabãt, negabantq́; fato aſſenſionibus adhibito, neceſſitatẽ ab his poſſe remoueri, ijq́; ita diſſerebãt. ſi omnia fato fiũt, omnia aũt antecedẽte cauſa: & ſi appetitus, illa etiã quæ appetitũ ſequuntur, ergo etiã aſſenſiones. at ſi cauſa appetitus nõ eſt ſita in nobis, ne ipſe quidẽ appetitus eſt in noſtra poteſtate. quod ſi ita eſt, ne illa quidẽ, quæ appetitu efficiũtur, ſita in nobis ſunt: non ſunt igitur neque aſſenſiones, neq; actiones in noſtra poteſtate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iuſtæ ſint, nec uituperationes; nec honores, nec ſupplicia. quod cũ uitioſum ſit, probabiliter cõcludi putãt, nõ omnia fato fieri, quæcũq; fiãt. Chryſippus autẽ cũ & neceſſitatẽ improbare, & nihil uellet ſine præpoſitis cauſis euenire, cauſarũ genera diſtinguit, ut & neceſſitatẽ effugiat, & retineat

ſatũ.cauſarũ enim,inquit,aliæ ſunt perfectæ, et prin=
cipales,aliæ adiuuantes,& proximæ. quamobrem cum
dicimus omnia fato fieri cauſis antecedentibus, nõ hoc
intelligi uolumus,cauſis perfectis & principalibus,ſed
cauſis antecedẽtibus adiuuãtibus, & proximis: itaque
illi rationi,quã paulo ante concluſi,ſic occurrit; ſi om=
nia fato fiãt,ſequi illud quidẽ,ut omnia cauſis fiãt an
tepoſitis,uerũ nõ principalibus cauſis, & perfectis, ſed
adiuuãtibus,et proximis.quæ ſi ipſæ non ſint in noſtra
poteſtate,nõ ſequitur,ut ne appetitus quidẽ ſit in no=
ſtra poteſtate:at hoc ſequeretur, ſi omnia perfectis &
principalibus cauſis fieri diceremus,ut cũ hæc cauſæ nõ
eſſent in noſtra poteſtate, ne ille quidẽ eſſet in noſtra
poteſtate.quãobrẽ qui ita fatũ introducũt,ut neceſſita
tẽ adiũgãt,in eos ualebit illa cõcluſio: qui autẽ cauſas
antecedẽtes nõ dicẽt perfectas,neque principales,in eos
nihil ualebit:quod enim dicãtur aſſenſiones fieri cauſis
antepoſitis,id quale ſit,facile à ſe explicari putãt. nam
quãquã aſſenſio nõ poſſit fieri niſi cõmota uiſo:tamen
cũ id uiſum proximã cauſam habeat,nõ principalem,
hãc habet rationẽ,ut Chryſippus uult, quã dudũ dixi=
mus,nõ ut illa quidem fieri poſſit nulla ui extrinſecus
excitata,(neceſſe eſt enim aſſenſionẽ uiſo cõmoueri)ſed
reuertitur ad Cylindrũ, & turbinẽ ſuum,quæ moueri
incipere,niſi pulſa,nõ poſſunt:id autẽ cũ accidit, ſua=
pte natura,quod ſupereſt,& Cylindrũ uolui, & uer=
ſari turbinẽ putat.ut igitur,inquit,qui protruſit Cylin
drũ,dedit eiprincipiũ motionis,uolubilitatẽ autẽ nõ de
dit:ſic uiſum obiectũ imprimet illud quidẽ, & quaſi
ſignabit in animo ſuã ſpeciẽ,ſed aſſenſio noſtra erit in

poteſtate, eáq; , quẽadmodũ in Cylindro dictũ eſt , ex=
trinſecus pulſa,quod reliquũ eſt,ſuapte ui , & natura
mouebitur.quòd ſi aliqua res efficeretur ſine cauſa an
tecedente,falſum eſſet omnia fato fieri . ſin omnibus ,
quæcunq; fiũt,uériſimile eſt cauſam antecedere : quid
afferri poterit,cur nõ omnia fato fieri fatẽdũ ſit?modo
intelligatur quæ ſit cauſarũ diſtinctio,ac diſſimilitudo.
hæc cũ ita ſint à Chryſippo explicata ; ſi illi , qui negãt
aſſenſiones fato fieri,fateantur tamen eas nõ ſine uiſo
antecedente fieri,alia ratio eſt : ſed ſi cõcedunt anteire
uiſa,nec tamẽ fato fieri aſſenſiones,quòd proxima illa,
& cõtinens cauſa nõ moueat aſſenſionẽ; uide,ne idem
dicãt:neque enim Chryſippus cõcedens aſſenſionis pro=
ximã & continẽtem cauſam eſſe in uiſo poſitã, neque
eã cauſam ad aſſentiendũ neceſſariã eſſe,cõcedet, ut,ſi
omnia fato fiãt,omnia fiãt cauſis antecedẽtibus, & ne
ceſſarijs: itemq; illi,qui ab hoc diſſentiũt,cõfitentes nõ
fieri aſſenſiones ſine præcurſione uiſorũ,dicẽt,ſi omnia
fato fierẽt eiuſmodi,ut nihil fieret niſi progreſſione cau
ſæ,cõfitendũ eſſe fato fieri omnia . ex quo facile intelle
ctu eſt,cũ utriq;,patefacta,atq; explicata ſentẽtia ſua,
ad eũdẽ exitũ ueniãt,uerbis eos,nõ re diſſidere. omni=
noq; cũ hæc ſit diſtinctio,ut quibuſdã in rebus uere di=
ci poſſit,cũ hæ cauſæ antegreſſæ ſint,non eſſe in noſtra
poteſtate,quin illa eueniãt,quorũ cauſæ fuerint,q̃buſdã
autẽ in rebus,cauſis antegreſſis,in noſtra tamẽ eſſe po=
teſtate,ut illud aliter eueniat:hãcdiſtinctionẽ utriq; ap
probãt:ſed alteri cẽſent,quibus in rebus cũ cauſæ ante=
ceſſerint ita,ut non ſit in noſtra poteſtate, ut aliter illa
eueniãt,illas fato fieri; quæ autem in noſtra poteſtate

ſint, ab his fatũ abeſſe. hoc modo hãc cauſam diſceptari oportet, nõ ab atomis errãtibus, & de uia declinãtib. præſidiũ petere. declinat, inquit, atomus. primũ cur? aliã enim quãdã uim motus habebunt à Democrito impulſionis, quã plagã ille appellat; à te Epicure grauitatis et põderis. quæ ergo noua cauſa in natura eſt, quæ declinet atomũ? aut nũ ſortiũtur inter ſe, quæ declinet, quæ nõ? aut cur minimo declinet interuallo, maiore nõ? aut cur declinẽt uno minimo, nõ declinẽt duobus, aut tribus? oportare hoc quidẽ eſt, nõ diſputare, nã neq; extrinſecus impulſam atomũ loco moueri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquã fuiſſe cauſæ, cur ea nõ è regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factũ eſt, quãobrẽ naturalẽ ſui põderis motũ nõ teneret. ita cũ attuliſſet nullã cauſam, quæ iſtã declinationem efficeret; tamẽ aliquid ſibi dicere uidetur; cũ id dicat, quod omniũ mentes aſpernentur, ac reſpuant nec uero quiſquã magis confirmare mihi uidetur non modo fatũ, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerũ, ſuſtuliſſeq; motus animi uolũtarios, quã hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe nõ potuiſſe, niſi ad has cõmẽtitias declinationes cõfugiſſet. nã, ut eſſent atomi, quas quidẽ eſſe mihi probari nullo modo poteſt: tamẽ declinationes iſtæ nũquã explicarẽtur. nã ſi atomis, ut grauitate ferantur, tributũ eſt neceſſitate naturæ, ꝙ omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt: illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, uel, ſi uolunt, omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

L Vcus quidem ille, & hæc Arpinatũ quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto: etenim eſt ſanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt.n.ingenio: nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna, quàm poetæ uerſu ſeminari poteſt. Att. Quo tandem modo Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poetæ ſerũt? mihi enim uideris fratrem laudãdo ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſanè. ueruntamen, dũ latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eáq;, ut ait Scæuola, de fratris mei Mario Caneſcet ſeclis innumerabilibus. niſi forte Athenæ tuæ ſempiternã in arce oleã tenere potuerũt: aut, quòd Homericus Vlyxes Deli ſe procerã & teneram palmã uidiſſe dixit, hodie monſtrãt eãdem: multáq; alia multis locis diutius cõmemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit.

Nuncia fulua Iouis, miranda uiſa figura,

nunc ſit hæc: ſed cum eã tempeſtas uetuſtas'ue cõſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianã quercum uocent. Att. Nõ dubito id quidem: ſed hoc iam nõ ex

teris delectantur, ſed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ ſalua per te eſt, per te eundem ſit ornata: abeſt enim hiſtoria literis noſtris, ut & ipſe intelligo, et ex te perſæpe audio: potes autem tu profecto ſatisfacere in ea, quippe cum ſit opus, ut tibi quidem uideri ſolet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere quæſumus, & ſume ad hanc rem tempus, quæ eſt à noſtris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam poſt annales Pōtificum maximorum, quibus nihil poteſt eſſe incundius; ſi aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquā ex his alius alio plus habet uirium, tamē quid tam exile, quàm iſti omnes? Fannij autem ætate cōiunctus Antipater paulo inflauit uehementius, habuitq́; uires agreſtes ille quidem, atque horridas, ſine nitore, ac palæſtra, ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. ecce autem ſucceſſere huic bello Clodius, Aſilo, nihil ad Celium, ſed potius ad antiquorum languorem, atque inſcitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiorum, nec id tamē ex illa erudita Græcorum copia, ſed ex librariolis latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad ſummam impudentiam. Siſenna eius amicus omnes adhuc noſtros ſcriptores, niſi qui forte non dum ediderunt, de quibus exiſtimare nō poſſumus, facile ſuperauit is tamen neq; orator in numero ueſtro unquā eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quenquā, de Græcis legiſſe uideatur, eum tamē uelle duntaxat imitari: quem ſi

aſſequi poſſet, aliquantũ ab optimo tamen abeſſet. quare tuũ eſt munus, hoc à te expectatur: niſi quid Quinto uidetur ſecus. Q. Mihi uero nihil: & ſæpe de iſto collocuti ſumus: ſed eſt quædam inter nos parua diſſenſio. Att. Quæ tandem? Q. À quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis cenſeo, quoniã illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legãtur quidem: ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriã depoſcit, ut ea cõplectatur, quibus ipſe interfuit. Att. Ego uero huic potius aſſentior: ſunt enim maximæ res in hac memoria, atq; ætate noſtra: tum autem hominis amiciſſimi Cn. Pompeij laudes illuſtrabit: incurret etiam in illum memorabilem annũ ſuum: quem ab iſto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo, et Romulo. M. Intelligo equidem à me iſtum laborem iandiu poſtulari Attice: quẽ non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur uacuũ tempus & liberum: neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta ſuſcipi poteſt: utrũque opus eſt, & cura uacare, & negotio. Att. Quid? ad cætera, quæ ſcripſiſti plura, quàm quiſquam è noſtris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum? M. Subſiciua quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quæ ſcribimus. hiſtoria uero nec inſtitui poteſt, niſi præparato otio; nec exiguo tempore abſolui: & ego animi pendere ſoleo, cum ſemel qui orſus traducor aliò: neque tam facile interrupta contexto, quàm abſoluo inſtituta. Att. Legationem aliquam nimirum oratio iſta poſtulat, aut eiuſmodi quampiam ceſſationem liberã,

atque otioſam. M. Ego uero ætatis potius uacationi confidebam, cum præſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem, ſenectutisq; nō inertis grato atq; honeſto fungerer munere: ſic enim mihi liceret & iſti rei, quam deſideras, et multis uberioribus atq; maioribus operæ, quātum uellem, dare. Att. Atqui uereor, ne iſtam cauſam nemo noſcat: tibiq́; ſemper dicendum ſit, & eo magis, quòd te ipſe mutaſti, et aliud dicendi genus inſtituiſti: ut quemadmodū Roſcius familiaris tuus in ſenectute numeros in cantu cæciderat, ipſasq́; tardiores fecerat tibias, ſic tu à contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum à philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum uel ſumma ſenectus poſſe uideatur, nullam tibi à cauſis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. quamobrem, cum placebit, tibi experiendum cenſeo. M. Id, ſi quidem Quinte nullum eſſet in experiendo periculum: ſed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad illam cauſarum operam, ad quam ego nunquam niſi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullā maiorem unquam cauſam ſum auſus accedere. Att. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſiciuis, ut ais, temporibus, & conſcribis de iure ciuili ſubtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scæuolam

uentitarem:neque unquã mihi uiſus es ita te ad dicendum dediſſe,ut ius ciuile contemneres. M. *In longum ſermonem me uocas* Attice: *quem tamen, niſi* Quintus *aliud quid nos agere mauult,ſuſcipiam:et, quoniã uacui ſumus,dicam.* Q. *Ego uero libenter audierim: quid enim agam potius? aut in quo melius hunc cõſumam diem?* M. Quin *igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedesq; pergimus? ubi,cum ſatis erit deambulatum, requieſcemus: nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus.* Att. *Nos uero,& hac quidẽ, adire ſi placet per ripam et umbram.ſed iam ordire explicare quæſo,de iure ciuili quid ſentias.* M. *Ego memini ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros,qui id interpretari populo,& reſpõſitare ſoliti ſint;ſed eos magna profeſſos,in paruis eſſe uerſatos.quid enim eſt tãtum,quantum ius ciuitatis?quid autem tam exiguum,quàm eſt munus hoc eorum,qui conſuluntur? quàm eſt populo neceſſarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt,uniuerſi iuris expertes fuiſſe exiſtimo,ſed hoc,ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt,quoad populo præſtare uoluerunt. id autem incognitum eſt,minusq; in uſu neceſſariũ.quãobrem quò me uocas? aut quid hortaris,ut libellos conficiam de ſtillicidiorum,ac de parietum iure? aut ut ſtipulationum,& iudiciorũ formulas componam? quæ & conſcripta ſunt à multis diligenter,& ſunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto.* Att. *Atqui,ſi quæres ego quid expectem; quoniam ſcriptum eſt à te de optimo* Reip. *ſtatu,conſequens eſſe uidetur, ut ſcribas tu idem de legibus ſic enim feciſſe uideo* Platonem *illum tuũ,quem*

tu admiraris,quem omnibus anteponis,quem maxime diligis. M. Vis *ne igitur,ut ille* Crete *cum* Clinia,*&* cũ Lacedæmonio Megillo *, æſtiuo, quemadmodum deſcribit,die, in cupreſſetis* Gnoſiorum *, & ſpatijs ſiluestribus,crebro inſiſtens,interdum acquieſcens, de inſtitutis rerumpublicarum , ac de optimis legibus diſputat ; ſic nos inter has proceriſſimas populos,in uiridi opacáq; ripa inambulantes,tum autem reſidentes, quæramus ijſdem de rebus aliquid uberius,quàm forenſis uſus deſiderat ?* Att. *Ego uero iſta audire cupio.* M. *Quid ait* Quintus? Q. *Nulla de re magis.* M. Et *recte quidem: nam ſic habetote,nullo in genere diſputandi magis honeſta patefieri,quid ſit homini natura tributum, quã tam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi,efficiendiq; cauſa nati, & in lucem editi ſumus,quæ ſit coniunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos : his enim explicatis , fons legum , & iuris inueniri poteſt..* Att. Non *ergo à prætoris edicto,ut plerique nunc,neque à* XII *tabulis , ut ſuperiores , ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam putas ..* M. Non *enim id quærimus hoc ſermone* Pomponi*, quemadmodũ caueamus in iure,aut quid de quaq; conſultatione reſpódeamus ſit iſta res magna , ſicut eſt : quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno ſumma auctoritate.et ſcientia ſuſtinetur.ſed noris iſta . complectenda in hac diſputatione tota cauſa uniuerſi iuris eſt, ac legum,ut hoc,ciuile quod dicimus,in paruum quendã, & anguſtum locum concludatur naturæ:natura enim iuris nobis explicanda eſt, eaq; ab hominis repetenda natura :*

conſiderandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ compoſita ſunt, & deſcripta, iura, & iuſſa populorum, in quibus ne noſtri quidem populi latebunt, quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, &, ut oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, nõ tam iuſtitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non eſt ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigioſa eſt, quàm ſcientia. ſed hæc poſterius. nunc iuris principia uideamus. Igitur doctiſſimis uiris proficiſci placuit à lege: haud ſcio an recte, ſi modo, ut ijdem definiũt, lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda ſunt, prohibetq; contraria. eadem ratio cum eſt in hominis mente cõfirmata, & confecta, lex eſt. itaque arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea uis ſit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere: eamq; rem illi græco putant nomine à ſuum cuique tribuendo appellatã, ego noſtro à legendo: nam ut illi æquitatis, ſic nos delectus uim in lege ponimus; & proprium tamen utrunque legis eſt. quod ſi ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunque uideri ſolet: à lege ducendum eſt iuris exordium: ea eſt enim naturæ uis, ea mẽs ratioq; prudẽtis, ea iuris atque iniuriæ regula. ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & appellare eam legem, quæ ſcripto ſancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellat. conſtituendi uero iuris ab illa ſumma lege capiamus exordium, quæ ſeculis cõpluribus ante nata eſt, quàm ſcripta lex ulla, aut quàm omnino ciuitas conſtituta. Q. Commodius uero, & ad rationem inſtituti

ſermonis ſapientius. M. Vis ne ergo, ipſius iuris ortum
à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubiũ, quò
ſint hæc referenda, quæ quærimus. Q. F. Ego uero ita
faciendum eſſe cenſeo. Att. Me quoque adſcribito fra
tris ſententiæ. M. Quoniam igitur eius Reip. quam
optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenẽdus eſt
nobis, & ſeruandus ſtatus, omneſq́; leges accommo=
dandæ ad illud ciuitatis genus, ſerendi etiã mores, nec
ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris à na=
tura; qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda.
Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pa=
cto poteſt. M. Das ne igitur hoc nobis Pomponi, (nã
Quinti noui ſententiam) deorum immortaliũ natura,
ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud
uerbũ, quo planius ſignificem quod uolo, naturã omnẽ
regi? nam ſi hoc non probas, à deo nobis cauſa ordien
da eſt potiſſimum. Att. Do ſanè, ſi poſtulas: etenim
propter hunc concentum auium, ſtrepitumq́; flumi=
num, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat.
M. Atqui cauendum eſt: ſolent enim, id quod uiro=
rum bonorum eſt, admodum iraſci: nec uero ferent,
ſi audierint te primum caput libri optimi prodidiſſe:
in quo ſcripſit nihil curare deum nec ſui, nec alieni.
Att. Perge quæſo: nam id, quod tibi conceſſi, quor=
ſum pertineat expecto. M. Non faciam longius: huc
enim pertinet: Animal hoc prouidum, ſagax, multi=
plex, acutũ, memor, plenũ rationis, & conſilij, quem uo
camus hominem, præclara quadã conditione generatũ
eſſe à ſupremo deo: ſolum eſt enim ex tot animãtium
generibus, atque naturis particeps rationis et cogitatio

nis,cum cætera ſint omnia expertia. quid eſt autē non dicam in homine,ſed in omni cœlo,atq; terra, ratione diuinius? quæ cum adoleuit , atq; perfecta eſt,nominatur rite ſapientia. eſt igitur, quoniam nihil eſt ratione melius , eáq; & in homine & in deo , prima homini cum deo rationis ſocietas. inter quos autem ratio,inter eoſdem etiam recta ratio cõmunis eſt. quæ cum ſit lex, lege quoq; conſociati homines cũ dijs putandi ſumus. inter quos porrò eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. quibus autem hæc ſunt inter eos communia,& ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. ſi uero ijſdē imperijs & poteſtatibus parent,multo etiam magis parēt huic cœleſti deſcriptioni,mentiq; diuinæ, & præpotēti deo:unde etiam uniuerſus hic mundus una ciuitas cõmunis deorum atq; hominũ exiſtimanda : & quod in ciuitatibus ratione quadam,de qua dicetur idoneo loco,agnationibus familiarũ diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius,tantóq; præclarius,ut homines deorum agnatione & gente teneantur. nã cum de natura omni quæritur,diſputari ſolent nimirũ iſta;perpetuis curſibus, conuerſionibus cœleſtibus extitiſſe quandam materiam ſerēdi generis humani,quod ſparſum in terras,atq; ſatum, diuino auctum ſit animorum munere. nam quòd aliquibus cohærent homines,è mortali genere ſumpſerunt quæ fragilia eſſent & caduca:animũ eſſe ingeneratum à deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus , uel genus , uel ſtirps appellari poteſt : itaq; ex tot generibus nullũ eſt animal præter hominē , quod habeat notitiã aliquam dei:de ipſis quidem hominibus nulla gens eſt neq; tam

immanſueta,neq; tam fera, quæ non, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat,tamen habẽdum ſciat.ex quo efficitur illud,ut is agnoſcat deũ, qui, unde ortus ſit,quaſi recordetur ac noſcat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo eſt, neq; ullo alio ingenio præterea, eſt autẽ uirtus nihil aliud,quàm in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura.eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quæ tandem poteſt eſſe propior certior ue cognatio? itaq; ad hominũ cõmoditates, & uſus tantam rerum ubertatem natura largita eſt,ut ea,quæ gignuntur,donata conſulto nobis,nõ fortuito nata uideantur; nec ſolum ea, quæ frugibus atque bacis terræ fœtu profundũtur; ſed etiam pecudes, quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum,partim ad fructum,partim ad ueſcendum procreatas.artes uero innumerabiles repertæ ſunt docente natura:quam imitata ratio,res ad uitã neceſſarias ſolerter conſecuta eſt.ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mẽtis ornauit,ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nũcios; & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit,quaſi fundamenta quædam ſcientiæ;figuramq́; corporis habilem,et aptam ingenio humano dedit:nam cum cæteras animantes abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœliq; quaſi cognationis domiciliíq́; priſtini conſpectum excitauit:tum ſpeciem ita formauit oris,ut in ea penitus reconditos mores effingeret nã et oculi nimis arguti,quemadmodum animo affecti ſimus,loquuntur: & is,qui appellatur uultus,qui nullo in animãte eſſe præter hominem poteſt,indicat mores:

culus uim Græci norunt, nomen omnino nõ habent. omitto opportunitates, habilitatesq; reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ cõciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis. neq; enim omnia ſunt huius diſputationis, ac temporis: & hũc locũ ſatis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. nũc, quoniam hominem, quod principium reliquarum rerũ eſſe uoluit, generauit & ornauit deus, perſpicuũ ſit illud, ne omnia diſſerantur, ipſam per ſe naturã longius progredi; quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorũ ex prima et inchoata intelligentia genera cognouit, cõfirmat ipſa per ſe rationem & perficit. Att. Dij immortales, quam tu longe iuris principia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabã à te de iure ciuili, ſed facile patiar te hũc diem uel totum in iſto ſermone cõſumere: ſunt enim hæc maiora, quæ aliorum cauſa fortaſſe complecteris, quàm ipſa illa quorum hæc cauſa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nũc breuiter attingũtur: ſed omniũ, quæ in hominum doctorũ diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto præſtabilius, quàm planè intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura cõſtitutum eſſe ius. id iam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem, coniunctionemq; perſpexeris. nihil eſt enim unum uni tam ſimile, tam par, quàm omnes inter noſmet ipſos ſumus. quòd ſi deprauatio conſuetudinum, ſi opinionum uanitas nõ imbecillitatem animorũ torqueret, & flecteret quocũque cœpiſſet: ſui nemo ipſe tã ſimilis eſſet, q̃ omnes ſunt omniũ. itaq; quæcũq; eſt hominis diffinitio, una in omnes ualet. quod argumẽti ſatis

eſt,nullam diſſimilitudinẽ eſſe in genere. quæ ſi eſſet, non una omnes diffinitio contineret.etenim ratio,qua una præſtamus beluis,per quam coniectura ualemus, argumẽtamur,refellimus,diſſerimus,conficimus aliq̃d, concludimus,certe eſt communis,doctrina differens,diſcendi quidem facultate par.nam & ſenſibus eadẽ omnia comprehenduntur: & ea,quæ mouent ſenſus,itidem mouent omnium : quæq́; in animis imprimũtur, de quibus ante dixi,inchoatæ intelligentiæ,ſimiliter in omnibus imprimũtur:interpresq́; eſt mentis oratio,uerbis diſcrepans,ſententijs congruens . nec eſt quiſquam gentis ullius,qui ducem naturam nactus ad uirtutem peruenire non poſſit.nec ſolum in rectis, ſed etiam in prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. nã & uoluptate capiũtur omnes:quæ etſi eſt illecebra turpitudinis,tamen habet quiddã naturalis boni: lenitatis eſt enim,& ſuauitatis:id enim, ut ſuauitate delectans, ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſcitur.ſimiliq́; inſcitia mors fugitur,quaſi diſſolutio naturæ:uita expetitur,quia nos in quo nati ſumus continet:dolor in maximis malis ducitur, cũ ſua aſperitate,tum ꝙ naturæ interitus uidetur ſequi . propter quam honeſtatis,et gloriæ ſimilitudinem beati, qui honorati ſunt,uidentur;miſeri autem,qui inglorij. moleſtiæ,lætitiæ,cupiditates, timores ſimiliter omnium mẽtes peruagantur:nec,ſi opiniones aliæ ſunt apud alios, iccirco,qui canem & felem ut deos colunt,non eadem ſuperſtitione, qua cæteræ gentes , conflictantur . quæ autem natio non comitatem , non benignitatem, non gratum animum, & beneficij memorem diligit ? quæ

ſuperbos,quæ maleficos,quæ crudeles, quæ ingratos nõ aſpernatur,non odit? quibus ex rebus cũ omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt,ꝙ recte uiuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis,pergam ad reliqua:ſin quid requiritis,id explicemus prius. Att. *Nos uero nihil; ut pro utroque reſpondeam.* M. *Sequitur igitur, ad participandum alium alio,cõmunicandumq́; inter omnes, iuſtos natura eſſe factos:(atq; hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo,quod dicam naturam eſſe)tantam autem eſſe corruptelã malæ conſuetudinis, ut ab ea tanquã igniculi extinguãtur à natura dati, exorianturq́; et confirmẽtur uitia contraria. quòd ſi,quo modo eſt natura,ſic iudicio homines humani,ut ait poeta, nihil à ſe alienũ putarent,coleretur ius æque ab omnibus: quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiã recta ratio data eſt: ergo & lex,quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando:ſi lex,ius quoq;. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus:recteq́; Socrates execrari eum ſolebat,qui primus utilitatẽ à natura ſeiunxiſſet: id enim querebatur caput eſſe exitiorum omniũ:unde enim illa Pythagorea uox,* τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα. *ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam tam late longeq́; diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdã incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium,ut nihilo ſeſe plus,quàm alterum diligat. quid enim eſt,quod afferat,cum ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiã tantulum modo potuerit,iam amicitiæ nomen occiderit: cuius eſt ea uis, ut,ſimul atque ſibi aliquid,quàm*

alteri maluerit, nulla ſit. quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni, diſputationisq́; noſtræ, quo facilius, ius in natura eſſe poſitum, intelligi poſſit. de quo cum perpauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc omnis nata eſt oratio. Q. Tu uero iã perpauca ſcilicet: ex ijs enim, quæ dixiſti, Attice * uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortũ eſſe ius. Att. An mihi aliter uideri poſſit, cum hæc iam perfecta ſint? primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos: ſecundo autẽ loco, unam eſſe hominum inter ipſos uiuẽdi parem, communemq́; rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, et beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. quæ cũ uera eſſe recte, ut arbitror, conceſſerimus, qui iam licet nobis à natura leges & iura ſeiungere? M. Recte dicis: et res ſic ſe habet. uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabantur, ac libere, ea nunc articulatim diſtincteq́; dicũtur: nec enim ſatiſfieri conſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim hoc ipſum, naturæ eſſe ius, diſputarint. Att. Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt; aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas. M. Non ſemper Tite: ſed, iter huius ſermonis quod ſit, uides: ad Reip. firmandas, & ſtabiliendas uires, ſanandos populos omnis noſtra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur, nec tamen ut omnibus probentur, (nã id fieri non poteſt) ſed ut ijs, qui omnia recta, atque ho=

neſta per ſe expetenda duxerunt, et aut nihil omnino in bonis numerãdum, niſi quod per ſe ipſum laudabile eſſet, aut certe nullum habẽdum magnum bonum, niſi quod uere laudari ſua ſponte poſſet. his omnibus, ſiue in Academia uetere cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt, ſiue Ariſtotelem, & Theophraſtũ, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, ſecuti ſunt, ſiue, ut Zenoni uiſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt uocabula, ſiue etiam Ariſtonis difficilem, atque arduam, ſed iam tamen fractã, & conuictam ſectam ſecuti ſunt, ut uirtutibus exceptis, atque uitijs, cætera in ſumma æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. ſibi autem indulgentes, & corpori deſeruientes, atque omnia, quæ ſequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiã ſi uera dicunt, nihil. n. opus eſt hoc loco litibus, in hortulis ſuis iubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate Reip. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam noſſe uoluerunt, pauliſper faceſſant rogemus. perturbatricem autem harũ omnium rerum Academiam hanc ab Arceſila, & Carneade recentẽ exoremus, ut ſileat. nam ſi inuaſerit in hæc, quæ ſatis ſcite nobis inſtructa & compoſita uidentur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, ſubmouere non audeo. * nam & in ijs ſine illius ſuffimentis expiati ſumus. at uero ſcelerũ in homines, atq; impietatũ nulla expiatio eſt. itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nuſquam erãt, hodie multifariam nulla ſunt, ut ſint tamen, perſæpe falſa ſunt; ut eos agitent, inſectenturq; furiæ, non ar=

dentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſciẽtiæ, fraudiſq; cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quænã ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquã fuit, quin aut abnuerit à ſe cõmiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquã fingeret, defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandẽ ſtudio colentur à bonis? ꝙ ſi pœna, ſi metus supplicij, nõ ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſaq; uita: nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autẽ qui nõ ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, nõ boni. nã quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillum, atq; ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet. is uero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis cõmodis omnia, uidetis credo quid ſit acturus. ꝙ ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurũ ablaturum, nũquã ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, id eſt ne malum habeat, ò rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcãt. iã uero ſtultiſſimũ illud, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorũ inſtitutis, aut legibus. etiã ne, ſi quæ ſint tyrãnorũ leges? ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent, aut ſi omnes Athenieẽſis delectarẽtur tyrãnicis legibus, nũ iccirco hæ leges iuſtæ haberẽtur? nihilo credo magis illa,

quam interrex noſter tulit,ut Dictator,quem uellet ciuium,indicta cauſa impune poſſet occidere: eſt enim unum ius,quo deuincta eſt hominum ſocietas,et quod lex conſtituit una. quæ lex eſt recta ratio imperandi, atque prohibendi: quã qui ignorat,is eſt iniuſtus, ſiue eſt illa ſcripta uſpiam,ſiue nuſquam.quòd ſi iuſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus,inſtitutisq́; populorum; et ſi,ut ijdem dicunt,utilitate omnia metienda ſunt; negliget leges,easq́; perrumpet,ſi poterit, is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore.ita fit,ut nulla ſit omnino iuſtitia,ſi neque natura eſt, & ea,quæ propter utilitatem conſtituitur,utilitate illa cõuellitur.atqui ſi natura confirmatũ ius non erit,uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas,ubi patriæ charitas,ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero,aut referendæ gratiæ uoluntas poterit exiſtere?nam hæc naſcuntur ex eo,quòd natura propenſi ſumus ad diligẽdos homines,quod fundamentum iuris eſt:neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos cærimoniæ,religionesq́; tollũtur:quas non metu,ſed ea coniunctione,quæ eſt homini cũ deo, conſeruandas puto. quòd ſi populorum iuſſis, ſi principum decretis, ſi ſententijs iudicum, iura conſtituerentur; ius eſſet latrocinari, ius adulterare, ius teſtamenta falſa ſupponere,ſi hæc ſuffragijs,aut ſcitis multitudinis probarentur.quæ ſi tanta potentia eſt ſtultorum ſententijs,atque iuſſis,ut eorum ſuffragijs rerum natura uertatur:cur non ſanciunt, ut,quæ mala, perniciosáq; ſunt,habeantur pro bonis,ac ſalutaribus? aut cur,cum ius ex iniuria lex facere poſſit,bonum eadem facere nõ poſſit ex malo?atqui nos legem bonam à ma

la nulla

la nulla alia niſi naturali norma diuidere poſſumus. nec ſolum ius, à natura dijudicatur, ſed omnino omnia honeſta ac turpia. nam & cõmunis intelligentia nobis notas res efficit, easq; in animis noſtris inchoauit, ut honeſta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. hæc autem in opinione exiſtimare, non in natura ponere, dementis eſt. nam nec arboris, nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt, ſed in natura. quod ſi ita eſt, honeſta quoque et turpia natura dijudicanda ſunt. nam ſi opinione uniuerſa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur, quis igitur prudentem, & , ut ita dicam, catum non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa iudicet? eſt enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura eſt. igitur omnis honeſtas eodem modo. nam ut uera, & falſa, ut conſequentia, & contraria, ſua ſponte, non aliena iudicantur: ſic conſtans, & perpetua ratio uitæ, quæ eſt uirtus, itemq; inconſtantia, quod eſt uitium, ſua natura probatur. nos ingenia iuuenum nõ ratione ab ingenita naturæ uirtute, ſed uitia, quæ exiſtunt ab ingenijs, iudicamus. an ea non aliter, quàm honeſta & turpia, non ad naturã referri neceſſe erit? quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt: ipſum enim bonum nõ eſt in opinionibus, ſed in natura: nam ni ita eſſet beati quoque opinione eſſent: quo quid dici poteſt ſtultius? quare cum & bonum & malum natura iudicetur, & ea ſint principia naturæ: certe honeſta quoque & turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hmoinumq; diſſenſio: & quia non idem contingit in

ſenſibus,hos natura certos putamus,illa, quæ alijs ſic, alijs ſecus,nec ijſdem ſemper uno modo uidentur,ficlas eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros, non parens,non nutrix,non magiſter, non poeta, non ſcena deprauata,non multitudinis conſenſus abducit à uero.animis omnes tendũtur inſidiæ,uel ab ijs,quos mo do enumeraui,qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt,& flectunt,ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas,malorum autem mater omnium;cuius blãditijs corrupti,quæ natura bona ſunt,quia dulcedine hac et ſcabie carent,non cernimus ſatis. Sequitur, ut cõcluſa mihi iam hæc ſit omnis ratio,id quod ante oculos ex ijs eſt, quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant:nec eſt uiri boni errare,& diligere,quod per ſe non ſit diligendum.per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. quòd ſi ius: etiã iuſtitia: ſic reliquæ quoque uirtutes per ſe colẽdæ ſunt. quid liberalitas? gratuita ne eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta:nec eſt dubium,quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur,officium,non fructum ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmij, nihil pretij: per ſe igitur expetitur. eademq; omniũ uirtutum cauſa,atque ſententia eſt.atque etiam ſi emolumentis,non ſuapte natura uirtus expetitur, una erit uirtus, quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit,ita minime eſt uir bonus, ut, qui uirtutem præmio metiuntur, nullam

uirtutem niſi malitiam putēt.ubi enim beneficus, ſi nemo alterius cauſa benigne facit?ubi gratus, ſi nō eum ipſum,cui referunt gratiam,ipſi cernunt grati? ubi illa ſancta amicitia, ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore,ut dicitur?qui etiam deſerendus et abijciendus eſt,deſperatis emolumētis, et fructibus.quo quid poteſt dici immanius? quod ſi amicitia per ſe colenda eſt, ſocietas quoque hominū,& æqualitas, & iuſtitia per ſe expetenda. quod ni ita eſt,omnino iuſtitia nulla eſt: id enim iniuſtiſſimum ipſum eſt, iuſtitiæ mercedē quærere. quid uero de modeſtia,quid de temperantia,quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiaq́; dicemus? infamiæ ne metu nō eſſe petulantes,an legum,& iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi ſunt, ut bene audiant; & ut rumorem bonum colligant,erubeſcunt, & pudet impudica loqui. ac me nimirum iſtorum philoſophorum pudet, qui nullum uitium uitare, niſi iudicio ipſo multatum, putant.quid enim? poſſumus eos,qui ſtupro arcētur infamiæ metu, pudicos dicere,cum ipſa ineamia propter rei turpitudinem conſequatur?nam quid aut laudari rite,aut uituperari poteſt,ſi ab eius natura receſſeris,quod aut laudandum,aut uituperandum putes?an corporis prauitates,ſi erunt perinſignes,habebūt aliquid offenſionis,animi deformitas n on habebit?cuius turpitudo ex ipſis uitijs facillime perſpici poteſt.quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine,quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate & ſtultitia dici poteſt?quid ergo?eos,qui ſingulis uitijs excellunt,aut esiam pluribus propter damna,aut detrimenta,aut cruciatus aliquo

miſeros dicimus, an propter uim turpitudinemq́; uitiorum? quod item ad contrariã laudem in uirtute dici poteſt. nam ſi propter alias res uirtus expetitur, melius eſſe aliquid, quàm uirtutem, neceſſe eſt. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ & , cum adſunt, perparua ſunt; & , quàm diu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. an, id quod turpiſſimum dictu eſt, uoluptatem? at in ea quidem ſpernenda & repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta ſeries rerum, ſententiarumq́; ſit? atque ut ex alio alia nectãtur? quin labebar lõgius, niſi me retinuiſſem. Q. Quò tãdem? libenter enim frater cum iſta oratione tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius cauſa ſunt facienda omnia: controuerſam rem, & plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed aliquãdo tamen iudicandam. A. Qui iſtuc fieri poteſt L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum Proconſul ex Prætura in Græciã ueniſſet, Athenis philoſophos, qui tum erant, in locum unum conuocaſſe, ipſisq́; magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquando controuerſiarum aliquem facerent modum: quòd ſi eſſent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, poſſe rem conuenire; & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare iſtud quidem Pomponi, & à multis ſæpe deriſum: ſed ego planè uellem me arbitrum inter antiquã Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandem iſtuc modo? M. Quia de re una ſolum diſſident, de cæte-

ris mirifice congruunt. Att. Ain tandem, una de re eſt ſolum diſſenſio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una quippe cum antiqui omnes, quod ſecũdum naturam eſſet, quo iuuaremur in uita, bonum eſſe decreuerint, hic, niſi quod honeſtum eſſet, putauerit bonũ. Att. Perparuam uero controuerſiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probe quidem ſentis: ſi re, ac non uerbis diſſiderent. Att. Ergo aſſentiris Antiocho familiari meo magiſtro enim nõ audeo dicere; quocum uixi, & qui me ex noſtris penè cõuellit hortulis, deduxitq́; in Academiã perpauculis paſſibus. M. Vir iſte fuit ille quidem prudens, & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihiq́;, ut ſcis, familiaris: cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari. Att. Qui iſtuc tandem uides? M. Quia, ſi, ut Chius Ariſto dixit, ſolum bonũ eſſe diceret, quod honeſtum eſſet; malumq́;, quod turpe; cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem, utrum adeſſent, an abeſſent, intereſſe: ualde à Xenocrate, & Ariſtotele, & ab illa Platonis familia diſcreparet, eſſetq́; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione diſſenſio. nũc uero cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerunt, hic ſolum bonum dicat; item dedecus, quod illi ſummum malum, hic ſolum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, nõ malas: ſentit idem, quod Xenocrates, quod Ariſtoteles; loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, ſed uerborum diſcordia controuerſia nata eſt de finibus: in

qua quoniam uſucapionem X I I *tabulæ inter quinq; pedes eſſe uoluerunt, depaſci ueterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus: nec Manilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus.* Q. *Quamnam igitur ſententiam dicimus?* M. *Requiri placere terminos, quos Socrates pepigerit; iiſq; parere.* Q. *Præclare frater iam nunc à te uerba uſurpantur ciuilis iuris & legum: quo de genere expecto diſputationem tuam: nã iſta quidem magna diiudicatio eſt, ut ex te ipſo ſæpe cognoui.* M. *Sed certe res ita ſe habent, ut ex natura uiuere ſummũ bonum ſit, ideſt uita modica, & apta uirtute perfrui, aut naturã ſequi, & eius quaſi lege uiuere, id eſt nihil, quantũ in ipſo ſit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura poſtulet, conſequatur, quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere. quapropter hoc diiudicari, neſcio an unquam, ſed hoc ſermone certe non poteſt, ſi quidem id, quod ſuſcepimus, perfecturi ſimus.* Att. *At ego huc declinabã non inuitus.* Q. *Licebit alias: nunc id agamus, quod cœpimus, cũ præſertim ad id nihil pertineat hæc de ſummo malo, bonoq; diſſenſio.* M. *Prudentiſſime Quinte dicis: nã quæ à me adhuc dicta ſunt,* * Q. *nec Licurgi leges, nec Solonis, neque Charõdæ, neq; Zeleuci, nec noſtras* X I I *tabulas, nec plebiſcita deſidero: ſed te exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis hodierno ſermone legem uiuendi, & diſciplinam daturũ.* M. *Eſt huius uere diſputationis Quinte proprium id, quod expectas: atque utinam eſſet etiam facultatis meæ. ſed profecto ita ſe res habet, ut quoniam uitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatri=*

cemq́; uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: à cuius amore græco uerbo philoſophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmet ipſos noſceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſentiet ſe habere diuinum, ingeniumq́; in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq́; munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet, & ſentiet; & cum ſe ipſe perſpexerit, totumq́; tentarit, intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in uitam uenerit, quantaq́; inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendamq́; ſapientiam, quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum uirum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptisq́; uirtutibus, à corporis obſequio, indulgentiaq́; diſceſſerit; uoluptatemq́; ſicut labem aliquā dedecoris oppreſſerit; omnemq́; mortis doloriq́; timorem effugerit; ſocietatemq́; carnis eiecerit; tum ſuis, omnibusq́; natura cōiunctos, ſuos duxerit; cultūq́; deorum, & puram religionem ſuſceperit; & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijciēda cōtraria, quæ uirtus ex prouidendo eſt appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq́; cum cœlum, terras maria omniumq́;

rerum naturam perſpexerit, eaq́; unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq́; ſit, uiderit, ipſumq́; ea moderantem & regentem penè prehenderit, ſeſeq́; non unis circundatum mœnibus popularē alicuius loci, ſed ciuem totius mundi, quaſi unius urbis, agnouerit: in hac ille magnificētia rerum, atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ipſe ſe noſcet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm cō tēnet, quam deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo ducūtur ampliſſima. atq; hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo, uallabit diſſerēdi ratione, ueri, et falſi, iudicio, ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quāq; rem ſequatur, & quid ſit cuique contrarium. cumq́; ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta ſalutis, et laudis apte ad perſuadendū edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, conſolari poſſit afflictos, factaq́; & conſulta fortium et ſapientum cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tātæq́; ſint, quæ ineſſe in homine perſpiciātur ab ijs, qui ſe ipſi uelint noſcere; earum parens eſt educatrixq́; ſapientia. Att. *Laudata quidem à te grauiter, & uere: ſed quorſus hæc pertinent?* M. *Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quæ tāta eſſe uolumus: non enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio & libenter, &, ut*

ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq; me, quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. Re *uera facis & merito, & ipſe: fuitq; id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.*

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNDVS.

ATTICVS.

S*Ed uis ne, quoniã & ſatis iam deambulatum eſt, & tibi aliud dicẽdi initium ſumẽdum eſt, locum mutemus, et in inſula, quæ eſt in* Fibreno, *(nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operã ſedẽtes?* M. Sanè *quidẽ: nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecũ ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego.* Att. Equidem, *qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo, magnificasq; uillas, & paulmẽta marmorea, et laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti tubos et euripos uocant, quis nõ, cum hæc uideat, irriſerit? itaque, ut tu paulo ante de lege & iure differens ad naturã referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quæ ad quietẽ animi, delectationemq; quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa, et montes cogitabam: idq; ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc cõtra miror, te, cum Roma abſis, uſquã potius eſſe.* M. Ego *uero, cũm licet plures dies*

abeſſe, præſertim hoc tempore anni, & amœnitatẽ, & ſalubritatem hanc ſequor. raro autem licet. ſed nimirum me alia quoque cauſa delectat, quæ te nõ attingit ita. Att. *Quæ tandem iſta cauſa eſt?* M. *Quia, ſi uerum dicimus, hæc eſt mea, & huius fratris mei germana patria: hic enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic ſacra, hic genus, hic maiorum multa ueſtigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nũc quidem eſt, lautius ædificatam patris noſtri ſtudio: qui cum eſſet infirma ualetudine hic ferè ætatem egit in literis. ſed hoc ipſo in loco cum auus uiueret, & antiquo more parua eſſet uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. quare id eſt neſcio quid, & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem etiã ille ſapiẽtiſſimus uir, Itachã ut uideret, immortalitatẽ ſcribitur repudiaſſe.* Att. *Ego uero tibi iſtã iuſtã cauſam puto, cur huc libentius uenias, atque huc locũ diligas. quin ipſe, uere dicam, ſum ipſi uillæ amicior factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus, & procreatus es: mouemur enim neſcio quo pacto locis ipſis, in quibus eorũ, quos diligimus, aut admiramur, adſunt ueſtigia. me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ nõ tã operibus magnificis, exquiſitis antiquorũ artibus delectant, quã recordatione ſummorũ uirorũ, ubi quiſq; habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus; ſtudioſeq́; eorum etiam ſepulchra contemplor. quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum.* M. *Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi oſtendiſſe.* Att. *Et quidem me cognoſce admodum gaudeo. ſed illud tamen quale eſt, quod paulo ante dixiſti? hunc locũ, idem ego te ac-*

cipio dicere Arpinum, germanam patriam eſſe ueſtrã. nũquid uos duas habetis patrias, an eſt illa una patria cõmunis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma, ſed Tuſculum. M. Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias, unã naturæ, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi R. ciuitatem ſuſceptus eſt: itaque, cum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut ueſtri Attici, priuſquam Theſeus eos demigrare ex agris, & in aſtu, quod appellatur, omnes ſe conferre iuſſit. & ſymphradas ex Atticis: ſic nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus: ſed neceſſe eſt charitate eã præſtare, qua Reip. nomen uniuerſæ ciuitatis eſt: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere, & quaſi cõſecrare debemus. dulcis autẽ nõ multo ſecus eſt ea, quæ genuit, quã illa, quæ excepit: itaque ego eſſe hãc meã patriam prorſus nũquam negabo, dum illa ſit maior, & hæc in ea contineatur. Att. Recte igitur Magnus ille noſter me audiẽte poſuit in iudicio, cum pro Ambio tecum ſimul diceret, Remp. noſtram iuſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe, quòd ex eo duo ſui cõſeruatores extitiſſent: ut iam uidear adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, eſſe patriam tuam. Sed uentum in inſulam eſt. hac uero nihil eſt amœnius. ut enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapſus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod ſatis ſit modicæ palæſtræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit opera

ris,ac muneris,ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſpu=tandum,ſtatim præcipitat in Lirem,&, quaſi in fami=liam patriã uenerit,amittit nomen obſcurius,Liremq; multo gelidiorem facit: nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi,cum ad multa acceſſerim, ut uix pede tẽtare id poſſim:quod in Phædro Platonis facit Socrates. M.Eſt uero ita: ſed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto ſæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil opinor cõceſſerit. Q. Eſt ita, ut dicis: caue enim putes Attici noſtri Emathio,platanisq; illis quidquã eſſe præclarius. ſed, ſi uidetur, conſidamus hic in umbra, at=que ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, re uertamur. M. Præclare exigis Quinte. at ego effugiſſe arbitrabar & tibi nihil horum deberi poteſt. Q. Or dire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem,maiore muſarum primordio,ſicut in Arati carmine orſi ſu=mus. M. Quorſum iſtuc? Q. Quia nunc itidem ab eodem,& cæteris dijs immortalibus ſunt nobis agendi capienda primordia. M. Optime uero frater: & fie=ri ſic decet. Videamus igitur rurſus,priuſquam aggrediamur ad leges ſingulas, uim naturamq; legis, ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur in=terdum errore ſermonis, ignoremusq; uim ſermonis eius,quo iura nobis diffinienda ſint. Q. Sanè quidem Hercule:& eſt iſta recta docendi uia. M. Hanc igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neq; hominũ ingenijs excogitatam,neque ſcitũ aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod uniuerſum mundum regeret imperandi, prohibendiq; ſapientia. ita principem legem illam, & ultimam, mentem eſſe

dicebãt omnia ratione aut cogentis, aut uetãtis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte eſt laudata: eſt enim ratio, mensq́; ſapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iſte locus à te tactus eſt: ſed antequam ad popolares leges uenias, uim iſtius cœleſtis legis explana, ſi placet; ne æſtus nos conſuetudinis abſorbeat, & ad ſermonis morẽ uſitati trahat. M. À paruis enim Quinte didicimus, ſi in ius uocat, atque eat, eiuſmodi leges alias nominare. ſed uero intelligi ſic oportet, & hæc, & alia iuſſa, ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi: quæ uis non modo ſenior eſt, quàm ætas populorum, & ciuitatum, ſed æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis dei: neque enim eſſe mens diuina ſine ratione poteſt, nec ratio diuina nõ hãc uim in rectis prauisq́; ſanciendis habere: nec, quia nuſquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus aſſiſteret, à tergoq́; pontẽ interſcindi iuberet, iccirco minus Coclitem illum rem geſſiſſe tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec, ſi regnante Tarquinio nulla erat Romæ ſcripta lex de ſtupris, iccirco non contra illam legem ſempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit: erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex eſſe, cum ſcripta eſt, ſed tum, cum orta eſt; orta autem ſimul eſt cum mente diuina: quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio eſt recta ſummi Iouis. Q. Aſſentior

frater, quod eſt rectum, uerum quoque ſit, neque cum literis, quibus ſcita ſcribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mēs ſumma lex eſt, item, cum in homine eſt perfecta, eſt in mente ſapientis. quæ ſunt autem uariæ, & ad tempus ſcriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent: omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari poſſit, eſſe laudabilem quibuſdam talibus argumentis docent. conſtat profecto, ad ſalutem ciuium, ciuitatumq́; incolumitatem, uitamq́; omnium quietam, & beatam conditas eſſe leges; eosq́;, qui primū eiuſmodi ſcita ſanxerunt, populis oſtendiſſe, ea ſe ſcripturos, atque laturos, quibus illi aſcriptis, ſuſceptisq; honeſte beateq́; uiuerent: quæq́; ita compoſita, ſanctaq́; eſſent, eas leges uidelicet nominarunt. ex quo intelligi par eſt, eos, qui pernicioſa, & iniuſta populis iuſſa deſcripſerint, cum contra fecerint, quàm polliciti, profeſſiq́; ſint, quiduis potius tuliſſe, quàm leges: ut perſpicuum eſſe poſſit, in ipſo nomine legis interpretando ineſſe uim, et ſententiā iuſti, & iuris colendi. quæro igitur à te Quinte, ſicut illi ſolent: quo ſi ciuitas careat, ob eam ipſam cauſam, quòd eo careat, pro nihilo habenda ſit, id eſt ne numerādum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas an ne ob ipſum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non poteſt. M. neceſſe eſt igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorſus aſſentior. M. Quid, quòd multa pernicioſa, multa peſtifera ſciſcuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm ſi latores aliquas conceſſu ſuo ſanxerint. nam neque medicorum præcepta dici uere poſſent, ſi quæ inſcij imperitiq; pro

ſalutaribus mortifera conſcripſerint: neque in populo lex, cuicuimodi fuerit, illa, etiã ſi perniciosum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiũt, & defen dunt, & tuentur bonos. Q. Præclare intelligo: nec ue ro iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habẽdã, ſed ne appellãdam quidem. M. Igitur tu Seias & Apu leias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidẽ. M. Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus pun= cto temporis ſublatæ ſint lex autem illa, cuius uim ex plicaui, neq; tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igi tur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur. M. Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſi= mus, omniumq; princeps, de Rep. cum ſcripſit, idemq; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendũ, ut, priuſquam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam. quod idem & Zeleucum, & Charondam feciſ ſe uideo, cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed Reip. cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerũt: quos imitatus Plato uidelicet hoc quoq; legis putauit eſſe, p= ſuadere aliquid, nõ omnia ui ac minis cogere. Q. Quid, quod Zaleucum iſtum negat ullũ fuiſſe Timæus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior mea quidẽ ſen tentia, meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum eſt. ſit igi= tur hoc iã à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe

omnium rerũ,ac moderatores deos,eáq;, quæ gerãtur, eorum geri iudicio,ac numine,eoſdẽq; optime de genere hominũ mereri,et,qualis quiſque ſit,quid agat,quid in ſe admittat,qua mente,qua pietate religiones colat, intueri,piorumq́; & impiorum habere rationem: his enim rebus imbutæ mentes, haud ſanè abhorrebũt ab utili,et à uera ſentẽtia: quid eſt enim uerius,quàm neminem eſſe oportere tã ſtulte arrogantem,ut in ſe mẽtem et rationem putet ineſſe,in cœlo mundóq; non putet? aut ea, quæ uix ſumma ingenij ratione cõprehendat,nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorum ordines, quem dierum,noctiumq; uiciſſitudines,quem menſium temperatio, quemq́; ea,quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogant, hunc hominẽ omnino numerare qui decet? cumq́; omnia, quæ rationem habent,præſtent ijs,quæ ſint rationis expertia. nefaſq́; ſit dicere ullam rem præſtare naturæ omnium rerum: rationem ineſſe in ea confitendum eſt. utiles eſſe autem opiniones has quis neget,cum intelligat, quàm multa firmentur iureiurando,quãtæ ſalutis ſint fœdera religionis,quàm multos diuini ſupplicij metus à ſcelere reuocarit,quamq́; ſancta ſit ſocietas ciuium, inter ipſos dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus,tũ teſtibus? Habes legis proœmiũ: ſic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero frater: & in hoc admodum delector, quòd in alijs rebus,alijsq́; ſententijs uerſaris, atque ille: nihil enim tam diſſimile eſt,quàm uel ea,quæ ante dixiſti,uel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genu. M. Vellem fortaſſe: quis enim id poteſt,aut unquam poterit imitari? nã

ſententias

ſententias interpretari perfacile eſt. quod quidem ego facerem, niſi plane eſſe uellem meus: quid enim negotij eſt, eadem propè uerbis iiſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior. uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum: ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. expromam equidem, ut potero: & quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum uocem proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legũ uerba Quinte, neque ita priſca, ut in ueteribus his, ſacratiſq; legibus, & tamẽ, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quàm hic ſermo eſt. eum morẽ igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem à me edentur nõ perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerũ, ac ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt:
» quare audiamus uerba legis. M. Ad diuos adeunto ca=
» ſte: pietatem adhibento: opes amouento: qui ſecus fa=
» xit, deus ipſe uindex erit. Separatim nemo habeſſit
» deos, ne ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos,
» priuatim colũto: cõſtructa à patribus delubra habento:
» lucos in agris habento, & larum ſedes: ritus familiæ,
» patrumq; ſeruanto. diuos, & eos, qui cœleſtes ſemper
» habiti, colunto, & ollos, quos in cœlum merita uoca=
» uerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem,
» Pollucem, Quirinum. aſt olla, propter quæ datur ho=
» mini aſcenſus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatẽ,
» Fidem, earumq; laudum delubra ſunto. nec ulla uitio=
» rum ſacra ſolertia obeunto. ferijs iurgia amouento,
» eaſq; in famulis operibus patratis habento. itaque, ut
» ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſt: cer=
» taſq; fruges, certaſq; bacas ſacerdotes publice libanto:

» hoc certis ſacrificijs ac diebus.itemq́; alios addes. uber=
» tatem lactis,fœturæq́; ſeruanto. idq́; ne committi poſ=
» ſit,ad eã rem,& rationem curſus annuos ſacerdotes fi
» niunto.quæq́; cuique diuo decoræ gratæq́; ſint hoſtiæ,
» prouidento:diuisq́; alijs alij ſacerdotes, omnibus põtifi=
» ces,ſingulis flamines ſunto . uirgines Veſtales in urbe
» cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum:quoq́; &
» priuatim,& publice modo,rituq́; fiat,diſcũto ignari à
» publicis ſacerdotibus. eorũ autẽ duo genera ſunto,unũ
» quod præſit cerimonijs,& ſacris, alterũ quod interpre
» tetur fatidicorum & uatum effata incognita, cũ ſena
» tus populuſq́; aſciuerit. interpretes autem Iouis optimi
» maximi publici augures ſignis, et auſpicijs poſtea uidẽ
» to diſciplinam tenẽto. ſacerdotes uineta,uirgetaq́;,&
» ſalutem populi augurãto:quiq́; agent rem duelli,quiq́;
» populare auſpicium præmonento : olliq́; obtemperãto,
» diuorumq́; iras prouidẽto,ijsq́; parento,cœliq́; fulgura
» regionibus ratis temperãto , urbemq́;,& agros, & tẽ=
» pla liberata,& effata habento : quæq́; augur iniuſta,
» nefaſta,uitioſa,dira defixerit, irrita, infectaq́; ſunto :
» quiq́; non paruerit,capitale eſto. fœderum,pacis,belli,
» induciarũ oratores,feciales, iudices ſunto : bella,diſce=
» ptatio,prodigia portenta ad Etruſcos & aruſpices,ſi ſe=
» natus iuſſerit,deferunto: Etruriæq́; principes diſciplinã
» docento : quibus diuis creuerint , procurãto : idemq́;
» fulgura atq; obſtita pianto . nocturna mulierũ ſacrifi=
» cia ne ſunto,præter olla,quæ pro populo rite fiẽt.ne ue
» initianto,niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro. ſacrum cõ=
» miſſum, quod neque expiari poterit , impie cõmiſſum
» eſt : quod expiari poterit , publici ſacerdotes expianto.

» Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatione
» corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi=
« bus, & tibijs moderanto, eamq́; cũ diuum honore iun=
» gunto. Ex patrijs ritibus optuma colunto. præter Ideæ
» matris famulos, eosq́; iuſtis diebus, ne quis ſtipẽ cogito.
» Sacrum ſacróue cõmendatum qui clepſerit, rapſeritq́;,
» parricida eſto. Periurij pœna diuina, exitium; huma=
» na, dedecus. Inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſan
» ciunto. Impius ne audeto placare donis iram deorum.
» ſancte uota reddunto. Pœna uiolati iuris eſto. ne quis
» agrum conſecrato: auri, argenti, eboris ſacrandi mo=
» dus eſto. ſacra priuata perpetua manento. Deorum
» maniũ iura ſancta ſunto. Hos leto dato diuos habẽto.
» ſumptum in ollos luctumq́; minuunto. Att. Concluſa eſt quidem apte tam magna lex, ſanequam breuis: et, ut mihi quidem uidetur, non multum diſcrepat iſta cõ ſtitutio religionũ à legibus Numæ, noſtrisq́; moribus, M. An cenſes, cum in illis de Rep. libris perſuadere ui= deatur Africanus omnium rerũpublicarum noſtram ueterem illam fuiſſe optimam, nõ neceſſe eſſe optumæ Reip. leges dare conſentaneas? Att. Immo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo expectate leges, quæ genus illud optimũ Reip. contineant, et ſi quæ forte à me hodie ro gabuntur, quæ non ſint in noſtra Rep. nec fuerint, ta= men erant ferè in more maiorum, qui tum ut lex ualebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, ut ego, ut & tu rogas, poſſim edicere. M. Ain tandem At= tice, non es edicturus aliter? Att. Prorſus maiorem qui dem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi uoles, remittã hoc tibi. M. Atque mea quidem ſententia eſt.

at ne longum fiat, uidete. Att. *Vtinam quidem: quid enim agere malumus?* M. *Caſte iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniã corporis: ſed hoc oportet intelligi, cum multũ animus corpori præſtet, obſeruetúrq; ut caſto corpore adeatur, multo eſſe in animis id ſeruãdum magis: nam illud uel aſperſione aquæ, uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate uaneſcere, nec manibus ullis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, ſignificat probitatem gratam eſſe deo, ſumptum eſſe remouendum: quid eſt enim, cũ paupertatẽ diuitijs etiam inter homines eſſe æqualẽ uelimus, cur eam ſumptu ad ſacra adhibito deorũ aditu arceamus? præſertim cũ ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit, quàm non omnibus patere ad ſe placandũ, & colendum uiam. Quod autem non iudex, ſed deus ipſe uindex cõſtituitur, præſenti pœnæ metu religio cõfirmari uidetur. Suosq; deos, aut nouos, aut alienigenas coli, cõfuſionem habet religionũ, & ignotas cerimonias etiã ſacerdotibus. nam à patribus acceptos deos ita placet coli, ſi huic legi paruerũt ipſi. Patrũ delubra eſſe in urbibus cenſeo: nec ſequor magos Perſarum: quibus auctoribus Xerxes inflãmaſſe tẽpla Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, qbus omnia deberẽt eſſe patentia, ac libera, quorumq; hic mũdus omnis tẽplum eſſet, & domus. melius Græci, atque noſtri: qui, ut augerent pietatẽ in deos, eaſdẽ illos, quas nos, urbes incolere uoluerũt: affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus: ſiquidem & illud bene dictũ eſt à Pythagora doctiſſimo uiro, tum maxime & pietatem*

& religionem uerſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Tales, qui ſapientiſſimus inter ſeptē fuit, homines exiſtimare oportere deos omnia cernere, deorū omnia eſſe plena: fore enim omnes caſtio=
* res, ueluti quo infans eſſet maxime religioſus: eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mētibus. Eádemq; rationem luci habent in agris. neque ea, quæ à maioribus prodita eſt cum dominis, tū famulis, poſita in fundi, uillæq; conſpectu religio patrū repudianda eſt. Iam ritus familiæ patrumq; ſeruari, id eſt, quoniā antiquitas proxime accedit ad deos, à dijs quaſi traditā religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem, & cæteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium, bonorumq; diuinos. Bene uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides conſecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice templa ſunt, ut illa qui habeant, (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. nam illud uitioſum Athenis, quòd, Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente fecerunt Contumeliæ fanū, & Impudentiæ: uirtutes enim, non uitia cōſecrare decet. araq; uetus ſtat in Palatio Febris, & altera Exquilijs malæ Fortunæ, deteſtatæq;. quæ omnia eiuſmodi repudianda ſunt: quòd ſi fingenda nomina uice poetæ,
* & potius uincendi, atq; potiundi, ſtataſſandiq; cognomina, ſtatoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarum nomina, ſalutis, honoris, opis, uictoriæ, quoniam quidem expectatione rerum bonarū erigitur animus. Recte etiam à Colatino ſpes conſecrata eſt: fortunaq; ſit

* uel huius diei. nã ualet in omnes dies uel reſpiciens ad opem ferendam, uel forum, in quo incerti caſus ſignificantur magis, uel primigeniam à gignendo: cum eſt
* feriarum feſtorumq́; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in ſeruis operũ, & laborum: quas compoſitio anni conferre debet & perfectionem operum ruſticorum. quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtusq́; pecorũ, quæ dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalãdi eſt. quod inſtitutum perite á Numa, poſteriorũ Pontificũ negligentia diſſolutũ eſt. Iam illud ex inſtitutis Pontificum & aruſpicũ non mutandum eſt, quibus hoſtijs immolandũ cuiq; deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorũ omnium, ſinguli ſingulorum ſacerdotes, & reſpondendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. cumq́; Veſta quaſi focus urbis, ut græco nomine eſt appellata, quod nos propè idem græcũ interpre-
* tatum nomen tenemus, conſpecta ſit, ei colendæ uirgines præſint, ut aduigiletur facilius ad cuſtodiam ignis, & ſentiant mulieres in natura fœminarum omnem caſtitatem pati. Quod ſequitur uero, non ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, ut ſine ijs, qui ſacris publice præſunt, religioni priuatæ ſatisfacere non poſſint: continet enim Reip. conſilio & auctoritate optimatũ ſemper populum indigere: deſcriptioq́; ſacerdotum nullum iuſtæ religionis genus prætermittit. nã ſunt ad placandos deos alij conſtituti, qui ſacris præſint ſolennibus; ad interpretanda alij prædicta uatũ, neq; multorũ, ne eſſet infinitum, neque ut ea

ipſa, quæ ſuſcepta publice eſſent, quiſquam extra collegium noſſet. Maximum autem, & præſtantiſſimũ in Rep. ius eſt augurũ, cum eſt auctoritati coniunctũ. neq; uero hoc, quia ſum ipſe augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe. quid enim maius eſt, ſi de iure quærimus, quàm poſſe à ſummis imperijs, & ſummis poteſtatibus comitia tollere? concilia uel inſtituta dimittere, uel habita reſcindere? quid grauius, quã rẽ ſuſceptã dirimi, ſi unus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm poſſe decernere, ut magiſtratu ſe abdicent conſules? quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, ſi non iure rogata eſt, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Liuias conſilio Philippi, conſules, & augures. nihil domi, nihil foris per magiſtratus geſtum, ſine eorum auctoritate poſſe cuiquam probari? Att. Age iam iſta uideo, fateorq; eſſe magna: ſed eſt in collegio ueſtro inter Marcellum, & Appium optimos augures magna diſſenſio: nam eorum ego in libros incidi: cum alteri placeat auſpicia iſta ad utilitatẽ eſſe Reip. compoſita, alteri diſciplina ueſtra quaſi diuinari uideatur prorſus poſſe. hac tu de re quæro quid ſentias M. Ego ne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, & huius hanc ipſam partem, quæ eſt in auibus cæteriſq; ſignis diſciplinæ noſtræ, quòd, cum ſummos deos eſſe concedamus, eorumq; mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominũ conſulere generi, & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere, non uideo cur diuinationem eſſe negem. ſunt autẽ ea, quæ poſui, ex quibus id, quod uolumus, efficitur, et co=

gitur. iam uero permultorum exemplorum & noſtra plena eſt Reſp. & omnia regna, omneſq; populi, cunctæq; gentes, augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidiſſe: neque enim Poletis, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tãtum nomẽ fuiſſet, neque tot nationes id ad hoc tẽpus retinuiſſent, Arabũ, Phrygũ, Lycaonũ, Cilicũ, maximeq; Piſidarũ, niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet: nec uero Romulus noſter auſpicato urbẽ cõdidiſſet, neq; Attij Nauij nomẽ memoria floreret tã diu, niſi hi omnes multa ad ueritatẽ admirabilia dixiſſent. ſed dubiũ nõ eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iã & uetuſtate & negligentia. itaque neq; illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiã nunc putat. quæ mihi uidetur apud maiores fuiſſe dupliciter, ut ad Reip. tempus nõ nunquam, ad agendi conſilium ſæpiſſime pertineret. Att. Credo Hercle ita eſſe, iſtiq; rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde cætera. M. Reddam uero, et, ſi potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo ius ut plurimum ualet, & fides: horumq; ut publici interpretes eſſent, lege ſancimus. Iam de aruſpicum religione, de expiationibus, & procurationibus ſatis ſuperq; in ipſa lege dictum puto. Att. Aſſentior, quoniã omnis hæc in religione uerſatur oratio. M. At uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſane quæro Tite. Att. Quid tandem id eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. Att. Ego uero aſſentior, excepto præſertim in

ipſa lege ſolenni ſacrificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq; noſtri, & auguſta illa myſteria, ſi quidem ſacra nocturna tollimus? nõ enim populo R. ſed omnibus bonis firmisq; populis leges damus. Att. Excipis credo illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuinaq; uidetur Athenæ tuæ peperiſſe, atq; in uita hominũ attuliſſe, tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti immaniq; uita exculti ad humanitatẽ, & mitigati ſumus: initiaq; ut appellantur, ita re uera principia uitæ cognouimus: neque ſolũ cũ lætitia uiuendi rationẽ accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. quid autẽ mihi diſpliceat, innocentes poetæ indicãt comici. qua licentia Romæ data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit? Att. Tu uero iſtam Romæ legem rogato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtra igitur reuertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturq; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere ſeueritatem maiorum ſenatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & Cõſulũ, exercitu adhibito, quæſtio, animaduerſioq; declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. nouos uero deos, et in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eũ Sabazius, et quidã alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eijciãtur. Publicus autẽ ſacerdos imprudẽtiã cõſilio

expiatā metu liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdis dānet, atq; inopiam iudicet. Iam ludi publici, cum ſint cauea, circoq; diuiſi, ſint corporū certationes, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculisq; equorum uſque ad certam uictoriam circo conſtitutis; cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs; dum modo ea moderata ſint, ut lege præſcribitur: aſſentior enim Platoni, nihil tā facile in animos teneros, atque molles influere, quā uarios canendi ſonos. quorū dici uix poteſt quāta ſit uis in utrāq; partem. nāque & incitat languentes, & lāguefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: ciuitatumq; hoc multarū in Græcia interfuit, antiquum uocum ſeruare modū: quarū mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati, ut quidam putāt; aut cum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet, tū fuit in auribus animisq; mutatis etiā huic mutationi locus. quāobrem ille quidem ſapientiſſimus Græciæ uir, longeq; doctiſſimus, ualde hanc labē ueretur: negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec planè contemnendū puto. illa quidem, quæ ſolebant quōdam complecti ſeueritate iucūda Liuianis, & Næuianis modis, nūc ut eadē exultent, ceruices oculosq; pariter cum modorū flexionibus torqueant. grauiter olim iſta uindicabat uetus illa Græcia, lōge prouidens, quàm ſenſim pernicies illapſa ciuiū animos malis ſtudijs, malisq; doctrinis repente totas ciuitates euerteret: ſiquidē illa ſeuera Lacedæmō neruos iuſſit, quòd plures quàm ſeptem haberet, in Timothei fidibus inde

demi. Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patrijs colantur optimi: de quo cum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythiũ, quas potiſſimũ religiones tenerent; oraculum editum eſt, eas, quæ eſſent in more maiorũ. quò cum iterũ ueniſſent, maiorumq́; morẽ dixiſſent ſæpe eſſe mutatum, quæſiuiſſentq́; quem morem potiſſimũ ſequerentur è uarijs, reſpondit optimum. & profecto ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, et deo proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtulimus, niſi eam, quam ad paucos dies propriam Ideæ matris excepimus: implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neq; ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit; ſed etiam ei, qui ſacro cõmendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexãder in Cilicia depoſuiſſe apud Solem in delubro pecuniam dicitur, et Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cũ rebus timeret ſuis, filiarũ dotes credidit. Sed iam de periuris: de inceſtis nihil ſanè hoc quidem loco diſputãdum eſt. Donis impij ne placare audeant deos, Platonẽ audiant, qui uetat dubitare qua ſit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit.

Diligentia uotorũ ſatis in lege dicta eſt, ac uoti ſpõſio, qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iuſtam recuſationem nõ habet. quid ego hic ſceleratorum utar exemplis? quorum plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur. etſi hæc commemoratio uereor ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen, quoniam mihi ſermo eſt apud deos, nihil reticebo: uelimq́; hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratũ potius uideri, quàm graue. omnia autem tũ

perditorum ciuium ſcelere diſceſſu meo religionũ iura polluta ſunt: uexati noſtri lares familiares: in eorum ſedibus exædificatũ templum Licentiæ: pulſus à delubris is, qui illa ſeruarat. circũſpicit hæc celeriter animus (nihil enim attinet quenquã nominari) qui ſint rerũ exitus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi nõ ſumus, eamq́; ex noſtra domo in ipſius patris domũ detulimus, iudicia ſenatus, Italiæ, gentium denique omnium, conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? quo ſcelere religiones proſtratæ, afflictæq́; ſunt: partim ex illis diſtractæ ac diſſipatæ iacent. qui uero ex his et omnium ſcelerũ principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione impij, non ſolum uita cruciati, atque dedecore, uerum etiam ſepultura, ac iuſtis exequijs caruerũt. Q. equidem iſta agnoſco frater, & meritas dijs gratias ago: ſed nimis ſæpe ſecus aliquãto uidemus euadere. M. Nõ enim Quinte recte exiſtimamus, quæ pœna diuina ſit: & opinionibus uulgi rapimur in errorẽ, nec uera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij, hominũ miſerias ponderamus: quæ fateor humana eſſe, et multis bonis uiris accidiſſe: ſceleris autem pœna triſtis, & præter eos euentus, qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus eos, qui niſi odiſſent patriam, nunquam inimici nobis fuiſſent, ardentes tum cupiditate, tum metu, tum cõſcientia, quid agerent modo timentes, uiciſſim cõtẽnentes religiones, iudicia perrupta, ab ijſdem corrupta hominum, nõ deorum. reprimam iam, & non inſequar longius, eoq́; mi

nus,quo plus pœnarum habui, quàm petiui:tantũ pœ
nam merui,duplicem pœnam eſſe diuinam,quòd con=
* ſtaret & ex uexandis uiuorum animis, & ea fama
mortuorũ, ut eorũ exitium iudicio uiuorũ, & gau=
dio comprobetur. Agri autem ne cõſecrentur, Pla=
toni prorſus aſſentior:qui,ſi modo interpretari potue=
» ro,his ferè uerbis utitur. Terra igitur,ut focus,domi=
» cilium ſacrum omnium deorũ eſt.quocirca ne quis ite=
» rum idem conſecrato.aurum autem,& argentum in
» urbibus & priuatim,& in fanis inuidioſa res eſt.tum
» ebur ex inani corpore extractum,haud ſatis caſtum do
» num deo:iam æs,atque ferrum duelli inſtrumenta,nõ
» fani. ligneũ autem,quodq́; uoluerit uno è ligno, dedi
» cato,itemq́; lapideum.in delubris communibus textile:
» nec operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. color
» autẽ albus præcipue decorus deo eſt tum in cæteris, tũ
» maxime in textili.tincta uero abſint,niſi à bellicis in=
» ſignibus. digniſſima autem dona aues, & formæ ab
» uno pictore uno abſolutæ,die.itemq́; cætera huius exẽ
» pli dona ſunt. Hæc illi placent.ſed ego cætera nõ tã
reſtricte præfinio,uel hominum uitijs,uel ſubſidijs tem
porum uictus. terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore,
ſi ad eam tuendam,ferroq́; ſubijciendam ſuperſtitio=
nis aliquid acceſſerit. Att. Habeo iſta. nunc de ſacris
perpetuis, & de manium iure reſtat. M. Ò miram
memoriam Pomponi tuam. at mihi iſta exciderant.
Att. Ita credo:ſed tamen hoc magis eas res & memi
ni,& expecto,quòd & ad pontificium ius, & ad ci=
uile pertinent. M. Vera, & apertiſſima ſunt iſtis
de rebus & reſponſa, & ſcripta multa: & ego in

hoc omni ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ipſe ut notus ſit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris, ut non difficile ſit, quæcunque noua cauſa conſultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias à quo ſit capite repetendum. Sed iureconſulti ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire uideantur; ſiue, quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi; (nã non ſolum ſcire aliquid, artis eſt, ſed quædã ars etiam docendi) ſæpe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpertiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, Põtifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? at, inquit Publij filius, ex patre audiui, Põtificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. totum'ne? quid ita? quid enim ad Pontificem de iure parietum, aut aquarũ, aut ullo omnino? ſi ergo quod cũ religione coniunctum eſt: (id autem quantulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, & ſi quid eiuſmodi eſt) cur igitur hæc tanta facimus, cum cætera perparua ſint? de ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut cõſeruentur ſemper, & deinceps familijs prodantur, &, ut in lege
* poſui, perpetua ſint. ſacra hic poſita. hæc iura Pontificum auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte patris familias ſacrorũ memoria occidere, & ijs eſſet ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri. quæruntur enim, qui aſtringantur ſacris.

hæredum cauſa iuſtiſſima eſt: nulla eſt enim perſona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius accedat. deinde qui morte, teſtamentóue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine: eſt enim ad id, quod propoſitum eſt, accõmodatum. Tertio loco, ſi nemo ſit hæres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cum moriturus, acceperit plurimum poſſidendo. Quarto, ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum ſeruet. extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminíq; eam ſoluerit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scæuola didicimus, non ita deſcripta ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis ſacris aſtringi hæreditatem, aut ſi maiorem partem pecuniæ capiat, aut ſi maior pars pecuniæ legata eſt, aut ſi inde quippiam ceperit. ſed Pontificem ſequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd Pontificum pecuniam ſacro coniungi uolũt. iiſdemq; ferias & cerimonias aſcribendas putant. atq; etiam dant hoc Scæuolæ, quod eſt partitio; ut, ſi in teſtamento deducta, ſcripta non ſint, ipſiq; minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, ſacris ne alligentur. in donatione hoc iidem ſecus interpretantur: & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit, ratum eſt: quod eo inſcio factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. his propoſitis, quæſtiunculæ multæ naſcuntur: quas qui intelligat, non, ſi ad caput referat, per ſe ipſe facile perſpiciat: ueluti, ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur, poſt de eius hæredibus aliquis exegiſſet

pro ſua parte id,quod ab eo,cuius ipſe hæres eſſet, prætermiſſum fuiſſet:eaq; pecunia non minor eſſet facta cũ ſuperiore exactione,quàm hæredibus omnibus eſſet relicta:qui eam pecuniam exegiſſet,ſolum,niſi cohæredibus,ſacris alligari. quin etiam cauent , ut cui plus legatum ſit,quàm ſine religione capere liceat,is per æs, et libram hæredem teſtamenti ſoluat;propterea quòd eo loco res eſt ita ſoluta hæreditate , quaſi ea pecunia legata non eſſet.hoc ego loco,multiſq; alijs quæro à uobis Scæuolæ Pontifices maximi,& homines meo quidẽ iudicio acutiſſimi,quid ſit,quòd ad ius pontificium ciuile appetatis?ciuilis enim iuris ſcientia pòtificiũ quodam modo tollitis: nam ſacra cum pecunia, Pontificũ auctoritate nulla lege coniuncta ſunt: itaque ſi uos tantum modo Põtifices eſſetis,pontificalis maneret auctoritas.ſed quod ijdẽ iuris ciuilis eſt is,peritiſſimis,hac ſcientia illa eluditis. placuit P. Scæuolæ,& Coruncano Pontificibus maximis,idemq; cæteris,qui tantũdem caperet, quantum omnes hæredes, ſacris alligari. habeo ius pontificiũ.quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput,ſcriptum caute,ut centum nũmi deducerentur.inuenta eſt ratio,cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur.quid ſi hoc,qui teſtamentum faciebat, cauere uoluiſſet ? admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe Mutius,Pontifex idẽ,ut minus capiat, quàm omnibus hæredibus relinquatur.ſuper dicebant,quidquid cepiſſet,aſtringi.rurſus ſacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius,& è medio eſt iure ciuili, ut per æs,& libram hæredem teſtamenti ſoluát,& eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata nõ eſſet, ſi is,

cui

cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt; ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitq́; ea

* *non doctum hominem ſanè: cuius fuit* Accius *per familiaris: ſed menſem credo extremum anni, ut ueteres februarium, ſic hic decembrem ſequebatur.* Hoſtia *autem maxima parentare, pietatis eſſe adiunctum putabat.* Iam *tanta religio eſt ſepulcrorum, ut extra ſacra, & gentem inferri fas negent eſſe: idq́; apud maiores noſtros* Torquatus *in gente* Popilia *iudicauit. nec uero tam denicales, quæ à nece appellatæ ſunt, quia reſidunt mortui, quàm cæterorum cœleſtium quieti dies feriæ nominarentur, niſi maiores eos, qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent: eas in eos dies conferre ius, ut neq; ipſius, neq; publicæ feriæ ſint. totaque huius iuris compoſitio pōtificalis magnam religionē ceremoniamq́; declarat. neque neceſſe eſt ediſſeri à nobis, quæ finis funeſtæ familiæ, quod genus ſacrificij lare ueruecibus fiat, quemadmodum os reiectum terræ obtegatur, quæq́; in porca confracta iura ſint, quo tempore incipiat ſepulcrum eſſe, & religione teneatur. mihi quidē antiquiſſimū ſepulturæ genus illud fuiſſe uidetur, quo apud* Xenophontē Cyrus *utitur: redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac ſitum, quaſi operimēto matris obducitur. eodēq; ritu in eo ſepulcro, quod procul ad fontis aras,* Regem *noſtrum* Numam *conditum accepimus: gentemq́;* Corneliam *uſq; ad memoriam noſtram hac ſepultura ſcimus eſſe humatā.* C. Marij *ſitas reliquias apud* Anienē *diſſipari iuſſit* Sylla *uictor, acerbiore odio incitatus, quàm ſi tam ſapiens fuiſſet, quàm fuit uehemens. quod haud ſcio an timēs ſuo*

corpore poſſe accidere, primus è patritijs Cornelijs igni= uoluit cremari: declarat enim Ennius de Africano,

„ Hic eſt ille ſitus.

uere: nam ſiti dicuntur ij, qui conditi ſunt: nec tamen eorum ante ſepulcrum eſt, quàm iuſta facta, et corpus incenſum eſt. & quod nunc cõmuniter in omnibus ſe pultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta cõtegeret: eumq; morem ius Pontificale confirmat. nam priuſquã in os iniecta gle= ba eſt, locus ille, ubi crematũ eſt corpus, nihil habet reli= gionis. iniecta gleba tumulis, & humatus eſt, & gleba uocatur: ac tum denique multa religioſa iura cõplecti tur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus eſſet, decreuit P. Mutius familiã purã quot os

* ſupra terram nõ extare, porcam hæredi eſſet. C. Cotta cenſet habẽdas triduum ferias, et porco fœmina piacu= lum dare: ſi in mari mortuus eſſet, eadem præter piacu lum & ferias. Att. Video, quæ ſint in Pontificio iure. ſed quæro, quidnã ſit in legibus. M. Pauca ſanè Tite, et, uti arbitror, non ignota uobis. ſed ea non tam ad re ligionem ſpectant, quàm ad ius ſepulcrorum. homi= nem mortuum, inquit lex in duodecim, in urbe ne ſepelito, ne ue urito. credo, uel propter ignis periculũ. quod autẽ addit, ne ue urito, indicat, non qui uratur ſe peliri, ſed qui humetur. Att. Quid, qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt? M. Claros uiros credo Tite fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſa tri butum eſt, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorũ poſteri iure tenuerunt, aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, uir= tutis cauſa ſoluti legibus cõſecuti ſunt. ſed in urbe ſepe

liri lex uetat. ſic decretum à Pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum. noſtris extra portam Collinam ædem Honoris: & aram in eo loco fuiſſe, memoriæ proditum eſt. ad eam cum lamina eſſet inuenta, et in ea ſcriptum, domina honoris: ea cauſa fuit ædis huius dedicandæ. ſed cũ multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt: ſtatuit enim collegium, locũ publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi ſunt ſumptus, lamentationesq; funeris, tranſlata de Solonis ferè legibus: hoc plus, inquit, ne facito. rogum aſcia ne polito. noſtis quæ ſequuntur: diſcebamus enim pueri duodecim ut carmen neceſſarium: quas iam nemo diſcit. extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, & uinculis purpureæ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulier genas ne carpito, ne ue leſſum funeris ergo habeto. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius nõ ſatis ſe intelligere dixerunt, ſed ſuſpicari ueſtimenti aliquod genus funebris: Lælius leſſum quaſi lugubrem eiulationem, ut uox ipſa ſignificat. quod eo magis iudico uerum eſſe, quia lex Soloni, id ipſum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen morte. cætera item funebra, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat. excipit bellicam peregrinamq; mortem. hæc præterea ſunt in legibus de unctura: quæ ſeruilis unctura tollitur, omniſq; circũpotatio. quæ & recte tolluntur, neq; tollerentur, niſi fuiſſent, ne ſumptuoſa aſperſio, ne lõgæ coronæ, nec acerræ

prætereantur. illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamẽta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute paratam, & ei, qui peperiſſe, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet; credóq; quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq; plures ſternerẽtur, id quoq; ne fieret, lege ſancitum eſt. qua in lege cum eſſet, ne'ue aurũ addito, quàm humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat, ut cui auro dentes iũcti eſſent, aſtim cũ illo ſepeliretur: & ne ſe fraudi eſto: & ſimul illud uidetote, aliud habitũ eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris. quarum altera priuatorũ ædificijs, altera ipſis ſepulcris cauet. nã quòd rogum buſtum ue nouũ uetat propius ſexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendiũ uereretur acerbum. Quod autem forum, id eſt ueſtibulum ſepulcri buſtum'ue uſu capi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. hæc habemus in duodecim ſanè ſecundum naturam: quæ norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut indicatur, ſi quid ludorum, domuſq; funeris utatur accẽſo, atq; lictoribus: honoratorum uirorum laudæs in concione memorantor, eaſq; etiam ad cãtus ad tibicinem proſequũtor: cui nomen Næniæ: quo uocabulo etiã Græci cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturã accommodari: maiorumq; ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte, ut cæteros ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. alioquin multa extarẽt exempla maiorum. noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur ſumptus, et luctũ

remouere a deorū manium iure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam ille mos à Cecrope, ut aiūt, permāſit, corpus terra humandi: quam cū proximi fecerant, obductaq; terra erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremiū quaſi matris mortuo tribueretur, ſolum autē frugibus expiatū ut uiuis redderetur. ſequebātur epulæ, quas inibāt parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat prædicatum: nam mētiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. poſteaquam, ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, et lamētabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quā legē eiſdem propè uerbis noſtri uiri in decimam tabulam cōiecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraq; illa Solonis ſunt. de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt. mulier genas ne carpito, ne'ue leſſum funeris ergo habeto. de ſepulcris autem nihil eſt apud Solonē amplius, quàm ne quis ea deleat, ne'ue alienū inferat: pœnaq; eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. ſed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quàm quod decē homines effecerint triduo. neque id opere tectorio exornari, nec Hermas quos uocāt licebat imponi, nec de mortui laude niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio, niſi qui publice ad eā rē conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum, quo lamētatio minueretur: habet enim luctum concurſus homi

num. quocirca Pittacus omnino accedere quenquã uetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius increbuiſſe eam funerum, ſepulcrorumq; magnificentiã, quæ nunc ferè Romæ eſt. quam cõſuetudinem lege minuit ipſe: fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam ciuis Reip. maxime tuẽdæq; ciuitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumptus minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri. ſepulcris autem nouis finiuit modum: nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis non altiorem: aut menſam, aut labellum: & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Atheniẽſes tui. ſed uideamus Platonem, qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de ſepulcris autem dicit hæc. Vetat ex agro culto, eo' ue, qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro; ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſſit, ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorũ recipiat, ea potiſſimum ut compleatur; quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos ſuppeditare poſſit, eã ne quis nobis minuat ne' ue uiuus, ne' ue mortuus. extrui autẽ uetat ſepulcrũ altius, quàm quod quinque diebus abſoluerint, nec è lapide extari plus, nec imponi, quàm quod capiat laudẽ mortui inciſam quatuor heroicis uerſibus: quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoq; auctoritatem ſummi uiri de ſepulcris: à quo iterum funerum ſumptus præfinitur ex cẽſibus à minis quinque uſque ad minã. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Ha

betis igitur explicatum omnẽ, ut arbitror, religionis lo
cum. Q. Nos uero frater, & copioſe quidem: ſed
perge ad cætera. M. Pergam equidem: &, quoniam
libitũ eſt uobis me ad hæc impellere, hodierno ſermone
conficiam ſpero, hoc præſertim die: uideo enim Plato
nem iidẽ feciſſe, omnemq; orationẽ eius de legibus pero
ratã eſſe uno æſtiuo die. ſic igitur faciã, & dicam de
magiſtratibus: id eſt enim profecto, quod conſtituta re
ligione Rẽp. cõtineat maxime. Att. Tu uero dic, &
iſtam rationem, quam cœpiſti, tene.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

S Equar igitur, ut inſtitui, diuinũ illum
uirũ: quem quadam admiratione cõ-
motus ſæpius fortaſſe laudo, quã neceſ-
ſe eſt. Att. Platonẽ uidelicet dicis. M.
Iſtum ipſum Attice. Att. Tu uero eũ
nec nimis ualde unquã, nec nimis ſæpe laudaueris: nã
hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuũ lauda
ri uolũt, cõcedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M.
Bene Hercle faciũt: quid enim eſt elegãtia tua dignius?
cuius & uita & oratio cõſecuta mihi uidetur diffi-
cillimã illã ſocietatẽ grauitatis cũ humanitate. Att.
Sanè gaudeo quòd te interpellaui, quãdoquidem tam
præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimoniũ. ſed per-
ge, ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam

ueris, & proprijs generis ſui laudibus. Att. *Sané quidem, ſicut de religionum lege feciſti.* M. *Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe uim, ut præſit, præſcribatq́; recta, & utilia, & cõiuncta cum legibus. ut enim magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus: ueréq; dici poteſt magiſtratum legem eſſe loquentem, legem autem mutũ magiſtratum. nihil porrò tam aptũ eſt ad ius, conditionemq́; naturæ: quod cum dico legẽ, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperiũ, ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt: nam et hic deo paret, et huic obediũt maria, terræq;, et hominũ uita iuſſis ſupremæ legis obtẽperat. atque ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes* Regibus *quondã paruerũt. quod genus imperij primũ ad homines iuſtiſſimos, & ſapientiſſimos deferebatur: idq́; in* Rep. *noſtra maxime ualuit, quod ei regalis poteſtas præfuit. deinde etiã deinceps poſteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autẽ regia poteſtas non placuit, non ij nemini, ſed non ſemper uni parere uoluerũt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæq́; de optima* Rep. *ſentiremus, in ſex libris ante diximus; accõmodabimus hoc tempore leges ad illũ, quẽ probamus, ciuitatis ſtatum. magiſtratibus igitur opus eſt: ſine quorum prudentia ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt: quorum deſcriptione omnis* Reip. *moderatio cõtinetur. neque ſolũ ijs præſcribẽdus eſt imperandi, ſed etiã ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: & qui modeſte paret, uidetur,*

qui aliquãdo imperet, dignus eſſe. itaque oportet et eũ, qui paret, ſperare ſe aliquo tempore imperaturum; & illum, qui imperat, cogitare breui tẽpore ſibi eſſe parendum. nec uero ſolum ut obtemperent, obediantq́; magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant, diligantq́;, præſcribimus, ut Charondas in ſuis facit legibus. noſter uero Plato Titanum è genere ſtatuit eos, qui, ut illi cœleſtibus, ſic hi aduerſentur magiſtratibus. quæ cum ita ſint ad ipſas iam leges ueniamus, ſi placet. Att. Mihi,
» uero & iſtud, & ordo iſte rerum placet. M. Iuſta
» imperia ſunto, iiſq; ciues modeſte, ac ſine recuſatione
» parento. magiſtratus nec obedientem, & noxium ci-
» uem mulcta, uinculis, uerberibuſq; coercento, ni par,
» maior ue poteſtas, populuſq; probibeſſit, ad quos prouo
» catio eſto. cum magiſtratus iudicaſſit, inrogaſſit ue,
» per populum mulctæ pœnæ certatio eſto. militiæ ab eo,
» qui imperabit, prouocatio ne eſto. quodq́; is, qui bel-
» lum gerat, imperaſſit, ius ratumq́; eſto. minores ma
» giſtratus periti iuris plures in prælia ſunto. militiæ
» quibus iuſſi erunt imperanto. eorum qui Tribuni ſun
» to, domi pecuniam publicam cuſtodiunto: uincula
» ſontium ſeruanto: capitalia uindicanto: æs, argen-
» tum, aurum'ue publice ſignanto: lites contractas iu-
» dicanto: quodcũque ſenatus creuerit, agunto. ſuntoq;
» Aediles curatores urbis, annonæ, ludorumq́; ſolẽnium:
» olliſq; ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus
» eſto. Cenſores, populi æuitates, ſoboles, familias, pecu
» niaſq; cenſento: urbis templa, uias, aquas, ærarium, ue-
» ctigalia tuento: populiq; partes in tribus deſcribunto:
» exin pecunias, æuitates, ordines partiũto: equitum, pedĩ

» tũmq; prolem deſcribunto:cœlibes eſſe prohibento: mo=
» res populi regunto: probrum in ſenatu ne relinquunto :
» bini ſunto : magiſtratum quinquẽnium habento : reli=
» qui magiſtratus annui ſunto:eáq; poteſtas ſemper eſto.
» iuris diſceptator,qui priuata iudicet,iudicari ue iubeat,
» prætor eſto: is iuris ciuilis cuſtos eſto: huic poteſtati pa=
» rento.quotcũq; ſenatus creuerit , populus ue iuſſerit ,
» tot ſunto. regio imperio duo ſunto:ijq; præeundo,iudi=
» cando,conſulendo,prætores,iudices,cõſules appellantor:
» militiæ ſummum ius habento: nemini parento : ſalus
* populi ſupra lex eſto . eundem magiſtratũ , ni inter=
» fuerint X anni, nequis capito.æuitatẽ annali lege ſer=
» uãto.aſt quãdo duellum grauius, diſcordiæ ciuiũ,eſtun
» to ne amplius ſex menſes,ſi ſenatus creuerit: idẽ iuris,
» quod duo Cõſules,tenũto : iſq; aue ſiniſtra dictus , po=
* puli magiſter eſto.æquitatem quicunque regat habeto
» pari iure cum eo,quicunque erit iuris diſceptator . aſt
» quãdo Conſulis eſt,magiſter ue populi , reliqui magi=
» ſtratus ne ſunto , auſpicia patrum ſunto : olliq; ex ſe
» prodũto,qui comitijs creare Conſules rite poſſint . impe
» ria,poteſtates,legationes, cum ſenatus creuerit,populus
» ue iuſſerit,ex urbe exeunto: duella iuſta iuſte gerũto :
» ſocijs parcunto:ſe, & ſeruos continento, populi ſui glo
» riam augento : domum cum laude redeunto : rei ſuæ
» ergo ne quis legatus eſto.Plebes quos pro ſe contra uim
» auxilij ergo decem creaſſit, Tribuni eius ſunto : quodq;
» ij prohibeſſint,quodq; plebem rogaſſint,ratũ eſto : ſan=
» ctiq; ſunto : ne ue plebem orbam Tribunis relinquũto.
» omnes magiſtratus auſpiciũ,iudiciumq; habẽto:è quois
» ſenatus eſto:eius decreta rata ſunto. aſt ni poteſtas par ,

» maior ue prohibeſſit, S. C. præſcripta ſeruanto. is ordo
» uitio uocato: cæteris ſpecimẽ eſto. creatio magiſtratuũ,
» iudicia populi, iuſſa, uetita, cum ſciſcentur, ſuffra-
» gia optimatibus nota, plebi libera ſunto. at ſi quid
» erit, quod extra magiſtratus coærario æſuſſit, qui coæ-
» ret, populus creato, eiq; ius coærendi dato, cum popu-
» lo, patribusq; agendi ius eſto conſuli, prætori, magiſtro
» populi, equitumq;, eiq;, quem produnt patres conſu-
» lum rogandorum ergo: Tribunisq;, quos ſibi plebes ro-
» gaſſit, ius eſto cũ patribus agendi: itẽ ad plebem, quod
» cenſus erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum patri-
» bus agentur, modica ſunto: ſenatori, qui nec aderit, aut
» cauſa, aut culpa eſto. loco & modo orato. cauſas populo
» teneto. uis in populo abeſto. par, maior'ue poteſtas plus
» ualeto. aſt quid turbaſſitur in agẽdo, fraus actoris eſto.
» interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. qui agẽt, auſpi-
» cia ſeruẽto: auguri publico parento: promulgata, propo
» ſita in ærario, cognita agũto: nec plus quã de ſingulis re
» bus cõſulunto: rẽ populum docẽto: doceri à magiſtra-
» tibus priuatisq; patiũtor. priuilegia ne irrogãto: de capi
» te ciuis, niſi per maximũ comitiatũ, ollosq;, quos cẽſores
» in partibus populi locaſſint, ne ferũto: uim ne facito: do
» nũ ne capiunto, ne'ue danto, ne'ue petenda, ne'ue gerẽ
» da, ne'ue geſta poteſtate. quod quis earũ rerũ migraſ-
» ſit, noxiæ pœna par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiun-
» to, priuati ad eos acta referũto: nec eo magis lege li-
» beri ſunto. Lex recitata eſt. diſce rẽ, & tabellam iu-
bebo dari. Q. Quàm breui frater in conſpectu poſita
eſt à te omnium magiſtratuum deſcriptio, ſed ea penè
noſtræ ciuitatis: etſi à te paululum allatum eſt noui.

dioq; non defuit. poſt à Theophraſto Phalereus ille Demetrius, de quo feci ſupra mentionẽ, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq; non modo in ſolem, atq; puluerem, ſed in ipſum diſcrimẽ, aciemq; perduxit. nã et mediocriter doctos magnos in Rep. uiros, & doctiſſimos homines nõ nimis in Rep. uerſatos multos cõmemorare poſſumus. qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ ſtudijs, et regẽda ciuitate princeps eſſet, quis facile præter hunc inueniri poteſt? Att. Puto poſſe, & quidem aliquem de tribus nobis. ſed perge, ut cœperas. M. Quæſitum igitur ab illis eſt, placeret ne unũ in ciuitate eſſe magiſtratum, cui reliqui parerent; quod exactis Regibus intelligo placuiſſe noſtris maioribus. ſed quoniam regale ciuitatis genus probatũ quondam, poſtea non tam regni, quàm Regis uitijs repudiatum eſt, nomen tantum uidebitur Regis repudiatũ, res manebit, ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone ſine cauſa à Theopõpo oppoſiti Regibus, nec apud nos cõſulibus Tribuni. nam illud quidem ipſum, quod in iure poſitũ eſt, habet Conſul, ut ei reliqui magiſtratus omnes pareãt, excepto Tribuno, qui poſt extitit, ne id, quod fuerat, eſſet: hoc enim primum minuit cõſulare ius, quòd extitit ipſe, qui eo non teneretur; deinde quòd attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiam priuatis, Conſuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum: nam, iſta poteſtate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitq; ius multitudinis. M. Non eſt ita Quinte: non enim ius illud ſolum ſuperbius populo, ſed uiolentius uideri neceſſe erat: quo poſteaquã modica & ſapiens

temperatio acceſſit, conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſunt.

» domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudē bonis, atque innocentibus, neque ex hoſtibus, nqeue à ſocijs reportandū. iam illud apertū profecto eſt, nihil eſſe turpius, quàm quenquā legari niſi Reip. cauſa. omitto, quēadmodū iſti ſe gerant, atque geſſerint, qui legatione hæreditates, aut ſyngraphas ſuas perſequūtur. in hominibus eſt hoc fortaſſe uitium. ſed quæro, quid reapſe ſit turpius, quàm ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo Reip. munere? quid quidē genus legationis ego Conſul, quanquam ad cōmodum ſenatus pertinere uideatur, tamen approbante ſenatu frequētiſſimo, niſi mihi leuiſſimus Tribunus pl. interceſſiſſet, ſuſtuliſſem: tamē minui tēpus, et, quod erat infinitū, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. ſed iam, ſi placet, de prouincijs decedatur, in urbēq; redeatur. A. Nobis uero placet: ſed ijs, qui in prouincijs ſunt minime placet. M. At uero Tite, ſi pareant his legibus, nihil his urbe, nihil domo ſua dulcius, nec laborioſius, moleſtiuſq; prouincia. Sed ſequitur lex, quæ ſancit eam Tribunorum pl. poteſtatem, quæ in Rep. no=

ſtra: de qua diſſerti nihil neceſſe eſt. Q. *At mehercule ego frater quæro, de iſta poteſtate quid ſentias: nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quæ in ſeditione, et ad ſeditionem nata ſit: cuius primum ortum, ſi recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, et obſeſſis* * *urbis locis procreatũ uidemus. deinde cum eſſet cito legatus tanquam ex* XII *tabulis, inſignis ad deformitatē puer breui tēpore neſcio quo pacto creatus, multoq́; tetrior, & fœdior natus eſt. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſumma paria fecit, turbauit, miſcuit; cum afflixiſſet principum grauitatem, nunquam tamen cōquieuit? atque ut* Cn. *Flaminium, atque ea, quæ priſca ſunt, relinquam: quid iuris bonis uiris* T. Gracchi *Tribunatus reliquit? etſi quinquennio ante* D. Brutum, & P. Scipionem *Conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus Tribunus pl.* C. Curatius *in uincula cōiecit: quod ante factum non erat.* C. *uero* Gracchus *ruinis, &* * *emiſſicijs, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non ne omnem* Reip. *ſtatum permutauit? quid iam de* Saturnini *ſupplicio, reliquisq́; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit* Reſp.*: cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactādo, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cũ homines ſcelerati, ac perditi non modo ulla in domo, ſed nulla in gente reperirēt, gētes ſibi in tenebris* Reip.

* perturbandas putauerunt. quod uobis quidem egregiū, & ad immortalitatem memoriæ glorioſum, neminē in nos mercede ulla Tribunū potuiſſe reperiri, niſi cui nec eſſe quidē licuiſſet Tribuno. ſed ille quas ſtrages edidit? eas uidelicet, quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorū inflāmatus furoribus. quamobrem in iſta quidem re uehemēter Syllam probo, qui Tribunis pl. ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; noſtrum cæteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummisq; effero laudibus: de tribunitia poteſtate taceo: nec.n. reprehendere libet, nec laudare poſſum. M. Vitia quidē Tribunatus præclare Quinte perſpicis. ſed eſt iniqua in omni re accuſanda prætermiſſis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; ſelectio. nam iſto quidem modo uel Conſulatus uituperabilis eſt, ſi conſulū, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego.n. fateor in ipſa iſta poteſtate ineſſe quiddā mali. ſed bonū, quod eſt quæſitū in ea, ſine iſto malo non haberemus. nimia poteſtas eſt Tribunorum pl. quis negat? ſed uis populi multo ſæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior eſt, quàm ſi nullum haberet: dux enim ſuo periculo progredi cogitat. populi impetus periculi rationem ſui non habet. at aliquando incenditur. & quidem ſæpe ſedatur: quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo è decem ſana mente ſit? quin per ipſum Ti. Gracchū nō ſolum uetitus, ſed etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illum aliud perculit, niſi quòd poteſtatem intercedendi collegæ abrogauit? ſed tu ſapientia maiore nihilo uide: con-

* ceſſa

ceſſa plebi à patribus iſta poteſtate arma ceciderunt: reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamẽtum, quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarint: in quo uno fuit ciuitatis ſalus. at duo Gracchi fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos Tribunos, leues, & non bonos fortaſſe plures. inuidia quidem ſummus ordo caret: plebs de ſuo iure periculoſas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas: quæ tamen ſic data eſt, ut multis præclariſſimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Noſtra autem cauſa, quæ optime & dulciſſime frater incidit in tribunitiam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed uincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peſte certamen fuit, ſed cum grauiſſimo Reip. tempore: cui ſi non ceſſiſſem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus chara non eſſet? quòd ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute Reip. geſſimus, ut non omnibus gratus eſſet; & ſi nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepuliſſet tribunitia, quæ ſic in me populũ, ſicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitaſſet: ferremus ò Quinte frater: conſolarenturq; nos non tam philoſophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clariſſimi

uiri,qui illa urbe pulſi carere ingrata ciuitate,quàm manere in improba maluerũt. Pompeium uero quòd una iſta in re nõ ita ualde probas,uix ſatis mihi illud uideris attendere,nõ ſolum ei,quid eſſet optimum,ui dendum fuiſſe,ſed etiam quid neceſſariũ: ſenſit enim deberi nõ poſſe huic ciuitati illam poteſtatem: quippe quam tãtopere populus noſter ignotam expetiſſet,qui poſſet carere cognita? ſapientis autem ciuis fuit,cauſam nec pernicioſam, & ita popularem, ut non poſſet obſiſti,pernicioſe populari ciui non relinquere. Scis ſolere frater in huiuſmodi ſermone, ut trãſiri aliò poſſit,admodum dici. Att. Prorſus ita eſt. Q. haud equidẽ aſſentior:tu tamẽ ad reliqua pergas uelim. M. Perſeueras tu quidem,& in tua uetere ſentẽtia permanes. Q. Non mehercule. Att. Ego ſanè à Quinto noſtro diſſentio.ſed ea,quæ reſtant,audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia, & iudicia dantur:iudicia,ut eſſet populi poteſtas ad quam prouocaretur:auſpicia,ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ:ſæpe enim populi impetum iniuſtum,auſpicijs dij immortales repreſſerunt: ex ijs autem,qui magiſtratum ceperunt,quod ſenatus conſulto efficitur, popularem ſanè neminem in ſummum locũ niſi per populum uenire ſublata cooptatione cẽſoria.ſed præſto eſt huius uitij temperatio,quòd ſenatus
» lege noſtra cõfirmatur auctoritas. ſequitur enim,eius
» decreta rata ſunto. nam ita ſe res habet,ut,ſi ſenatus dominus ſit publici cõſilij,quodq; is creuerit,defendãt omnes,et ſi ordines reliqui principis ordinis cõſilio rẽp. gubernari uelint, poſſit ex temperatione iuris,cũ po=

teſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille moderatus, & cõcors ciuitatis ſtatus, præſertim ſi proximæ
» legi parebitur. nã proximũ eſt. is ordo uitio careto, cæ-
» teris ſpecimen eſto. Q. Præclara uero frater iſta lex: ſed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut Cenſorem quærat interpretem. Att. Ille uero, etſi tuus totus eſt ordo, gratiſſimamq́; memoriam retinet Conſulatus tui; pace tua dixerim, non modo Cẽſores, ſed etiam iudices omnes poteſt defatigare. M. Omitte iſta Attice: non enim de hoc ſenatu, nec his de hominibus, qui nunc ſunt, ſed de futuris, ſi qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nã cũ omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidẽ in eũ ordinẽ quiſquã uitij particeps. id autem difficile factu eſt, niſi educatione quadã, & diſciplina: de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tẽpus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiã ſi præterieris, repetam à te iſtum de educatione, et de diſciplina locũ.
» M. Tu uero & iſtum Attice, & ſi quẽ aliũ. Cæteris ſpe-
* cimen eſto: quod ſic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici ſolet tota ciuitas: ſic emendari et corrigi continentia. uir magnus, et nobis omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quãcõmodiſſime reſpondiſſe, cùm eſſet obiecta magnificentia uillæ Tuſculanæ, duos ſe habere uicinos, ſuperiorem equitẽ R. inferiorem libertinum: quorum cũ eſſent magnificæ uillæ, concedi ſibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis eſſent, liceret. nõ ne uides Luculle à te id ipſũ natum, ut illi cuperent? quibus id, ſi tu nõ faceres, non

liceret. quis enim ferret iſtos, cũ uideret eorum uillas ſignis,et tabulis refertas partim publicis, partim etiã ſacris,et religioſis? quis nõ frangeret eorum libidines, niſi illi ipſi,qui eas frangere deberẽt,cupiditatis eiuſdem tenerentur?nec enim tantum mali eſt peccare principes,(quãquã eſt hoc magnum per ſe ipſum malum) quantum illud, ꝙ permulti imitatores principum exiſtunt.nam licet uidere,ſi uelis replicare memoriã temporum,qualeſcunq; ſummi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuiſſe:quæcũq; mutatio morũ in principibus extiterit,eandem in populo ſecutam. idq́; haud paulo eſt uerius,quàm quod Platoni noſtro placet,qui muſicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum ſtatus.ego autem,nobilium uita,uictuq́; mutato,mores mutari ciuitatũ puto.quo pernicioſius de Rep.merentur uitioſi principes,ꝙ non ſolum uitia concipiunt ipſi,ſed ea infundunt in ciuitatem ; neq; ſolũ obſunt, ꝙ ipſi corrumpuntur , ſed etiam quòd corrumpunt, plusq́; exemplo,quàm peccato nocent.atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coanguſtari etiã poteſt : pauci.n.atq; admodũ pauci, honore & gloria amplificati,uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere poſſunt. ſed hæc & nunc ſatis , & in illis libris tractata ſunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus . Proximus autem eſt de ſuffragijs: quæ iubeo nota eſſe optimatibus,populo libera. Att.ita mehercule attendi,nec ſatis intellexi,quid ſibi lex,aut quid uerba iſta uellẽt. M.Dicam Attice,et uerſabor in re difficili,ac multum et ſæpe quæſita;ſuffragia in magiſtratu mãdãdo, aut reo iudicando, aut lege, aut rogatione clam , an pa=

lam ferre, melius eſſet. Q. An etiam id dubium eſt? uereor, ne à te rurſus diſſentiam. M. Nō facies Quinte: nam ego in iſta ſum ſententia, qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius: ſed, obtineri an poſſit, uidendum eſt. Q. Bona tua uenia dixerim, iſta ſententia maxime & fallit imperitos, & obeſt ſæpiſſime Reip. cum aliquid uerum, & rectum eſſe dicitur, ſed obtineri, id eſt obſiſti poſſe populo, negatur. primum enim obſiſtitur, cum agitur ſeuere: deinde ui opprimi in bona cauſa, eſt melius, quàm male cedere. qui autem nō ſentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquā deſiderauit, idē oppreſſus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentiſſimis hominibus extant uocis, quā tabellæ. quamobrem ſuffragandi nimia libido in nō bonis cauſis eripienda fuit potentibus, nō latebra dāda populo, in qua, bonis ignorātibus quid quiſq; ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. itaq; iſti rationi neq; lator quiſquā eſt inuentus, neq; auctor unquā bonus. ſunt. n. quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magiſtratibus mandādis: ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto, & ſordido. ſecuta biennio poſt Caſſia eſt de populi iudicio: ea à nobili homine lata eſt L. Caſſio, ſed, pace familiæ dixerim, diſſidente à bonis, atq; omnes rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia de iubendis legibus, ac uetādis, ſeditioſi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos ſalutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinq. uidebatur uocis ſuffragiū, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellio

nis. dedit huic quoq; iudicio Celius tabellam, doluitq́; quoad uixit. ſed ut opprimeret Celius populũ, nocuit et Reip. et auus quidẽ noſter ſingulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororẽ auiam noſtrã habebat, ferenti legẽ tabellariá: excitabat. n fluctus in ſimpulo, ut dicitur, Gratidius, quos poſt filius eius in Aegæo excitauit ma
* ri. ac noſtro quidẽ, qui cũ res eſſet ad ſe delata, Scaurus Conſul, utinam, inquit, M. Cicero iſto animo, atq; uirtute in ſumma Rep. nobiſcum uerſari, quã in municipali maluiſſes. Quamobrem, quoniam non recognoſcimus nunc leges populi R. ſed aut repetimus ereptas, aut nouas ſcribimus, non quid ab hoc populo obtineri poſſit, ſed quid optimum ſit, tibi dicendum puto. nam Caſſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet, quo auctore lata eſſe dicitur. tu, ſi tabellariam tuleris, ipſe præſtabis: nec. n. mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è uultu eius intelligo. Att. Mihi uero nihil unquam populare placuit: eamq; optimam Remp. eſſe duco, quã hic Conſul cõſtituerat, quæ ſit in poteſtate optimorũ. M. Vos demum, ut uideo, legem antiquaſtis ſine tabella. ſed ego, etſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio, tamen libertatem iſtam largior populo, ut & auctoritate ualeant, & utantur bonis. ſic enim à me lex eſt re
» citata de ſuffragijs. optimatibus nota, plebi libera ſun
» to. quæ lex hanc ſententiam continet, ut omnes leges tollat, quæ poſtea latæ ſunt, quæ tegunt omni ratione ſuffragium, ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. pontes etiam lex Martia fecit anguſtos. quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut ſunt ferè, non repre=

hendo.ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellã, quaſi uindicẽ libertatis, dũmodo hæc optimo cuiq;, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq́; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificãdi datur. eoq́; nũc ſit illud, quod à te modo Quinte dictũ eſt, ut minus multos tabella cõdẽnet, quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quã obrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

» Deinde ſequitur, *quibus ius ſit cum populo agẽdi, aut*
» *cum ſenatu. grauis, et ut arbitror, præclara lex. quæ*
» *cum patribus agentur, modica ſunto: id eſt modeſta, atq; ſedata: actor enim moderatus effingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed penè uultus eorum, apud quos agit. quod in ſenatu nõ difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad actorẽ referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit; nã grauitatẽ res habet, cũ frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo; ne ſit infinitus: nam breuitas nõ modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam longa oratione utendũ, niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit ambitione ſæpiſſime, cũ, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt; aut cũ tãta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortãdũ, uel ad docendũ. quorum generũ in utroque magnus noſter Cato eſt.* Quodq́; *addit,*

» cauſas populi teneto, eſt ſenatori neceſſariũ noſſe rẽp. idq; late patet, quid habeat militum, quid ualeat æra rio, quos ſocios Reſp. habeat, quos amicos, quos ſtipẽdia rios, qua quiſq; ſit lege, conditione, fœdere: tenere cõ ſuetudinẽ decernendi, noſſe exẽpla maiorum. uidetis iã, genus hoc omne ſcientiæ diligentiæ memoriã eſſe, ſine quo paratus eſſe ſenator nullo pacto poteſt. De inceps ſunt cum populo actiones: in quibus primũ & maximũ, uis abeſto. nihil eſt.n. exitioſius ciuitatibus,
» nihil tã contrariũ iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quã, cõpoſita, & conſtituta Rep. quid=quam agi per uim. parere iubet interceſſori: quo nihil præſtantius: impediri.n. bonã rem melius, quam conce di malã. Quod uero actoris iubeo abeſſe fraudẽ, id to=tũ dixi ex Craſſi ſapientiſſimi hominis ſententia: quã ſenatus eſt ſecutus, cum decreuiſſet, C. Claudio Conſu=le de C. Carbonis ſeditione referente, eo inuito, qui cũ populo ageret, ſeditionem non poſſe fieri, quippe cui liceat conſilium, ſimul atq; interceſſum, turbariq; cœ ptum ſit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil poteſt, uim quærit. cuius impunitatẽ amittit hac lege.
» ſequitur illud. interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. quis nõ ſtudioſe Reip. ſubuenerit, hac tam præclara le gis uoce laudatus? Sunt deinde poſita deinceps, quæ
» habemus etiã in publicis inſtitutis, ac legibus: auſpicia
» ſeruanto: auguri parento. eſt autem boni auguris me miniſſe, maximis Reip. temporibus præſto eſſe debere, Iouiq; optimo maximo ſe conſiliariũ, atq; adminiſtrũ datum, ut ſibi eos, quos in auſpicio eſſe iuſſerit, cœliq;
* partes ſibi definitas eſſe traditas, è quibus ſæpe opẽ re

ferre poſſit.deinde de promulgatiõe, de ſingulis rebus agendis,de priuatis,magiſtratibus ue audiendis. tũ leges præclariſſimæ de XII.tabulis translatæ duæ: quarũ altera priuilegia tollit,altera de capite ciuis rogari, niſi maximo cõmitiatu,uetat,nõdũ initis ſeditioſi Tri
* bunis plebis negotia is quidẽ admirandũ tantũ maiores in poſterũ prouidiſſe:in priuatos homines leges ferri noluerunt:ideſt.n.priuilegiũ:quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc uis ſit,ſcitum eſt iuſſum in omnes,ferri
* de ſingulis niſi cẽturiatis comitijs uoluerũt: deſcriptus enim populus cẽſus , ordinibus, ætatibus,plus adhibet ad ſuffragiũ auxilij,q̃ fuſe in tribus conuocatus. quo uerius in noſtra cauſa uir magni ingenij , ſummaq; prudẽtia L. Cotta dicebat , nihil omnino actũ eſſe de nobis:præter.n.quã quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus,præterea neq; tributa capitis comitia rata eſſe poſſent,neq; ulla priuilegij:quo circa nihil nobis opus eſſe lege,de q̃bus nihil omnino actũ eſſet legibus:ſed uiſũ eſt et nobis, et clariſſimis uiris melius,de quo ſerui,et latrones ſciuiſſe ſe aliq̃d dicerẽt,de hoc eodẽ cũctã Italiã,q̃d ſẽtiret,oſtẽdere. Sequũtur de captis pecunijs,de ambitu leges.quæ cũ magis iudicijs,q̃ uer
» bis ſanciẽda ſint:adiũgitur,noxiæ pœna par eſto,ut in ſuo uitio quiſq; plectatur,uis capite,auaritia multa, honoris cupiditas ignominia ſanciatur.Extrema leges ſunt nobis nõ uſitatæ, Reip. neceſſariæ. legũ cuſtodiã nullã habemus: itaq; hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri uolũt:à librarijs petimus:publicis literis cõſignatã memoriã publicã nullã habemus. Græci hoc diligẽtius,apud quos νομοφύλακες creãtur:nec hi ſolũ literas

M. TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

MVlta ſunt à nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos; et ſæpe cũ P. Nigidio, Carneado more & modo diſputata: fuit enim uir ille cũ cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigatur & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidentur. denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina extincta eſt quodam modo, cum aliquot ſecula in Italia, Siciliaq; uiguiſſet, hunc extitiſſe, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiſcentem Epheſi expectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedens; ueniſſetq; eodem Mytilenis mei ſalutandi, & uiſendi cauſa, Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidium uidi, & Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione conſumpſimus.

Deſunt multa.

quid eſt,quod ſemper ſit,neq; ullum habet ortum,& quod gignatur,nec unquam ſit. quorum alterum intelligentia,& ratione cōprehenditur,quod unum ſemper,atq; idem eſt:alterum, quod affert opinionem per ſenſus,rationis expers,quod totum opinabile eſt, id gignitur,& interit,nec unquam eſſe uere poteſt. omne autē,quod gignitur,ex aliqua cauſa gigni neceſſe eſt: nullius.n.rei cauſa remota, reperiri origo poteſt . quo circa ſi is,qui aliquod munus efficere molitur,eam ſpeciem,quæ ſemper eſt eadem,intuebitur, atq; eam ſibi proponet exēplar,præclarum opus efficiat neceſſe eſt. ſin autem illam,quæ gignitur: nunquam illā, quam expetet,pulchritudinem conſequetur.omne igitur cœlum,ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet,hoc à nobis nuncupatus ſit. de quo id primū cōſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione cōſiderādū, ſemper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus ſit,an ab aliquo tēporis principatu ortus eſt,quādoquidem cernitur,& tangitur,& eſt undique corporatus. omnia autē talia ſenſum mouēt: ſenſusq; mouētia quæ ſunt, eadem in opinatione conſidunt:quæ ortum habere,gigniq; diximus,nihil autem gigni poſſe ſine cauſis.atq; illum quidem quaſi parentē huius uniuerſitatis inuenire difficile:&,cū iam inueneris, indicare in uulgus nefas.rurſus igitur uidendum, ille fabricator tāti operis utrum ſit imitatus exēplar,id ne quod ſemper unū et idē,& ſui ſimile,an id quod generatū ortumq; dicimus. Atqui ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus eius artifex: profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit. ſin ſecus,quod ne dictu quidē fas eſt ,generatū exem=

plum eſt pro æterno ſecutus.non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi,quandoquidẽ neq; mundo quidquã pulchrius, neq; eius ædificatore præſtantius.ſi ergo generatus,ad id effectus, quod ratione ſapientiáq; cõprehenditur, atq; immutabili æternitate continetur.ex quo efficitur,ut ſit neceſſe hũc,quẽ cernimus,mũdum, ſimulacrum æternũ eſſe alicuius æterni.difficillimũ autem eſt in omni conquiſitione rationis exordium.de ijs igitur,quæ diximus, hæc ſit prima diſtinctio.in omni oratione cũ ijs rebus,de quibus ex=
* *plicãdum uidetur,eſſe cognitio.itaq; cum de re ſtabili et immutabili diſputatur,oratio talis ſit,qualis ſit illa, quæ neq; redargui,neq; conuinci poteſt.cum autẽ ingreſſa eſt imitata, et effecta ſimulacra, bene agi putat,ſi ſimilitudinẽ ueri conſequatur. quantũ.n.ad id, quod ortum eſt,æternitas ualet: tãtum ad fidem ueritas.quocirca ſi forte de deorum natura,ortuq; mundi diſſerentes,minus id,quod habemus animo,conſequimur,ut tota dilucide, et planè exornata oratio ſibi cõſtet,et ex omni parte ſecũ ipſa cõſentiat:haud ſanè erit mirũ:contentiq; eſſe debebitis, ſi probabilia dicentur: æquum eſt.n.meminiſſe,et me, qui diſſeram, hominẽ eſſe,et uos,qui iudicatis:ut,ſi probabilia dicẽtur,nil ultra requiratis.Quæramus igitur cauſam,quæ eũ impulerit,qui hæc machinatus ſit,ut originẽ rerũ,et molitionẽ nouã quæreret. probitate uidelicet præſtabat: probus autem inuidet nemini:itaq; omnia ſui ſimilia generauit.hæc nimirũ gignendi mundi cauſa iuſtiſſima. nam cũ conſtituiſſet deus bonis omnibus explere mundum,mali nihil admiſcere,quoad natura patere*

tur: quidquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum, & quietum, ſed im moderate agitatũ, & fluctuãs: idq; ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim iudicabat eſſe præſtãtius. fas autẽ nec eſt, nec unquã fuit, quidquã niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, nõ intelligens intelligente in toto genere præſtãtius. quocirca intelligentiam in animo, animũ concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectũ eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid cõiectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutũ. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorũ quidem, quæ ſunt nobis nota animãtia: ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædã eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilẽ mũdũ eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernũtur, et ratione intelligũtur animãtes, cõplexu rationis et intelligentiæ, ſicut homines, hoc mũdo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadũt, comprehenduntur: quod enim pulcherrimum in rerũ natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimũ eſt; cum deus ſimilem mũdũ efficere uellet, animal unũ, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixeri=

mus, an ſint plures, an innumerabiles, dictu uerius & melius. unus profecto, ſi quidē factus eſt ad exemplū. quod enim omnes animātes eos, qui ratione intelligun tur, complectitur, id nō poteſt eſſe cum altero. rurſus enim alius animās, qui cū contineat, ſit neceſſe eſt, cu ius partes ſint animātes ſuperiores, cœlumq; hoc ſimu lacrum illius ultimi ſit, nō proximi. quorum ne quid accideret, atq; ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quòd ſolus atq; unus eſſet, iccirco ſingularem deus hunc mūdum, atq; unigenā procrea uit. Corporeum autē & aſpectabile, itemq; tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natum eſt. nihil porrò igni uacuū uideri poteſt: nec uero tāgi, quod careat ſolido: ſolidum autem nihil, quod terræ ſit expers. quamobrem mundum efficere moliens deus, terrā primum, ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærēdum tertium aliquid acquirunt, et quaſi nodū, uinculūq; deſiderāt. ſed uinculorū id eſt aptiſſimnm atque pulcherrimum, quod ex ſe, atq; de his, quæ aſtringit, quā maxime unū efficit. id optime aſſequitur quæ græce ἀναλογία, latine (audendum eſt enim, quoniam hoc pri mum à nobis nouātur) cōparatio, proportióue dici po teſt. quādo enim trium uel numerorum, uel figurarū, uel quorumcunq; generum contingit, ut quod mediū ſit, uti primū proportione, ita id poſtremo cōparetur, uiciſſimq; ut extremum cū medio, ſic mediū cum pri mo cōferatur: id, quod medium eſt, tum primum ſit, tum poſtremum; poſtrema uero & prima media ſiūt. ita neceſſitas cogit, ut eadē ſint ea, quæ deiūcta fuerūt. eadē autē cū facta ſint, efficitur, ut omnia ſint unū.

quòd ſi uniuerſitatis corpus planũ & æquabile expli caretur, neq; in eo quidquã eſſet requiſitum: unũ interiectum medium & ſe ipſum, et ea, quibus eſſet interpoſitũ, colligaret. ſed cũ ſoliditas mundo quæreretur, ſolida autẽ omnia uno medio nunquam, duobus ſemper copulentur, ita contigit ut inter ignem, et terram aquam deus, animamq́; poneret, eáq; inter ſe cõpararet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodũ ignis animæ, ſic anima aquæ, quodq́; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniũctione cœlum ita aptum eſt, ut ſub aſpectum, & tactum cadat. itaq; & ob eam cauſam, et ab ijs rebus numero quatuor mundi eſt corpus effectum, ea conſtructum proportione, qua dixi: ex quo ipſe ſe concordi quadã amicitia, & charitate complectitur; atq; ita apte cohæret, ut diſſolui nullo modo queat, niſi ab eodẽ, à quo eſt colligatus. earum autem quatuor rerũ, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo omnes partes collocatæ ſunt, ut nulla pars huiuſce generis excederet extra, atq; in hoc uniuerſo ineſſent genera illa uniuerſa. id ob eas cauſas, primũ ut mũdus animãs poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus, deinde ut unus eſſet, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, poſtremo ne q̃s morbus eũ poſſit, aut ſenectus affligere: omnis. n. coagmẽtatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulſione uehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbos ſenectutemq́; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq́; deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atq; perfectis abſolueretur, quod omni morbo ſenió ue careret. for-

mam

mam autem & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animante omnes reliquos contineri uellet animantes, hũc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ cõcludũtur: & globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὴς Græci uocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq́; ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omnesq́; partes ſimillimæ omniũ, quoad eius præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo Omni autẽ totã figurã mũdi leuitate circũdedit: nec. n. oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidẽ: neq; erant anima circũfuſa extrema mundi. ut reſpirationẽ requireret: nec uero deſiderabat aut alimẽta corporis, aut detractionẽ confecti, & conſumpti cibi: neq;. n. ulla deceſſio fieri poterat, neq; acceſſio. neq; uero erat unde: ita ſe ipſe cõſumptione & ſenio alebat ſui, cũ ipſe per ſe, & à ſe & pateretur, et faceret omnia. ſic. n. ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neq; egere altero. itaq; nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendũ; nec pedes, nec alia mẽbra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret: motũ enim dedit cœlo eũ, qui figuræ eius ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atq; intelligentiam cohiberet maxime. itaq; una conuerſione, atq; eadem ipſe circum ſe torquetur, & uertitur. ſex autẽ reliquos motus ab eo ſeparauit: itaque eum ab omni erratione liberauit. ad hãc igitur conuerſio=

nem, quæ pedibus et gradu nõ egeret, ingrediendi mẽbra nõ dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquãdo deo futuro cogitãs, leuem eum effecit, & undique æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum ex abſolutis, atque perfectis. animũ autem ut in eius medio collocauit, ita per totũ tetendit: deinde eũ circundedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus: cœloq́; ſoliuago, & uolubili, & in orbẽ incitato cõplexus eſt, quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſideraret alterũ, ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animũ haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique cũ corpus ei effeciſſet, inchoauit: neque enim eſſet rectũ minori parere maiorem, ſed nos multa incõſiderate ac temere dicimus: deus autẽ & ortu, & uirtute antiquiorẽ genuit animũ, eumq́; ut dominũ atque imperãtẽ obedienti præfecit corpori: idq́; molitus tali quodã eſt modo. ex materia, quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper uniuſmodi, ſuiq́; ſimilis, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertiũ materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdẽ naturæ, et quod alterius: idq́; interiecit inter diuiduũ, atque id, quod diuiduũ eſſet in corpore. ea cũ tria ſumpſiſſet, unã in ſpeciẽ tẽperauit: naturãq́; illã, quã alterius diximus, uel cũ eadem coniunxit fugientẽ, et eius copulationis alienã permiſcens cũ materia, cũ ex tribus effeciſſet unũ, id ipſum in ea quæ decuit mẽbra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodẽ, et ex altero, et ex materia tẽperauit. fuit autem talis illa partitio. unã principio partẽ detraxit

ex toto: ſecundam autem primæ partis duplã: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primæ tripla, deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet: quintã inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem, & uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla et tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans. quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media: uix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellãt: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earũ alterã, eadem parte præſtantẽ extremis, eademq; ſuperatã, alterã pari numero præſtãtẽ extremis, pariq; numero ſuperatã. ſeſquialteris autem interuallis, et ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſqui octauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cum articulã ſingulorũ relinqueret. eius autẽ particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerũ eandem proportionẽ, cõparationemq; in extremis, quã habent CCLVI cũ CCXLIII. atque ita permiſtũ illud, ex quo hæc ſecuit, iã omne cõſumpſerat. hãc igitur omnẽ coniunctionẽ, duplicem in longitudinẽ diffidit: mediæq; accõmodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbẽ torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex cõmiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur: eoq; motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq; modo ciebatur, undique eſt eas circũplexus. atque ita cum alterum eſſet exteriorẽ amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit: eãq;, quæ erat eiuſdẽ, detorſit à latere in dextram partem: hanc

autem citimã à media linea direxit ad læuã:ſed prin=
cipatum dedit ſuperiori,quam ſolam indiuiduam reli
quit.interiorem autem cum in ſex partes diuiſiſſet,ſe
ptem orbes diſpares duplo,et triplo interuallo moueri
iuſſit,contrarijs inter ſe curſibus.eorũ autem trium fe
cit pares celeritates,ſed quatuor et inter ſe diſpares,et
diſſimiles trium reliquorũ. animũ igitur cum ille pro
creator mũdi deus ex ſua mente & diuinitate genuiſ
ſet,tũ deniq; omne,quod erat concretũ,atq; corporeũ,
ſubſternebat animo,interiusq́; faciebat:atque ita me=
dio medium accõmodans copulabat.ſic animus à me=
dio profectus, extremitatẽ cœli à ſuprema regione ro
tũdo ambitu circũiecit,ſeſeq́; ipſe uerſans,diuinæ,ſem
piternæ,ſapientisq́; uitæ induxit exordium. et corpus
quidem cœli ſpectabile effectum eſt.animus autẽ ocu
lorum effugit obtutum.eſt autẽ unus ex omnibus,ra=
tionis,contentionisq́;(ἁρμονίη græce)ſempiternarũ re=
rum & ſub intelligentiam cadentium compos et par=
ticeps:quo nihil ab optimo & præſtãtiſſimo genitore
melius procreatũ: quippe qui ex eadem uinctus,alte=
raq́; natura , adiuncta materia tẽperatione triũ par=
tiũ proportione cõpacta,ſe ipſe cõuerſans, cũ materiã
mutabilem arripuiſſet,& cũ rurſus indiuiduã,atque
ſimplicem,per quã omnis mouetur,diſcernitq; quid ſit
eiuſdem generis,& quid alterius:& cætera dijudicat,
quid cuiq; rei ſit maxime aptũ,quid quoque loco,aut
modo,aut tempore cõtingat: quæq́; diſtinctio ſit inter
ea,quæ gignãtur,et ea quæ ſint ſemper eadẽ.ratio au
tẽ utraq;, quæ uerſatur in ijs, quæ ſunt ſemper eadẽ,
& in ijs,quæ mutãtur,cũ in eodem,et in altero moue

tur ipſa per ſeſe ſine uoce, et ſine ullo ſono, cum eandē partē attingit, qua ſenſus cieri poteſt: orbis illius generis alterius immutatus et rectus omnia animo mētiq; denunciat: tū opiniones, adſenſionesq; firmæ ueræq; gignuntur. cū autē in illis rebus uertitur, quæ manētes ſemper eædem, non ſenſu, ſed intelligentia cōtinētur,

Deſunt multa.

ita uim ſuam natura cōuertit, ut terrā Lunæ curſus proxime ambiret, eiq; ſupra terrā proxima Solis circūuectio eſſet. Lucifer deinde & ſancta Mercurij ſtella curſum habēt Solis celeritati parē, ſed uim quādā contrariā: eaq; conuerſione, quā inter ſe habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincūt, uiciſſimq; uincuntur. Reliquorū ſiderū quæ cauſa collocādi fuerit. quæq; eorum ſit collocatio, in ſermonē alium differendū eſt, ne in eo, quod attingēdū fuit, q̄ in eo, cuius cauſa id attigimus, lōgior ponatur oratio. quādo igitur unūquodq; eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, è q̄bus erat motus tēporis cōſignandus; colligatiſq; corporibus uinculis animalibus, tū animātia orta ſunt, eaq; impio

parere didicerũt, tũc ex alterius naturæ motione trãſ-uerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eoq́; hærentia, atq; impedita, cum alia maiorem luſtrarẽt orbem, alia minorem, tardiusq́; maiorem, celeriusq́; minorem, motu uero unius eiuſdemq́; naturæ, quæ uelociſſime mouebãtur, ea celeritate uinci à tardioribus, et, cum ſuperabant, ſuperari uidebantur: omnis.n.orbis eorũ quaſi facilitatis inflexione uertebatur: quã bifariam cõtrarie ſimul procedentia efficiebãt, ut, quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. atq; ut eſſet menſura quædã euidens, quæ in iſtis octo curſibus celeritates, tarditatesq; declararet; deus ipſe ſolẽ, quaſi lumen, accendit ad ſecundum ſupra terrã ambitum, ut quammaxime cœlum omnibus colluceret, animantesq́;, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdẽ motu, & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq́; cognoſcerent. nox igitur et dies ad hunc modũ, & ob has generata cauſas, unũ circuitũ orbis efficit ſapiẽtiſſimum, atq; optimũ: menſis autem, quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem cõſecuta eſt: annus, ubi Sol ſuũ totũ confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines, præter admodũ paucos, neq; nomen appellãt, neq; inter ſe numero cõmetiuntur: itaque neſciunt hos ſiderum errores id ipſum eſſe; quod rite dicitur tẽpus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos: attamen illud perſpici, et intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq; numero tẽporis, abſolutũ, perfectumq́; annũ, tunc cõpleri denique, cũ ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput retulerunt, cumq́; eos permenſus eſt idem, & ſem

per ſui ſimilis orbis. has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quæ per cœlum penetrantia ſolſtitiali ſe & brumali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationē ſimillimū. & cætera quidē uſq; ad temporis ortū impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia nondū omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitū exēplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere: erant autem animantium genera quatuor, quorū unum diuinum, atq; cœleſte, alterum pennigerum & aerium, tertium * terreſtre quartum. diuinæ animationis maxime ſpeciē faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & aſpectu pulcherrimus. cumq; ſimilē uniuerſitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq; eū ſapiētia quam optimæ mentis effecit, circumq; cœlum æqualiter diſtribuit, ut hunc uarietate diſtinctū bene Græci κόσμον, nos lucentē mūdum nominaremus. dedit autē diuinis duo genera motus: unū, quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atq; uno modo celeraret: alterū, quod in anticā partem, i. conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinq; autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit expertem, immobilē, et ſtātē. ex quo genere ea ſunt ſidera, quæ infixa cœlo nō mouentur loco: quæ ſunt animātia, eaq; diuina, ob eamq; cauſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labūtur,

ita generata ſunt, ut ſupra diximus. iã uero terrã altricẽ noſtrã, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctiſq; effectricẽ, eandemq; cuſtodẽ, antiquiſſimã deorum uoluit eſſe eorum, qui intra cœlum gignerentur, flexiones autẽ deorũ, et inter ipſos deos concurſiones, quæq; in orbibus eorum cõuerſiones, anteceſſioneſq; eueniãt, cumq; inter ſe penè contingant, eos, qui propè copulẽtur contraria regione, & ponè quos, aut ante labũtur, quibuſq; tẽporibus à noſtro aſpectu obliteſcãt, rurſuſq; emerſi errorẽ incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerum fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernũtur, quiq; orti ſunt, natura præfati ſumus, habeãt hũc terminũ. reliquorum autẽ, quos Græci δαίμονας appellãt, noſtri opinor lares, ſi modo hoc recte cõuerſum uideri poteſt, & noſſe, & nunciare ortũ eorum maius eſt, quàm ut profiteri ſcribere nos audeamus. credendum nimirum eſt ueteribus et priſcis, ut aiunt, uiris, qui ſe progeniẽ deorũ eſſe dicebãt. itaque eorum uocabula nobis prodiderunt. noſſe autem generatores ſuos optime poterant: ac difficile factu eſt, à dijs ortis fidem non habere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: ſed quia de ſuis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq; parendũ eſt. ſic igitur, ut ab his eſt traditum, horum deorũ ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanũ Salaciamq; cœli ſatu terræq; conceptu generatos, editoſq; memoremus: ex his Phorcyn, Saturnũ, et Opem: deinceps Iouem, atque Iunonẽ, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatoſq; uſur=

pare, atque appellare uidemus, et eorũ, ut utamur ue=
teri uerbo, proſapiam. quãdo igitur omnes, et qui mo
uentur palamq; oſtenduntur, et qui eatenus nobis de
clarantur, quo ipſi uolunt, creati ſunt: tum ad eos is
deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc uos, qui deorum
ſatu orti eſtis, attendite: quorum operum ego parens
effectorq; ſum, quæ per me facta, non ſunt diſſoluta
me inuito: quanquã omne colligatum ſolui poteſt: ſed
haudquaquã boni eſt, ratione uinctum uelle diſſolue
re. ſed quoniam orti eſtis, immortales uos quidẽ eſſe,
& indiſſolubiles non poteſtis: neutiquã tamen diſſol
uemini, nec uos ulla mortis fata perimẽt, nec fraus ua
lentior, quàm conſilium meũ: quod maius eſt uinculũ
ad perpetuitatẽ ueſtrã, quàm illa, quibus eſtis tum, cũ
gignebamini, colligati. quid ſentiã igitur, cognoſcite.
tria nobis genera reliqua ſunt, eaq; mortalia: quibus
prætermiſſis, cœli abſolutio perfecta nõ erit: omnia. n.
genera animalium cõplexu nõ tenebit: teneat autem
oportebit, ut ex eodẽ ne quid abſit, quæ à me ipſo ef=
fecta ſint, quod deorũ uitã poſſit adæquare. ut igitur
mortali generẽtur conditione, uos ſuſcipite, ut illa gi=
gnatis, imitemini q; uim meam, qua in ueſtro ortu me
uſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creãtur, ut
deorum immortaliũ quaſi gentiles eſſe debeãt, diuini
generis appellẽtur, teneãtq; omniũ animantiũ princi
patũ, uobisq; iure et lege uolentes pareãt: quorũ uobis
initiũ, ſtatusq; traditur à me: uos aũt ad id, quod erit
immortale, partẽ attexitote mortalẽ. ita orientur ani
mantes, quos et uiuos alatis, et cõſumptos ſinu recipia
tis. Hæc ille dixit. deinde ad temperationẽ ſuperiorem

reuertit: in qua omnem animũ uniuerſæ naturæ tem perans permiſcebat, ſuperisq; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodẽ modo fermè, niſi ꝙ non ita in corrupta, ut ea quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundum ſumebat, atq; tertium. toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorũ, et ſingulos adiunxit ad ſingula, atq; ita quaſi in currũ uniuerſitatis impoſuit, cõmonſtrauitq; leges fatales, ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumq; moderatum, atq; conſtantem, nec ab ullo imminutum: ſatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore uti certis tẽporũ interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. ſed cum duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebãt, ut præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri uiri. cum autem animis corpora cũ neceſſitate inſeuiſſet, cumq; ad corpora neceſſitate tũ acceſſio fieret, tũ abſceſſio, neceſſe erat ſenſum exiſtere unum, cõmunemq; omniũ uehementiore motu excitato, coniunctoq; naturæ, deinde uoluptate & moleſtia mixtum amorem, poſt irã & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes: quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit: qui autem his ſe dederit, iniuſte. atq; ille, qui recte & honeſte curriculum uiuendi à natura datum confecerit, ad illud aſtrũ, quo cum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet; & ſi ne tũ quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum

transferetur, neq; malorum terminum prius aſpiciet quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quá habeat in ſe ipſe eiuſdē, & unius ſimul innatá et inſitá: quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atque terra turbulenta, et rationis expertia inſederint, deniq; ratione depulerit, & ad primá atq; optimam affectionem animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet, ſeſéq;, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſamq; poſuiſſet, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mūdi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum tēporis ſignificationē notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autē ſationē eá dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantumq; eſſet reliquū ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, et quæ cóſequētia eſſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animāti principē ſe ducemq; præberet, uitamq; eius pulcherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe beneficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret: atq; is quidem, qui cuncta cópoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebātur. itaq; cum accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorē ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, eaſq; inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni nó poſſent propter paruitatē: crebris quaſi cuneolis iniectis unum efficiebāt ex omnibus corpus: itemq; in eo influente atq; effluēte animo diuino am

bitus illigabant. itaq; illi in flumen immerſi neque tenebant, neq; tenebantur, ſed ui magna tum ferebant, tũ ferebãtur. ita totũ animal mouebatur illud quidẽ, ſed immoderate & fortuitu, ut ſex motibus ueheretur: nam & ante, & pone, ad læuam, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modo huc, modo illuc.

Deſunt nonnulla.

ſed ſi in ſplendore cõſedit, tũ uel eadem ſpecies, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cũ eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua ſunt; quia cõtrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. reſpondent autem dextra dextris, læua læuis conuerſione luminum, cum ea inter ſe nõ cohæreſcunt. id fit, cũ ſpeculorũ leuitas hinc, illincq; altitudinem aſſumpſit, et ita dextra detruſit in læuã partem oculorũ, læuaq; in dextram. ſupina etiã ora cernuntur depulſione luminũ: quæ cõuertens inferiora reddit quæ ſunt ſuperiora: at qui hæc omnia ex eo genere ſunt, quæ rerum adiuuãt cauſas. quibus utitur miniſterijs deus, cum optimi ſpeciem, quoad fieri poteſt, efficit. ſed æſtimant plerique nõ hæc adiuuãtia cauſarũ, ſed has ipſas eſſe omnium cauſas, quæ uim habeãt refrigerandi, calfaciendi, concreſcendi, liquẽdi: careãt autẽ omni intelligentia, atq;

ratione, quæ, niſi in animo, nulla alia in natura repe-riãtur. animus autẽ ſenſum omnem effugit oculorũ. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora ſunt, eaq́; cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ ſapientiæq́; ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis ſapientisq́; naturæ primas cauſas conquirere, deinde ſecũdas cauſas rerum earum, quæ neceſſario mouent alias, cũ ipſæ ab alijs mouẽtur. quocirca nobis ſic cerno eſſe faciendũ, ut de utroq; nos quidem dicamus genere cauſarũ, ſeparatim autẽ de ijs, quæ cum intelligẽtia ſunt efficientes pulcherrimarum rerum, atq; optimarum, de ijs, quæ uacantes prudentia, inconſtantia, perturbataq́; efficiunt. Ac de oculorum quidem cauſis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, ſatis fermè eſſe dictum puto. maxima autem eorum utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerum. n. optimarũ cognitiones nobis oculi attulerunt. nã hæc, quæ eſt habita de uniuerſitate, oratio à nobis haud unquã eſſet inuenta, ſi neq; ſidera, neq; Sol, neque cœlum ſub oculorum aſpectum cadere potuiſſent. nunc uero dies noctesq́; oculis cognitæ, tum menſium, annorumq́; cõuerſiones ad numerũ machinatæ ſunt, & ſpatium temporis dimenſæ, & ad quæſtionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philoſophiã adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullũ præſtantius neque datum eſt mortalium generi deorum conceſſu, atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM LIBER.

ETſi tibi omnia ſuppetũt, quæ cõſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligẽtia poſſunt: tamẽ amore noſtro non ſum arbitratus alienũ, ad te perſcribere ea, quæ mihi ueniebãt in mẽtẽ, dies ac noctes de petitione tua cogitãti: nõ ut aliquid ex ijs noui adijcerẽ; ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atq; infinita uiderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub uno aſpectu ponerẽtur. Quãquã plurimũ natura ualet, tamẽ uidetur in paucorũ menſiũ negotio poſſe ſimulatio naturã uincere. ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. propè quotidie ad forũ tibi deſcendenti meditandũ hoc ſit, nouus ſum, Conſulatũ peto, Roma eſt. nominis nouitatẽ dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimũ dignitatis habuit. non poteſt, qui dignus habetur patronus cõſulariũ, indignus Conſulatu putari. quãobrẽ, quoniã ab hac laude proficiſceris, et, quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendũ uenito, quaſi in ſingulis cauſis iudiciũ de omni ingenio futurũ ſit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prõpta ſint, cura; et ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio et exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. deinde et amicorũ multitudo et genera appareãt: habes. n. ea, quæ noui habuerunt, oẽs publicanos, totũ ferè equeſtrẽ ordinẽ, multa præterea

municipia, multos abs te defenſos cuiuſq; ordinis, aliquot collegia, præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem & frequentiam. hæc cura & ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua cauſa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligãdi tui tempus ſibi aliud nullũ fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare poſſe nouũ hominem, hominum nobilium uoluntas, et maxime conſularium. prodeſt, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipſis illo loco, ac numero dignũ putari. hi rogãdi omnes ſunt diligẽter, & ad eos allegandum: perſuadendumq; eſt ijs, nos ſemper cũ optimatibus de Rep. *ſenſiſſe, minime populares fuiſſe; ſi quid locuti populariter, id nos eo conſilio feciſſe, ut nobis* Cn. Pompeium *adiungeremus, ut eum, qui plurimum poſſet, aut amicũ in noſtra petitione haberemus, aut certe nõ aduerſarium. præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas ſtudioſos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut ſciant, quantum in ijs putes eſſe. ſi adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiã nouitatem tuã adiuuat, quòd eiuſmodi nobiles tecum petunt, ut nemo ſit qui audeat dicere, plus illis nobilitatẽ, quàm tibi uirtutem prodeſſe oportere. iam* P. Galbam, & L. Caſſium *ſummo loco natos, quis eſt, qui petere* Cõſulatum *putet? uides igitur ampliſſimis ex familijs homines, qui ſine neruis ſint, tibi pares eſſe nõ poſſe. at* Antonius *et* Catilina *moleſti ſunt. immo homini nouo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo*

apud

apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. eorum alterius bona proſcripta uidimus, uocē deniq; audiuimus iurãtis ſe Romæ iudicio æquo cũ homine Græco certare nõ poſſe: & ex ſenatu eiectũ ſcimus. optima uero Cenſorum exiſtimatione in Prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, ꝙ, ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magiſtratu amicam, quam palàm domi haberet, de machinis emit. In petitione autem Conſulatus caupones omnes hic cõpilare per turpiſſimam legationem maluit, quàm adeſſe, & populo R. ſupplicare. Alter uero, dij boni, quo ſplendore eſt? primum nobilitate eadem, qua Catilina. num maiore? non, ſed uirtute. quamobrē qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad Remp. aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tũ Titiniorum, ac Vanniorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Sylla unum Catilinā præfecerat; in quibus ille hominem optimum Q. Cæciliũ ſororis ſuæ uirum, equitem R. nullarum partium, cũ ſemper natura, tum etiam ætate iam quietum, ſuis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum Conſulatum, qui hominem chariſſimum populo R. M. Marium inſpectante populo R. uirgis per totam urbem ceciderit, ad buſtum egerit, ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cum ſiniſtra capillum eius à uertice teneret, caput ſua manu tulerit, cum inter digi-

gitos eius riui ſanguinis fluerēt? qui poſtea cum hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam ſanctū et tam religioſum acceſſit, in quo non, etſi in alijs culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs Sapalas, & Caruilios, ex equeſtri ordine Pompilios, & Cneos ſibi amiciſſimos cōpararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum deniq; in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum propè in gremijs prætextatos liberos cōſtuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt: & ea tu ſæpius legito. ſed tamen hoc mihi nō prætermittendum uidetur, ꝙ primū tam egens ex eo iudicio diſceſſit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidioſus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic ſe ſic habet, ut magis timeat, etiā ſi quieuerit; quā ut contemnat, ſi quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quàm nuper homini nouo C. Celio? ille cum duobus hominibus ita nobiliſſimis petebat, ut tamen in ijs omnia pluris eſſent, quā ipſa nobilitas: ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deeſſet alter, Celius, etiam cū multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re penè, ſuperauit. quare ſi facies ea, quæ tibi natura, & ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur, quæ temporis tui ratio deſiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequa=

quam ſunt tam genere inſignes, quàm uitijs nobiles. quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniã igitur, quæ ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicendũ uidetur. Conſulatum petis. quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locũ ciuitatis, atq; ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. eos uero, qui conſularibus familijs nati locum maiorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. iam in populo quàm multi inuidi ſunt, quàm multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo ſcio. eſſe etiam nonnullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti, neceſſe eſt. iam illud tute circunſpicito, quòd ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, num quos tibi putes ob eã cauſam eſſe amicos? quamobrem cum & ſummum locũ ciuitatis petas; & uideas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnẽ rationẽ, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia beneficijs, &

*officijs,& uetuſtate,facilitate,ac iucunditate naturæ
parta eſſe oportet. ſed hoc nomen amicorum in peti=
tione latius patet,quàm in cætera uita.quiſquis eſt.n.
qui oſtendat aliquid in te uoluntatis,qui colat,qui do
mum uentitet,is in amicorum numero eſt habendus.
ſed tamen,qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore,cogna=
tionis,aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius ne=
ceſſitudinis,hic charū et iucūdū eſſe maxime prodeſt.
deinde ut quiſq; optimus,ac maxime domeſticus,ut is
amet,quiſq; fideliſſimum eſſe te cupiat, ualde elabo=
randum puto:tum ut tribules,ut uicini,ut clientes,ut
deniq; liberti,poſtremo etiam ſeruitus: nam ferè om=
nis ſermo ad forenſem famam à domeſticis emanat au
ctoribus. deinde inſtituendi ſunt cuiuſcunq; generis
amici ad ſpeciē hominis illuſtris honore ac nomine:qui
etiam ſi ſuffragandi ſtudia nō nauant, tamen afferūt
petitori aliquid dignitatis ad iuſtitiam obtinēdā. Ma=
giſtratus,ex quibus maxime Cōſules, deinde Tribunos
pl.ad cōficiendum cēturias homines excellenti gratia,
qui tribuent centuriā, ut aliquod ex te beneficiū aut
habeāt,aut ut habeāt ſperent, eos prorſus magnopere
cōpara,& cōfirma.nam per hos annos homines ambi=
tioſi uehemēter omni ſtudio,atq; opere laborarunt,ut
poſſent à tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare.
hos tu homines, quibuſcunq; rationibus poteris, ut ex
animo, atque ut ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi
ſint,laborato.ꝙ ſi ſatis grati homines eſſent , hæc om=
nia parata eſſe debebant, ſicut parata eſſe concerno:
nam hoc biennio quatuor ſodalitates ciuium ad ambi
tionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti , M. Fundanij,*

Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in cauſis ad te deferendis quidnam eorũ ſodales receperint & confirmarint, ſcio: nam interfui. quare hoc tibi faciendum eſt, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, ſæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud ſe unquam habituros referendæ gratiæ. profecto homines & ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad ſtudium ſeruãdum excitabuntur. & omnino quoniã eo genere amicitiarum petitio tua maxime initiata eſt, quod cauſarum defenſionibus adeptus es: fac ut planè ijs hominibus, quos deuinctos tenes, deſcriptũ, ac diſpoſitum ſuum cuiq; munus ſit. &, quẽadmodum memini, ꝙ nulla in re illis unquam moleſtus fuiſti, ſic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atq; hæc ſuffragandi ſtudia ducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum eſt, quemadmodum cuiq; horũ generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut ſatis cauſæ putent ſe ad ſtudiũ ſuffragationis dediſſe, ne dũ ij, quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos. & intelligãt, ſi hoc tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini unquam fore. quod cum ita ſit, tamen rogandi ſunt, atque etiam in hanc opinionem adducẽdi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uiciſſim nos obligari adhuc poſſe uideamur. qui autem ſpe tenẽtur, quod genus hominum multo eſt diligẽtius, atq; officioſius; ijs fac ut propoſitũ, ac paratũ auxiliũ tuũ eſſe uideatur; deniq;

ut ſpectatorē te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentē;ut uidere te planè, atq; animaduertere,quantū ab unoquoq; proficiſcatur,appareat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium: quod agendis gratijs,accōmodandis ſermonibus ad eas rationes, propter quas quiſq; ſtudioſus tui eſſe uidebitur,ſignificāda erga illos pari uolūtate, adducēda amicitia in ſpem familiaritatis, & cōſuetudinis cōfirmari oportebit. atq; in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quātum quiſq; poſſit, ut ſcias et quēadmodū cuiq; inſeruias, & quid à quoque expectes, & poſtules. ſunt.n. quidam homines in ſuis ciuitatibus,et municipijs gratioſi: ſunt diligentes,et copioſi: qui etiam ſi antea non ſtuduerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius cauſa,cui debēt, aut uolunt,facile poſſunt. his hominum generibus ſic inſeruiendū eſt,ut ipſi intelligāt te uidere quid à quoq; expectes,ſentire quid accipias, meminiſſe quid acceperis. Sunt autē alij,qui aut nihil poſſunt,aut etiam odio ſunt tribulibus ſuis,nec habēt tantum animi,aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoſcas: & uideto, ne,ſpe in aliquo maiore poſita,præſidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitijs fretū ac munitum eſſe oporteret: tamen in ipſa petitione amicitiæ permultæ,ac perutiles comparantur. nam in cæteris moleſtijs habet hoc tamen petitio commodi,ut poſſis honeſte,quod in cætera uita nō queas,quoſcūq; uelis, adiungere ad amicitiam: quibuſcum ſi alio tempore agas,ut te utātur,abſurde facere uideare : in petitione autem niſi id agas & cum multis, & diligenter , nullus petitor eſſe ui-

deare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem, niſi ſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorũ ſit adiunctus, à quo non facile, ſi contenderis, impetrare poſſis, ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames, & ſibi ut debeas, modo intelligat te magni æſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere, fore ex eo nõ breuem et ſuffragatoriã, ſed firmam & perpetuam amicitiã. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis ſit, qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecũ conſtituendæ prætermittat, præſertim cum id tibi caſus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contẽnenda, aut fugienda ſit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non aſſequi, ſed ne incipere quidem poſſint. nã quid incipiat Antonius homines adiungere, atq; inuitare ad amicitiã, quos per ſe ſuo nomine appellare nõ poſſit? mihi quidem ſtultius nihil uidetur, quàm exiſtimare eum ſtudioſum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo, quem homines ignoti, nullis ſuffragantibus meritis honore afficiant. nanq; ut homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cũ infamia, nullis amicis ſeptus, hominum plurimorum ſtudio, atq; omnium bona exiſtimatione munitum præcurrat, ſine magna culpa negligentiæ fieri nõ poteſt. quamobrem omnes centurias multi & uarijs amicitijs, cura, nt confirmatas habeas: & primum id, quod ante oculos eſt, ſenatores, equiteſq; romanos, cæterorũ hominum gnauos homines et gratioſos complectere. multi homines urbani & induſtrij, multi libertini gratioſi: in foro nanque uerſantur: quos per te, quos

per cõmunes amicos poteris ſumere. cura ut tui cupidi ſint, elaborato, appetito, allegato, ſummo beneficio te afficere oſtendito. deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum. ex ijs principes ad amicitiam tuã ſi adiunxeris, per eos reliquã multitudinem facile tenebis. poſtea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi diſtributam, comprehenſamq; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum deniq; Italiæ ne quem eſſe patiare, in quo nõ habeas firmamẽti quod ſatis eſſe poſſit. perquiras etiã & inueſtiges homines ex omni regione, eosq; cognoſcas, appetas, confirmes, cures ut in ſuis ciuitatibus tibi aliquos petant, & tua cauſa quaſi candidati ſint. uolent te amicũ, ſi ſuam à te amicitiã expeti uidebunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, cõſequere. homines municipales, ac ruſticani, ſi nomine tãtũ noti ſunt, in amicitia ſe eſſe arbitrantur. ſi uero etiã præſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putãt, nõ amittunt occaſionẽ promerendi. hos cæteri, & maxime tui cõpetitores ne norunt quidẽ, tu et noſti, & facile cognoſces: ſine queis amicitia eſſe non poteſt. neq; id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt; ſed ut cõſequatur ſpes utilitatis, atq; amicitiæ, ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare. ita cum & hos ipſos propter ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in centurijs habebis; & cæteros, qui apud aliquam partẽ tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui conſtitueris; in optima ſpe eſſe debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius

mihi diligentia poſſe teneri uidentur. primum cogno ſcendi ſunt equites, deinde adipiſcendi: multo.n. facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecũ ex iuuentute optimũ quẽq;, & ſtudioſiſſimum humanitatis. tum equeſter ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis, ſi abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem ſolũ uoluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo, in nunciando, in aſſectando mirifice & magna & honeſta ſunt. Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt, id quoq; curandum eſt, ut quotidiana cuiuſque generis, & ordinis, & ætatis utare: nam ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo uirium, ac facultatis habiturus. huius autem rei tres partes ſunt; una ſalutatorum, cum domum ueniunt; altera deductorum; tertia aſſectatorum. In ſalutatoribus, qui magis uulgares ſunt, & ad hanc conſuetudinem, quæ nunc eſt, plures ueniunt, hoc efficiendum eſt, ut hoc ipſum minimum officium eorum tibi gratiſſimum eſſe uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs ſignificato te animaduertere; & eorum amicis, qui illis renuncient, oſtendito; ſæpe ipſis dicito. ſic homines ſæpe, cum obeunt plures competitores, & uident unum eſſe aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat, ei ſe dedunt, deſerunt cæteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucoſis firmi ſuffragatores euadunt. iam illud teneto diligenter, ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere uelle ſenſeris, ut te id audiſſe, aut

ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, ꝙ ſuſpectum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nunquã dubitaſſe, nec debere dubitare: is.n. qui ſe nõ putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quiſq; animo ſit, ut &, quãtum cuique confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atq; oſtendito, &, quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatẽ quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorũ copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuũ ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige; qui per ætatem, ac negotium potuerunt, ipſi tecũ ut aſſidui ſint. qui ſi ipſi ſectari non potuerunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. ualde ego te uolo, & ad rẽ pertinere arbitror, ſemper cũ multitudine eſſe. præterea magnã affert laudẽ, & ſummã dignitatẽ, ſi ij tecũ erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu planè ab ijs poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alij rẽ honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniã in amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, &

ſimulator dijudicari poſſit.tantum eſt huius temporis admonere.ſumma tua uirtus eoſdē homines et ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget . quamobrem Επιχαρμέιου illud teneto, neruos atq; artus eſſe ſapientiæ non temere credere.& cum tuorum amicorū ſtudia conſtitueris,tum etiam obtrectatorum,atq; aduerſariorum rationes,et genera cognoſcito.hæc tria ſunt: unum ex ijs,quos læſiſti : alterum, qui ſine cauſa non amant:tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum cōtra eos pro amico diceres, his te purgato planè:neceſſitudines commemorato:in ſpem adducito:te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiā cōtulerint, pari ſtudio,atque officio futurum ſpondeto . Qui ſine cauſa non amant,eos aut beneficio,aut ſpe,aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura , delinies, dans operam,ut de illa animi prauitate deducas.Quorum uolūtas erit abs te propter cōpetitorū amicitias alienior, his quoq; eadē inſerui oratione,qua ſuperioribus:et ſi probare poteris, te in eos ipſos cōpetitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituēdis ſatis dictū eſt,dicendū eſt de illa altera parte petitionis,quæ in populari ratione uerſatur.Ea deſiderat nomenclationem , blanditiam,aſſiduitatē,benignitatem,rumorem,ſpem in Rep.Primum id,quod facis,ut homines noris,ſignifica,ut appareat; & auge,ut quotidie melius fiat.nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id,quod natura non habes, induc in animū ita ſimulādū eſſe,ut natura facere uideare.nō cōmittas tibi neceſſe eſt, ea,quæ bono ac ſua ui homine digna sūt.ſed opus eſt magnopere blāditia:

quæ etiã ſi uitioſa eſt,et turpis in cætera uita,tamẽ in
petitione neceſſaria.tibi.n. cum deteriorem aliquẽ aſ
ſentando facit,improba eſt:cũ amicioreẽ,non tã uitupe
rãda.petitori uero neceſſaria eſt,cuius & frõs,et uul=
tus,& ſermo ad eorũ, quoſcunq; conuenerit,ſenſum,
& uoluntatem cõmutandus eſt.iã aſſiduitatis nullum
eſt præceptum:uerbumq; ipſum docet, quæ res ſit.pro
deſt quidem uehementer nuſquã deeſſe:ſed tamen hic
fructus eſt aſſiduitatis, nõ ſolum eſſe Romæ, atque in
foro,ſed aſſidue petere,ſæpe eoſdem appellare,non cõ
mittere ut quiſquam poſſit dicere, quod eius ſit conſe
qui poſſis,ſi abs te non ſit rogatum, & ualde ac diligẽ
ter rogatum.Benignitas autem late patet,& eſt in re
familiari. quæ quanquã ad multitudinem peruenire
non poteſt,tamen ab amicis laudatur,& multitudini
grata eſt:eſt in conuiuijs, quæ facete abs te, & amicis
tuis concelebrentur & paſſim,& tributim: eſt etiam
in opera,quam peruulga,& cõmunica : cura,ut adi=
tus ad te diurni atque nocturni pateant, neque fori=
bus ſolum ædium tuarum,ſed etiam uultu,et fronte,
quæ eſt animi ianua.quæ ſi ſignificant uoluntatem ab
ditam eſſe ac retruſam,parui refert patere oſtium: ho
mines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ à
candidato petant,ſed etiam large ac honorifice pro=
mitti uolunt.quare hoc quidem facile præceptum eſt,
ut,quod acturus ſis,id ſignifices te ſtudioſe,ac libenter
eſſe facturum . illud difficilius , et magis ad tempus,
quàm ad naturam accõmodatum tuam ; quod facere
non poſſis,ut id iucunde neges. quorum alterũ eſt bo=
ni uiri,alterum boni petitoris. nã cũ id petitur, quod

honeſte,aut ſine detrimẽto noſtro promittere nõ poſſumus,quo modo ſi quis roget,ut contra amicum aliquã cauſam recipiamus: belle negãdum eſt,ut oſtendas neceſſitudinem,demonſtres quã moleſte feras, alijs te id rebus exacturũ eſſe perſuadeas.audiui hoc dicere quẽdam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet;gratiorẽ ſibi fuiſſe orationẽ eius,qui negaſſet,quã illius,qui recepiſſet.ſic homines fronte,et oratione magis,quã ipſo beneficio,req́; capiuntur.uerum hoc probabile eſt. illud alterũ ſubdurũ tibi homini planè perito ſuadere:ſed tamen tẽpori tuo cõſulã.quibus .n.te propter aliquod officiũ neceſſitudinis affuturũ negaris,tamẽ ij poſſunt abs te placati æquiq́; diſcedere.quibus autẽ idcirco negaris, ꝙ te impeditũ eſſe dixeris aut amicorũ negotijs,aut grauioribus cauſis,aut ante ſuſceptis; inimici diſcedunt, omnesq́; hoc animo ſunt,ut ſibi te mentiri malint,quã negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat,ſe operam ſuã, quod nõ contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus,impatire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideoq́; ſe negare nemini, ꝙ ſæpe accideret cauſa, cur is,qui pollicitus eſſet,nõ uteretur; ſæpe, ut ipſe magis eſſet uacuus,q̃ putaſſet; neq; poſſe domũ eius cõpleri, qui tãtũ modo reciperet,quãtũ uideret ſe obire poſſe; caſu fieri,ut agãtur ea,quæ nõ putaris, illa,quæ credideris in manibus eſſe,ut aliqua de cauſa nõ agantur: deinde eſſe extremũ,ut iraſcatur is, cui mẽdaciũ dixeris.id ſi promittas,et incertũ eſt,et in diẽ,et in paucioribus.ſin autẽ id neges,ſtatim abalienãt ſe,et inimicãtur:plures.n.multo ſunt q rogãt,ut uti liceat opa alterius,q̃ q utãtur. quare ſatius eſt,ex ijs aliquos aliquãdo

tibi in foro iraſci, quàm omnes continuo domi, præſertim cum multo magis iraſcantur ijs, qui negent, quã ijs, quem uideant ea cauſa impeditum, ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac ne uidear aberraſſe à diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem; hoc ſequor, hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, quàm ad popularem famã pertinere. etſi ineſt aliquod dictum ex illo genere, benigne reſpõdere, ſtudioſe inſeruire negotijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinẽ capere poſſis, ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui præſidij teneãtur, ut amiciores abs te diſcedãt quã acceſſerint, ut quamplurimorum aures optimo ſermone cõpleant. Sequitur. n. ut de rumore dicendum ſit. cui maxime ſeruiendum eſt. ſed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadẽ ad celebrandum rumorẽ ualent, dicendi laus, ſtudia publicanorum, et equeſtris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequentia, eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs multitudo eorũ, quos tua cauſa ueniſſe appareat, bene homines noſſe, comiter appellare, aſſidue ac diligenter petere, benignũ, ac liberalẽ eſſe, bene loqui exiſtimare, domus ut multa nocte compleatur, omnium gẽnerum frequentia adſit, ſatisfiat oratione omnibus, re, operaq́; multis proficiatur, id quod fieri poteſt labore, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur. Iam urbanam illam multitudinem & eorum ſtudia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, in Manilij cauſa recipiẽda, Cornelio defendendo, excitanda nobis ſunt: quæ ad

huc habuit nemo, quin idem ſplendorē omnium, uolū tateſq; haberet. Efficiendū etiā illud eſt, ut ſciant omnes, Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe uoluntatem, & uehemēter ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremo tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplēdida, ut popularis, ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem, ut, etiam ſi qui poſſit, ne competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accōmodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum eſt, ut ſpes Reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. nec tamen in petendo Reſp. capeſſenda eſt, neq; in ſenatu, neque in concione. ſed hæc ſunt tibi retinenda, ut ſenatus te exiſtimet ex eo, ꝙ ita uixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ forę; equites R. boni, & locupletes ex uita acta te ſtudioſum otij ac rerū tranquillarū; multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in cōcionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te à ſuis cōmodis alienum nō futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis cōmotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forū deſcendenti meditandum eſſe dixeramus; nouus ſum: Conſulatum peto: tertium reſtat, Roma eſt, ciuitas ex nationum cōuentu conſtituta; in qua multæ inſidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uerſantur; multorū arrogantia, multorū contumacia, multorū maleuolentia, multorū ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt. uideo eſſe magni conſilij, atq; artis, in tot hominum cuiuſq; modi uitijs, tantiſq; uerſantem uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias, eſſe unum hominem accōmodatum ad tantam morum, ac ſermonum, ac uoluntatum uarietatē. qua

re etiam atq; etiam perge tenere iſtam uiam, quã inſtituiſti:excelle dicendo:hoc & tenentur Romæ homines,& alliciuntur,& ab impediendo,ac lædẽdo repellũtur. & quoniã in hoc uel maxime uitioſa eſt ciuitas,ꝙ,largitione interpoſitã,uirtutis, ac dignitatis obliuiſci ſolet,in hoc fac ut te bene noris, id eſt, ut intelligas eũ eſſe te,qui iudicij ac periculi metũ maximũ cõpetitoribus afferre poſſis.fac itaq;, ut ſe abs te cuſtodiri,atq; obſeruari ſciant.tum diligentiam tuam, tũ auctoritatẽ uimq; dicendi, tũ profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimeſcent.atq; hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occaſionem nõ meditari, ſed ut hoc terrore facilius hoc ipſum,quod agis,cõſequare. et planè ſic cõtẽde omnibus neruis,ac facultatibus,ut adipiſcamur quod petimus.uideo eſſe nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ cẽturiæ renuncient ſuos maxime neceſſarios.quare ſi aduigilamus pro rei dignitate, & ſi noſtros ad ſummũ ſtudiũ beneuolos excitamus, & ſi hominibus ſtudioſis gratioſiſq; noſtri ſuum cuiq; munus deſcribimus, et ſi cõpetitoribus iudicia proponimus, ſi ex equeſtribus metum inijcimus, diuiſores ratione aliqua coercemus: perfici poteſt,ut largitio nulla fiat,aut nihil ualeat. Hæc sũt quæ putaui nõ melius ſcire me quã te, ſed facilius his tuis occupationibus colligere unũ in locum poſſe, & ad te perſcripta mittere.quæ tamẽ etſi ita ſcripta sũt, ut nõ ad omnes,qui honores petant,ſed ad te proprie, & ad hãc tuã petitionẽ ualeant:tamen tu,ſi quid mutandũ eſſe uidebitur, aut omnino tollendũ, aut ſi qd erit præteritum,uelim hoc mihi dicas:uolo.n.hoc commentariolũ petitionis haberi omni ratione perfectũ.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN SECVNDAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM.

Pagina 2.

CAVSAM, *id eſt principium, philoſophiæ eſſe ſcientiam*] *Niſi enim ſcientiæ nobis amor à natura eſſet inſitus, nõ erat cauſa cur philoſopharemur. ſcientiam autem philoſophiæ cauſam, & originem eſſe, inde cognoſcitur, ꝙ de natura deorum non modo uariæ ſunt doctiſſimorũ hominũ opiniones, uerũ etiã diſcrepantes. cuius rei cauſa eſt ſcientiæ cupiditas. Cur autẽ nõnulli hanc lectionẽ adeo nõ probauerint, ut corruptum exẽplar ſequi maluerint, nõ intelligo: niſi ſi ea, quæ in ſuo libro manuſcripto nõ uident, ex ingenio, & coniectura eſſe omnia in animum induxerunt.*

2.

QVID *eſt enim temeritate fortius?*] *Aut hic fortius in malã partem eſt accipiendũ, quaſi uiolẽtius; qua ſignificatione hanc uocem alibi nõ memini me legiſſe: aut pro fortius corrigendũ, fœdius; quod affirmare ſine uetuſtis exemplaribus non audeo.*

2.

QVOD *uero maxime etc.*] *Receptam lectionẽ nõ improbo: neq; enim eſt cur debeã. ſed ut medici nõ eos ſolum, qui ægrotant, ſed eos etiam, qui ſatis cõmode habent, quandoque curant, ut ad naturæ beneficium addito artis adiumento, quamoptimam ualetudinem, & ſpeciem conſequantur: ſic nos non ea mo=*

do, quæ errorum tenebris inuoluta, minus perſpicua ſunt, ſed ſiquid etiã eiuſmodi eſt, quod lectorem omnino non lateat, quanto magis poſſumus correctione illuſtramus: ut hoc in loco, dixi me receptam lectionem non improbare; neque, cur improbem, cauſa eſt: tamẽ ad uenuſtatem, & ornatum quiddam addetur, ſi ita legas. Quod uero maxime rẽ, cauſamq́; continet, utrũ nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione et administratione rerum uacent; an contra ab his & à principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur; in primis magna quæſtio eſt.

6.

PHYSIOLOGIAM] Poſt hanc uocem ſequebatur, id eſt naturæ rationem: quod induximus, uidentes gloſſam eſſe ab aliquo adiectam, qui phyſiologiam interpretaretur.

8.

À MAGISTRO Platone uno diſſentiens] Primum non ab uno, ſed à multis diſſentiebat; nam philoſophi de dijs uarie ſentiebant: deinde ab alijs potius, quàm à Platone; cuius eandem ferè de dijs fuiſſe ſententiam paulo ante oſtendit: quam eius diſcipuli, Ariſtoteles, & Ponticus Heraclides, ſunt ſecuti: itaque uidendum, num ita legi poſſit: À magiſtro Platone non diſſentiens.

9.

ET tamen modo mundum, tum mentem diuinã eſſe putat] Corrigo, Et tum mundum, tum mentem Deum eſſe putat: itaq; planè eſt in Maffei libro, niſi ꝙ

habet,Et cum mundum.

6.

THEOGONIAM, *id eſt originem deorum*] *Hic quoq; gloſſa fuit:nam illud, id eſt, originem deorum, quis non uidet adſcriptum fuiſſe, ut Theogoniæ ſignificatio oſtenderetur? qua ratione adducti deleuimus;eo libentius, quòd quibuſdam in antiquis libris expoſitio illa non eſt.*

6.

VSITATAS *perceptaſq; cognitiones*] *Rectius opinor, inſitas perceptaſq; cognitiones: nã & in Maffei libro ita ſcriptum legitur: & pagina etiã 10: Inſitas,dixit deorũ cognitiones habemus.Et alibi nõ ſemel.atq; etiam Lucretius hac locutione uſus eſt: Vnde (inquit libro V.)inſita notities eſt utilitatis.*

11.

NON *modo uiderat animo,ſed etiã ſic tractat, ut manu,docedat*] *Huius loci correctionem ſenſus ipſe uidetur oſtendere: tollet enim omne mendum, ſi quis ita legat, Non modo uiderat animo,ſed etiam ſic tractarat ut manu,docet.*

11:

EXISTAT, *& ad deos affluat*] *Legendum puto, A deo affluat,ſententia ita poſtulante:de quo dubitandum eo minus eſt,quòd pagina 24.Cum inquit, ex ipſo imagines ſemper affluãt.et Lucretius noſtram coniecturam libro 4.planè confirmat.*

15:

QVOD *& non prædicanti tam facile quidem credam,ſicut*] *Tam, & ſicut particulæ non ſunt ſibi*

inuicem reſpondentes: itaq; & locutione magis uſitatata, & ſenſu aliquando aptiore legetur: Quod et nō prædicanti, tamen facile quidem crederem, ſicut mali ædificij, &c. quam lectionem habet Maffei liber manuſcriptus.

17.

HVIC pulchrior deo?] Concinnior erit ſententia, ſi legatur; Hui, pulchrior Deo?

18.

IPSVM ſibi diſplicere] Sic libri manuſcripti: à quibus non diſſentio: uidendum tamen eſt, num rectius ita poſſit, ipſum tibi diſplicere.

18.

SIGILLA numerantes] Senſus, ut opinor, meliore, clariore quidem certe legetur, Sigilla uenerātes,

19.

QVAE funditus gens ueſtra non nouit] Puto legendum eſſe, Quem: ut ſubaudiatur, morem: & deinde, argumentis ſententiam, non argumenti ſententiam.

19:

COR, pulmones, iecur cæteráq;, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis?] Corrigo, Cor, pulmones, iecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? ut à præcedentibus tenui diſtinctionis nota ſeiungantur, & ad uerbum, habebit, referantur.

22.

SVPERIOR aer] Antiqui libri & ſuperius aer, & ſupremum aer, habent. ego rectius legi putarem, ſuperiorem aer; ut ſubaudiatur, locum teneat:

uel,ſuperior aeri:ut inſequens membrum ſpectet.

24.

HOMINES non colant] Hominibus non conſulãt, magis probaré. erat. n. hæc Epicuri ſententia, deos hominibus non conſulere. quod Cotta refellit cũ hoc loco, tũ in fine libri, cũ inquit; dij nulla re egentes, & inter ſe diligũt, et hominibus conſulunt. Itẽ libro II. pag. 59. Si, inquit, omnibus hominibus deos cõſulere cẽſemus. Et huius diſputationis libro 3. pagina 72: Primum deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde conſulant ne dij rebus humanis. & alibi in eandem ſententiam ſæpiſſime: quæ quia tam manifeſta in re minus uidentur eſſe neceſſaria, prætermittam.

24:

PRODICVS Chius] Alij uidentur legiſſe in antiquo libro, Prodicus Cius. nos hic hæremus, cum ex pagina 9: auctorem huius ſententiæ fuiſſe Perſeũ appareat. niſi ſi uelis legere, Perſeus Citieus, nõ Prodicus Cius, literis haud ita diſſimilibus, ut correctio temeraria uideri poſſit. Perſeũ autẽ, Zenonis auditorẽ, fuiſſe Citieum, Suidas, & Laertius in Zenone teſtatur.

29.

DISTINCTIONEM, ueritatem, pulchritudinem, ordinem] Ex ijs, quæ ſequuntur, manifeſtũ eſt, uarietatem potius hic eſſe legendum, quàm, ut antea, utilitatem: ut illa ratio omittatur, quòd de utilitate, qua homines adducti deos agnoſcunt, non in quarta cauſa, ſed in ſecunda mentionem facit.

35:

BIS bina quid eſſent] Bina numerum ſignificat,

non qualitatem:itaq; ſic opinor rectius, Bis *bina quot eſſent,una litera immutata, ſiquidem quit pro quid ueteres ſcribebant:quæ deinde multorum errorũ cauſa fuit,deſcribentibus libros hominibus imperitis.*

39.

IS RAPVIT *Proſerpinam*] *Hærebat antea lector hoc in loco deprauatione uerborũ implicatus. nunc ex* Maffei *libro correctione adhibita nemo tam tardus eſt,qui,uel curſim legens,ſenſum nõ percipiat.*

43.

SONITV, *& ſpiritu*] Qui *pro ſpiritu, legere malunt,ſtrepitu; non animaduertunt ex ſua lectione uerſum claudicare.hunc autem uerſum, & alios conſequentes recitat* Priſcianus *in libro de comicis metris.*

44.

SICVT *inciti, atq; alacres roſtris perfremũt*] Metire *uerſum pedibus:uitium deprehẽdes: quod mutatione parua tolletur, ſi pro, ſicut inciti, leges,* Si*cuti citi.*

51.

VOMITIONE *canis purgare aluos ibes* Ae*gyptiæ curant*] Varie *legitur in libris manuſcriptis: nam pro purgare,& purgante,& purgantes,& purgant,reperitur,& pro canis,canes:ut fortaſſe ita corrigendum ſit:*Vomitione *canes purgantur:aluo ſe ibes* Aegyptiæ *curant.*Cuius *rei hiſtoriam* ex Plinio,et Plu*tarcho licet cognoſcere.*

53.

MOLLITVR *cibus*] Satis *aptus elicitur ſenſus:mihi tamen magis placeret,*Molitur; *à uerbo mo=*

lo molis, unde molares dentes. atq; etiam in hoc uerbo Maſſei *liber* l *conſonantem non geminat.*

55:

APERTE *tangendi*] *In libro* Maſſei *lectio probabilior,* Pariter *tangendi: cuius ſententiam, quia patet, oſtendere ſuperuacaneum uidetur.*

60.

SI *mehercule, inquit,* Vellei] *Aut in his uerbis mendum eſt, aut quidpiam deſideratur.* ꝙ *ſi ita corrigas, ſanè hercule, inquit,* Vellei; *non erit, quo lector offendatur. ſubaudietur enim, paratus uenio : & optime cum ſequentibus ſententia conueniet.*

64:

SENSVM, *& rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere*] *Antiqui libri alij habent, ſenſum, & rationem, hæc eadem & caniculam non habere: alij, ſenſum, & rationem, & orationem, hæc eadem orionem, & caniculam non habere. emendo, ſenſum, & rationem, orionem hæc eadem, & caniculam non habere.*

67:

IDAEIS *indigenis*]*Idæis digitis, alij: utrunque deprauatum. ſequor* Conſtantij Fanenſis, *eruditi ſanè hominis & admodum diligentis, ſententiã, qui legit,* Idæis Dactylis, *ex* Strabonis *libro* X. *qui ſcribit, unum ex* Idæis Dactylis Herculem *fuiſſe nominatum. & ex* Diodori *ſexto, cuius hæc ſunt uerba:* Primi *in* Creta *circa* Idam *habitarunt* Idæi Dactyli *appellati. & infra,* Scribunt *unum ex eis appellatũ* Herculem. Sic *etiam legitur in* Maſſei *libro.* Digitis *autem, ut idem* Cõſtan

tius recte conijcit, gloſſa fuit, uerbo Dactylis ſuperim poſitas: unde & indigitis, & indigenis errore aucto factum eſt.

71.

CVIVS Abazea ſunt inſtituta] Maffei liber, Cuius Sabazea: lego, Cui Sabazea: pro, in honorem cu ius. Sabazius autem Dionyſij cognomen fuit: unde Sa bazia ſacra. cuius nominis etymologiam Suidas ex= ponit in uerbo Σαβάζιος, & Ariſtophanis interpres in Auibus, & Veſpis. ut fortaſſe apud Macrobium libro 1. Saturn. pagina 141. Legendum ſit, Sabazium, non, Sebadium.

72.

IN Palatio, & ædem Larũ] Lares inter res per= nicioſas annumerari mirabar, cum in Maffei uetuſto exemplari ſcriptũ animaduerti, in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum. quæ mihi lectio admodum ſanè pla= cuit; quòd Febris, Orbona, Mala Fortuna, recte & ui= deri, & dici res pernicioſæ poſſunt. quod ſi quis hoc ar gumento contentus nõ eſt, et, præter antiqui libri au= ctoritatem, amplius præterea deſiderat, Pliniũ audiat, cuius hæc ſunt uerba libro 2. cap. VII. nat. hiſt. Febri fanum in Palatio dicatum eſt, Orbonæ ad ædem La= rium ara, & Malæ Fortunæ Exquilijs.

73.

POSTQVAM pater, &c.] Septenariũ hunc uerſum oportet eſſe, quemadmodum & inſequentes reliqui ſunt. ut autem legitur, pedibus recte diſtingui nõ poteſt. neq; ſecus habent antiqui libri. ſed animad= uerti, uerſum, nulla mutatione, reſtitui poſſe, ſi ita

ſcribatur, ut incipiat à uerbo, Appropinquat, & duæ præcedentes dictiones, tanquam ſuperioris uerſus extremæ, ſeiungantur.

78.

QVINAM Tantalidarum, &c.] Senarij tres iambici ſunt: quos nemo hactenus agnouit. mihi cum ſemper ipſa uerba poeticum quiddam olere uiſa ſunt, tum multo magis, poſteaquam in Maffei libro ſcriptũ legi, ſatias ſupplicij, non, ſatietas ſupplicij. quod cum animaduertiſſem, confugi ſtatim ad menſuram; eáq; uſus deprehendi uitium, quod propter continuatũ uerborum ordinem latebat. ſenarios inquam iambicos ex uetere poeta, eſſe comperi: qui ſunt ita diſtinguendi:

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicij?

Satias autem pro ſatietas quandoq; ueteres dicebant: unde Lucretius libro II. feſſus ſatiate uidendi. & libro V. iuuabant Cum ſatiate cibi.

83.

IN ſecundo Conſulatu] Puto corrigendum, in ſecundo de Conſulatu: ut ſubaudiatur, libro.

86.

AETHEIVM] Plutarchus in Craſſo Ateium appellat: quo modo hic etiam legendum puto: quando eum Dion hiſtoriarum libro XXXIX. C. Ateium Capitonem nominat: Capito autem cognomen Ateiorũ, non Aetheiorum fuit.

89.

MINVS mirum eſt] Hæc tota ſomnij inter-

pretatio conſtet è ſeptenarijs: itaq; non intelligo quid ſpectauerint ij, qui ueterem lectionẽ mutarũt, et pro, Minus mirũ eſt, legere maluerunt, minus mirandũ eſt.

99:

POLYBVM Corinthium]Polidum Corinthiũ, Maffei liber, minus corrupte, ſed ut mundum tamen penitus non tollat: nam eſt ſcribendum, Polyidum Corinthium, ex Homeri loco, quem Cicero ſignificat, qui eſt Iliadis libro XIII. his uerbis:

Ἦν δέ τις εὐψήνωρ πολυΐδου μάντιος υἱός
ἀφνειός τ' ἀγαθός τε, κορινθόθι οἰκία ναίων,
ὅς ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ' ὀλοὴν ἐπὶ νὸς ἔβαινε:
πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς πολύϊδος,
νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
ἢ μετ' ἀχαιῶν νυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

99:

DE principum filijs ſex ſingulis Etruriæ populis] Valerius Maximus nõ ſex, ſed decem fuiſſe tradit, qui ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur.

99:

VT enim Aegyptij, ut Babylonij] Vt Aegyptij, ut Babylonij, libentius legerem; uel, Etenim Aegyptij, & Babylonij.

100.

SOMNIANDI cauſa excubabant]Videtur eſſe legendum, Incubabãt:, quo uerbo & Virgilius, de Latino Rege loquens, in eãdem ſentẽtiam libro VII. uſus eſt, cum inquit: Pellibus incubuit ſtratis ſomnoſq; petiuit. Incubabant enim, ut ſomnos caperent. at excubare contrarium ſignificat.

101:

PRAEROGATIVAM *etiam maiores omnes iuſtorum comitiorum eſſe uoluerunt*] Nō, omnes, ſed omen, ueram lectionem eſſe puto : quo modo etiã legitur pagina 125.

102.

TIBI P. *Claudius*] Puto legendum, App. Claudius: qui fuit P. Clodij frater, augur peritiſſimus, qui etiam de augurali ſcientia libros edidit. ꝙ ſi, hūc eſſe Appium Claudium, probabitur: conſtabit ex hoc loco, uel ijs, qui iuuenes admodum eſſent, Romæ olim fieri augures licuiſſe, quippe cũ triennio ante Appij Aedilitatem Cicero Conſul fuerit, Aedilitas autem Conſulatum quinquennio præceſſerit: qui ante XLIII. ætatis annum nemini, niſi extra ordinem, dabatur: eoq; anno qui Conſules fiebant, ſuo anno Conſules fieri dicebantur: quod alibi Cicero ſibi contigiſſe dicit. ſed hac de re & plenius, et diſtinctius in eo libro, quem de magiſtratibus Romanis aggreſſi ſumus.

102:

ROMVLVS *pulcher in alto Quærit Auentino*] Liuius aliter: non enim Romulum, ſed Remum in Auentino obſeruaſſe tradit.

106:

VERISIMILE *eſt*] Ordinem uerborum & ſententiam ſecuti ſic emendauimus; cum antea legeretur, uériſimiles.

107.

PERMISTI *cum corpore animi*] Nihil mu=

to,neque mutandum cenſeo : fuit tamen, cum dictio nem,animi,crederem abundare.

107:

VT enim Ceos]Particulæ,ut,non uideo quid reſpondeat. omnino in Ciceronis ſcriptis nonnulla deprehenduntur,quæ non habent quò referantur: ſed utrũ id ſcriptoris , an librariorum uitio ſit aſſignandum, ignoro . hic quidem unius literæ mutatione reſtitui poterit, Etenim Ceos.

116.

INDVCITIS] Duo uerba,quæ ſequuntur, Captiones,& Explicetis,facile me adducunt, ut legendum putem,Induitis:qua ratione item in Verrem dixit,induere ſe in laqueos:& Lucretius libro IIII.Ac nos in fraudem induimus fruſtra nimis ipſi.

129:

AVT ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt] Mihi hoc totum fruſtra uidetur inculcatum:quorſum enim , cum idem ſignificet id quod dixit , Aut , quid euenturum ſit,ignorant ?

130.

NEGANT enim id eſſe alienũ maieſtatis deorum,ſcilicet cauſas omnium introſpicere] Apparet, hæc præcedentibus eſſe attexenda, locumq; ita corrigẽdum:Negant etiam id eſſe alienum maieſtatis deorũ, ſcilicet,caſas omnium introſpicere. quo.n.ordine Chryſippus,Diogenes,& Antipater rationes, cur diuinatio eſſet,attulerunt: eodem ordine eas ipſas rationes conatur Cicero confutare.Negant etiã,inquit,id eſſe alienum maieſtatis deorum , caſas omnium introſpicere:

ἱερονικῶς:quaſi dicat; Maxime eſt alienum maieſtatis deorum,caſas omnium introſpicere , ut uideant quid cuiq; conducat.& dixit caſas potius, quàm domos,ut humilitate uerbi maior eſſet ironia: domos enim principes uiri habitare ſolent, caſas non ſolent, quæ agreſtium propriæ ſunt. Dictionem autem illam,ſcilicet, ita accipimus,ut per ironiā poſita ſit, non ut,id eſt,ſignificet. Neq;,Maieſtate,lego,pro maieſtatis;cum alienus etiam generandi caſu coniungatur: ut libro 1.de Finibus 51. Quis alienum putet eius eſſe dignitatis, quā mihi quiſq; tribuit? & de Vniuerſitate 198.Naturā fugientem,& eius copulationis alienā. & Salluſtius in Cat.Domus D.Bruti propinqua foro,neq; aliena conſilij propter Semproniā.& Lucretius libro V I. Alienáq; pacis eorum . & infra, Nec tamen hæc ita ſunt aliarum rerum aliena.

131.

QVORVM interpres] L.Cotta:de quo Suetonius in Iulio Cæſare his uerbis.Percrebuit fama, L.Cottam XV uirum ſententiam dicturum, ut,quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi à Rege non poſſe uinci,Cæſar Rex appellaretur . Ex quo Ciceronis locus illuſtratur,& ſimul intelligitur, libris ſibyllinis interpretandis XV uiros præfuiſſe.

131.

QVAE Ennius fecit] Puto hoc inducendum, ut gloſſam præcedentis uerbi.

139.

STIRPES omnes eijciendæ ſunt] Elidēdæ,non dubito quin corrigendum ſit,ut cum uerbo,ſtirpes,&

cum uerbo item, propaganda, quod in ſuperiore mem bro poſitum eſt, in tralatione conſentiat. Sic *etiam lo= cutus eſt* Tu*ſculanarum quæſtionum libro 3. pagina* 208: Sti*rpes, inquit, ægritudinis, trunco euerſo, omnes elidendæ.*

141.

QVID *autem magnum, & naufragum illum ſi ne nomine in riuo eſſe lapſum?*] T*ollenda ſtellulæ no ta, neſcio quo modo è regione poſita. ſenſus eſt: quid mirum eſt, naufragũ quoq; illum in riuo eſſe lapſum? intulit autem poſt uocem magnũ particulam, et, pro= pterea quòd iam exemplum de* D*aphita, & de* P*hilip po confutarat: quaſi diceret, præterea.*

160:

DISPVTARI *ſolent nimirũ iſta*] V*etuſtum exemplar* M*affei,* D*iſputari ſolet nimirum iſta: unde mihi orta coniectura eſt, nimirum iſta, gloſſam fuiſſe, eamq; omnino eſſe inducendá: quod tamen prius non adducar ut faciam, quàm id mihi per antiquos libros licere perſpiciam.*

162:

VNDE *enim illa*]R*ectius ex antiquo libro,* V*n de eſt illa: nam coniunctio, enim, non ita cum præce= denti, aut cum inſequenti membro cohæret.*

163.

ATTICE * *uidetur*] T*ale quidpiam ſuſpi= cor deeſſe,* V*t opinor: ut ita continuata oratione lega= tur.* A*ttico, ut opinor, uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe ius.*

167.

ESSE *uoluerunt*] *Recte, noluerunt, legit iuriſcō ſultorum princeps* Alciatus *in libello de quinq; pedū præſcriptione. & paulo poſt,* Sed *nos tres arbitri.*

168.

SVIS, *omnibusq́; naturæ coniunctos*] Suis *coniunctos, non uideo quo ſenſu legatur. rectius uideretur, ſibi.*

170.

EOSDEM *migrare*] Eos *demigrare, crederem eſſe corrigendum : & paulo poſt,* Videar *adduci, pro uideam adduci.*

170.

CVM *pro* Ambio] Quis *hic* Ambius *fuerit, ignoratur: neq; pro eo* Ciceronem*, aut* Pompeium *dixiſſe, comperimus: utrunque autem pro* Balbo*, pro quo extat luculenta* Ciceronis *oratio : itaque corrigo,* Cum *pro* Balbo*, approbante* Maffei *libro manuſcripto.*

170.

QVAM *ex* Quinto *ſæpe audio*] Ineptum*, ſi ad amœnitatem referatur: potius referēdum uidetur ad id, quod ſequitur de* Thebano Epirote *: & pro,* Quā*, legendum,* Quemadmodum*: quam uocem ita ſcimus à librarijs nonnullis apice ſuperimpoſito cōtrahi ſolere, ut interdum uel* Quam*, uel aliud ſimile potius, quàm quemadmodum, ſignificare uideatur.*

173.

NEVE *nouos, ſed ne aduenas*] Verā *lectionē eſſe puto,* Néue *nouos, et ne aduenas; parua admodū, et propè nulla mutatione ; ſiquidem, ſet, ueteres ſcri-*

bebant pro,ſed; & ſæpe hoc mendi genus deprehendi mus,cum alicuius uerbi prima litera ex ultima ante=cedentis ſumpta , & repetita eſt. Maffei liber habet, Néue nouos,ſiue aduenas.antiquitatem magis oleret, Néue nouos,néue aduenas.

173.

TEMPLA *liberata et efflata*]Ex antiquorum teſtimonio,& auctoritate legendum eſt, Effata . nam M.Varro de lingua lat.Hinc, inquit,effata dicuntur, ꝙ augures finem auſpiciorũ cœleſtium extra urbem agris ſint effati.hinc effari templa dicuntur. ab augu ribus effantur,qui in his fines ſunt. hinc fana nomina ta,ꝙ Pontifices in ſacrãdo fati ſint finem.Et Gellius lib. xiij.cap.xiiij. de pomœrio his uerbis. Pomœrium quid eſſet,Augures populi R.qui libros de auſpicijs ſcripſe=runt,iſtiuſmodi ſententia definierunt. Pomœriũ eſt lo cus intra agrum effatum,per totius urbis circuitũ pe=nè muros,regionibus certis determinatus:qui facit fi=nem urbani auſpicij. & in eodem cap. neq; poſtea D. Iulius,cum pomœrium proferret,intra effatos urbis fi nes incluſerit. Pomœrium eſt circa murum locus, quē in condendis urbibus quondam Hetruſci, quà murũ ducturi erant,certis circa terminis inaugurato conſe=crabant. Vti appareat,effari, & conſecrari idem eſſe. Præterea Liuius lib.I. Iouis Statoris ædem uotam , ut Romulus ante uouerat : ſed fanum tantum, id eſt lo=cus templo effatus iam ſacratus fuerat.

174.

VT *et tu rogas*]Alluſit ad tabellas,in quibus ſcri ptum erat , uti rogas. Vide ad Atticum lib.I.& Li=

uium

uium libro XXXIII.

175.

MALAE Fortunæ,deteſtatæq;] *In antiquioribus libris,*Malæ Fortunæ *deteſtatur.ut exiſtimem uerbum,deteſtatur, eſſe inducendum , ueluti gloſſam ab aliquo ad ſcriptam ad id,quod ſequitur,* Quæ *omnia eiuſmodi repudianda ſunt : ut oſtenderet* Ciceronem *eiuſmodi omnia deteſtari.*

177.

EVMOLPIDAEQVE NOSTRI] *Aut corrigendum,* Eumolpidæq; *ueſtri : aut in nominibus perſonarum error eſt:nam* Eumolpidæ *ſacerdotes erāt* Athenis. *repetam igitur quod ſupra eſt, idq;,ut eſt in* Maffei *libro , perſcribam .* Verſatur *oratio . at uero, quod ſequitur,quo modo aut tu aſſentiare,aut ego reprehendam?* M.*ſanè quæro* Tite. *quid tandem id eſt?* Att.De *nocturnis ſacrificijs mulierum.* M.Ego *uero aſſentior,excepto præſertim in ipſa lege ſolenni ſacrificio ac publico.* Att. Quid *ergo aget* Iacchus, Eumolpi*dæq; noſtri, & auguſta illa myſteria : ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo* R. *ſed omnibus bonis,firmiſq; populis leges damus, excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus.* M.Ego *uero, &c.* Hoc *totū uacare mendo exiſtimamus . nam illud , ſanè quæro* Tite, *refertur ad memoriam . quæro inquit , quid ſit quod in lege ſequitur . deinde , quaſi reminiſci non poſſet,infert . quid tandem id eſt?*

182.

ASTIM *cum illo*] Ex Maffei *libro legendū eſt, ne in* Aſtico *ſepeliretur.* Aſticus *autem locus erat* Athe

nis,ubi liberi homines ſepeliebantur, cum alibi merce dem pro ſepulcro penderent.

182:

DOMVSQVE *funeris*] Dominuſq; *funeris, opinor emendandum : quemadmodum etiam in oratione in Vatinium dixit,*Dominus *epuli.*

188:

PERTVRBANDAS] *Tollenda aſteriſci nota ſine cauſa appoſita.*

188:

SAPIENTIA *maiore nihilo uide*] *Alij,Nihilo uideris,ſenſu mihi quidem parum probato.* Maffei *liber habet,ſapientia inde maiorum nóne uides,quod: ut putem eſſe legendum:ſapientiam maiorum nonne uides,quòd conceſſa &c.*

189.

QVOD *ſi is caſus.&c.*] Hic *locus ex* Maffei *libro ita uidetur eſſe corrigendus.*Quòd *ſi is caſus fuiſſet rerum,quas pro ſalute* Reip.*geſſimus,ut non omnibus gratus eſſet,& ſi nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepuliſſet* , Tribunuſq; *aliquis in me populum,ſicut* Gracchus *in* Lenatem, Saturninus *in* Metellum,*incitaſſet:ferremus ó* Quinte *frater:etc.*

290:

QVI *eas frangere deberent, cupiditatis eiuſdem tenerentur?*] Etſi *teneor cum genitiuo legitur apud* Plautum *: tamen & ad ſententiam , & ad uſum loquendi magis placeret hæc lectio :* Qui *eas frangere debèrent,eiſdem tenerentur.*

190:

QVAECVNQVE *mutatio morum extiterit, eandem in populo ſecuturam*] *Cum de præteritis oratio ſit, apparet legendum eſſe, In populo ſecutam.*

190:

IVDICANDO *quin in lege*] *In uerbo, quin mendum eſſe conſtat: neque uetuſti libri diſcrepant. forte, itemq́;, legendum ſit.*

191:

FLETVS] *Fluctus, recte putat eſſe legendum Hieronymus Ferrarius uir pereruditus. eſt autem ſenſus: Faciebat Gratidius Arpini, quod poſt Romæ filius eius Marius fecit. hoc autem translatis uerbis eleganter expreſſit.*

191:

AC *noſtro quidem, qui cum*] *Si relatiuum, qui, tollatur, mendi nihil ſupererit. non enim aſſentior ijs, qui illud, Ac noſtro quidem cum præcedenti membro connectunt: ex quo inepta planè, atque inſulſa fieret ſententia. noſter autem ſine ſubſtantiuo quandoque ueteres uſurpabant, ut Terentius in Phorm. Noſter, quid ageret, neſcire: et Cicero in epiſt. fam. 236: Quòd noſtra tibi gratias agit.*

192:

DILIGENTIAE *memoriam eſſe*] *Corrigo ex Maffei libro & ex ſenſu, diligentis memoriæ eſſe. nam illud, diligentiæ memoriam eſſe, frigidam habet ſententiam, & perabſurdam.*

192:

OPEM *referre*] *Opem Reip. ferre, coniecturam*

ſecutus emendo. erroris origo, ut opinor, ea fuit, quòd in antiquis libris cum ſcriptum eſſet, R. P. ferre, pro Reipublicæ ferre, ab imperitis immutatum eſt, & ſcriptum referre.

193.

SERVI, & latrones] In antiquis libris, Serui atque patroni, &, Serui, & patroni tui, legebatur: nos, Serui & latrones, emendauimus: ut tamen, ſi quis melius attulerit, libenter eum ſecuturi ſimus.

193.

SEQVITVR de captis pecunijs, de ambitu legis] Adiutus à uetere ſcriptura emendaui: Sequuntur de captis pecunijs, de ambitu leges. duo enim capita, quorum alterum ad captas pecunias, alterum ad ambitum pertineret, leges appellat: ut paulo ante, cũ dixit, Leges præclariſſimæ de XII. tabulis translatæ duæ, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat.

196.

EXPLICANDVM uidetur, eſſe cognitio] Verba Platonis in Timæo hæc ſunt. ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧν πέρ εἰσὶν ἐξήγηται, τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας. ex quibus apparet legendum eſſe, cognatio; non, cognitio: ut fortaſſe ita locus reſtituendus ſit. In omni oratione, cum ijs rebus, de quibus explicatur, uidetur eſſe cognatio.

196.

RECTE ne igitur, &c.] Videtur ita corrigendum. Recte ne igitur unum mundum dixerimus; an fuit, plures & innumerabiles, dictu uerius et melius?

tranſtulit enim Platonis locum totidem uerbis: quem ſubijciemus, ut, ſi quis uelit, conferre poſſit. πότερον οὖν ὀρθῶς ἕνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν; ἢ, πολλοὺς καὶ ἀπείρους, λέγειν ἦν ὀρθότερον.

197.

DEIVNCTA] *Ex ſenſu, & ex Platone corrigo, Deuincta.*

197.

ALTERA *gigneretur*] *Alter, legendum eſſe, & ſenſus & uerba Platonis oſtendunt. mirũ autem, tam multis mendis hunc de uniuerſitate librum ad hunc diem refertum fuiſſe, cum ex collatione Platonis non ille quidem ubique, ſed certe plurimis in locis potuerit emendari.*

198.

CONCLVDVNTVR: *& globoſus*] *Recte: neque mutatione opus eſt. græce tamen ſic:* διὸ καὶ σφαιροειδής. *quod eſt, Quare & globoſus.*

198.

QVOAD *eius præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo*] *Senſus requirit, ut legatur, Quòd eius: idq; potius græca uerba ſignificant:* νομίσας μυρίῳ κάλλιον ὅμοιον ἀνομοίου.

198.

INGRESSVS *corpore ſuſtineret*] *Maffei liber, Ingreſſurus corpus ſuſtineret. ueram lectionẽ puto, Quibus ingreſſus corpus ſuſtineret. græca uerba,* οὐδ᾽ ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας.

198.

FIGVRAE *eius*] *Antea, Figuratus. nos græca*

uerba ſecuti, Figuræ eius, *emendauimus, & proxime, cohiberet maxime, cum antea legeretur, cohiberet. maxima. quo loco ſententiam diſtinctio mutabat.*

198:

QVI *erat*] Græca *lectio,* ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ: *ut uideatur legendum, Qui ſemper erat.*

198:

NATVRAMQVE *illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit*] Vel, *expungendum; &, ui, reponendum.* τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταυτὸ συναρμόττον βίᾳ.

198:

PERMISCENS *cũ materia*] Diſtinguen*dum à ſuperioribus, et,* Autem, *addendum: ut ſit,* Per*miſcens autem cũ materia.* μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας.

199.

ATQVE *ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem*] Et *ſenſus, et græca lectio indicat hæc duo uerba deſiderari,* Alterum *interiorem: ut hic ordo ſit, Atque ita cum alterum eſſet exteriorem, alterum interiorem amplexus orbem. quod etiam ex inſequenti membro clarius oſtenditur, cum ſubijciat, illũ eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit. græca uerba* Platonis *hæc ſunt:* καὶ τὸν μὲν ἔξω, τὴν δ᾽ ἐντὸς ἐποιεῖτο τὸν κύκλον, τὴν μὲν οὖν ἔξω φορὰν ἐπεφήμισεν εἶναι ταυτοῦ φύσεως, τὴν δ᾽ ἐντὸς τῆς θατέρου.

199.

EAMQVE, *quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem; hanc autẽ citimã & à media*] Ex *græcis uerbis uidetur emendandũ,* Eumq; *qui erat*

eiuſdem,detorſit à latere in dextrā partem;hunc autem alterius, à media etc. eſt enim de orbibus oratio, ut in Platone *perſpicitur. & uerbum,citimam,nō eſt in* Maffei *libro,ſed,item,pro eo.*

199:

RATIONIS, *contentioniſq; etc.*] *Totum hunc locum opinor ita eſſe corrigendum:* Rationis cōcentioniſq; *(* ἁρμονίη *græce) compos & particeps: quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo ſempiternarū rerum et ſub intelligentiam cadentium genitore melius procreatum.* λογισμοῦ δὲ μετέχουσα καὶ ἁρμονίας ψυχή. τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων.

199:

QVIPPE *qui,&c.*] Hic locus ex græcis uerbis *ita corrigendus.* Quippe *qui ex eadē iunctus,alteraq; natura,adiuncta materia, temperatione trium partium,proportione compactus,ſe ipſe conuerſans, cum materiam mutabilem arripuit,& cum rurſus indiuiduam atque ſimplicem,in ſe omnis mouetur,etc.*

199:

RATIO *autem uera*] *Alij,*Ratio autē utraq;, *non recte. ijſdem enim uerbis græca lectio reſpondet:* λόγος δὲ ἀληθής.

200.

SINE *uoce,& ſine ullo ſono*] *Si quis græcam lectionem ſequatur, intelliget addendum, reuoluta:* φερόμενος ἄνευ φθόγγου καὶ ἠχῆς. *& quod ſequitur,legendum, cum eam partem; non,cum eandem partē: ex græcis uerbis,* ὅταν μὲν περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται.

200.

ORBIS *illius generis alterius*]Vt hoc totum ſine interſpiratione cum ſuperioribus continuetur, & omnia referantur ad illud, Tum opiniones: crederem legendum, Orbisq; illius generis alterius: ex græcis uerbis, καὶ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος. quæ etiam uocem, Illius, uacare ſignificant.

200.

ITA *uim ſuam*] Recte à ſuperioribus interuallo diſtinctum: nam ad quinquaginta uerſus intercepti ſunt.

200.

QVANDO *igitur, &c.*]Hoc totum ſi cũ græco conferas, intelliges ad hunc ferè modũ eſſe reſtituendũ. Quando igitur unũquodq; eorum ſyderum curſum decorũ eſt adeptum, quibus erat motus tẽporis cõſignãdus; colligataq; corpora uinculis animalibus animantia orta ſunt: tum imperio parere didicerunt.

201.

TERTIVM * *terreſtre quartum*]Reſtituo, Tertiũ aquatile, terreſtre quartũ. hæc enim græca uerba: τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος: πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον, τέταρτον.

201.

CVMQVE *ſimilem uniuerſitatis naturæ efficere uellet*]Nihil muto, tamen magis arrideret, Vniuerſitatis figuræ, quàm, uniuerſitatis naturæ. τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων.

201.

COMITEQVE *cum ſapientia quamoptimæ*

mentis effecit] Adſcribam græca uerba, quibus latina haud plane reſpondent. τίθησί τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν, ἐκείνῳ ξυνεπόμενον.

201.

HVNC *uarietate diſtinctum.*] Ex Maffei libro, & ex Platone, Hac uarietate diſtinctum, reſtituo.

201:

IAM *uero terrã, &c.*] Græca uerba recitemus. ut, quo modo latina ſint reſtituenda, uideamus. γῆν δὲ τροφὸν μὲν ἡμετέραν, εἱλουμένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμένον, φύλακα καὶ δημιουργὸν νυκτός τε καὶ ἡμέρας, ἐμηχανήσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην σωμάτων ὅσα ἐντὸς οὐρανοῦ γέγονε. Ex quibus apparet, latinam orationem ita eſſe corrigendam. Iam uero terram, altricem noſtram, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctiſq; effectricem, eandemq; cuſtodem, primã & antiquiſſimam corporum uoluit eſſe eorum, quæ intra cœlum gignerentur. Maffei liber nõ nihil hanc emendationem adiuuat: nam pro, eorum qui, habet eorumq;: cum uera lectio ſit, eorum quæ.

201:

RVRSVSQVE *emerſi errorem incutiant rationis expertibus*] Corrigo, terrorem incutiant, uel, ut eſt in Maffei libro, horrorem incutiant. καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβου καὶ σημεῖα τῶν μετὰ ταῦτα γενησομένων τοῖς δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσι.

201:

VSVRPARE, *atque appellare uidemus*] Paſſiue puto eſſe legendum, uſurpari atque appellari uidemus. nam in Platone, λεγομένους ἴσμεν.

202:

NON *ſunt diſſoluta me inuito*] Alij, Hæc ſunt *indiſſoluta me inuito.* Corrigēdum puto, Hæc ſunt in *diſſolubilia me inuito. hoc.n.græca uerba ſignificant;* ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. *id eſt, quæ per me facta ſunt, nō diſſoluentur, ſi ego uoluero.* Cicero *uertit illud,* ἐμοῦ γε θέλοντος, *me inuito. quod tamen eandem habet ſententiam, quam haberet, me uolente: ut, qui conſiderabit accuratius, intelliget.*

202:

TENEAT *autem oportebit, ut eodē nequid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorum uitā poſſit adæquare*] Corruptio locus, & fortaſſe mutilus: *quem ex græcis uerbis qui uoluerit emēdabit.* δεῖ δέ, εἰ μέλλει τέλεος ἱκανῶς εἶναι δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετάσχοντα, θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν. *ac fortaſſe non abſurde, mutatione certe parua, ſic corrigi poſſit.* Teneat *autem oportebit, ut ex eo nequid abſit. ſed quæ à me ipſo effecta ſint, deorū uitæ poſſint adæquare. nam &* Maffei *liber uerbum,* Quod, *inducit.*

202:

SVPERISQVE *permiſtionis*] Forte, *ſuperiorisq; permiſtionis.* τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων.

202:

NISI *quòd, &c.*] Plato *ſic.* ἀκήρατα δ' οὐκέτι κατὰ ταῦτα ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα: *quæ referuntur ad uerbum* ὑπόλοιπα: *ut uideatur in* Cicerone *legendum:* Niſi *quòd nō ita incorruptas, ut eæ quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundas ſumebat atq; tertias.*

202.

CVM *autẽ animis corpora cum neceſſitate inſeuiſſet, cumq́; ad corpora neceſſitate tum abſceſſio fieret, tum acceſſio, neceſſe erat, etc.*] *Trallatio cũ græcis uerbis non planè congruens. quòd ſi uerius uertere quis uelit, ita ſcribet. Cum autẽ animos corporibus neceſſitate inſeuiſſet, cumq́; ad corpora tum acceſſio fieret, tum abſceſſio: primo neceſſe fuit ſenſum exiſtere unum, communemq́; omnium, uehementiore motu excitatum, coniunctumq́; naturæ. quã lectionem & antiqui libri quadam ex parte probant. Græca autem uerba hæc ſunt.* ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι τὸ δὲ ἄποι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον, εἴη μίαν πᾶσιν ἐκεῖ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι.

203.

ALIOS *in terra, alios in luna*] *Terrã & Lunã accuſandi caſu, rectius legetur. græca quidem uerba ſignificant, Solem & Lunam, non Terram & Lunam.* τοὺς μὲν εἰς ἥλιον, τοὺς δ' εἰς σελήνην.

203.

DEINDE *ut huic animanti, &c.*] *Si græca uerba ſequamur, ita corrigemus, Deinde ut huic animanti principes ſe ducesq́; præberent, uitáq; eius pulcherrime regerent, et gubernarent, niſi ſi ipſe ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret.* καὶ πάνθ' ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾶν ζῶον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον.

203:

MODO *huc, modo illuc*] *Poſt hæc uerba, ubi ſpatium in noſtris libris eſt, amplius* LXXX *uerſus deſiderantur.*

203:

CVM *ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit*] *Non nihil deeſt: nam in* Platone *ſic.* τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς, τῷ περὶ πὴν ὄψιν πυρὶ, περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν ξυμπαγεῖ γι= γνομένῳ.

203:

ADIVVANTIA *cauſarum*] *Lego, Adiu= menta cauſarum, & ex* Maffei *libro, & ex* Platonis *uerbo: quod enim ille dixit,* ξυναίτια*; recte uertit* Cice *ro, adiumenta cauſarum.*

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

SERIES LITERARVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRST VXYZ, AA BB CC DD EE.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M.D.LII.

ALDI FILII

BIBLIOTECA NAZ.
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google